

Α.Ε. 1824.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΜΠΤΟΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ

1943-1944

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
Αριθ. 1824.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς μακρᾶς κατοχῆς τῆς Πατρίδος ἡ ἔκδοσις
τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν δημο-
σιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διεκόπη ἐν ἔτει 1943.

Βελτιωθείσης ὅπως οὖν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, κατέ-
στη ἤδη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ταύτης,
ἥτις διὰ τὰ διαρρέυσαντα ἔκτοτε ἔτη θὰ ἐκδοθῇ εἰς διπλοῦς τόμους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1948

Ὁ Διευθυντὴς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΜΑΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΝ ΕΠΙΔΗΜΙΚΩΝ ΝΟΣΩΝ

(ΤΡΥΠΟΠΕΡΑΣΜΑ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΦΩΤΙΑ - ΔΙΑΒΟΛΟΦΩΤΙΑ. ΣΙΔΕΡΟ)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας παρέχω κατωτέρω, ἀναφέρονται εἰς τὰ τελούμενα ἐν Θράκῃ πρὸς θεραπείαν ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων ἰδίᾳ τῶν ζώων, προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περιοχῶν Σουφλίου καὶ Διδυμοτείχου, τὰς ὁποίας περιῆλθον διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1922 (ἀριθ. 1—18) ¹⁾. Εἰς ταύτας προστίθενται σαφεῖς πληροφορίες, συλλεχθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 παρὰ χωρικῶν, καταγομένων ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν, Ἀγαθούπολιν καὶ τὸ Καβαλὶ τῆς βορείου Θράκης ἐλληνικῶν χωρίων (ἀριθ. 19—30), ὡς καὶ παλαιότεραί τινες περιγραφαὶ τῶν τελουμένων εἰς δύο ἄλλα θρακικὰ χωρία, τὰς Φερὰς καὶ τὸ Τσορέκκιοι, ὀφειλόμεναι εἰς τὸν ἱερέα Συμεὼν Μανασσείδην (ἀριθ. 31—32).

Ἐν τέλει παρατίθενται τὰ ἐν Σκοπέλῳ, Πέτρᾳ καὶ Σκοπῷ, χωρίοις τῆς Ἀνατ. Θράκης, τελούμενα κατὰ περιγραφὴν τοῦ Δ. Πετροπούλου (ἀριθ. 33), ὡς καὶ συνήθειαι τινες τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Αἰτωλίας, καταγραφεῖσαι τὸ μὲν ὑπ' ἐμοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου (ἀριθ. 34—35).

Εἰς τὰς εἰδήσεις ἀκολουθοῦν σημειώσεις περὶ τῶν τελουμένων.

¹⁾ Περὶ τῶν χωρίων τῶν περιοχῶν τούτων βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ζ' 1923 σ. 465 σημ. 1 καὶ ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Α' 1939 σ. 6 κ. ἐ. ὅπου καὶ σχετικὸς τοπογραφικὸς χάρτης.

Αἱ ἀφηγήσεις τῶν χωρικῶν εἶναι πιστῶς καταγεγραμμέναι, ἀλλ' ὅλα τὰ κείμενα ῥὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς καὶ τὴν φωνητικὴν τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος.

Τὰ κείμενα (1—18) παρετέθησαν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν χωρίων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται.

1.

Τριφύλλι (Πασμακσί). Παρά Ἀθ. Μαργαζιόγλου, ἐτῶν 76.

Γιανὶ καρὰ ¹⁾ πιάν' τ' ἀγιλάδια. Τό 'πιασι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια τ' ἀγιλάδ'; φουσκῶν' ἀμέσους, οἱ μισὴ ὥρα μέσα ψουφάει πέφτ' καταῆ, 'πὸν τοὺν κώλου τ' γαῖμα τρέχ'. Κείνου τοῦ προῖμα νὲ ²⁾ τοῦ γδέρνουν, νὲ τὰ σκύλια τοῦ τρῶν' τοῦ παραχώνουν.

«Μέγας εἶσαι, Κύριε...! Πῶς μᾶς ἀκόλλ'σι αὐτὸ τοῦ κακό!» χωρατεύουμε ἕνας τοὺν ἄλλον μας. Καλημέρα δὲ λέγ'μισι καὶ αὐτὸν τοῦ λόγου λέμι. Οὐλ' οἱ χουριανοί, καὶ γέροι καὶ νέοι, ἔχουμ' ἕναν λόγου, τί νὰ κάνουμε...

Ἀξαφνὰ ἔριτι ³⁾ τοῦ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνιτι αὐτὸς οὐ πάθους ἄνθρουπους πιθαίν', δὲ προυφταίνουν νὰ τοὺν κοίνουνησουν, νὰ τοὺν ξιμουλήσουν, γένιτι βρουκόλακας. Κι ἅμα εἶνι πιδὶ ἀβάφτιστου, δὲν τοῦ κοινουνάει παπᾶς· κι αὐτὸ γένιτι βρουκόλακας κὶ πααίν' σιὰ πράματα κὶ τὰ ψουφάει.

Ἀρρώστεια ἄξαφνη 'πέκ' ⁴⁾ γένιτι, λέν' παπποῦδισ. "Υστια, τς φαίνιτι, ἀκουλνάει κὶ τς ἀνθρῶπ' ἀρρώστεια, ἀλλὰ ἔτσ', τὰ μυαλά τς πειράζουνταν ἔχαναν τῆ: σειρά τς, ἅμα ἔρουνταν ⁵⁾ αὐτὸ τοῦ κακό...

«Τί νὰ κάνουμε, πιδιά;» ἔλιγαν συνατοὶ τς οἱ γειτόν', ἕνας τοὺν ἄλλον. «Νὰ μάσουμι ἀπὸν τρία χουριά παπάδισ, νὰ διαβάσουν τοῦ Μόδεσιου τῇ φυλλάδα κὶ κατόπ' νὰ βγάλουμε κὶ κινούργια φουτιᾶ». Ἐτσ' τὴν ἤλιγαν παπποῦδισ.

Πάαιναν στῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ χαγιάτ' ⁶⁾ κ' ἔδγαναν κινούργια φουτιᾶ μὲ ἀρντίτσια ⁷⁾... "Οποιοὺς τύχ', ὅποιους θέλ' ἄς εἶνι κουμμάτ' νὰ ξέρ' ἀπ' τεκείν' τῇ δουλειᾷ κὶ νὰ εἶνι ζερβός, νὰ εἶνι καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστός, νὰ εἶνι πιασμένους 'πὸν τῇ θάλασσα· τότε γένιτι καλλιγώτιρα. Ἀμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τοὺν πάρουν τέτοιον ἄνθρουπου. Καὶ νὰ μὴν ἔχ' ἄλλον ὄνουμα τέτοιου μέσα σιὸν χουριό· νὰ τοὺν λέν' Ἀδρία, μαναὰ ⁸⁾ κείνους νὰ εἶνι μέσα σιὸν χουριό. Κ' ἕνα πιδὶ νὰ εἶνι, νὰ μὴν γιννήσ' ἄλλον ἢ μάννα τ', μουνουγενής. Τότε θαραπεύιτι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια. Ἐτσ' εἶν' τοῦ συνήθειου τάχα.

Παίρνουν ἀρντίτσια ξύλα, κέδρα, κὶ τὰ ζεύτουν ⁹⁾ ἔτσ' : μπήγουν ἕνα παλούκ' ἰδῶ κ' ἕνα ἰδῶ, τὰ τρυπᾶν 'πὸν μιὰ τρυπα, κὶ φκιάνουν ἕνα ξύλου, ἴσια-ἴσια νὰ χουράει στέκεϊνες τὶς τρυπες, νὰ ἔριτι ³⁾ σφιχτὸ-σφιχτὸ στέκεϊνα τὰ ντιρέκια ¹⁰⁾ πὸν λέν. Τρυπᾶν κὶ μιὰ τρυπούδα μὲ μιὰ μικρὴ ἀρίδα ¹¹⁾ κὶ τὴ βγάνουν στέκεϊν' τὴν τρυπα

¹⁾ Λέξις τουρκ. σημαίνουσα μαυροκαμένος καὶ συνεκδοχικῶς τὴν λοιμώδη νόσον τῶν ζώων, τὸν ἀνθρακα. ²⁾ οὔτε—οὔτε ³⁾ ἔρχεται ⁴⁾ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐκ τούτου ⁵⁾ ἔρχονταν, ⁶⁾ ὑπόστεγον, στοὰ ἀνοικτὴ, ἐδῶ νάρθηξ ἐκκλησίας ⁷⁾ λ. τουρκ. κέδρα ⁸⁾ μοναχὰ ⁹⁾ ζευγνύουν· βλ. κατωτέρω τὴν εἰκ. 2 ¹⁰⁾ στύλους ¹¹⁾ τρυπάνη.

πὸν σέρνιτι τοὺν ξύλου. Στέκειν' τὴν τρυπούδα χύνουν καμπόσου μπαρότ' ¹⁾, χώνουν κὶ καμπόσ' γίσκνα ἱκεῖ, τὴν τσιακτίζουν ²⁾ καὶ σιὰ δυὸ τὰ ντιρέκια, κλώνουν κὶ μιὰ τριχιά ³⁾ στοὺν ξύλου, πὸν εἶνι ἀνάμισα σιὰ παλούκια, κ' ἓνας ἄνθρωπους κάθιτι 'ποδῶ κ' ἓνας 'ποδῶ κὶ τραυᾶν τὴν τριχιά. Γύρνα-γύρνα, τοὺν ξύλου ζισταίνιτι, ἀνάφτ' τοὺν μπαρότ', ἀνάφτ' κ' ἡ γίσκνα 'πὸν τοὺν μπαρότ'· πὰκ κάμν' ⁴⁾, φουρλαντίζ' ⁵⁾ κείν' ἡ γίσκνα· ἔχουν κ' ἔτοιμες πέτσες 'πὸ κέδρα φινὰ· φινὰ ⁶⁾, τὶς βάζουν ἱκεῖ μέσα κὶ ἀνάφτουν κείνες οἱ πέτσες... ἔβγαλαν τὴν κινούργια τὴ φουτιά!

Θὰ τὴν πάρουν ὕστιρα νὰ τὴν πάνουν ὅξ' ἀπ' τοὺν χουριό. Θὰ εἶνι σιράτις σταυρουτές, μιὰ σιράτια θὰ πααίν' ἔτσ', μιὰ ἔτσ', μέσα στοὺν μιρᾶ ⁷⁾, (σ' ἄλλον χουριό δὲ σὲ βάνουν, δὲ σὲ θέλουν). Τέτοιον ἓνα μέρους θὰ βροῦν, θ' ἀνάψουν δυὸ φουτιές ἀπ' τέκειν' τὴ φουτιά κὶ θὰ πιράσουν τ' ἀγιλάδια 'πανάμισα 'πὸν τὶς φουτιές.

Κεῖ στοὺν σταυρουδρόμ' ἀνοίγουν κὶ μιὰ τ ρ ὕ π α στοὺν μπαίρ', ὅσου νὰ χουρέσ' ἓνα βόδ' μὲ τοὺν ζόρ' νὰ πιράσ'. Μπρουσιὰ θὰ πιράσ'ν 'πὸ τὴν τρῦπα πὰπ'κάτ' κ' ὕστιρα 'πὸν τὶς φουτιές.

Μὰ θὰ τὰ κάμουν ἀγιασμὸ μπρουσιτύτρα μὲ τοὺν παπᾶ. Θὰ διαβάσ' τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα παπᾶς ἱκεῖ ὅξ' ἀπ' τοὺν χουριό, στοὺν σταυρουδρόμ'. Φέρ'ν κὶ τοὺν 'κόνισμά τ'.

Θὰ εἶνι οὐλους οὐ κόσμους ἱκεῖ μαζιμένους, ἄνθρωπους δὲ θὰ μείν' μέσ' στοὺν χουριό, ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοὺν χουριό δὲ θὰ εἶνι—κὶ γάτις κὶ σκυλιά, θὰ τὰ πάρουν μαζί. Θὰ τὴ θάλ'ς μέσ' σ' ἓνα σακκὶ τὴ γάτια σ', θὰ τὴν πάρ'ς κὶ τὴ γάτια σ', γιὰ νὰ μὴν εἶνι ζουντανὴ ψυχὴ μέσ' στοὺν χουριό καὶ μείν' βρουκόλακας σιτὴ ζουντανὴ τὴν ψυχὴ ἱκεῖ. Τὰ πουντίκια θὰ μείνουν, δὲν πιάν'νται καί!

Φουτιά παλιὰ δὲ θ' ἀπουμείν' μέσ' στοὺν χουριό. Οὐ λόγους 'πὸ μπρουσιὰ ἀκόμα. Ἄμα χιρήσουν νὰ λέν', θὰ βγάλουμε κινούργια φουτιά, διαταῇ τοῦ χουριοῦ, νὰ σθήσουν οἱ φουτιές οὐλές.

Ἔχουν κ' ἓνα σίδερον, πάππο μ' πρὸς πάππο μ' τό 'χουν, δὲν τοὺν θ' μοῦντι ποιὸς τό 'καμι, τοὺν παίρνουν κὶ αὐτὸ ἱκεῖ στοὺν σταυρουδρόμ'.

Κείνου τοὺν σίδερον κλιμμένου εἶνι. Κείνους μάστουρας πὸν τό 'καμι κλιμμένου τό 'χ': θὰ πάρ' σίδερα 'πὸ δώδικα χουριὰ κὶ ὅταν τοὺν δουλεύ', δὲ θὰ χουρατεύ' χίτς ⁸⁾ κὶ θὰ εἶνι τοὺν μαγαζὶ κλεισμένον, θὰ θέλ' ⁹⁾ μέρα, θὰ θέλ' νύχτα, 'σιον ¹⁰⁾ ἄνθρωπους νὰ μὴν εἶνι ἄλλους 'πὸν τς καλφάδισ· τρεῖς ἄνθρωποι θὰ εἶνι χουρις ἄλλον, μὰ δὲ θὰ χουρατεύουν· μὲ φαίνιτι γιὰ νὰ εἶνι ἓνας γκουλιόμπαρους ¹¹⁾, κὶ θὰ

¹⁾ πυρῖτις

²⁾ πιέζουν

³⁾ περιτυλίσσουν καὶ ἓνα σχοινὶ

⁴⁾ κάμνει κρότον

⁵⁾ παίρνει φωτιά

⁶⁾ λεπτά

⁷⁾ περιοχὴ χωρίου

⁸⁾ διόλου

⁹⁾ σὰν θέλῃ

¹⁰⁾ φθάνει

ἀρχεῖ

¹¹⁾ γυμνός.

φκιάζουν μιὰ θέργα, στήν ἄκρα θὰ γέν' σταυρός. "Υστια, ὅποι κανουν αὐτὴν τὴν πράξ' κείνου τοῦ σίδερου τοῦ καῖν' ἱκεῖ σιτὴ φουτιά μέσα.

Εἶπαμι πὼς οὐλα τὰ πράματα, πρῶτα τ' ἀγιλάδια, τὰ πινῶν' πανάμισα 'πὸ τὶς φουτιές' δυὸ φουτιές καῖν' μεγάλες, δεκαπέντι—εἴκουσ' ἀμάξια οὐλο κέδρα, κὶ κείνους πὸν εἶνι ζέρβας, κείνους θὰν' ἔχ' κείνου τοῦ σίδερου μὲ τοῦ σταυροῦ κὶ πινῶντα (εἶνι καμένου κεῖ σιτὴ φουτιά), οὐλα τ' ἀγιλάδια θὰ τὰ βάν' νταμκᾶ¹⁾, κὶ ἄλλ' δυὸ ἀνθρῶπ' στέκουντι σιτὶς φουτιές, ἕνας 'πεδῶ ἕνας 'πεκεῖ, παίρν'ν κέδρα καμένα κὶ τὰ κουντᾶν²⁾ τ' ἀγιλάδια, τὰ καπαλίζουν· θὰ κάψουν τὴν τρίχα τς καμπόσου.

Θὰ³⁾ τελειώσουν τ' ἀγιλάδια, ὕστια θὰ φέρουν τ' ἄλουγα, τὰ γκατζόλια⁴⁾· κὶ κεῖνα ἔισ' θὰ τὰ κάμουν τοῦ σταυροῦ κὶ θὰ τὰ καπαλίσουν μὲ τὰ κέδρα. "Αμα σωθοῦν αὐτά, θὰ πινῶν τὰ πρόβατα κὶ τὰ κασιόκια.

Τὰ κασιόκια μὲ τοῦ σταυροῦ δὲν τὰ καίει πινῶν ἀγλήγουρα μὲ τοῦ σίδερου μαναὰ ἔισ' τὰ βλουγάει τὰ κάμ' ἔισ' στοὺν ἄερα θὰ⁵⁾ σταυροῦ κὶ τὰ καπαλίζουν μαναὰ μὲ τὰ κέδρα. Κὶ τὰ πρόβατα ἔισ' τὰ κάμουν.

Τόσους κόσμους μαζουμένους, ἄντρο⁶⁾, γ'ναῖκας, κουρίτσια κὶ πιδιά, τὰ τ' λῖγουν τ' ἀγιλάδια κὶ τὰ κασιόκια, στέκουντι μὲ τὰ ξύλα στοῦ χέρ', δὲν τ' ἀφίν'ν νὰ κασιοντίσουν⁷⁾ 'πέκ'· δὲ γέν'ται γιατρικό.

Τὰ πράματα μαζουμένα εἶνι κατὰ βασίλεμα ἡλίου κὶ πινῶντα κατὰ δίν'τα ἡλίου⁸⁾· θὰ τὰ χαῖντᾶν⁹⁾ 'σιακεῖ, καθὼς βγαίν' ἡλίου καρσί⁹⁾, πουλὺ προυῖ, νύχτα, σκουτ'νὰ ἀκόμα θὰ πᾶν' ἔισ' εἶν' διαταῖμέν' ὥρα. "Αμα πινῶν τὰ πράματα, τότε νὰ βγῇ οὐ ἡλίου. Κὶ τό 'χουν λόγο, π' ἀριστερὴ μεριά νὰ πααίν'τι. Θὰ πινῶν πρῶτα 'πὸ τὴν τρυπα ποκάτ' κ' ὕστια κατὰ δίν'τα ἡλίου εἶν' οἱ φουτιές· θὰ πινῶν κὶ ἀπὸν τὶς φουτιές. Καὶ νὰ φουσᾶν βορρᾶς, εἶνι καλλιγώτερα, νὰ πάη 'σιακάτ' τοῦ κακό, νὰ μὴν ἀκλουθήσ' ξανά.

"Αμα τελειώσ' αὐτό, ὕστια χινᾶει¹⁰⁾ οὐ κόσμους νὰ πινῶν, 'πανάμεσ' ἀπ' τέκεῖνες τὶς φουτιές, γ'ναῖκας, κουρίτσια, ἄντρο, ἀνακατουμέν'· σβαρνίζ' ¹¹⁾ κὶ τοῦ σκυλί τ' κὶ τὴ γάτα τ' στοὺν νόμου μὲ τοῦ σακκί κάμουν χάχανα¹²⁾ ἱκεῖ. Αὐτὸς πάλι κάμ' ἔισ' μὲ τοῦ σταυροῦ στοὺν ἄερα κ' οἱ ἄλλ' τς καπαλίζουν μὲ τὰ κέδρα κατὰ τὰ πινῶντα τς, κατὰ τὸ κεφάλ' τς, ὅπ' τύχ'· "Ε, μπέ, μ' ἔκαψις! Πινῶν οὐ κόσμους, τελειών' αὐτό.

"Υστια ἕνα γ'ρουνάκ' τ' ἀλείφουν κατράν' κὶ τοῦ δίνουν φουτιά. Κείνου κου'σεύ' ¹³⁾ μέσ' στοὺν κόσμου, σιτ' ἀγιλάδια γιλᾶει οὐ κόσμους, τὰ πιδιά, ὥσπου νὰ καῖ κείνου τοῦ γ'ρουνάκ'· "Αμα πέσ', τοῦ παίρνουν κόσμους κὶ τοῦ παραχώνουν, νὰ μὴν

¹⁾ σημάδι, σφραγίδα

²⁾ κεντοῦν, κτυποῦν ἀκροθιγῶς

³⁾ σάν

⁴⁾ γαιδούρια

⁵⁾ ἄντροι, ἄνδρες

⁶⁾ ξεφύγουν

⁷⁾ κατὰ δίνοντα ὁ ἡλῖος, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου

⁸⁾ παρορμουῖν, ὀδηγοῦν μὲ φωνές

⁹⁾ ἀντικρὺ

¹⁰⁾ ἀρχίζει

¹¹⁾ σέρνει

¹²⁾ γέλια

¹³⁾ τρέχει

τοῦ φᾶν' τὰ σκυλιά· λυσσάζουν ὕστιρα τὰ σκυλιά. Ἀπ' ταῦτο λυσσάζουν τὰ σκυλιά, ἔλιγαν παπποῦδισ, κι ἅπουν τὰ σκυλιά ἀκουλνάει κι τς ἀνθρῶπ'. Κι τοῦ γκουτζιούν' ¹⁾ μὴ τὴν κινούργια τὴ φουτιά τ' ἄναφταν.

Ὑστιρα παίρουν ἀπ' τέκείν'να τὴ φουτιά οἱ γ'ναῖκισ σ' ἓνα τσουκάλ' μέσα ἢ σ' ἓνα θυμνιατὸ λόγου χάρ' κι πᾶν' σπίτ'.

Τὴ στάχτ' τὴν παλιά θὰ τὴ μάσουν, θὰ τὴ ρίξουν. Κ' ὕστιρα ὅποια ἀμπέλια καίγουντι κι ὅποια δέντρα ἀνοίγουν κι τὰ ρίχνουν τὰ λουλούδια, τὰ τ'νάζουν, ἔλιγαν παπποῦδισ, ἅπουν τὰ τέκείν'να τὴν κινούργια τὴ στάχτ' νὰ δάλουν στὴ ρίζα τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια.

Σαράντα μέρις τὴν ἔχουν χρήσιμα κείν'να τὴ στάχτ' τὴν ἔχουν μαζεμένα νὰ νῆ βάλουν σιὰ δέντρα. Διαταῖμέν' μέρα Τεσσαράκοντα μαρτύρων, τὶς ἐννιὰ τοῦ Μάρτ'. Μιὰ χαρούμεν' μέρα τὴν ἔχουν, θὰν ²⁾ παναγύρ' τὴν ἔχουν κείν'να τὴ μέρα. Ἀμα τελειώσουν, ὕστιρα μαζεύνουντι κι κάθουντι σ' ἓνα φαρδὸν μέρους· κάμουν χουροῦδισ ὕστιρα, πιάνουντι χορό· θὰ μᾶς δώσ' Θεὸς καρπὸ γι' αὐτὸ πὺν ἔρρ'ξαμι. Θὰ παλαίφουν πελεθανέοι ³⁾. . .

Τὰ πράματα πηγαίζουν νὰ βοσκήσουν κ' ὕστιρα δὲν τὰ φέρουν σιτὸν χουριό· ὅσων νὰ κοπῇ κείν' ἢ ἀρρώστεια, τ' ἀγιλάδια δὲν τὰ ζεύτουν, σιὰ μπαῖρια θὰ κοιμοῦντι, ὅσων ν' ἀρώσ' ⁴⁾ αὐτὸ τοῦ κακοῦ. Κι ὅσα πράματα ψουφήσουν, τὰ παραχώνουν, νὰ μὴν τὰ φᾶν' τὰ σκυλιά· μολεύουντι τὰ σκυλιά, μολεύουντι οὐ κόσμους. Μεγάλ' προφύλαξ' τοῦχαν· λύσσα προέρχτι, πανούκλα ἅπ' ταῦτο προέρχουνταν. . .

Μὲ ταῦτα τὰ καμώματα πιρνάει αὐτὸ τοῦ βρουκόλακα τὸ πάθ'. Αὐτὸ εἶν' τοῦ γιαιτρικό τ'.

Ἄν εἶν' χ'μώνας κι τύχ' νιρό, τὰ πιρνᾶν κι ἅπουν νιρό. Κι κείνου καλὸ εἶνι. Τυχαίν' τοῦ καλουκαῖρ' κι δὲν ἔχουν τὰ ρέματα νιρό, τριχθῆμινα νιρά. Ποῦθι νὰ τὰ πιράσουν; Ἀλλὰ τοῦ καλύτιρου εἶνι νὰ πιράσουν κι ἀπ' τοῦ νιρό κι ἀνθρῶπ' κι οὔλα τὰ πράματα. Ἐτο' εἶν' ἢ τάξ'. Ὅπως τρέχ' τοῦ ποντάμ', τοῦ νιρό, ἔτο' κι αὐτὸ τοῦ κακοῦ νὰ τρέξ' ἀπ' τὰ πράματα, ἀπ' τς ἀνθρῶπ'.

Κ' ὕστιρα θὰ νὰ καθαρίσ' καθένας, νὰ κάψ' τὰ κέρατα, νὰ θυμνιατίσ' τ' ἀχούρια.

Σάββατον μέρα τὰ κάμουν αὐτά. Σήμερα Σάββατον, νὰ ποῦμι, τὰ πέρασαν ἅπουν τὴ φουτιά, τ' ἄλλου Σάββατον θὰ τὰ πιράσουν πάλι ἅπουν τοῦ νιρό.

2.

Κιουπλί. Παρὰ Γ. Παπάζογλου, ἐτῶν 86.

Πόταν ἔρουνταν ⁵⁾ καμνιὰ ἀστένεια σιὰ ζῶα, ἤλιγαν· ἀγλήγουρα, νὰ προυλάβ'τι, νὰ τὰ θγάλ'τι ἀπ' τοῦ χουριό ὄξου, μακριά, σὶ μέρους πὺν νὰ μὴν ἀκούγιτι ὄρνιθα.

¹⁾ γουρουνάκι

²⁾ σάν

³⁾ παλαιστὰι

⁴⁾ ἀραιώση

⁵⁾ ἔρχονταν.

Κεῖ ἔσκαβαν τὴ γῆς κ' ἔκαναν ἓνα πέραμα. "Υσιρα δυὸ ἄντρ', νὰ εἶνι ζέρβ', ζερβόχιρ', ἔπιαναν ξύλου ἀπὸν κέδρου, τό 'κουβαν κὶ τοὺ πιρνοῦσαν σὰν ἀδράχι' ἀπουμέσ' ἀπὸν δυὸ ἄλλα ξύλα· τὰ ξύλα τὰ ἔμπηγαν σιτὴ γῆς σὰ στυλο, κὶ μὶ τοὺ σκοινὶ ἓνας ἀπουδῶ κὶ ἄλλους ἀπουκεῖ τρανοῦσαν. Γυρνοῦσι τ' ἀδράχι', τό στριβαν κ' ἔπιανι φουτιὰ ἀναβιν αὐτὸ κὶ τοῦχαν, ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ', ἀναβιν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτός».

"Ομοιους φουτιὰ δὲ θὰ ἦταν ἀναμμέν' στοὺν χουριό. "Αγρουφυλάκ' γύρ'ζαν σιὰ σπίτια κὶ τηροῦσαν. "Αν θὰ ἦταν φουτιὰ ἀναμμέν' στοὺν χουριό, δὲ θὰ ἐνεργοῦσι.

Κεῖ σιὸ στυλο ἔπιανι φουτιὰ, μὲ τὴν ἴσκνα τὴ βαστοῦσαν. "Υσιρα ἄλειφαν πίσσα ἓνα γ'ρουνοῦδ', τ' ἀναβαν μὲ κείν' τὴ φουτιὰ καὶ καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ'. "Αμα καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ', ἔβαναν δυὸ ξύλα δυὸ ζερβόχιρ' ἀνθρῶπ', πάλε ἀναφταν τὰ δαυλιὰ κεῖ σιτὴν πίσσα ποὺ καίγουνταν τοὺ γ'ρουνοῦδ' καὶ περνῶντας τὰ ζῶα ἓνα πρὸς ἓνα ἀπ' τὸ πέραμα μὲ κείνα τὰ δαυλιὰ τὰ χριοῦσαν, ὥστε τὰ μύρωναν ὥς μύρον τοῦχαν, νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' τὴν ἀστένεια κείν'να, ὥς ἱερὸ ἓνα πράγμα τοῦχαν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξάλειφαν τὴν ἀστένεια. Τοὺ παραδέχουνταν κόσμους σὰν θαματουργό. "Εσθηναν ὅλες τὶς φουτιὲς κ' ὕσιρα ἔπιοναν ποκεῖ φουτιὰ κὶ ἀναβαν σιὰ σπίτια. Λιτανεία καὶ ἀγρουπνία τὰ παραιτοῦσαν. Θὰ νὰ κάμουν αὐτό.

Γιὰ τὰ βουβάλια τὴν ἀστένεια, τὸν χιρλαμᾶ¹⁾, πηγαιναν νὰ κλέψουν τρεῖς ζέρβ' ἀνθρῶπ' ἀπὸ ἓνα ἐργαλεῖο ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ (τὰ 'κουβαν τότε σιὸ χωράφ' τὰ ἐργαλεῖα), θὰ νὰ βροῦν καὶ ζέρβο σιδηρουργὸ νὰ κόψ' κὶ ἀπ' τὰ τρία τὰ ἐργαλεῖα ἓνα κουμμάτ', νὰ κάμ' ἓνα σίδερο μακρὸν ὅσο δυὸ π'θαμές, νὰ τὸ χῶσ' σ' ἓνα ξύλου, νὰ τὸ κάμ' σὰ λόγχ'. "Υσιρα ἓνας τὸ βαστοῦσε σὰν ἱερὸ σιὸ σπὶτ' καὶ τὸν μνηνοῦσαν νὰ ἔρτ' νὰ κάψ' τὸ χιρλαμᾶ. Πηγαινε αὐτὸς σιὰ σπίτια, ζέσταινε τὸ σίδερο σιτὴ φουτιὰ καὶ τοῖτοῦσε²⁾ τὰ βουβάλια· ἔτσ' ἓνας χρισμὸς ἦταν.

3.

Λαδιά. Παρὰ Θανάση Ἀλεξίου, ἐτῶν 80.

Εἶναι μιὰ ἀστένεια, γιανὶ καρὰ τὴ λέν': τὸ δέν'ς ποβοραδὺς τὸ ζῶο, καλό· τὸ πρῶτ' τὸ βρίσκ'ς ψόφιο, κὶ ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πεισί τ', θὰ ἔχ' ἓνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάν' σιὰ πisinά, σιτὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο.

"Αμα τὰ πιάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένεια, μαζεύουν ὅλα τὰ γελάδια τοῦ χωριοῦ, μικρὰ μεγάλα, (ψυχὴ νὰ μὴν ἀπομείν'), καὶ τὰ πᾶν' σ' ἓναν ποταμὸ καὶ τὰ περνοῦν σιτὴν ἄλλ' μεριά 'π' τὸν ποταμό· ψυχὴ ἀπὸ δῶθε δὲν ἀφίνουν.

¹⁾ Χιρλαμᾶς, ὁ πονόλαιμος βουβάλων καὶ χοίρων, βλ. κατ. ἀρ. 6

²⁾ κεντοῦσε.

‘Ο ποταμὸς θὰ ἔχ’ γιὰρ, νόχτι. Ἀπ’ τοῦ νεροῦ τὸ μέρος φκιάν’ν μιὰ τρυπα, πὺν νὰ περνοῦν τρία—τέσσερα γελάδια μαζί· τὸ ἕνα στόμα νὰ γλέπ’ στὸ νερό, τὸ ἄλλο στόμα νὰ γλέπ’ στὰ χωράφια.

Ἀφοῦ θὰ γέν’ ἡ τρυπα αὐτή, θὰ σβήσουν πρῶτα τὶς φωτιές ἀπ’ τὰ σπίτια οὔλες, ὕστερα θὰ συναχτοῦν τρεῖς—τέσσεροι ἄντροι, ζέρβοι, καὶ θὰ βγάλουν καινούργια φωτιά.

Νύχτα τὴ βγάνουν· μπήγουν δυὸ παλούκια στὴ γῆς ἀπὸ κέδρο κι ἀνάμεσα περνοῦν ἕνα ἄλλο ξύλο, κεδρήσιο, καὶ μ’ ἕνα σκοινὶ τὸ γυρνοῦν γλήγορα γλήγορα, χωρὶς νὰ χωρατεύουν. Γυρνοῦντα γυρνοῦντα τὰ ξύλα ἐκεῖνα μέσα στὶς τρυπες ἀπ’ τὰ παλούκια ἀνάθουν καὶ μὲ μιὰ ἴσκα πιάνουν φωτιά.

Ὑστερα ἀπ’ αὐτὴν τὴ φωτιά κάνουν δυὸ φωτιές κοντὰ στὴν τρυπα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, μιὰ ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀπὸ κεῖ. Τὸ πρῶτ’ ὕστερα πααίνουν καὶ περνοῦν τὰ πράματα ‘πομέσ’ ἀπὸ τὴν τρυπα. Ἐκεῖ στὴ φωτιά στέκουν δυὸ ἀνθρώπ’ ζέρβ’, παίρουν ‘πὸ ἕνα δαυλί, γκλοκ’νιά¹⁾, καὶ περνῶντα τὸ τσιτάει²⁾ τὸ πρᾶμα ρίχνεται μέσ’ στὸ νερό τὸ πρᾶμα, ὕστερα, αἰντε, σὲ τούτ’ τὴ μεριά. Κι ἀνθρώπ’ πού ναι στὰ πράματα κοντὰ κι αὐτοὶ περνοῦν πὸ κεῖ πὸ μέσα, θὰ ριχτοῦν κι αὐτοὶ μέσ’ στὸ νερό· τυχαίν’ καὶ βαθὺν καμιά φορά, ἕνα ζ’νάρ’ νερό, τέσσερ’ς—πέντε π’θα-μὲς νερό· θὰ ριχτῆς μέσα καὶ νὰ μὴ ριχτῆς, θὰ σὲ καχτίσουν³⁾ οἱ ἄλλ’, γιὰτὶ τὰ ζῶα περνοῦν πανωτά.

Μόνε γιὰ τὰ πράματα⁴⁾ εἶναι αὐτό, γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι. Ὑστερα παίρνουν ἀποκεῖ φωτιά καὶ ἀνάθουν στὰ σπίτια.

Γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γένεται. Ἀπὸ κεφάλ’ ἕνας μυαλὸς γκουτλάει⁵⁾ μέσ’ στὸ νερό, σὲ κἀνα μπατάκ’⁶⁾, ζουντανεύει, φωτιά γένεται. Γιανὶ καρὰ κεῖνο λέμε.

Μιὰ γάτα ἄμα νὴ ρίξ’ς μέσα στὸ νερό, κεφάλ’ εἶναι, ὁ μυαλὸς φουσκών’. Τί γένεται; γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα· γένεται ἀέρας ὕστερα. Εἶναι μερικοὶ πὺν τὴ γλέπουν τὴ φωτιά ἀνάθ’, σβάει. Κεῖνος ἀπού ’ναι σαββατιανός, κεῖνος τὰ γλέπ’ αὐτά.

Τὸ πρᾶμα πὺν θὰ τὸ μπογκουλντίσ’, πὺν θὰ τὸ βυζάξ’ ἀπ’ τὴ ζερβιά τὴ μεριά, τὸ μαυρίζ’ τὸ γιόμα τ’, τὸ σαπίζ’. Σὲ εἰκοσ’τέσσερ’ς ὥρες δὲ βασιτάει. Τὸ γιόμα τ’ τὸ πίν’ κι ἀπ’ τέκεῖνο τὸ μέρος ἀπ’ τὸ βυζάν’, σαπίζ’. Δὲν ἔχ’ πλιά γιόμα, γένεται νερό.

¹⁾ εἶδος τι δένδρου, ἀγνοῶ ποῖον

²⁾ κεντᾶ

³⁾ θὰ σὲ σπρώξουν

⁴⁾ τὰ ζῶα

⁵⁾ κυλάει

⁶⁾ ἔλος, τέλμα.

4.

Φυλαχτὸ (Σιμενλί¹). Παρὰ Στεργίου Χριστοδούλου, ἀγροφύλακος ἐκ
Λευκίμης, ἐτῶν 42.

Θὰ ἔχ' τώρα ἀπάν' κατ' δυὸ μῆνες πὺν τὸ κἀναμε²).

Τὰ ζῶα ψοφοῦσαν κάθε μέρα ἢ πὸ ἓνα, ἢ πὸ δύο.

Ἀποβοαδὺς εἶπαν, ὅτι θὰ βγάλουμε γενὶ ἀτέες, καινούργια φωτιά, γιὰ νὰ περάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένεια. Τὸ πρῶτ' σ' κώθ' καν καὶ μαζεῦ' καν ὅλ' στὸ καφενεῖο ἀπόξω, Τοῦρκ' καὶ Βουργάρ'. Δυὸ τρεῖς νομάτ' ἔβαλαν ἓναν μακαρᾶ³) μὲ τριχές⁴), πῆραν καὶ κατ' πέτσες ἀπὸ κέδρο καὶ τραῦα τραῦα αὐτὸ τὸ σκοινί, μὲ ἀριστερὸ χέρ', ἔπιασαν φωτιά. Ἀλλὰ ὅμως τὰ φῶτα, τὰ ταιγάρα σθησμένα· φωτιά στὰ σπίτια δὲ θὰ ἔχ', ὅλα τὰ σβένουν κι ἀνάβουν ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια τὴ φωτιά μιὰ φωτιά ὅξω σιτὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Ὑστερα μάζεψαν τὰ ζῶα ὅλα, μικρὰ μεγάλα, (βόδια, ἄλογα, γομάρια), δὲν ἀφῆκαν τίποτα.

Ἦταν ν' ἀνοίξουν τρυπα, μὰ δὲν ἀνοῖξαν. Ἦταν ἓνα μέρος σιενὸ κι ἀπὸ ἓνα ἓνα ζῶο τὰ περνοῦσαν.

Εἶχαν ἓνα καζάν' νερό, (νερὸ ἀπὸ πηγὰδ'), τὰ ἔρριχναν ἀπὸ μιὰ χούφια νερό, τὰ βρεχαν καὶ κατόπ' μ' ἓνα δαυλὶ ἀπ' τὴ φωτιά τὰ τσίταγαν⁵) καὶ πάγαιναν ὅλα σιτὴ δ' λειὰ τς. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴν τὴ φωτιά ἀναψαν καὶ στὰ σπίτια.

Ἀλλὰ ὅμως εὐθύς, κάμοντας τὴ φωτιά, κόπ' κεν ἡ ἀστένεια· κανένα δὲν ψόφ' σε πλιά.

5.

Λευκίμη (Καβατζίκι). Παρὰ Γεώργη Καφετζῆ, 65 ἐτῶν.

... Ἄλλοι πιάνουν τὴ φωτιά κι ἄλλοι φκιάνουν τὴ γούρνα. Μαζεύονται τρεῖς ζέρβοι ἀνθρῶπ' καὶ γυρνοῦν τὸ τσικρίκ' κι ἀνάφτ'. Ἀποκεῖ βγάνουν καινούργια φωτιά καὶ παίρνουν κι ἀνάφτουν ἐκεῖ σιτὴ γούρνα. Τὶς ἄλλες τὶς φωτιὲς τὶς οβοῦν.

Ἐνας στέκ' δέξια, ἄλλος ζέρβα καὶ μ' ἓνα δαυλὶ ἢ πὸ κείν' τὴ φωτιά τὰ καπαλίζουν. Ὑστερα ἓνα τ' φέκ' πατλαντίζουν⁶), γιὰ νὰ πάψ' τὸ κακό.

Αὐτὸ κάθε λίγο τὸ κἀν' νε. Γιὰ τὰ χαϊβάνια μαναχά· γιὰ τς ἀνθρῶπ' φωτιά δὲ θ' μάμαστι.

¹) Συνοικισμὸς Τούρκων καὶ Βουλγάρων, προσφυγόντων ἐκ Πανόρμου καὶ Μπαλούκ
κεσέρ ²) δηλ. τέλος Δεκεμβρίου 1922 ³) τροχαλία ⁴) σχοινιά ⁵) κεντούσαν
⁶) ἐκπυρσοκροτοῦν.

Καμπόσες φορές γέν'ται καλό, καμπόσες δὲ γέν'ται. Καμπόσες φορές φέρ'ν χοιζάδες, τὰ γράφτουν, γιὰ νὰ πάψ' ἡ ἀρρουνστειά.

Φωτιά βγάντας δὲν πααίν'ν ἄλλ' ἀνθρῶπ' ἐκεῖ. Κόσμος λογιοῦν τοῦ λογιοῦ· παίρν' μάτ' λέν' καὶ δὲν ἀνάφτ'.

6.

Δογαντζί. Παρὰ Πολυχρόνη Μόσχου, ἐτῶν 60.

Τὸ σίδερο μόνο γιὰ τὰ βουβάλια εἶναι, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Τὰ πιάν' χιρλαμᾶς, μπογαζλαμᾶς 'πὸ τὸ λαιμὸ κι ἀρχινοῦν χίρ, χίρ...

"Ενας μάστορας θὰ νὰ τὸ κάμ' τὸ σίδερο αὐτὸ γκόλιαβος¹⁾, ὅπως γεννιέται. Θὰ νὰ καθίς' μέσα στ' ἀργαστήρ' νὰ τὸ κάμ' μαναχός τ'.—'Ανάφτ' τὸ σίδερο, ἅμα εἶναι κ' ἡ κυρά τ' μαζί.—Κ' ἔπρεπε τὸ σίδερο νὰ εἶναι 'πὸ ἐννια καζάδες κλεμμένο. "Εχω, νὰ ποῦμε, πεταῖμένα σιδεράκια ἐγώ, αὐτὸς τὸ παίρ' νὰ μὴν τὸ ξέρω ἐγώ, πὺν θὰ τὸ πάρ'ς.

"Αμα τό 'καμνε τὸ σίδερο κεῖνο, τό 'παίρνε μάστορας κ' ἤβγαιζε νύχτα γκόλιαβος καὶ γύριζε τὸ χωριὸ οὐλο τρεῖς φορές, ξημερῶντα Σάββατο. "Υστερα φάναζε: νὰ φέρ'τε τὰ πράματα αὔριο νὰ τὰ κάψουμε.

Πρωὶ πρωὶ, πριν νὰ δώσ' ἥλιος, τὸ Σάββατο, πᾶναιαν τὰ πράματα κι αὐτὸς τό 'καιγε τὸ σίδερο σιτὴ φωτιά καὶ τὰ τρανοῦσε μιὰ σιτὸ λαιμό, μιὰ σιτὸν κῶλο πίσω καὶ σταματοῦσε ἡ ἀστένεια αὐτή.

Τὸ Σάββατο πρωὶ τὰ 'καιγε, ἄλλ' μέρα δὲν ἔκαμνε. Τὰ μεσάνυχτα κ' ὕστερα τὰ πααίναμε. Τὴ νύχτα ὅλο τὰ καίγαμε.

Καὶ τὰ βόδια τὰ περνοῦσαν ἀπ' τὴ βέργα αὐτήνα: Νὰ μὴ μολέσουν καὶ τὰ βόδια· δὲ φέρν' κακὸ τὸ σίδερο κεῖνο. Ηὔραν τὰ χωριά καλό, ὅφελο μὲ τὸ σίδερο.

7.

Λάβαρα (Σαλτίκι). Παρὰ Γιάννη Σιδερά, ἐτῶν 58.

Κάναν κιρὸ παπποῦς μ' τό 'φκιανι τοῦ σίδιρου.

Τοῦ φκιάς' μου δέ 'ναι τίπουτας. Τοῦ δύσκουλου εἶνι τοῦ σίδιρου νὰ τοῦ μάσ'ς¹⁾. Πὺν ἐννια καζάδης²⁾ θὰ παίρ'ς 'πὺν ἓνα κουμματάκ' σίδιρου: 'πὺν ἓνα κάρρου θὰ πάρ'ς τοὺν ταινέ τ' (δηλαδή τοῦ καρφὶ πὺν βάν'ν, γιὰ νὰ μὴ βγαίν' ἡ ρόδα), 'πὺν κᾶνα ἄλουγου τοῦ πέταλό τ'. ἢ νὰ τοῦ βρῆς ἢ νὰ τοῦ κλέψ'ς τοῦβρις, τοῦ πῆρις, τοῦ τ' μάρεψις³⁾.

"Ενας μάστουρας μὲ τὴ γυναῖκα τ', ἀντρώγενα, τὸ φκιάν'ν γκόλιαβ⁴⁾.

¹⁾ νὰ τὸ μαζέψης

²⁾ περιφέρειες

³⁾ τὸ ἐξησφάλισες

⁴⁾ γυμνοί.

Τῇ νύχτα τοῦ φκιάν'ν θὰ σφαλίσ'ν τὶς πόρτις, ἀλλὰ μαζῶντι κὶ διαβόλ' ἱκεῖ. Μὲ νόημα θὰ τοῦ φκιάν'ν, δὲ μιλοῦν. Ἡ γυναῖκα τρανάει τὸ μουχάν' ¹⁾. Θὰ τὰ μάσ' αὐτός, τοῦ κάμ' τόσο γιά ²⁾, θὰ τοῦ πιράσ' καὶ σλιάρ' ³⁾, μανίκ' ⁴⁾.

Θὰ πάρ'ν ὕσιρα τοῦ σίδιρου κι οἱ δυό τς θὰ γυρίσ'ν μιὰ βόλτα ἀπόξ' ἀπόξου τοῦ χουριό' ἄντρας θὰ παγαίζ' μπρουσιά, ἄντρας θὰ τό 'χ' φ'λάγεται νὰ μὴν τοὺς δγῇ κανένας.

Κάθε ἓνας δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ φκιάσ'. Πρέπ' νὰ μὴ φουβ'θῇς, νὰ κοιτᾷς ὅλου ν' ἐργασία σ'. Βγαίν'ν διαβόλ' νὰ σὶ μιλήσ'ν γιὰ νὰ χάσ'ς, γιὰ νὰ μὴ γέν' γιατρικό, γιὰ νὰ σὶ γυρίσουν κατ' ἐκείνους. Ἀμα καταπιαστοῦν σὲ τέτοια, τ' ἀντρόγενα νηστεύ' οὔλα τὰ πράματα διαβολιὰ δὲ χωράει.—Γὼ ἄμα δῶ ντὴ γριά μ' γκόλιαβ', δὲ μπορῶ, θὰ μπῶ στὴν ἁμαρτία. Θὰ 'χ' καὶ ζουντανὸ διάβολο ἐκεῖ. Διαβόλ' θὰ γλέπ'ς ἐκεῖ γύρω.

Σίδιρου εἶνι γιὰ τὰ β'βάλια, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Νύχτα θὰ περπατήξ' σπὶτ' σὲ σπὶτ'. Καινούργια φουτιὰ δὲ χρειάζιτι. Στὴ γουνιὰ θὰ τὸ κάψ'ς, νὰ γέν' κόκκ'νου ὅσου νὰ σβῆσ' θὰ καῖς τὰ πράματα πᾶν' στοῦ γκιουρντάν' ⁵⁾ κὶ πιρνάει χιρλαμᾶς. Καίουντας καίουντας, νά, τόσο γιὰ πόμ'νε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

8.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀμόριον (Καρὰ Μπεηλί). Παρὰ Βαγγέλη Παπάζογλου, γέροντος.

Καρὰ γιανὶκ δὲν ἔχ' θεραπεία· ὅπ' θὰ τοῦ χτυπήσ' τοῦ προᾶμα, ἄλλου μαυρίζ', ἄλλου κιτιρνίζ'· τοῦ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι. Κεῖ π' θὰ τοῦ βαρέσ' σαπίζ'.

Ἐναν κιρὸ ἔπιαναν κινούργια φουτιὰ. Πρώτου γιατρικό αὐτὸ ἦταν. Πήαιζαν, ἄνοιγαν μνιὰ τρῦπα σ' ἄλλον μιρᾶ ⁶⁾, κεῖ πὺν συνουρεύουνταν δυὸ χουριά. Ὑσιρα σβοῦσαν τὶς φουτιὲς στοῦ χουριό, νὰ μὴν εἶνι φουτιὰ ἱτς ⁷⁾, διόλ', σιὰ σπίτια. Ὑσιρα ἔβαζαν δυὸ ξύλα ἔτσ' (ὄρθια) κὶ στὴ μέσ' ἓνα ἄλλον, σὰ μηχανὴ τό 'κναν κὶ τρανοῦσαν μὶ τοῦ σκοινὶ κ' ἔβγαιζαν κινούργια φουτιὰ 'πὸ κείνου τοῦ ξύλου, τοῦ κέδρου. Κι ὅσου νὰ βγῇ ἡ φουτιὰ, ἓνας ἀπ' αὐτοὺς θὰ νά 'ταν γκόλιατους ⁸⁾, ξεγυμνουμένους κι αὐτὸς πιρνοῦσι γκόλιατους πρώτους 'πὸ τὴν τρῦπα κ' ὕσιρα τὰ πράματα.

Εἶχαν κ' ἓνα σίδιρου, τό 'καιγαν στὴ φουτιὰ καὶ μὲ κείνου τοῦ σίδιρου τὰ καιγαν τὰ πράματα πὺν πιρνοῦσαν 'πὸ κείνη τὴν τρῦπα τὰ βαρνοῦσαν μὲ τοῦ σίδιρου γιὰ καλό.

Τώρα ἀπαγορεύ'καν κεῖνα· τώρα φέρ'ν τὴν Παναγία 'πὸ τοῦ μαναστήρ'· ἀλλ' φέρ'ν τὸ χότζα καὶ τὰ διαβάξ'.

¹⁾ φουσερὸ ²⁾ τόσο δὰ ³⁾ στυλιάρι ⁴⁾ λαβὴ ⁵⁾ στὴ λαιμαργιά, λουρὶ γύρω
στὸ λαιμὸ ⁶⁾ περιοχὴ ⁷⁾ χίτς, λ. τουρκ.=καθόλου ⁸⁾ γυμνός.

9.

Πετράδες. Παρά Λουλούδη Βασιλείου, 74 ἐτῶν.

Ἀρρώστεια πὺν θὰ ἔχουν τὰ χαϊδάνια¹⁾, φανάζουν οἱ κιχαγιάδεις²⁾: Ἀῤριου θὰ βγάνουμι κινούργια φουτιά...

Θὰ βάλουν τέσσερ' —πέντε ἀνθρῶπ'· αὐτοὶ θὰ κάμουν τσικρίκ'³⁾ μὲ χωρὶς λάδ' καὶ γυρνῶντα γυρνῶντα ἀνάφτ', κορών'⁴⁾, θὰ βγάν' φουτιά: δυὸ ξύλα θὰ τὰ κἀν' νὰ γυρνοῦν χωρὶς λάδ'· πῶς εἶνι τοῦ τσάρκ'⁵⁾, μύλους νὰ ποῦμι γυρνῶντα γυρνῶντα θ' ἀνάψ'. Ὁ,τ' ξύλου καὶ νὰ ᾽ναι, καῖν'⁶⁾ παραπάν', ὅλου θὰ τοῦ γυρνοῦν, ὅσου ν' ἀνάψ', χίτις νὰ μὴ σταθῇ. Κι αὐτὸ ὅξου στοῦ μπαῖρ⁷⁾, στοῦ σύνουρου ἀπάν', μιρᾶς πὺν χωρίζ', ἐκεῖ.

Στὸ Κούλελι, ἅμα φανῇ ἀρρώστεια σιὰ πράματα, κάμουν μνιὰ τρυῖπα σ' ἓνα σύνουρου ἀπάν' κὶ μαζώνουν τὰ πράματα τρία—τέσσερα χουριά, ὅσα εἶνι γύρου κὶ τὰ πιρνοῦν κὶ τὰ καῖν' μὲ κείν' τῇ φουτιά. Κεῖνα τὰ χουριά πὺν θὰ πᾶν' νὰ τὰ πιράσουν, σβοῦν τίς φουτιές οὔλις, νὰ μὴν ἔχ' κανένας φουτιά.

10.

Κωστί (Διδυμοτείχου). Παρά Παράσχου Ἀπ. Μπαρμπάκη, 66 ἐτῶν.

Ἐχ'μι κἀτ' σίδιρα κὶ τὰ σταυρών'μι τὰ πράματα, τὰ καῖμι. Πὸ ἐννιὰ καζάδεις⁸⁾ εἶνι κείνου τοῦ σίδιρου, κλεφτικό: πῆγισ στοῦ Διμότχου, πῆγισ ἓνα κουμμάτ' σίδιρου, πιταλουκάρφ', ὅ,τ' εἶνι, πῆγισ στοῦ Σουφλί, καζᾶς εἶνι, πῆγισ κὶ ἀπουκεῖ ἓνα κουμμάτ', πῆγισ στοῦ Κιουπρί⁹⁾, σιτὴν Ἐντιρνέ¹⁰⁾, πὸ ἐννιὰ καζάδεις σίδιρου. Ὑστιρας τὰ δένουν¹¹⁾ στοῦ ντεμεριτζῆ¹²⁾, μιὰ βέργα τὰ κάμουν. Σιδιρᾶς γκόλιους¹³⁾ τοῦ δέρον', ἄντρας κὶ γυναικα γκόλιοι τοῦ κάμουν νύχτα, νὰ μὴν τίς δῇ κανένας.

Ἐρθ' ἓνα ζουλούμ', ἀνημπουριά, μέσ' στοῦ χουριό. Τοῦ Σαββάτου, προμὴ δγῇ νήλιους, πααίν'ν στοῦ ντεμεριτζῆ οὐλ' μὲ τὰ πράματα. Τοῦ κουκκ'νίζ' ντεμεριτζῆς τοῦ σίδιρου, τοῦ βγάν' ὕστιρα, τοῦ τρανάει ἔτσ' σι' ἀστήθ', σιτὴ μέσ' ἀπάν' κὶ ἀνάμεσα σιὰ μπούτια τ', τοῦ σταυρών' τρεῖς μεριές.

Κινούργια φουτιά βγάν'ν σὶ ξένουν μιρᾶ μὲ τοῦ ξύλου. Ξῶντα, ξῶντα, ξῶντα τῇ βγάν'ν κιζδίζ' τοῦ ἀρντίις¹⁴⁾, βάν'ν ἴσκνα καὶ πιάν'ν φουτιά. Ἀκ'γῆ¹⁵⁾ τό ᾽χω μεῖς δὲν τὸ κἀν'με. Στὸ Καράμζα τὸ κάμαν.

¹⁾ ζῶα, κτήνη ²⁾ κοινοτικοὶ κλητῆρες ³⁾ ροδάνη ⁴⁾ πυρακτοῦται ⁵⁾ ρόδα, τροχὸς
⁶⁾ πεῦκο ⁷⁾ ράχης βουνοῦ ⁸⁾ ἐπαρχίες ⁹⁾ Μακρὰ Γέφυρα ¹⁰⁾ Ἀδριανούπολις
¹¹⁾ ἀνταμώνουν, σφυρηλατοῦν ¹²⁾ σιδηρουργὸς ¹³⁾ γυμνὸς ¹⁴⁾ ἀνάβει τὸ κέδρο
¹⁵⁾ ἀκοή.

11.

Καρωτή (Κορουτζί). Παρά Παν. Πάλα, ἐτῶν 76.

“Αμα εἶνι καμνιά ἀστένεια στὰ ζῶγα, μεῖς γυρίζουμε στὰ σπίτια, νὰ μὴ βροῦμι φουτιὰ ἀναμμέν’, νὰ βγάλουμε κινούργια. Χουρίς κάφ¹⁾, χουρίς σπέρτου, ἀπ’ τοῦ ξύλου βγάν’μι φουτιά. Τὰ πιρνοῦμι κι ἀπ’ τὴ γῆς, γιὰ νὰ βροῦμι θεραπεία.

Δυὸ ἀνθρῶπ’ ζέρβ’ μονουνόματ’ (μονάχα ἓνα ὄνουμα θὰ νά ’ναι μέσα στοῦ χουριό· ἓνας Ἡλίας, νὰ ποῦμι, ἄλλον Ἡλία στοῦ χουριό μας νὰ μὴν ἔχ’), αὐτοῖν οἱ ἀνθρῶπ’ θὰ πᾶν’ στοῦ μπαῖρ, θὰ πάρ’ν δυὸ κουμμάτια κέδρου ξερό, (π’ ἄλλον ξύλου δὲ βγαίζ’), θὰ τὰ τρυπήσ’ν ἀπάν’ ἀπάν’, θὰ τὰ χτυπήσ’ν στὴ γῆς θὰν²⁾ παλούκια κι θὰ πιράσ’ν στὶς τρυπὶς ἓνα ἄλλον κέδρου. Ὑστισα θὰ πάρ’ν μνιὰν ἀλ’σίδα κι θὰ τὴν τ’λίξουν στοῦ κέδρου κεῖ κι θὰ καθίσ’ ἓνας ἀπουδῶ κι ἓνας ἀπουκεῖ, ἀντίκρα κι ἀντίκρα· κι τώρα ἓνας θὰ τρανάη καταδῶ κι ἄλλους κατακεῖ· σὺ θὰ τρανᾶς, γὼ θ’ ἀπουλνῶ, θὰν³⁾ τοῦ πριγιόν’ κι ἓνας ἄλλους θὰ ἔχ’ τοῦ κάφ’ (=γίσκνα). Ἀπ’ τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζνίζ’⁴⁾, χ’νάει⁵⁾ νὰ βγάλ’ καπνό· βάσκ’⁶⁾ αὐτὸς τότε τοῦ κάφ’ κι χ’νάει κι ἀνάφτ’ τοῦ κάφ’ κι πιάν’ φουτιά. Κι ἅμα δὲ βγαίζ’, τότε ξιντύνουντι αὐτοῖν οἱ δυό, γκόλιαβ’, χωρίς ροῦχα, τίπουντι, καθὼς γεννιέτι ’πὸ τὴ μάγνα τ’, κι τραυοῦν τὴν ἀλ’σίδα.

Ἀνοίγ’μι κι μνιὰ τρυπα ἱκεῖ στοῦ μπαῖρ, ἀπὸν ξένου σύνουρου, κι πιρνοῦμι τὰ ζῶγα. ἱκεῖ βρίσκουμε μνιὰ ψηλάλα κι κάνουμε μνιὰ τρυπα πουκάτ’, θὰ⁷⁾ γιουφύρ’, κ’ ἱκεῖ ἀπάν’ φκιάνουμε κινούργια φουτιά. Τότε φανάζουμε τοὺν κόσμου κι κάθε ἓνας πιρνάει ’ποκεῖ τὰ ζῶγα τ’· κ’ ἐκεῖν’ οἱ ἀνθρῶπ’ οἱ ζέρβ’ κάθουντι ’κεῖ ἀπάν’ κι τὰ κάν’ν ἓνα σταυρὸ μὲ τοῦ δαυλὶ στὴ ράχ’· μὲ τέκεῖνο τοῦ δαυλὶ ποὺ θὰ πάρουν φουτιὰ μὲ τέκεῖνο τὰ σταυρών’ν τὰ ζῶγα οὔλα κι λέν’· οὐ Θιὸς γιατρός!

Πρῶτα πρῶτα πιρνᾶ γιλαδάρς καὶ δῆθεν γκόλιος (χουρίς ροῦχα, τίποτις) κ’ ὕστισα οὔλα τὰ πράματα μὲ τὴ σειρά. Ἀμα τελειώσουν τὰ πράματα, σφαλνοῦμι τὴν τρυπα, κόφτουμι τσαλιά⁸⁾, ξύλα, ὅ,τι δῆποτι κι τὴν στουπώνουμε, νὰ μὴ μὲν’ ἀνοιχτή, νὰ μὴν πιράσ’ ἄλλον πρᾶμα. Σὶ λίγουν κιρὸ ξεγέρ⁹⁾ καὶ μόνο του, γιὰτ’ εἶνι μικρό.

Ἀπουκεῖ θὰ πάρουμε ὕστισα φουτιὰ νὰ φέρουμε στοῦ χουριό κι ἀνάβ’ κάθε σπὶτ’ ’πὸ κείν’ τὴν κινούργια τὴ φουτιά.

Τ’χαίν’ μερικὲς φουρὲς καὶ παναμερνάει⁸⁾ ἡ ἀρρώστεια, φεύγ’ καὶ γένεται θεραπεία στὰ ζῶγα.

¹⁾ προσάναμμα
ἀκανθώδεις

²⁾ σάν
⁷⁾ κρημνίζεται

³⁾ ἀνάβει
⁸⁾ παραμερίζει.

⁴⁾ ἀρχινάει

⁵⁾ βάζει

⁶⁾ θάμνους

12.

Ἀμπελάκια (Κούλακλί). Παρὰ Στέργιου Ἀσημάκη, ἐτῶν 65.

Σάββατον, σώνουντας ἢ βδουμάδα, τότε γένουνταν αὐτό, ἀλλ' ἄλλ' ἡμέρα ὅχ'. Ἐκαμναν ἀπουκάτ' ἀπ' τῇ γῆς τρυπες, ὅστιρα μάζευαν ὅλα τὰ πράματα, τὰ πάαιναν ἀπ' τέκεϊ καὶ τὰ περνοῦσαν.

Πρῶτα σβοῦσαν τὶς φουτιές μέσα στοὺν χουριό, ὅστιρα δυὸ ἀνθρώπ' ζερβοί, μονονόματ', ἔβαναν δυὸ πόδια κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχτ' στὴ μέσ', περνοῦσαν μιὰν ἀλ'σίδα στ' ἀδράχτ' κὶ τρανοῦσαν ἓνας ἑπὶ δῶ, ἓνας ἑπὶ κεῖ κόρωνε ἀπὸ μονάχο, ἔπιανε φουτιά κὶ τὴν ἤλιγαν κινούργια φουτιά κ' ἤπαιρναν ἀποκεῖ κὶ ἀναφταν. Ὅστιρα πάαιναν σιτὴν τρυπα, κόρωναν ἓνα ξυλάκ' καὶ περνοῦντα τὰ ζῶα, σολάκ'ς¹⁾ ὅποιος ἦταν, ἓνας ποδῶ, ἓνας ποκεῖ, καρσί—καρσί²⁾, τὰ σημάδευαν μὲ τοὺν δαυλὶ κ' ἤλεγαν: νιέφ ὀλσοῦν (=νὰ λείπ' ἡ ἀρρώστεια). Τὸ γιαιτρικὸ ἦταν αὐτό.

Ἀπὸ κείν' τῇ φουτιά ἔπαιρναν σ' ἓνα τσουκαλάκ', σ' ἓναν τενεκὲ καὶ πάαιναν στὰ σπίτια τς κὶ ἀναφταν φουτιά.

Γιὰ τὰ β'βάλια πάλι, εἶχαν ἓνα σίδερο: τὸ εἶχαν μαζεμένο ἀπὸ ἐννιὰ καζάδης: ἓνα κομμάτ' ἀποδῶ, ἓνα κομμάτ' ἀποκεῖ, κλεμμένο ἓνα πέταλο, ἓνα καρφί, ὅ,τι νὰ ᾔναι ὅστιρα ἓνας ντεμερτζῆς τὸ ἔδερε καὶ τὸ ἔφτιανε βέργα. Ὅστιρα κείνου τοῦ βράδ', Σάββατον, κείνους ποδὶ τοῦ σολάκ'κου³⁾ τοῦ χέρ', πάαινε στὰ σπίτια καὶ τὰ καίγει τὰ β'βάλια μὲ τὴ βέργα.

13.

Βρυσικὸ (Καρὰ Μπουνάρο). Παρὰ Κωνστ. Γκρόντογλου, 72 ἐτῶν.

Ἄντα ἔρετ' κἀνα χασταλίκ'⁴⁾ στὰ πράματα⁵⁾, ἀνάφτ'ν φουτιά κὶ τὰ περνοῦμι ἑπὶ ντὴ γῆς. Νά! προχτὲ τὰ πέρασάμι.

Γυρίζουν μουχτιάρ'ς⁶⁾ κὶ ἄλλ' χουριανοὶ στοὺν χουριό κὶ σβοῦν τὶς σιές: ὅ,τι, σὰν εἶνι σιὰ κὶ καίγ' ἑδῶ, δὲν ἀνάβ' κολαῖ⁷⁾... Ποβραδὺν φανάζ' κιχαγιᾶς⁸⁾ στοὺν χουριό νὰ μὴ πάγ' κανένας σιτὴν πλύσ', νὰ μὴ ζ'μώσ' τὸ ψουμί ἔ! θὰν⁹⁾ πάρουν ποκεῖ φουτιά, ὡς τοὺν βράδ' ἄς ζ'μώσ'.

Βάν'ν δυὸ παλούκια ἔτσιαγιά, κεδρήσια ὅστιρα κόφ'ν κὶ ἓνα ἄλλου ξύλου, κεδρήσιου κὶ κείνου, κὶ τοὺν βάν'ν ἔτσ' ἀνάμισα. Ὅστιρα κάθουντι δυονοὶ καρσί—καρσί, ἀπέδου κὶ ἀπέκ' κ' ἔχ'ν μιὰν ἀλ'σίδα τὴν ἑλίγ'ν γύρου στοὺν ξύλου αὐτὸ κὶ τρανοῦν ν' ἀλ'σίδα ἑσιαδῶ—ἑσιακεῖ. Καὶ κείν' πὺν θὰ τρανοῦν, μόν' κεινοὶ νὰ εἶν' τὰ ἑνόματά τς στοὺν χουριό. Μερικὰ χουριὰ πιάν'ν γκολιόμπαρ'¹⁰⁾. Πὸ τοὺν τραῦθ τοὺν πουλὺ

¹⁾ ζερβός²⁾ ἀντικρυστά³⁾ ἀριστερὸ⁴⁾ τουρκ. λ. ἀσθένεια⁵⁾ ζῶα⁶⁾ πρόεδρος κοινότητος⁷⁾ εὐκολα⁸⁾ κοινοτικὸς κλητὴρ⁹⁾ σὰν¹⁰⁾ γυμνοί.

κυζντίζ¹⁾ τὸν κέδρου, χ'νάει²⁾ νὰ καπνίζῃ· κὶ οἱ κεῖνα τὰ παλούκια ἔχ'ν κὶ τὴ γί'σκηνα κείν' πὸν τσιακτίζ³⁾ κὶ ἀνάβ' τὸν κάφ'.

Ἄμα θ' ἀνάψ' λικείνου, ἄρον ἄρον φκιάχνουν μιὰ στιά οὐδεκεῖ. Θὰ βροῦν κ' ἓνα μέρους κεῖ π' ἔχουμε τὸν σύνουρου, οἱ ξένου μιρᾶ, κὶ θ' ἀνοίξουν μιὰ τρῶπα. Ὑστιρα φέρ'ν τὰ πράματα κὶ τὰ περνοῦν πὸ ντὴ γῆς κὶ κεῖν' πὸν τρανοῦν κὶ πιάν'ν τὴ φουτιά, κεῖν' τὰ σ'μαδεύουν τὰ χαϊβάνια· στέκουν κεῖ ἀπάν' κὶ μ' ἓνα δαυλὶ τὰ μαυρίζουν. Κὶ ὅλα μὲ τὸν ζέρβου τὰ κάμουν αὐτοί. Γιλαδάρ'ς τὸν κατόπ' θὰ πιράσ'.

Τὴν τρῶπα ὕστιρα ὕστιρα τὴ σιουπών'ν βάν'ν τσαλιά⁴⁾ κ' ὕστιρα βρέχουντας πέφτ'. Γιὰ τὰ χαϊβάνια⁵⁾ γένεται αὐτό, ντέφ ὀλσοῦν⁶⁾ καὶ γένεται σεμπέπ'⁷⁾, γιατρικό.

Ἄμα εἶνι ἀρρώστεια σὺς ἀνθρῶπ', γένεται καὶ γιὰ τς ἀνθρῶπ'.

Τώρα, μιὰ γ'ναῖκα ἔχ' ἓνα μ'κρό, θιρμα'σιὰ τὸν πιάν'. Θὰ πάη στοῦ σύνουρου μὲ τὸν ἀντρα τς, θὰ κάμ' μιὰ τρυπούδα τέτοια κὶ θὰ πιράσ' τὸν γκζάν'⁸⁾ τς ποκεῖ κὶ τότε κεῖ ἀφίν' ἓνα ποκαμσουδ'. Στέμας αὐτὸ εἶνι. Πὸ ντ' γῆς θὰ τὸν πιράσ' θὰ τὸν ξιντύσ', γκολιόμπαρο θὰ τὸν πιράσ' κὶ θ' ἀφήκ' ἓνα ποκαμσουδ', ἓνα βρακούδ'.

14.

Παλιόϋρι. Παρὰ Δημ. Μαγγίρα, 51 ἐτῶν.

Εἶνι μιὰ ἀστένεια, καρὰ γιανίκ τὸν λέν'. Κείνου νὰ μὴν τὸν δώσ' Θεός! Ἄμα τὸν πιάσ' τὸν ζώου, τὸν κόφτ'· κακὸ πρᾶμα, τὸν πνίγ' τὸν γαῖμα κὶ ψουφάει. Μέσα γαίματα, ὅλου μαύρου γένιτι. Ἀνθρουπους κὶ κείνους πεθαίν', μὰ δὲν τὸν σκίζουμε νὰ ἰδοῦμι τί ἔχ' μέσα. Τὸν ζώου τὸν σκίζουμε...

Τὰ περνοῦμι πὸ τὴ στιά καὶ βλέπουμε γιατρικό. Ἀνοίγ'μι καὶ τρῶπα καὶ τὰ περνοῦμι, Σαββάτου μαναχά, ὅχ' ἄλλ' μέρα.

Ποβραδὺ θὰ φανάξ' κιχαγιᾶς: Ἀκοῦτι χουριανοί! Ταχειὰ θὰ κάμ'μι καρὰ γιανίκ. Νὰ ἔρτι νὰ πιράσ'μι τὰ πράματα...

Κεῖ σιτὴ στιά μὸν γκιουρέκ'κοι⁹⁾ ἀνθρῶπ' πααίν'ν. Στιά θέλ' δύναμ'· δὲν πᾶν' πρόστυχ'... Πααίν'ν σ' ἓνα παράμιρου μέρους, νὰ μὴ βλέπ' κανέναν, κρού'ν δυὸ παλούκια, βάν'ν κ' ἓνα τσιθί¹⁰⁾ πὸ κέδρου καὶ χιρνοῦν, χάρτα — χάρτα μὲ ν ἄλ'σίδα, γκουλιόμπαρ'. Ξερὸ κέδρου, ἓνα — δυὸ χρονῶς θὰ εἶναι, χλωρὸ δὲν πιάν'. Ἀπ' τὸν χουριό, ἀπ' τς πλοκοῖ¹¹⁾ τὸν παίρνουμε. Μεῖς ἡμαστιαν τέσσερ', γιὰτὶ ἀποσταίνουν οἱ δυὸ νομάτ'· ὕστιρα πιάν'ν οἱ ἄλλ' δυό.

1) ἀνάφτει, παίρνει φωτιά 2) ἀρχινάει 3) βγάζει σπινθῆρας 4) θάμνους ἀκαν-
θωτοῦς 5) ζῶα 6) νὰ ἐξαλειφθῇ 7) ἔλεος 8) βυζανιάρικο, βρέφος 9) ἄξιοι,
δυνατοὶ 10) ξύλινο καρφί, ἐνδιάμεσον ξύλον 11) φράχτες.

Κεῖ στή φουτιά ὅποιον ὄνουμα νά ᾔναι κάμ'. Μαναχὰ νὰ ἔχ'ς δύναμ' νὰ τραυᾶς μὲ δυὸ χέρια. Μ' ἓνα χέρ' δὲ μπορεῖ νὰ δώσ' δύναμ'.. Κι ἂ δέῃ ναι σθησμέ- νες οἱ στιές μέσα στοὺν χουριό, δὲν πιάν' φουτιά. Κι ν ὥρα πού θὰ πᾶν' νὰ βγάν'ν σιὰ κινούργια, τὰ πιδιά γυρνοῦν μέσα στοὺν χουριό κι σβοῦν τὶς στιές.

Ἄμα ἰδοῦν πού δὲν ἀνάβ' τοῦ ξύλου μαναχό τ', βάσκουν γί'σκα, μαζώνουν κι χουρτάρια ξιρὰ κι πιάν'ν φουτιά. Πᾶν' ὕστιρα πᾶν' σιτὴν τρυῖπα κι φκιάνουν σιὰ ἱκεῖ. Ποκεῖ παίρν'ν ὕστιρα κινούργια σιὰ καὶ φέρον'ν στοὺν χουριό.

Ὅσον νὰ κᾶν'ν τρυῖπα, νὰ βγῇ ἡ φουτιά, βαῖζ' ¹⁾ ἡ μέρα. Οὐ πλήθους ὄλους, ὄλου τοῦ χουριό, μαζεύει τότις ἱκεῖ μὴ τὰ πράματα, κι τὰ περνοῦν σιτὴν τρυῖπα. Πρῶτα κᾶν'μι ἁγιασμό, φουτίζ' οὐ παπᾶς τὰ πράματα μιὰ βουλὰ κ' ὕστιρα τὰ περνοῦμι.

Κεῖ σιτὴν τρυῖπα, π' θὰ περνοῦν τὰ πράματα, εἶνι δυὸ νομάτ', δυὸ ᾠνόματα μαναχὰ — ἓνας Καραφύλλ'ς, ἓνας Λογαρνὲς μέσ' στοὺν χουριό — κεῖν' σταυρών'ν τὰ πράματα, τὰ καῖν' λίγου μὴ τοῦ δαυλί.

Μὴ τὰ ζῶα μαζὶ κ' οἱ ἀνθρῶπ' περνοῦν· καὶ τς ἀνθρῶπ' τς ἔκρουγε λίγου Καραφύλλ'ς μὲ τοῦ δαυλί πᾶν σιὰ φορέματά τς. Κεῖνους πού στέκ' ζέρβα λέει: Νὲ γιακάρσιν; (=τί καῖς;) Κεῖνους πού στέκ' δέξα λέει: Καρὰ γιανίκ γιακάρμι (ν' ἄρρω- στεια καίγω, λέει). Ὑστιρα κι τὰ μ'κρά τὰ πιδιά τὰ περνοῦν, γυναῖκες περνοῦν, ἄρρωστ', μὲ τ' ἁμάξ' τὶς πααίν' ν.

Ἔχουμι καὶ σίδερα παλιά, ἀρχαῖα σίδερα. Παπποῦ Λογαρνὲς τὰ ᾠχι τῶρα τὰ ᾠχ' τοῦ πιδί τ', οὐ Γιοβάν'ς. Βουργάρ', Τοῦρκ' ποδῶ παίρν'ν τὰ σίδερα, σ' ἄλλου χουριό δέ ᾠνι Δέ ᾠνι τωερνὰ πράματα, εἶνι ζεμαν'κά ²⁾, παμπάλια πράματα. Τὰ καίει τὰ σίδερα σιτὴ γουνιά, κοκκ'νίζουν καὶ κάμ' σιάμπα τὰ πράματα. Πῶς βουτᾶς τὴν πέννα στοὺν μελάν' κι γράφ', ἔτσ' μὲ τοῦ σίδερου τοῦ σταυρών' λίγου κι φεύγ' τοῦ ζῶου. Ὅποτι τὰ κάμ'μι, βρίσκουμι γιατρικό· αὐτὴ γῇ ἄρρωστεια π' αὐτοῦ περνάει, μὲ τὴ σιὰ κι τοῦ χῶμα πού περνοῦμι πὸ τὴ γῆς. Ἔτσ' τοῦδραμι.

15.

Ἀφήγησις Γιάννη Λογαρνέ, 65 ἐτῶν, ἀπὸ Παλιοῦρι.

Δυὸ σίδερα εἶνι, π' ἀνάμ'σ' πιθαμή, δέξου καὶ ζέρβου. Εἶνι σιὰ ξύλα περα- σμένα· ἀλλιῶς δὲ πιάνουντι, καίγνι ἀνθρουπους. Τὸ ἓνα εἶχι νταμκᾶ ³⁾, τοῦ ζέρβου· τοῦ ἔφτασα, εἶχι χαλκᾶ· τὰ μ'σὰ τὰ γκαγκάτσια ⁴⁾ τοῦ χαλκᾶ τὰ ᾠφτασα· καίουντας καίουντας χάθ'καν, ἀνέλ'σαν· τῶρα μόν' τὸ κορμὶ πόμκε· δὲν ἔνιτι ⁵⁾ τῶρα νὰ τοῦ κάμ'ς νταμκᾶ. Τῶρα, ὥς νὰ σωθῇ καλούτσκα, ἔτσ' θὰ εἶνι· δὲν ἔνιτι μέτα· κείνου

¹⁾ κλίνει

²⁾ παλαιῶν χρόνων

³⁾ σῆμα, σφραγίδα

⁴⁾ σκέλη

⁵⁾ γένεται

μιὰ βολὰ ἔνιτι. Ἀμα τοὺν ζ' μώσουν τῶρα μέτα, θὰ χαλάσ' τοὺν χειρ'κό τ', τοὺν τελεσίμ' τ'¹⁾. Πόας φορὲς μ' εἶπαν νὰ τοὺν ζ' μώσουν, νὰ τοὺν ματίσουν! Γὼ πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' τέτοιον ἔχω λόγο, κείνους πὸ τὸ μπαμπᾶ τ': καθὼς εἶν' τα, νὰ μὴν τὰ ξαναφκιάσι· θὰν τοὺν πιδὶ πὸν θὰ γέν' μιὰ βολὰ καὶ θὰ βαφτιστῇ, μιὰ βολὰ κι αὐτὸ ἔνιτι.

Ἀπ' τὸν πάππο μ' τὰ ἔχμι, τριακόσια χρόνια τὰ ἔχμι. Πάππος μ' ὀγδόντα χρονῶ, πατέρας μ' ὡς ἑβδομήντα χρόνια καὶ παραπάν' μπελί²⁾, ἔγὼ ξηνιαπέντε χρονῶ γέν'κα, τρεῖς σκάλες τὰ ἔχμι. Πὸ τὸν πάππο μ' σιὸ μπαμπᾶ μ', πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' σι' ἑμένα· πὸ τὸ Σταυράκ' σιὸ Λογαρνέ, πὸ τὸ Λογαρνέ σιὸ Γιοβάν, τρεῖς σκάλες. Σιτὴν Ἑλλάδα πήγαμε σιτὴν Αἴγινα, σιτὴ Φήβα· ἐκεῖ ἔβραμι ψουμάκ', ὡς τὴν Τρίπολ' πήγα, μαζί μ' τὰ ἔχα τὰ σίδερα, τὰ φύλαγα, τὰ ἔφερα μέσ' στοὺν ταγάρ'.

Αὐτὰ τὰ σίδερα εἶν' ἀπὸν ἑφτὰ καζάδες, μὰ εἶναι κλεμμένα· ἀπ' τὴ Γκιουμουριζίνα ἓνα κουμμάτ', ἀπ' τὸ Οὐζρὺν κιουπροῦ ἓνα κουμμάτ', οὐλα κρυφὰ εἶναι παρμένα· ἀπ' τὸ Διμότ'χο εἶναι, ἀπ' τὴν Ἀντρινόπολ' εἶναι, ἀπ' τὴν Πόλ' εἶναι, ἀπ' τὴ Σαλονίκ' εἶναι, ἀπὸ ἑφτὰ καζάδες. Κεῖνος γιοῦφτος ἀπὸν τὰ ἔκαμε μιὰ τούρκισσα λίρα πῆρε· ἔτσ' μοῦ ἔπε μπαμπᾶς μ' τὰ ἔκαμε μὲ τὴ γυναῖκα τ', μὲ τὴ γριά τ' ντίπ ντίπ τσίτσιδ', νὲ μαντήλ', νὲ μανταλόν', νὲ π'κάμ'σο, χίτς. Τὰ ζύμουσαν τὰ κουμμάτια κεῖνα, τὰ κάμαν βέργις 50 — 60 πόντ', χώρ'ς νὰ μ'λοῦν, ἄντα κ' μᾶται νύχτα· νὲ ἀρνίθ' ἀκούγεται τότε, νὲ ἀγ'λί, νὲ ἄνθρωπος· σὲ μνιά ὥρα μέσα τὰ κάμαν μπρουσιὰ π' τ' ἀρνίθια τί ἥσυχους καιρὸς εἶναι!· Χίτς δὲν ἀκούγεται τίπουτα· κείν' ν ὥρα, καημένε, καὶ τὸ νερὸ κοιμᾶται! Τὰ τέλειουσαν μὲ τὸν πέτνον, τὰ βάφτισαν: Σαββάτο καὶ ν Τρίτ' νὰ καῖς, Τρίτ' καὶ Σαββάτο δ'λειά σας αὐτὴ νὰ εἶναι.

Εἰκουσ' τέσσερ'ς ὥρες εἶναι ἡ δ'λειά τς. Ξημερῶντα Σαββάτο γίν'καν, Σαββάτο πάλε καῖν τὰ πράματα — χιτὲ Σαββάτο νὰ ἔρχουσιν θὰ νὰ τὸ δγῆς· γὼ πράματα χιτὲ ἔκαιγα —. Ἐνα Σαββάτο δὲ προφταίν', καίγ' καὶ τὴν Τρίτ'. Τὰ νομάτ'σαν τότε, ὅταν τὰ βγαζαν πὸ τὴ σιὰ — δὲν ξέρω μὲ τί τὰ σῆσαν· μὲ τὸ λάδ' βαφτισμένα εἶναι — τὰ ἔπαν: τὸ Σαββάτο καὶ τὴν Τρίτ' νὰ εἶν' ἡ δ'λειά σας, τὴ βδουμάδα δυὸ μέρες. Τὴν Παρασκευὴ τὴ νύχτα, ξημερῶντα Σαββάτο, τὰ ἔκαμαν ἅμα λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια τὸ Σαββάτο ἀρχ'νίζ'ς νὰ καῖς πρᾶμα, ὅ,τ' ψῆ εἶναι, γιαλάδια, γκατζόλια, γίδια, πρόβατα, ἄλογα, γ'ρούνια, ἀνθρῶπ' ἀνημπόργ', ἅμα ἀπ'κάσ' ν κ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρρώστειά. Καίω ὅλ' μέρα Σαββάτο ὡς τὴν Κεργιακὴ νὰ λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια· λάλ'σαν τ' ἀρνίθια, θὰ σκολάσ'ν. Ντίπ, χίτς δὲ μ'λοῦν· μὸν ὄντα τὰ βάφτισαν μίλ'σαν: Σαββάτο καὶ Τρίτ' θὰ τὰ κάψ'ς αὐτά, θὰ εἶναι δ'λειά τς.

Σιὰ φκιάν' ν, ἔτοιμ' ν ἔχ'ν τὰ βάνω, ζεσταίνονται, ἄντε, καίω τὰ ζά: τὸ ζέρβου σιὸν πλάι', τὸ δέξου σι' ἀστήθ', ὕστωρα τὸ δέξου σιὰ πόδια, τὸ ζέρβου σιὸ δέξου τὸ γόφου.

1) Τὸ στοιχείο, ἔδω ἢ δύνάμις του. Περί τῆς λ. βλ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1102. ἢ ἴσως.

Αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια, τὸ καράγιανικ', ἅμα τὰ πιάσ', τ' ἀστήθ' τ' μαυρίζ'. Σὲ οὐλα τὰ ζά, ὅ,τ' ψὴ εἶναι, σὲ οὐλα πιάν'. "Ἐπεσε κάνα προῶμα, β'βάλ', γελάδ' κ' εἶναι μαῦρο; ἀπ'κάζ'ν, ἄλλ' γιαιτρειά γιόκ¹⁾). Ξέρω πὸ τί εἶναι; πὸ τίς ζέστις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τίς βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τίς ζέστις εἶναι. Βρικόλακας δέ 'ναι.

"Ἄμα κάψουμε μὲ τὰ σίδερα καὶ δὲν πάψ' τὸ κακό, θὰ πᾶμε τ' ἄλλο τὸ Σαβ-βάτο νὰ κάμουμε τρυῖπα, νὰ περάσουμε τὰ πράματα, ἀνθρῶπ', ὅ,τ' ψή, ὅ,τ' ζὰ εἶναι. "Ἄλλ' θὰ φκιάν'ν τὸ καράγιανικ, τὴν τρυῖπα, κι ἄλλ' θὰ βγάλ'ν τὴν καινούργια τὴ φουτιά. Αὐτὴ ἡ φουτιὰ μὲ τὰ ψέματα δὲ θγαίν'. Θὰ σβήσ' στὸ χωριὸ οὐλ' ἡ φου-τιά, καντῆλ' χιούτς, καὶ θὰ βγοῦν δυὸ-τέσσερα παιδιὰ, θὰ συναλλαχτοῦν... Χουντιρὸ κέδρο, χάρτα-χάρτα, κιζδίζδας-κιζδίζδας πὸ μανάχα θ' ἀνάψ'ν. Θὰ πάη μιὰ ὥρα, δυό, πρέπ' νὰ βάλ'ν καὶ οὐλ' πίστ' οὐλ' νὰ ποῦν: μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα νὰ τὸ κάμ'με αὐτό· μὲ τὰ κοροϊδέματα δὲ γέν'ται αὐτό. Μὲ πίστ' πολεμοῦν, ὅχ' μὲ διαουλιά, νὰ τρανήξ'ν σπύριον! Κεῖν' ἀπὸν βγάζ'ν σιὰ, ὅποιους καὶ νὰ 'ναι κάμ'. Μοῦνε γὰρ μὲ τὰ σίδερα ποὺ καίω, ἄλλο ὄνομα δέ ναι, Γιobάν'ς, μέσ' στὸ 'χωριό. Καὶ κεῖν' ποὺ κάθονται πάν' σιτὴν τρυῖπα καὶ τὰ καῖν' μὲ τὰ δαυλιά, καὶ κεῖν' ἓνα ὄνομα εἶναι, ἓνας Γιobάνους κ' ἓνας Πέτρους μέσ' στὸ χωριό ἄλλο τέτοιο ὄνομα νὰ μὴν εἶναι.

Στὴ Φήθα χίρσαν νὰ πέφτουν τὰ πρόβατα. Λέω ἓναν ἱζομπάνο: αὐτὸ καρά-γιανικ εἶναι. Δὲν ἤξερε καμιὰ γιαιτρειά. Μεῖς Θρακιῶτες τὰ ξέρ'με...

16.

Μεταξάδες (Τοκμάκιοι). Παρὰ 'Αναστ. Ντιρυντούδη, 60 ἐτῶν.

Μεῖς ἔκαμνάμε τρυῖπα καὶ περνούσαμε ὅλ'. 'Αρρώστεια ἅμα ἦταν σις ἀνθρῶπ' μόνε, μόν' ἀνθρῶπ' περνοῦσαν ἅμα ἦταν καὶ σιὰ χαϊβάνια²⁾, καὶ τὰ χαϊβάνια τὰ περνοῦσαν τὰ σιαύρωναν καὶ τὰ χαϊβάνια καὶ τς ἀνθρῶπ'.

Κιχαγιᾶς φώναζε ποβραδύς: «Ταχειὰ θὰ τὰ περάσ'με πὸ τὸ καράγιανικ. Νὰ σβῆστε ὅλες τίς σιιές³⁾. Νὰ μὴ λέτε δὲν ἤξεράμε. "Α, α, α!" Διαταή! Ψωμί νὰ ἔχ' θὰ τ' ἀφήκ'.

Τὸ ταχειὰ ὅλ' τρέχουν μαναχοί τς καένas ἅμα δὲν πάη, φοβᾶται, θὰ πεθάν'.

Πααίζουν δυὸ νουμάτ' μέσα σιὸ ρουμάν'⁴⁾ σὲ ξένο τοπράκ⁵⁾ κι ὅπου βροῦν δυὸ κέδρα νὰ εἶναι κοντὰ κοντά, τὰ τρυποῦν μὲ τὴν ἀρίδα καὶ περνοῦν σις τρυῖπες ἓνα ἄλλο κομμάτ' κέδρο, γλωρὸ πάλε. Τότε τὸ κόφτουν, ἀποκεῖ τὸ παίρουν, ἀπ' τὸν ξένο τὸ μερᾶ δὲν κάμ' νὰ εἶναι ἀπ' τὸ χωριό. Καὶ μὲ μιὰν ἀλ'σίδα, τὴν τ'λίζουν ἔτσι γιὰ, τρανοῦν γκολιόμπαρ'⁶⁾ ν ἀλ'σίδα ἓνας πέκ' κ' ἓνας πέκ' καὶ κιζδίζ' τὸ κέδρο.

¹⁾ δὲν ὑπάρχει

²⁾ ζῶα

³⁾ φωτιά

⁴⁾ δάσος

⁵⁾ χῶμα.

⁶⁾ γυμνοί.

“Υστερα ἕνας ἔχ’ ντὴ γίσκνα, τοιμάζ’ πὸ μπροσιὰ τὰ ξερὰ τὰ ξύλα, τὶς φλοῦδες τὰ κέδρα καὶ πιάν’ φωτιά.

“Αμα βγάλ’ν τὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται οἱ γι ἄλλ’ ὅξου χαίρουνται, σὰν πὸν βγαίν’ Καλὸς Λόγος στὴν Ἐκκλησία. Φανάζ’ν «βῆκε σιὰ», χαίρουνται.

“Ολο τὸ χωριό, μικροὶ μεγάλ’ καὶ κόμα ἀστενεῖς νὰ εἶναι—για τς ἄρρωστ’ τὸ κάμ’ν γιά! —τοὺς πᾶν’ ἐκεῖ. Περιμέν’ν νὰ περάσ’ν πέκ’. “Ολ’ περνοῦν, θὰν τὰ πρόβατα, πὸ ἕνας, πὸ δύο, συμπρώχνουνται.

Σιὰ καίει πᾶν’. Περνοῦντας τὸν σταυρὸν’ν στὴ ράχ’ μὲ τὴ φωτιά καὶ μὲ τὸ ξερβὶ τὸ χέρ’, ὅχ’ μὲ τὸ δεξί. Κι ὁ ἕνας λέει: τί καῖς; Ὁ ἄλλος: Καράγιανίκ. Θὰ καπνίσ’ λιγούτσ’κο, θὰ τὸν ἀκκούμπῃς μὲ τὸ δαυλὶ στὴ ράχ’ ἔτσ’ σὰ σταυρό. Κι ἡ ἄρρώστεια ἔπαφτεν ὕστερα.

17.

Ἀλεποχώρι. Παρὰ Βαίτση Σταμπόλη, ἐτῶν 65.

Πααίζουμε, τρυποῦμι τὴ γῆς ἀπὸ ξένο τοπράκ¹⁾, καῖμε καὶ φουτιά πᾶν στὴν τρυπα. Θὰ περάσ’ κατὰ κεῖ τὸ βόδ’ στέκεται ἕνας ‘σιαδῶ, ἕνας ‘σιακεῖ—θά ναι τὸνομά τς ἕνα σιὸ χωριό, ἄλλος δὲ θὰ βρίσκεται—καὶ τὸ σταυρὸν’ν. Κεῖν’ π’ θὰ τὴν ἀνάψ’ν τὴ φουτιά κεῖν’ θὰ τὰ σταυρὸν’ν, ἄλλος δὲ χωράει.

Παίρουν κέδρα πὸ τὶς φράχτες καὶ χτυποῦν δυὸ καζίκια²⁾, βάν’ν μπαρότ’ στὴν τρυπα καὶ γυρίζ’ντας ἀπᾶν’ κατ’ σὰν τὸ τσιγκίλ’ κορών’³⁾ τὸ μπαρότ’ κι ἀνάβ’.

Ἀνθρωπος πὸν θὰ περνάη ποκάτ’ μὲ τὰ χαϊβάνια θὰ ρωτιάη: «τί καῖτε;» «Καρὰ γιανίχ καῖμε» λέν’ κεῖν’ πού’ναι ἀποπᾶν’. Πρόβατα, γελάδια, γαῖδούρια, δλα τὰ πράμματα θὰ περάσ’ν. Μὲ τὸ πέραςμα μαζὶ κόβεται ψόφος.

18.

Τσαούσκοι (ἐπαρχ. Ὀρτάκιοι), Παρὰ Δημ. Τσουγιάννη, στρατιώτου.

Στὸ Τσαούσκοι, ἕξ ὥρες ἀπ’ τὸ Διμότιχο, τέλια Φεβρουαρίου (1922) ἔκαναν φωτιά γιὰ τὸ καράγιανάκ’.

Μόλις εἶδαν τὴν ἀστένεια αὐτὴ, εἰδοποιήθ’καν ὅλ’ γιὰ τὴν ἄλλ’ μέρα τὸ πρωῒ νὰ εἶναι ἔτοιμοι. Πρὶν νὰ μαζωχτῇ ὅλος ὁ κόσμος, δυὸ νομάτ’ μονονόματ’—ὁ ἕνας λέγονταν Βενιώτης, ὁ ἄλλος δὲ μπορῶ νὰ θυμ’θῶ—πῆγαν νὰ ἐτοιμάσουν τὸ μέρος. Βρῆκαν ἕναν λάκκο καὶ τρύπ’σαν κατ’ ἀπᾶν’, ὥστε νὰ περνάη ἄνθρωπος, ὕστερα γδύθηκαν κι ἀναψαν τὴ φωτιάν αὐτήν μὲ τὰ ξύλα τρίβοντας τρίβοντας ἀναψαν.

¹⁾ χῶμα, τόπος

²⁾ πάσσαλοι

³⁾ ζεσταίνεται

“Αμα βγήκεν ἡ φωτιά, ἔβαναν κι ἄλλα ξύλα καὶ τὴν πῆγαν στὴν ἄκρα τῆς τρύπας πού ’ταν νὰ περάσουν. Οἱ δυὸ αὐτοὶ στέκαν ἐκεῖ, ὁ ἓνας ἀπ’ τὴ μιὰν ἄκρα κι ὁ ἄλλος ἀπ’ τὴν ἄλλη καὶ κρατοῦσαν ἀπὸ ἓνα ξύλο στὸ χέρ’ ἀναμμένο καὶ τὸν καιρὸ πὺν περνοῦσεν κάποιος ἔλεγαν μιὰ λέξ’ «μακριὰ τὸ καραγιανάκ’», μιὰ τέτοια λέξ’ καὶ μὲ τὸ ξύλο, λιγάκ’ κάρβουνο νά χ’, τὸν ἀκκουμποῦσαν λίγο ἀποπίσω. “Εἰς πέρασεν ὅλος ὁ κόσμος· εἶναι ὑποχρεωμέν’ ὅλ’ νὰ περάσουν. Μὲ ζήτησαν καὶ μένα. “Ολο τὸ χωριὸ ἔπεσεν ἀπάνω μου, γιὰ νὰ περάσω· «ἔλα νὰ περάσ’ς, μοῦ ἔλεγαν, γιὰτὶ θὰ σὲ βρῇ τὸ καράγιανάκ’», ἀλλὰ δὲν πέρασα. “Ἄλλοι ὅμως σιρατιῶτες, κάτι χωριάτες, πέρασαν. “Αποκεῖ πῆραν ὕστερα φωτιά ὅλα τὰ σπίτια κι ἄναψαν, γιὰτὶ εἶχαν σβημένες τὶς φωτιὲς ὅλες.

Γίνεται χωριστὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωριστὰ γιὰ τὰ ζῶα. “Αν παρουσιαστῇ ἀστένεια στὰ ζῶα, νὰ μελάνιάζουν καὶ νὰ ψοφοῦν, γίνεται καὶ γιὰ τὰ ζῶα. “Εγὼ εἶδα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

19.

Μεγάλο Μπογιαλίκι (περιφ. Καβακλί). Παρὰ Ἀργύρη Στανκούδη, ἐτῶν 76.

“Οταν τὰ ἵπιαν¹⁾ ἀρρώστεια τὰ ζῶα, τὰ πιονούσαμ’ ἀπ’ τὴ φωτιά. Θὰ νὰ χου-
γιαξ²⁾ κιχαγιὰς νὰ σβήσ’ν τὶς φωτιὲς ἀπ’ τὴν παρασιὰ. Γύστια δυὸ νουματοί, πὺν
ἄλλα νόματα δέ ’ναι στοὺν χουριό, θὰ ξιγυμνουθοῦν κι θὰ πολεμήσουν οὐλ’ νύχτα,
γιὰ νὰ θγάλουν κινούργια φωτιά.

Πάαιναν ο’ ἓνα σπίτ’ παστρικό, νὰ μὴ χωρατεύιτι γυναιῖκα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα,
νὰ μὴν ἔχ’ν κακὸ ὄνουμα, κ’ ἐπιρναν δυὸ ξύλα ἀπὸν χλαμπούρια²⁾ κι τὰ κάρφου-
ναν στὰ παρασιόματα³⁾ στὸ μέσα τὸ χιτῆμα, (στὴ μέσα τῇ θύρα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ
ἀμπάρ’). Λίγου τὰ κάρφουναν, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν τὰ ξύλα, κ’ ἓνα ἄλλου ξύλου τὸ
χώνευαν καλὰ στὶς τρυπες, γιὰ νὰ γυρίζ’. “Επειτα ἓνας θὰ κάτσ’ πομέσ’ ἀπ’ τὴν
πόρτα νιάνταλος, γυμνός, κι ἄλλους ἓνας ἀπέξου, νιάνταλος κι αὐτός, κ’ οἱ δυὸ
ἀρχινοῦν νὰ τρανοῦν ἓνας πομέσα κι ἄλλος ἀπέξου τὴν τριχιά βάζουν καὶ στὴν
ἄκρα λίγο ἴσκα. Τραυῶντας τὸ ξύλο χωνεύει, ἀνάβ’ ἡ ἴσκα κι ἀποκεῖ πιάνουν φω-
τιά. “Ἀλλὰ ὅσο νὰ τὴ βγάλουν τὴ φωτιά, φωνὴ δὲν ἀκούηταν, λουφαχτιά. “Αμα μιλή-
σ’να, δὲ βγαίν’ φωτιά.

“Επειτα πὸ κείν’να τὴ φωτιά θὰ πᾶν³⁾ ν’ ἀνάψουν, ὅξου στοὺν σταυρουδρόμ’
μιὰ τρανὴ φωτιά, νὰ πιράσουν τὰ ζῶα οὐλα.

Πάαιναν στοὺν σύνουρου πὺν σταυρώνουντι οἱ δρόμ’. “Ικεῖ, ἂν δὲν ἔχ’ οὐ
τόπους κλαριά, θὰ φέρουν ἀπ’ ἄλλοῦθι ξύλα, τρία — τέσσιρα ἀμάξια βοδινά, νὰ

1) φωνάξι

2) φλαμοῦρι

3) παραστάδες θύρας

κάμουν· φουτιά κ' ἔπειτα ἀελάρ'ς ἀπὸν τὰ φύλαγι, ξιγυμνώνουνταν οὐλουςδιόλου — ἀκόμα δέ χώνευιν ἡ φουτιά — μπιδοῦσι ἀπουπάνου κ' ὕσιρα οὔλα τ' ἀελάδια ἀπιρνοῦσαν ἀπουπάν' ἀπ' τῇ φουτιά. Τὰ φουβιρίζαν, τὰ δέροναν, τὰ στρουμῶναν. Ποῦ θὰ πᾶν'; Θὰ πιράσουν, θὰ 'πουμείν' ἡ ἀρρώστεια μέσ' σιτῇ φουτιά.

Κόμα γήλιους δὲ θὰ γενν'θῇ, θὰ πιράσουν τ' ἀελάδια. "Ἐπειτα θὰ πᾶν' οἱ κόσμ' οὔλ' νὰ πάρ'ν ἀπὸν κείν'να τὴν κινούργια τῇ φουτιά ν' ἀνάψουν σιτὴν παρᾶ-σιτά. "Ἐτσ' μᾶς φαίν'ταν, ἀπαρατοῦσιν ἡ ἀρρώστεια ἡβλεπάμι ὠφέλεια.

Εἴχαμε κ' ἓνα σίδερο, ἀπὸ ἐννιὰ καζάδες μαζεμένο. Κεῖνο ἦταν γιὰ τὰ βουβάλια καὶ τὰ γουρούνια. "Αμα τὰ 'πιανε αὐτὴ ἡ γκίρλιτσα, τὰ βαρούσαμι ἓνα νταμκᾶ μ' αὐτὸ τὸ σίδερο...

20.

Καβακλί. Παρὰ Πασχάλη Μπουχώρη, ἐτῶν 67.

Τό καμα καὶ τὸ ξέρω... "Αρρώστεια πλάκωνε σιὰ χαϊδάνια, σιὰ γελάδια, σιὰ βουβάλια, σὲ κεῖνα.

Δυὸ - τρεῖς ἀνθρῶπ' γυμνοί, ὅπως τοὺς γέν'σεν ἡ μάμμα τς, παίρνουν ἓνα ξύλο φιλιουριά (φλαμούρ') καὶ τυλίγουν ἓνα σκονὶ γιδομαλλήσιο στὸ ξύλο αὐτὸ καὶ τὸ πιάγουν δυὸ ἀνθρῶπ', ἓνας πὸ κεῖθε κ' ἓνας πὸ κεῖθε, καὶ τρανοῦν ἀπάγου - κάτου ὅσο ν' ἀνάψ' ἐκεῖνο τὸ ξύλο. Βάνουν μιά ἱσκνά κι ἀνάφτ'. "Ἐτσ' πιάγουν φωτιά καὶ τὴ λέν' καινούργια φωτιά.

Πᾶνε ὕστερα σιτὸν κασιᾶ, κεῖ πὸν μνείσκουν τὰ γελάδια κὶ κᾶν'ν ἐδῶ μιά φωτιά κ' ἐκεῖ μιά φωτιά κι ἀπ' τῇ μέσ' περνοῦν τὰ γελάδια, γιὰ νὰ γερέψουν.

Οἱ φωτιὲς σ' ὅλο τὸ χωριὸ εἶναι σθησμένες. "Υστερα πιάγουν φωτιά σ' ὅλα τὰ σπίτια ἀπὸ κείν' τὴν καινούργια τῇ φωτιά.

Οἱ ἀνθρῶπ' καὶ νὰ μὴν περάσουν, τόσο κᾶν'.

21.

Καβακλί. Παρὰ Ἡλία Σαρούδη.

* Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπει ν' ἀνάψουν γύρω σιτὸ γρέκι φωτιὲς ἀπὸ πνξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτῇ.

Νὰ μὴ ρωτᾶς γιαιτρόν, νὰ ρωτᾶς παθόν.

22.

Ἀηβλάσης (χωρίον τοῦ Αἵμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν).

Παρὰ Κυριάκου Βαλασάκη, 1912.

"Οντας ἀρρωστήσ'νε τὰ ζά μας — δὲ ξέρ'με πῶς ντὴ λένε ντὴν ἀρρώστεια, ὅ,τιδῆποτε ἀρρώστεια — διαλέγ'με δνὸ ἀνθρῶποι μέσ' ἀπ' τὸ χωριό μας πὸν ἔχ'νε

ἓνα ὄνομα, μονονόματ' ντεμέκ¹⁾, καὶ παγαίν'νε μέσ' σ' ἓνα σταυροδρόμ' κι ἀνάφ'νε φωτιά. Παίρν'νε δυὸ ξύλα ξερά, γιὰ φλαμουριά γιὰ²⁾ λεφτοκαρυά, γιατί μόν' κείνα τὰ ξύλα κολλνοῦν ἔτσ' καί τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πάν' πανωτὰ καὶ βασιῶντας τὰ τὰ σέρνονν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάβ'νε.

Ἄμα ἀνάψ'νε τὰ ξύλα, βάν'νε πάν' τσαλιὰ κι ἄλλα ψιλὰ ξύλα καὶ γέν'ται μεγάλ' φωτιά. Δὲ³⁾ γέν' ἡ φωτιά, χ'γιάζνε (φωνάζουν) νὰ μᾶσ'νε τὰ πράματα οὔλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ τὰ περνοῦν πάν' πὲ ντὴ φωτιά. Ἔτσ' ἔχ'νε τεμπίχ'⁴⁾, νὰ μὴ γκολλήσ'νε κάγκανεις φωτιά στὸ χωριό, ὅσο δὲ γέν' ἡ διαβολοφωτιά καὶ περάσ'νε τὰ πράματα, δεξιὰ ντεμέκ νὰ περάσ'νε τὰ ζὰ μας, νὰ σβήσ' ἡ φωτιά, νὰ σβήσῃ κ' ἡ ἀοτένεια ντους.

Ἔλεγαν οἱ παλιοὶ ἀνθρώπ', ἀπὸ τότε, πὺν δὲν εἶχε παπάδες στὸ χωριό μας, ἅμα τελεύτιζε κανέννας καὶ δὲν νιὸ διάβαζε παπᾶς, κι ἅμα γεννιοῦνταν κανένα παιδὶ καὶ πέθνησκεν ἀβάφτιστο, τέτοιες ἀστένειες ἄκουγαμ' πὺν φαίν'τας, μὰ ἀφόντας ἔχ'με παπᾶ, τέτοια πράματα δὲ μπιστεῦνε γειτόν' μας οὔτε γέν'ται.

23.

Ἀηβλάσης (ἐπαρχ. Μεσημβρίας).

Ζαμπουνλίκ'⁵⁾ ἅμα φανῇ στὰ χαϊβάνια, θὰ πᾶν' σ' ἓνα τσατιρλίκ', σὲ κᾶνα σταυροδρόμ' δυὸ ὥρες πιρμῇ⁶⁾ νὰ φέξ', καὶ κᾶν'νε ντὴ φωτιά ἐκεῖ.

Κάθε ἄθρωπος δὲ ντὴ κᾶν' ἐκεῖν' ντὴ φωτιά. θὰ εἶναι μονονόματ'. ἄλλο ὄνομα νὰ μὴν ἔχ' τέτοιο μέσ' στὸ χωριό. Σεβαστὸς ντεμέκ⁷⁾ γιᾶχονντ'⁸⁾ Ὁρθόδοξος. κείν' οἱ δυὸ μονάχα θὰ νά 'ναι. Τοίτσιδοι⁹⁾ πάαιναν κι ἀναφταν ντὴ φωτιά.

Τὴν ἀναφταν μὲ δυὸ φιλιουργές¹⁰⁾ τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε κι ἀναφταν μονάχες. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, νὰ χιρήσουν τὰ χαϊβάνια νὰ περνοῦν, δὲ μιλοῦσαν. Τότες κόφτουνταν ἡ ἀρρώστεια.

Θὰ νὰ φωνάξ' ποβραδὺ κεχαγιᾶς νὰ μὴ κολλήσ'νε φωτιές τὸ πρῶτ'. Μούν' περάσ'νε τ' ἀγελάδια, ἀνάφτουν τὴ φωτιά στὰ σπίτια.

24.

Μπάνα (χωρίον Αἵμου). Παρὰ Δράκου Μιχ. Τερζῆ.

Ἐνα γκαιρὸ, πιρμῇ νὰ βρεθοῦν αὐτοὶ οἱ γιατροί, τὸ γιατρικὸ αὐτὸ ἦταν. Θὰ νὰ σκάσουν ντὴ γῆς νὰ κάμουν τρυπὰ. χρειάζντανε νὰ ἔχ' τούμπα, ἓνα μπαῖρ (νὰ

1) δηλαδή 2) ἡ — ἡ 3) σὰν 4) διαταγὴ 5) ἀδιαθεσία, ἀσθένεια 6) πρὶν
7) δηλαδή 8) ἡ 9) γυμνοὶ 10) φιλύρα, τιλία, φλαμουριά

ἔχ' ῥέμμα πὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ῥέμμα πὸ τὸ ἄλλο μέρος, νὰ γέν' μιὰ τρυπα σὰν τουνελ), γιὰ νὰ περάσουν ὁ κόσμος καὶ τὰ χαϊβάνια πὸ τὰκείν' τὴ ντρυπα.

Ὑστερας δυὸ ἀθρῶπ' τσίτσιδοι καὶ ζερβοὶ θὰ νὰ πάρ'ν δυὸ κονταρίδια καὶ μὲ χωρὶς χωρατὰ, πιρμὴ νὰ πάρ' χαραή¹⁾, ἀναβαν φωτιὰ μπροστὰ σιτὴ ντρυπα μὲ κεῖνα τὰ κονταρίδια, τὶς φιλιουργές. Χρειάζ'ντανε ν' ἀνάψουν μονάχα· τότε γέν'νταν γιαιτρικό, ὅχ' νὰ βάλουν κάρβουνο. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, δὲ μιλοῦσαν.

Ἀμα ἀναφτε ἡ φωτιά, θὰ νὰ φύγ'ν πεκεῖ αὐτοί, οἱ τσίτσιδ' οἱ ἀθρῶπ', κ' ἔπειτα θὰ νὰ πᾶν τὰ βωκά²⁾, τὰ χαϊβάνια οὔλα, νὰ τὰ περάσ'ν πὸ τὰκείν' τὴ ντρυπα. Ἀραδιάζονντας οὔλ' οἱ ἀθρῶπ' πεδῶ καὶ κεῖ, γιὰ νὰ πᾶν τὰ πράματα οὔλα νὰ περάσ'ν πεκεῖ. Κι οὔλ', μικροὶ-μεγάλ', μὲ τὰ παιδιὰ τς, ὡς καὶ τὰ σαλά³⁾ τς μὲ τὸ βυζί, πεκεῖ τὰ περνοῦσαν.

Ἀμα περνοῦσαν κι οἱ ἀθρῶπ' οὔλ', θὰ νὰ κόψουν τὴν τούμπα κείνη· τὴ βούλιαζαν, γιὰ νὰ μὴ περάσ' τίποτα μήτε πουλλί μήτε ἀθρῶπος μήτε διάβολος.

Κι αὐτὸ ὅχ' νὰ πῆς ψέματα! Νά, δῶ, σιοῦ Γιαννακοῦ τὸ σπὶτ' κόσμος πέρασαν. Θυμήθ'κα ἓνα σιὸ μῦλο, ἓνα σιὸ κουρί⁴⁾, σιὸν κουροῦ τσεσμέ..., πέντε διαβολοφωτιές. Ἦσαν γιαιτρικὸ αὐτὸ γιὰ οὔλα τὰ πράματα. Τὰ βωκά δὲ ὑποφοῦσαν, οἱ ἀθρῶπ' δὲ πέθνησαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

25.

ΑΘΗΝΩΝ

Μπάν'α. Παρὰ Βασίλῃ Ἀλεξίου, (1912).

Αὐτοὶ πὸν θὰ βγάλουν ντὴ φωτιά πρέπ' νὰ εἶναι ὁ ἓνας ὁ πρῶτος ἀπ' τ'ἀδέρφια κι ὁ ἄλλος νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπ' τ'ἀδέρφια τ', καὶ νὰ εἶναι ζερβοὶ καὶ οἱ δυό. Ἀφοῦ ξεγυμνωθοῦν, ὁλόγυμνοι ἀνάφτουν τὰ ξύλα μὲ ὅποιον τρόπο τ' ἀνάφτουν καὶ σιὸν Ἀηθλάση. Τὸ μέρος ὅμως ὅπου θὰ γίνη ἡ φωτιά, πρέπει νὰ εἶναι στενὸ καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κατάλληλο, τότε σκάβουν ἓνα μέρος κ' ἐκεῖ μπροστὰ κάμουν τὴ φωτιά καὶ θὰ περάσουν καὶ τὰ ζῶα.

26.

Ναίμονας, χωρ. Αἵμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.

Παρὰ Εὐγένῃ Δ. Πραματευτῇ, ἐτῶν 65.

Ἀμα τύχ' ἀστένεια σιὰ ζῶα, κάμουν τὴ διαβολοφωτιά. Σβήνουν τὶς φωτιές καὶ κάμουν νέα φωτιά. Ὑστερα θὰ πάρουν τρία ξύλα ἀπ' τὴ φωτιά κείνηνα καὶ θὰ τὰ ρήξουν ἀναμμένα σὲ τρία σταυροδρόμια. Ἐκεῖ πέρα πὸν τὰ ρήχνουν τὰ ξύλα

1) χαραυγή

2) βόδια

3) μωρὰ

4) δάσος

λένε: ὅπως ἄναψε ὁ διαβολάνεμος αὐτός, νὰ κάψῃ τὴν ἀρρώστεια πομέσ' ἀπ' τὸ χωριό μας, νὰ φύγ'.

Εἶναι μόν' γιὰ τὰ ζῶα.

27.

Ραβδᾶς (παρὰ τὴν Μεσημβρίαν). Παρὰ Μιλτ. Πανταζῆ.

Πρεμὴ νὰ πᾶς στὸ Ραβδᾶ, στ' ἀγιάρ', ἀντίκρᾳ στοῦ Ζαχάρ τοῦ πηγιάδ', ἀνέξανε μιὰ ντροῦπα, ἔκαμαν ἓνα οὐλούκ' (=ὑπόνομον) κι ἀπὸ τὸ ἡλιοκάθισμα ἀναψαν φωτιά μὲ φλαμουριά· πὲ τὸ τρίψιμο-τρίψιμο ἤρτε καὶ κύτισε τὸ ξύλο κι ἀναψε φωτιά καὶ ντὴ λέν' καινούργια φωτιά καὶ πέρασαν τὰ ζῶγα τς ποκάτου, γιὰ νὰ γιάνουνε. Ὅποτε τὰ βρῇ τὰ ζῶγα ἀσιένεια, τότες τὸ κάνε.

28.

Μπουρουντζοῦκι (τουρκ. χωρίον Ἀγχιτάλου). Παρὰ Μόσχου Κρομμύδα.

Γενί αἰές (=καινούργια φωτιά).—Στὸ Μπουρουντζοῦκι, διὰν ὑπάρχῃ ἀσιένεια στὰ ζῶα, βγάζουν νέα φωτιά. Διατάζουν στὸ χωριό νὰ σβήσουν τὶς φωτιές ὅλες, νὰ μὴν ὑπάρχῃ φωτιά ἀναμμέν'. Ὑστερὰ παίρνουν δυὸ ἀδρέφια δίδυμα δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά καὶ τὰ ντυλίζουν π' ἓνα σκοινὶ εἴτε πὲ λουρί: τὰ φέρον'ν βόλτα πὲ τὸ σκοινὶ καὶ κρατάει ὁ ἓνας μὲ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἄλλο μέρος τὸ σκοινὶ καὶ τὰ τρίβουνε. Τρίβοντας ἀνάβουνε κ' ἔπειτα παίρν'ν ὅλ' οἱ ἀθρῶποι καὶ ἀνάβουν τὴ φωτιά τους. Στὸ μέρος ποὺ θ' ἀνάψουν τὴ φωτιά σκάβουν σὲ μιὰ τούμπα μιὰ τρυπα πὲ τὸ ἓνα μέρος καὶ περνάει πὲ τὸ ἄλλο, σὰν τοῦνελ. Πεκεῖ περνοῦν τὰ ζῶα τους καὶ τό'χουν σὰν φάρμακό αὐτό.

29.

Μπροντίβο (ἐπαρχ. Ἀγαθουπόλεως). Παρὰ Ἀλ. Π. Μποντομτσίδη, ἐτῶν 52, παντοπώλου ἐκ Βασιλικοῦ.

Ὅταν ὑπάρχῃ ἀρρώστεια στὰ χαϊβάνια—καράγιανίς—ὀνομάζεται καὶ εἶναι ἀπὸ γούστρελο· τὸ βράδυ τὸ ζῶο εἶναι καλά, τὸ πρωὶ βρίσκεται ψόφιο—τότες θὰ νὰ γέν' συνεδρίαση, νὰ κάμουνε τὴ φωτιά κείνη, τὴ διαβολοφωτιά.

Ἦθελ' ἀ σηκωθοῦν δυὸ ἀθρῶποι νὰ ξεγυμνωθοῦνε γυμνοί, θὰ νὰ βγοῦνε ἔξω πὲ τὸ χωριό, θὰ νὰ πάρ'νε δυὸ ξύλα ξερά καὶ νὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πᾶν' στ' ἄλλο· τὰ τρίβαν ὥρα πολλή ὥς ποὺ ἀναβαν κεῖνα τὰ ξύλα καὶ πὲ κείνη τὴ φωτιά ἀναβαν μεγάλη φωτιά.

Τὸ πρῶτ' θὰ περνοῦσαν ὅλα τὰ ζῶα ποπὰν³ πὲ ντῆ φωτιά καὶ θὰ νὰ τὰ πααί-
νουν σ' ἄλλο μέρος νὰ κοιμηθοῦν, ν' ἀλλάξουν μέρος. Ἐτσι θεραπεύουντας τὰ ζῶα,
δὲ φοφοῦσαν πιά. Ἡμαν ἐκεῖ πὸν τὸ κάμασι πρὶν εἴκοσι χρόνια.

Τὰ παλιὰ χρόνια ντῆ γκάμναμε καὶ στὸ Βασιλικὸ αὐτῆ ντῆ διαβολοφωτιά.
Ἐπειδὴς ἔβγαινε μονάχη ντῆς, διχῶς σπέρτο γῆ τσακμάκι, γι' αὐτὸ ντῆ λέγαμε
διαβολοφωτιά.

Καὶ στὸ Βούργαρι (βουργάρικο χωριό, δυὸ ὥρες ἀπὸ τὸ Κωσι) εἶδα δια-
βολοφωτιά. Ἀνάψαν μιὰ φωτιά μεγάλη στὸ στόμιο τῆς μάντρας κι' ὕστερα χτυποῦ-
σαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ποπὰν πὲ ντῆ φωτιά γιὰ τὴν ἀρρώστεια. Καὶ θάμαζα,
τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ'τε, βρὲ, τοὺς εἶπα.

Τῇ διαβολοφωτιά τὴν εἶχαμε σὰ παιχνίδι. Ἐμεῖς, ὅταν ἤμαστε μικρά, παίζαμε
καὶ κάναμε διαβολοφωτιά. Παίρναμε δυὸ ξύλα, ὅτιδῆποτε, στεγνὰ νὰ εἶναι καὶ
παλιά, τὰ τρίβαμε πολλὴ ὥρα κι ἀνάβανε. Πάγαιναν τὰ παιδιά στὸ βουνὸ καὶ φύλαγαν
τὰ βουβάλια. Πολλὲς φορές, πὸν δὲ βρισκόταν σὲ κανένα φωτιά, οὔτε τσακμάκι
οὔτε σπέρτο, τί νὰ κάνουνε; ἀναγκάζουντας νὰ κάνουνε διαβολοφωτιά. Πολὺ
δύσκολο εἶναι. Θέλ' μιὰ ὥρα νὰ τὰ τρίβῃς τὰ ξύλα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

30.

ΑΘΗΝΩΝ

Μπροντίβο. Παρὰ Ἀντ. Π. Μποντομτσίδη.

Ἀμα ἔρχουνταν καμιά ἀρρώστεια, θὰ νὰ πάρουνε τὰ εἰκονίσματα οἱ ἀνεστε-
νάρηδες καὶ οἱ χωριανοὶ μαζὶ καὶ θὰ νὰ πᾶνε γύρω τὸ χωριό, νὰ φράξουν τὸ χωριό,
ὅπως λέγανε. Ἐπειτα θὰ νὰ πάρουνε δρόμο ν' ἀκολουθήσουνε τὴν ἀρρώστεια, νὰ
ντῆ βγάλουνε πὲ τὸ χωριό, νὰ ντῆ διώξουν σιὰ βουνά, καμιά μισὴ ὥρα δρόμο.

Πρβλ. Ἀ. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων
ἐθίμων. Κων/πολις, 1873, σελ. 16 καὶ 26, Ἰ. Μαγκριώτου, Ἐθιμα Εὐκαρύου, Ἑρακικὰ Η' 385 -
386, καὶ Ζ. Ἐθιμα Σαμακοβίου, Ἑρακ. ΙΓ' 390 - 1.

31.

Αἶνος. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου, Ἐθιμα Φερρῶν Αἶνου,
Φιλ. Σύλλ. Κων. Η' (1873-4) σ. 550.

Ὅταν ὑπάρχη ἐπιζωοτία, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου ἀνάπτουσι πυράς τινας
ἐκ νέου πυρὸς καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἀναγκάζουσι τὰ κτήνη νὰ διέλθωσι. Τοῦτο δὲ
εἶδον ἰδίῳις ὄμμασι ἐν Φέρρα περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου μηνός. Ἐνίοτε ἀλείφουσι
πίσσαν ἓνα χοῖρον καὶ ἀφ' οὗ ἀνάψωσιν αὐτὸν ἀπὸ νέου πυρὸς ἀφίνουσιν αὐτὸν
μεταξὺ τῆς ἀγέλης τῶν κτηνῶν· ὁ δὲ χοῖρος τρέχει ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνθεν κακεῖθεν
γρυλλίζων ἐν ὅλαις δυνάμεσιν, ἕως ὅτου γένηται παρανάλωμα μὲν τοῦ πυρός, θῦμα

δ' οἰκτρὸν τῆς ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας. Λέγεται δ' ὅτι δι' αὐτῶν ἡ ἐπιζωοτία ἐκλείπει. Τὸ δὲ νέον πῦρ ἀνάπτουσι διὰ τῆς τρίψεως δύο ξηρῶν ξύλων, βάλλοντες πυρίτιδα καὶ ἔναυσμα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ ἐλπίζεται ὅτι θ' ἀναφθῇ».

32.

Τσορέκ-κιοϊ. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου (Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀρ. χειρ. 34 σελ. 126)

«Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὅταν ἐπιδημική τις νόσος ἐπεσκέπτετο τὸ χωρίον. Τσορέκ-κιοϊ, συνήθιζον, διὰ ν' ἀπομακρύνωσιν αὐτὴν νὰ πράττωσι τὸ ἑξῆς : ἐξελέγοντο δύο χωρικοί, ὧν ἑκάτερος ἔφερεν ὄνομα μὴ εὕρισκόμενον παρ' ἄλλω, οἷτινες, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐγυμνοῦντο ἔξω τοῦ χωρίου ὁλοτελῶς, ἔσκαπτον μέγαν λάκκον εἰς τι ἀπόκεντρον μέρος τοῦ χωρίου καὶ ἤναπτον πῦρ ἐν αὐτῷ ἐκ ξύλων κέδρων καὶ πεύκης· ἀκολουθῶς ἄλλοι τινὲς ὠδήγουν τὰ ζῶα τοῦ χωρίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ τὰ ἠνάγκαζον νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ λάκκου ἐκείνου καὶ νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὸ πῦρ. Τότε εἰς τῶν δύο γυναικῶν ἤγγιζε τὰ ζῶα δι' ἀνημμένον δαυλοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος ἀπέτεινε διαφόρους ἱκεσίας πρὸς τὸ φάσμα τῆς ἀσθενείας, παρακαλῶν αὐτὸ νὰ παρέλθῃ, χωρὶς νὰ κακοποιήσῃ τὰ κτήνη, ὑπὲρ ὧν ἐγίνετο καὶ ἡ λατρεία αὐτῆς. Ἡ συνηθεσιτέρα πρὸς τὸ φάσμα παράκλησις ἦτο αὕτη «μαύρ' ἀρρώστεια ἀπούκουντα πέρνα, μὴν τὰ πειράειξ'».

33.

Πέτρα καὶ Σκόπελος Ἀνατολ. Θράκης. Παρὰ Δ. Πετροπούλου (Ἀρχεῖον θρακ. λαογραφ. καὶ γλώσσ. θησαυροῦ, τόμ. Η' (1941-42) σ. 164-6)

«Καράγιανι. Μιὰ ἀπὸ τις πιὸ γνωστὲς καὶ φοβερὲς ἀρρώστιες πὺν προσβάλλει τὰ ζῶα εἶναι τὸ λεγόμενον Καράγιανι. Οἱ σάρκες τῶν ζώων καὶ κυρίως τῶν βοδιῶν μαυρίζουν μετὰ τὴν προσβολήν καὶ ἂν δὲν ληφθῇ φροντίδα γιὰ τὴν θεραπεία, γρήγορα τὸ ζῶο ψοφάει. Γιὰ νὰ θεραπεύσουν τὴν ἀρρώστια αὐτὴ, οἱ Πετρινοί, Σκοπελινοί καὶ ἄλλοι κοντοχωριανοί τους κάνουν τὸ ἑξῆς : Τρεῖς ἄνδρες ἀπὸ τὸ χωριὸ πὺν ἔχουν ὀνόματα πὺν δὲν τὰ'χουν ἄλλοι ἐκεῖ, κάνουν τὴν λεγόμενὴν «διαβολόστια» (διαβολοφωτιά). Πρῶι πρῶι (πὲ τὰ πουρνοῦ) μιᾶς ἡμέρας, προτοῦ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σ' ἓνα σταυροδρόμι. Ἐκεῖ ἐγυμνώνονται ὁλότελα (τσιτσιδοί), παίρνουν τρία μικρὰ ξύλα ἀπὸ φουντουκιά, στερεώνουν τὰ δύο κάθετα καὶ παράλληλα στὸ ἔδαφος καὶ τὸ τρίτο στὴ μέση ὀριζόντια τὸ περνοῦν σὲ δύο τρυπες πὺν φκειάνουν στὸ μέσο σχεδὸν στὰ δύο κάθετα ξύλα, ἔτσι πὺν νὰ σχηματίζεται τὸ σχῆμα Η. Στὴ μέση στὸ ὀριζόντιο ξύλο εἶναι δεμένα δύο μικρὰ σκοινάκια. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γυμνοὺς μένει ἐφεδρεία, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι πιάνουν τὰ σκοι-

νιά, κι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο τρανοῦν ἔτσι πὺν ν' ἀλέθῃ μὲ συχνὴ ταχύτητα τ' ὀριζόντιο ξύλο μέσα σὲ τρεῖς τρεῖς, γιὰ νὰ παραχθοῦν σπινθῆρες καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ καίγονται τὰ ξύλα. Ἄμα πάρουν φωτιά, ρίχνουν κατόπιν καὶ ἄλλα ξύλα κι ἔτσι σχηματίζεται μιὰ μεγάλη πυρὰ (σιτιά, διαβολόστια). Ντύνονται ὕστερα καὶ περιμένουν. Οἱ χωρικοὶ πὺν ἔχουν ζῶα ἀρρωστημένα ἀπὸ τὸ Καράγιανι, τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ, τὰ περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ διαβολόστια καί, καθὼς λένε, θεραπεύονται (γειανίσκνα).

Ὅταν ἡ ἴδια ἀρρώστια ξαπλώνεται καὶ προσβάλλῃ καὶ τὰ βουβάλια, ἔχουν καὶ ἄλλο τρόπο θεραπείας: Στέλνουν ἓνα χωριανὸ καὶ μαζεύει ἀπὸ ἑφτὰ περιφέρειες (καζάδες) ἑφτὰ κομμάτια σίδερο (γεδὶ καζὰ δεμίρ). Τὰ κομμάτια αὐτὰ τὰ δίνουν σ' ἓνα σιδερὰ πὺν ξεγυμνώνεται καὶ τὰ λειώνει ἀπάνω στὴ φωτιά. Ἀπὸ τὸ μεῖγμα αὐτὸ φκειάνει ὁ σιδερεὺς βέργα, πὺν εἶναι ἡ μαγικὴ βέργα καὶ τὴ μεταχειρίζονται γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ἀρρώστιας ὡς ἑξῆς: Τὴ βάζουν στὴ φωτιά, μέχρις ὅτου κοκκινίσῃ κι' ἔτσι ὅπως εἶναι πυρακτωμένη τὴν ἐπιθέτουν κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ἀρρωστοῦ βουβαλιοῦ στὰ πεινὰ πόδια ἢ ἐπάνω στὴ ράχη του καὶ ἀπὸ τὸ κάψιμο ἀφίνει μιὰ γραμμὴ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, λένε, τὸ ζῶο θεραπεύεται. Τὴ θεραπευτικὴ αὐτὴ σιδερένια βέργα τὴν κρατοῦν σ' ἓνα χωριὸ καὶ στέλνουν καὶ τὴν παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τ' ἄλλα τὰ γειτονικά χωριά, ἅμα τοὺς τύχῃ ἡ ἀρρώστια.

Λύσσα. Ἄμα δαγκάσῃ λυσσασμένος σκύλος ἓνα ἄλλο ζῶο καὶ λυσσάξῃ, μαζεύουν ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, τὰ περνοῦν ἀπὸ ἓνα ποτάμι καὶ τὰ πηγαίνουν σ' ἓνα μέρος ἀνοιχτό. Ἐκεῖ ἓνας πὺν θεωρεῖται εἰδικὸς γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ, μπαίνει στὴ μέση τῶν ζώων ὀλόγυμνος. Παίρνει δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά, τὰ τρίβει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ βγάζουν φωτιά (διαβολοφωτιά). Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπινθῆρα ἀνάβουν μεγαλύτερη φωτιά, καὶ περνοῦν ἀπὸ πάνω ὅλα τὰ ζῶα. Ἐπειτα καίνε ἐπάνω στὴ φωτιά τὸ λυσσασμένο σκύλο, καθὼς καὶ τὸ ζῶο πὺν ἐδάγκασε».

34.

Βελίστι (περιφ. Κοζάνης). Παρὰ Σερέφα, κτηνοτρόφου ἐκ Σιατίστης.

Μιὰ βολὰ μᾶς ψοφοῦσαν τὰ πρόβατα, εἶχαν σπλῆνα, καὶ μᾶς εἶπαν νὰ τὴν κάνουμε αὐτὴ τὴ φωτιά. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ξύλα νὰ εἶναι ἀπὸ ἀγριοκερασιά καὶ τὸ μέρος, ὅπου μεγάλωσε τὸ ξύλο αὐτό, ἢ ἀγριοκερασιά, πρέπει νὰ μὴν ἀκούγεται πετεινός· τόσο ἀλάργα νὰ ᾖ καὶ ἀνώμαλο τὸ μέρος· δηλ. τσακιστὸς τόπος, νὰ μὴ παιέται. Καὶ τὴν ἡμέρα πὺν θὰ κόψουν αὐτὸ τὸ ξύλο εἶναι ὀρισμένη μέρα, τὴ Μεγάλῃ Πέφτῃ. Καὶ κεῖνος πὺν θὰ παγαίν' νὰ τὸ κόψῃ, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸς κι ἀπὸ ροῦχα καὶ νὰ μὴ σμιχτῇ μὲ γυναῖκα· ὅπως ὄντας πηγαίν' νὰ μεταλάβ' καὶ δεῦτερο νὰ εἶναι ἀριστερός· καὶ ἂν θὰ τὸ κόψῃ, νὰ τὸ πηγαίῃ στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ

λειτουργήσῃ καὶ νὰ τ' ἀφήσῃ καὶ σαράντα μέρες στήν ἐκκλησία νὰ ἐγκαινιαστῇ. Κι ὄντας θὰ συμβαίῃ τίποτα, νὰ παγαίνουν στήν ἐκκλησία νὰ τὰ παίρνουν ἄντρες καθαροί. Βάν'ν σκοινὶ ἀπὸ γιδόμαλλο καὶ τὴν κάνουν αὐτὴν τὴ φωτιά ἀπ' τὰ ξύλα.

Ὅντας θέλουν νὰ κάνουν αὐτὴν τὴ δουλειά, θὰ παγαίνουν νὰ διαλέξουν μέρος κατάλληλο, γιὰ νὰ τὰ περάσουν τὰ ζῶα αὐτὰ τὰ ἐνόχλούμενα. Πρῶτα θὰ κάνουν μιὰ τρυπα. Ἡ ἄκρα τοῦ βουνοῦ θὰ εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰ χαράδρα τρυποῦν τὴ μύτ'κα ὅσο νὰ χωράῃ τὸ ζῶο ποὺ θὰ περάσ'. Ἄν εἶναι γελάδι, θὰ γέν' ἡ τρυπα τρανύτερη, ἂν πρόβατο, μικρότερη καὶ στήν ἔξοδο θὰ ὑπάρχουν οἱ φωτιές, μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιὰ κι ἀποκεῖ θὰ διαβαίνουν καὶ στὸ τέλος θὰ τὰ μᾶς ὁ τζομπᾶνος βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος πλέο τῶν δύο χιλιάδων μέτρων. Καὶ κεῖνοι ποὺ ἔχουν τὰ ξύλα θὰ τὰ πάρουν πάλι νὰ τὰ πᾶν στὸ μέρος τους, στήν ἐκκλησία.

Πρακτικῶς δὲν τό κανα. Μὲ τοῦπε ἓνας γέρος ἀπὸ τὸ Βελίστι, εἶναι τώρα ἑξ ἡρόνια.

35.

Μικρὰ Παλούκοβα Ναυπακτίας. Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα αἰτωλικά λαογραφικὰ ἐν Λαογραφ. τ. Δ (1912-13) σ. 414 κέ.

«Κουλουνπάν'ς εἶνι ξουτκό¹⁾· ἦτανε νὰ βουλὰ κι παῖνι κι μαρκάλαϊ τὰ πράματα κι ψόφαγαν. Κ' ἔβγινι 'ς τὴ κακὴ σάρα²⁾ τὴ Οὐξενούλις. Ὡμοιαζι σὰ σκ'λί, σὰμ πρόβατου... κι βέλαζι σὰ βόιδ, σὰ γιλὰδ... ἔβγινι τὴ νύχτα παρὰ δέ... Θεραπεία: Ἄμα τῇ ἐμφανίσει του πρέπει νὰ σχηματισθῇ πλησίον τῆς στρούγκας ἐντὸς τῆς γῆς ὁπὴ μὲ δύο στόμια. Διὰ τῆς ὁπῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθωσι τὰ ὑπὸ τοῦ ξωτικοῦ προσβληθέντα πρόβατα. Ὡσαύτως συντελεστικὸν εἶναι νὰ ἀναφθῇ ξυλοφωτιά, ἄνωθεν τῆς ὁποίας νὰ διέλθωσι τὰ ζῶα. Ξυλοφωτιά δὲ εἶναι τὸ διὰ τῆς τριβῆς ξηρῶν ξύλων ἀναπτόμενον πῦρ, ὅπερ βεβαίως χρησιμεύει ὡς καθαρτήριο».

¹⁾ ἑξωτικό, δαιμόνιον

²⁾ ἄδενδρος ἀνωφέρεια ἐπικλινής

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Συχνὰ ὁ περιοδεύων ἀνὰ τὴν Θράκην συναντᾷ εἰς μέρη, ὅπου συνορεύουν δύο χωρία «τρῦπες ὅπου τὲς κατασκευάζουν», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ νομοκάνονος τῶν Ἰβήρων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, «εἰς τοὺς ὅχθους τῆς γῆς» ἀπὸ τὰς ὁποίας «περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους»¹⁾.

Τοιαύτη «τρῦπα» εἶναι ἡ δεικνυομένη εἰς τὸ παρατιθέμενον σχεδιάσμα, τῆς

ὁποίας φωτογραφίαν ἐδημοσίευσα εἰς προγενεστέραν μελέτην μου²⁾. Αὕτη διω-
ρύχθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1922 εἰς τὸ σύνορον Ἑλληνοχωρίου καὶ Καρωτῆς, χωρίων,
κειμένων παρὰ τὸ Διδυμότειχον, ἐπειδὴ γρίππη ἐμάστιζε τοὺς Ἑλληνοχωρίτας.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογραφία, τ. Γ' σ. 385,17.

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογραφ. Ζ' 500 - 501.

Ἐκ τῆς ὁπῆς φαίνονται τὰ λείψανα τῆς καινούργιας φωτιᾶς, τὴν ὁποίαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων κέδρου ἤναψαν τὴν νύκτα δύο ἄνδρες μονονόματοι, γυμνοί, ὀλίγον δὲ περαιτέρω, πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου οἱ σφῆνες, δύο συγκλίνοντες κλάδοι ἰτέας. Τὴν πρωΐαν συνήχθησαν ἐκεῖ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνοχωρίου καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ὁπὴν. Καθὼς δ' ἐξήρχοντο οὗτοι σκυφοὶ ἀναβαίνοντες τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία ἦτο ἐσκαμμένη ἐν τῇ διόδῳ, οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες, κρατοῦντες διὰ τῆς ἀριστερᾶς δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, τοὺς ἡγγίζον εἰς τὰ ἐνδύματά των· εὐθὺς δὲ κατόπιν περνοῦσαν καὶ ἀπὸ τῆς σφῆνες, ὡς ὑπὸ ἀψίδα. Εἶχον δὲ μεταφερθῇ ἐκεῖ καὶ οἱ ἄρρωστοι ὅλοι, διερχόμενοι δ' οὗτοι διὰ τῆς ὁπῆς, ἄφινον κατὰ γῆς ἀπὸ τὸ φόρεμά των ράκος τι ἢ κλωστήν. Οὕτως ἐτελέσθη γενικὸς καθαρισμὸς τῶν κατοίκων πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας.

Συνηθέστεραι ὅμως εἶναι ἄλλαι, μεγαλύτεραι ὁπαί, διορυσσόμεναι ἐπίσης εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ χωρικοὶ περνοῦν τὰ ζῶα των, ὅταν ἐπιζωοτία ἐνσκήψῃ εἰς τὸ χωρίον. Τοιαύτας μεγάλας ὁπάς παρατήρησα κατὰ τὴν αὐτὴν περιοδείαν μου παρὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Παλιοῦρι, μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Χεκιμί, καὶ ἑτέραν πρὸς τοὺς Μεταξάδες. Αὗται μετὰ τὴν χορηματοποίησίν των ἐφοράχθησαν δι' ἀκανθιδῶν θάμνων, διὰ νὰ μὴ περάσῃ κατόπιν δι' αὐτῶν ἄλλο ὑγιὲς ζῶον.

Ὅθεν τὸ «τρυποπέρασμα», τὸ ὁποῖον, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ἀσθενειῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐνεργεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλας μορφὰς (ὡς πέρασμα ἀπὸ ὁπὴν φυσικὴν ἢ τεχνικὴν βράχων ἢ ἀπὸ σχισμάδα δένδρων ἢ ὑπὸ ζῶον ἢ ἀπὸ σφῆνες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πονκάμισο κλ.) ἀποσκοπεῖ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ζῶων εἰς τὴν γῆν, τὸν βράχον, τὸ δένδρον ἢ εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς τόπος ἀποθέσεως τοῦ κακοῦ ἐκλέγεται ξένος μερᾶς, ἥτοι τόπος ἄλλου, γειτονικοῦ χωρίου ἢ μέρος μακρινόν, πὺν νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα (ἀριθ. 2), ἢ ἓνα σταυροδρόμι ἢ τὸ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων, τὸ ὁποῖον ὑπολαμβάνεται ὡς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατο ἥτοι ὡς τόπος ὅπου φοιτοῦν τὴν νύκτα τὰ πονηρὰ πνεύματα²⁾, διότι ἡ μαγγανεία τελεῖται οὐχὶ ἐρήμην, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ δαίμονος, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἐπιζητεῖται ἡ ἐξολόθρευσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς χρόνος τελέσεως τῆς πράξεως προτι-

¹⁾ Βλ. Γ. Α. Μέγαν, ἐνθ' ἀν. σ. 497 καὶ 499 - 503, Κ. Ρωμαῖον, Ἑπειρ. Χρ. 6 (1931) 287 κέ.

²⁾ «Σταυρώνουντι οἱ δρόμοι ἐκεῖ. Οἱ διαβόλοι πάντες ἐξουνοῦντο τοὺς σταυροδρόμους κάμουν στάσις καὶ αὐτοὶ κι ἅμα τύχ' ἄθρουπους ἐκεῖ τὸν περράζον» (Τριαντάφυλλος Χατζόπουλος ἐκ Μάνδρας Σουφλίου, ἐτῶν 57). «Στὸ τρίστρατο δὲν κάθονται, διότι εἶναι πόζηλο. Ἐκεῖ σιτρώνει ὁ διάβολος τὸ τραπέζι του καὶ τρώγει» (ΛΑ ἀρ. 62, σ. 208 Αλεξανδρῆς, Κύμη).

μᾶται ἡ νύκτα καὶ μάλιστα τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατὰ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ οἱ βρικόλακες καὶ ἐν γένει τὰ πονηρὰ πνεύματα εἶναι ἐξησθενημένα ¹⁾ καὶ τελεσφοροῦν αἱ μαγικαὶ πράξεις.

Ἐκ τούτου ἡ ὑπόγειος δίοδος, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἰκάζεται, ἐναπετέθη τὸ μίasma, ἐκπεσὸν ἀπὸ τῶν ζώων ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἵπομεν, φράσσεται ἢ κατακρημνίζεται, διὰ νὰ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς κατόπιν ζῶσα ψυχὴ καὶ σηκώσῃ τὴν κατακειμένην ἐκεῖ ἀσθένειαν. Ὡς ὁμως ἐμφαίνεται ἐξ ἄλλων περιπτώσεων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσημείωσα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην μου ²⁾, ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς δεισιδαίμονος ταύτης συνηθείας οὔτε μία μόνη ἦτο οὔτε εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, « κυριωτάτη ὁμως καὶ ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ σημασία τοῦ καθαροῦ » ³⁾.

Τὸν καθαυτὸν σκοπὸν ἐμφαίνει σαφέστερον ἡ πρᾶξις, ποὺ ἀκολουθεῖ εἰς τὸ τρυποπέρασμα, τὸ πέρασμα ἀνθρώπου καὶ ζώου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιὰ ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δύο φωτιές, ποὺ ἀνάπτονται εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, καὶ τὸ καψάλισμα ἢ τὸ κάψιμο μὲ ἀναμμένον δαυλόν. Ἐνίοτε εἰς ταῦτα ἐπακολουθεῖ καὶ πέρασμα ἀπὸ τρεχούμενο νερὸ ἢ καὶ ἀπλῶς ραντισμὸς μὲ νερό.

Ὡς γνωστόν, φωτιὰ καὶ νερὸ εἶναι τὰ δύο κατ' ἐξοχὴν ἀποτροπιαστικὰ καὶ καθαρῆρια μέσα ⁴⁾, ὁ δ' ἄνθρωπος ποὺ ἀγωνιᾷ, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν ζωὴν τῶν ζώων του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν κακοποιῶν δαιμόνων, δὲν ἀρκεῖται εἰς ἓν μέσον ἀποσοβήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μετέρχεται τὰ πάντα, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπ' αὐτῶν.

Διὰ τόσον ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ἐναντι τόσον πονηροῦ καὶ σκοτίου ἐχθροῦ, τὰ κοινὰ καὶ συνηθῆ μέσα δὲν φαίνονται εἰς αὐτὸν ἐπαρκῆ. Τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ ὁ συνηθῆς καὶ εὐκόλος τρόπος τῆς παραγωγῆς του, τὰ πυρεῖα καὶ αὐτὰ τὰ πρὸ τῆς εὐρέσεώς των συνηθιζόμενα μέσα, ὁ χάλυψ καὶ ὁ πυρίτης λίθος, ποὺ εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χωρικοῖς, δὲν κρίνονται πρόσφορα διὰ τὸ ἀναμμα τῆς φωτιᾶς, ποὺ μέλλει νὰ καύσῃ τὸ μίasma, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν δαίμονα, τὸν κακοπδιοῦντα ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ὡς διὰ τὴν τέλεσιν ἁγιασμοῦ πρέπει ν' ἀντληθῇ νωπὸν ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς ⁵⁾, ἔτσι καὶ διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ πονη-

¹⁾ Ὁ βρικόλακας τὸ Σάββατο χάνεται... μπαίνει στὸ μνημα (Λαογρ. Δ' 472. 474).

²⁾ Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 502.

³⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Σ' 311=Λαογρ. Σύμμ. Β' 292.

⁴⁾ « Τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἀγνίζει » Πλουτάρχ. Ζητ. Ρωμ. 1.

⁵⁾ Περὶ τὴν συνηθειάν τῶν γυναικῶν τῆς Σκύρου « νὰ χύνουν ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Πρωτοχρονιάς ὅλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶν νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, γιὰ νὰ δροσίσουν τὰ σπίτια τους » (Ν. Πέρδικα, Σκύρος I σ. 129). Ὁμοίως γίνεται ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος τῶν ὑδριῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος, Αἰτωλίας, Σινώπῃ κ.ά.

ροῦ πνεύματος πρέπει τὸ πῦρ νὰ εἶναι νέον, ν' ἀναφθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ ἀκήρατον φλόγα, τὴν πηγὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ἀειζώου πυρός, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς του¹⁾. Διότι καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς χρείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸ «παλιώνει» καὶ ἐξασθενεῖ²⁾. Ἰσως καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν νὰ ἔχη μιανθῇ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία εἴτε ἀπροσώπως λαμβανομένη ὡς μίανσις τοῦ ἀέρος³⁾ εἴτε προσωπικῶς ὡς ἐνέργεια κακοποιοῦ δαίμονος⁴⁾ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ χωρίον καὶ πιθανῶς ἔφθασε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐστίας τῶν οἰκιῶν.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε παλαιὸν πῦρ πρέπει νὰ σβεσθῇ εἰς ὅλας τὰς ἐστίας⁵⁾ τοῦ

¹⁾ [Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς ΙΔ Ὀλυμπιάδος ἐν Ὀλυμπίᾳ (17 Ἰουλίου 1948) « ἡ ἀφῆ τῆς ἱερᾶς ὀλυμπιακῆς φλογὸς ἐγένετο εἰς τὸ ἀρχαῖον στάδιον... Ἡ νεᾶνις Μ. Α. ἐνδεδυμένη ὡς ἱέρεια μὲ λευκὴν ἐσθῆτα ἤναψε δᾶδα ἐλαίας διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τῇ βοηθείᾳ κοίλου κατόπτρου ». Ἐφ. Καθημερινὴ 18 Ἰουλίου 1948].

²⁾ H. Freudenthal, Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch, Berlin 1931 σ. 2 κέ.

³⁾ Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σελ. 482. Ὁ Αὐτ. σελ. 483 κέ. 519.

⁴⁾ Πρβλ. τὴν σβέσιν τῶν πυρῶν, ὡς μιανθέντων ἀπὸ τῶν βαρβάρων, κατὰ τὴν χώραν τῶν Πλαταιέων μετὰ τὴν μάχην καὶ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ καθαροῦ πυρός τῆς ἐν Δελφοῖς κοινῆς ἐστίας πρὸ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ θυσίας (Πλουτ. Ἀριστ. 20). Ὡς δεικνύουν δελφικαὶ ἐπιγραφαί, συχνὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόμιζον πῦρ ἐκ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (M. Nilsson, Griech. Feste 1906, 173 κ.έ.) Ἐν Ἀργεὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ᾗ συνέβη θάνατος, ἔσβηνον τὸ πῦρ, πρὸς παράσκευὴν δὲ τοῦ νεκρικοῦ δείπνου ἐλάμβανον πῦρ ἐκ γειτονικῆς οἰκίας (Paul Stengel, Griech. Kultusaltertümer, 1920, σελ. 97 κ.έ.) Σβέσιν τοῦ πυρός ὡς μιανθέντος ἐκ θανάτου παρ' ἀφρικαν. λαοῖς βλ. ἐν Folk - Lore τ. 26 (1916) 366 κ.έ.

Πρβλ. τὸ ἔθιμον τῶν ἀρχαίων Λημνίων νὰ σβήνουν κατ' ἔτος ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ νὰ τὸ ἀνανεώνουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ πλοίου ἐκομίζετο ἐκ τῆς νήσου Δήλου. Μὲ τὸ νέον αὐτὸ πῦρ οἱ Λήμνιοι ἐπανήρχιζον μίαν νέαν ζωὴν (Φιλοστράτου Ἡρωϊκὰ XX, 24). (M. Nilsson Griech. Feste 1906 σελ. 470). Ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἐκάστην πρώτην Μαρτίου, ἣτις ἐλογίζετο ὡς ἀρχὴ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἔτους, τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας ἀνενεοῦτο κατὰ πανάρχαιον τρόπον διὰ προστριβῆς ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐπὶ σανίδος ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ δένδρου τῆς τύχης (arbor felix) (G. Wissowa Religion und Kultus der Römer² München 1912 σ. 159 κέ.). Καὶ ἡ τελετὴ τοῦ νέου ἡ ἀγίου φωτὸς τῆς Ἀναστάσεως ἐν τε τῇ Ὁρθοδόξῳ καὶ τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι πιθανῶς κατάλοιπον παλαιοτάτου ἐθίμου ἀνανεώσεως τοῦ πυρός κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ὅτε ἐτίθετο παρὰ πολλοῖς μεσογειακοῖς λαοῖς ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους (J. Frazer, The golden Bough³ X 120 κέ. 128 κ.έ. 139 κέ.). Σβέσιν τῶν πυρῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἡ ἄλλην ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ μιᾶς νέας καὶ ἡγιασμένης φλογὸς παρὰ λαοῖς τῆς Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, ὡς καὶ παρὰ ἀρχαίοις Ἰρλανδοῖς καὶ Ρώσοις βλ. παρὰ Frazer, ἐνθ' ἀν. X 132 - 138. Σβέσιν τοῦ πυρός τῆς κοινῆς ἐστίας, ὡς φθαρέντος καὶ ἀποβαλόντος τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἀνανέωσιν αὐτοῦ παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, τ. 3 (1925) σ. 276 καὶ Folk - Lore τ. 26 σ. 369 - 372. Πρβλ. W. Liungman, Traditions wanderungen Euphrat - Rhein, Teil II (FFC Nr. 119) Helsinki 1938 σελ. 473 κέ.

χωρίου καὶ κάθε κάτοικος ὀφείλει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν διαταγὴν, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς προτεραιότητος ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου κήρυκος. Ἄλλως τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐποπτεύουν ὄργανα τῆς κοινότητος, οἱ ἀγροφύλακες, ἢ ἄλλα πρόσωπα, περιερχόμενα τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου (ἀρ. 2.11.13.14). Διότι ἡ ἀπόφασις διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀτομικὴ ἢ μονομερὴς, ἀλλὰ λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κοινοτικὴν ἀρχήν, ἐπειδὴ ἡ ἰδία ἀπειλὴ ἐπικρέμαται ἐξ ἴσου ἐπὶ τῶν κτηνῶν ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου. Ἐνίοτε μάλιστα εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προέρχονται τρία καὶ τέσσαρα χωρία ἀπὸ κοινοῦ (ἀρ. 9). Μόνον δ' ἀφοῦ βεβαιωθῇ ἡ σβέσις ὅλων τῶν πυρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ τελεσφορήσουν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός. Δι' αὐτό, ὅταν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀποτυγχάνουν, συμπεραίνουν ὅτι κάπου εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχει φωτιὰ ἀναμμένη καὶ προβαίνουν εὐθὺς εἰς ἐρεῦνας ἀνὰ τὸ χωρίον¹⁾. Ἀφοῦ τέλος ἡ φωτιὰ ἀναφθῇ καὶ συντελεσθῇ ἡ καθαρτήριος τελετὴ, τότε θὰ λάβουν ὅλοι ἀπὸ τὸ νέον, τὸ καθαρὸν πῦρ, καὶ θ' ἀνα- νεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Εἶναι λοιπὸν ἡ χρῆσις νέου πυρός ἐν τῶν κυρίων, ἂν μὴ τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς ὅλης τελετῆς καὶ διὰ τοῦτο αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς καινούργιας φωτιᾶς²⁾. Ὅπως δὲ ἡ φωτιὰ αὕτη, ἔτσι καὶ ἡ καινούργια στάκτη ἔχει ἐξαιρετικὰς ιδιότητας δι' αὐτὸ φυλάσσεται ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ χρησιμεύει εἰς προφύλαξιν τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τῶν ἀμπέλων καὶ ἄλλων φυτῶν ἀπὸ φθοροποιῶν σκωλήκων καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν³⁾.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρός ἀνήκει εἰς τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων, συνιστάμενος εἰς τὴν προστριβὴν ξηρῶν ξύλων, καὶ προφανῶς εἶναι καθιερωμένος ἐκ παλαιότητας χρήσεως⁴⁾. Ἡ προστριβὴ τῶν ξύλων γίνεται ὡς ἑξῆς :

¹⁾ Κατὰ τὸν *Frazer* G. B³. X 298 ἡ περίεργος ἀντίληψις, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνάψῃ, ἂν ὑπάρχῃ εἰς τὰ πέριξ ἄλλη φωτιὰ ἀναμμένη, δηλοῖ ὅτι τὸ πῦρ ὑπολαμβάνεται ὡς μία ἐνότης, ἡ ὁποία διασπᾶται εἰς τμήματα καὶ συνεπῶς ἐξασθενεῖ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐστιῶν, εἰς τὰς ὁποίας καίει. Ὅθεν, διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὸ πῦρ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀκμήν, πρέπει νὰ ἀνάψωμεν τὴν φωτιὰ εἰς ἓν μόνον σημεῖον διότι ἔτσι ἡ φλόξ θ' ἀναρριπισθῇ μὲ μίαν συγκεντρωμένην δύναμιν, προερχομένην ἀπὸ τὰ πυρά, τὰ καίοντα ἐφ' ὅλων τῶν σβεσθεισῶν ἐστιῶν τῆς χώρας.

²⁾ Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλοῦται ἡ συνήθεια αὕτη καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις (*γενι ἀτὲς* = καινούργια φωτιὰ, ἀρ. 4.28). Περὶ τῶν ὀνομάτων διαβολοφωτιὰ καὶ ξυλοφωτιὰ γίνεται λόγος κατωτέρω (σελ. 44 καὶ 46). Τούναντίον ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός, ὅστις ἀπαιτεῖ μεγάλας προσπάθειας καὶ κόπους, οἱ Γερμανοὶ ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνήθειαν *Notfeuer* τ.ἔ. ἀναγκαστικὴ φωτιὰ ἢ φωτιὰ ἐξ ἀνάγκης· λέγεται ὁμως αὕτη καὶ *wildes Feuer*, ἀνήμερη φωτιὰ, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ἡμερὴ φωτιὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας.

³⁾ Ὅμοιαν χρῆσιν τῆς στάκτης αὐτῆς βλ. παρὰ *Frazer*, G. B³. X 273 καὶ *H. Freudenthal*, *Das Feuer im deutschen Glauben u. Brauch* 1931 σ. 299.

⁴⁾ Περὶ τῶν πρωτογενῶν τρόπων τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός βλ. *J. A. Pauschmann*, *Das Feuer und die Menschheit. I. Feuererfindung u. Feuererzeugung*, Erlangen 1908,

Δύο πάσσαλοι, κατεσκευασμένοι ἐκ ξηροῦ ξύλου κέδρου (ἢ φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας ¹⁾), ἐμπηγνύονται εἰς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἔχοντες ἑκάτερος πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτοῦ καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων μίαν ὀπήν. Μεταξὺ τῶν πασσάλων τίθεται κυλινδρική ράβδος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ξύλου, ἀπολήγουσα εἰς ὀξέα ἄκρα ἐν εἴδει ἀτρακτοῦ οὕτως, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτῆς νὰ δύνανται νὰ περιστρέφονται κατὰ τελείαν ἐφαρμογὴν ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων. (Δύο πόδια

κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχ' στή μέσ', ἀρ. 12). Ἡ περιστροφή γίνεται διὰ σχοινίου (ἢ ἀλύσεως), τὸ ὁποῖον περελίσσεται περὶ τὴν ἀτρακτον ἥτοι τὸ ὀριζόντιον ξύλον καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα κρατοῦν δύο ἄνδρες, ἱστάμενοι ἑκατέρωθεν τοῦ ξύλου καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων. Οὗτοι σύρουν μὲ ὀρμὴν τὸ σχοινίον, καθεὶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἵσταται «σὺ θὰ τραυᾶς, γὰρ θ' ἀπουλνῶ, θὰν τοὺ πριγιόν'» (ἀρ. 11). Οὕτω θέτουν εἰς ταχεῖαν περιστροφικὴν κίνησιν τὴν ἀτρακτον. Ἐνίοτε μεταχειρίζονται καὶ τροχαλίαν (μακαρά) (ἀρ. 4), ἡ ὅλη δὲ συσκευὴ ὁμοιάζει μὲ ροδάνην (τοικρίκ') ²⁾ (ἀρ. 5. 9. 17).

H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur 1900, 309 κέ. K. Weule, Die Kultur der Kulturlosen, Stuttg. 1910 σ. 60-94. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 278 κέ. Περὶ τῶν ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀρχηγόνων τρόπων παραγωγῆς τοῦ πυρὸς βλ. Folk-Lore τ. 26 (1916) 355 κέ. G. Buschan, Ill. Völkerkunde Stuttg. 1922, I 24, 571, 578 κ. ἀ.

¹⁾ Ὡς κατ' ἐξοχὴν πυρφόρα ξύλα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ δάφνη, ἡ φιλύρα, ἡ κυπάρισσος, ὁ κισσός, ἡ συκῇ, ὡς ἐγκλείοντα δ' ἐν ἑαυτοῖς τὸν δαίμονα τοῦ πυρὸς εἶναι ἀποτρεπτικά τοῦ κεραυνοῦ, ὅστις, ὡς οὐράνιον πῦρ, δὲν ἐνοχλεῖ τὸν συγγενῆ δαίμονα. (Ἄντ. Κεραμοπούλλου Φυσιολατρεῖα ἐν Ἡμερολ. τοῦ Ὀδοιπ. Συνδέσμου ἔτ. Β' 1926, ἐν Ἀθ. σ. 50).

²⁾ Ὁ τρόπος τῆς διὰ περιστροφικοῦ κυλίνδρου παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς, ἀπαντῶν ἀπαράλλακτα παρὰ Βουλγάροις καὶ Σέρβοις καὶ Μαυροβουνίοις (M. Arnaudoff, Die bulgar,

Ἐξαιρέσωμεν τὴν περιοχὴν Καβακλί, ὅπου ξύλα φιλύρας προσαρμόζονται εἰς τὰς παραστάδας τῆς ἐσωτερικῆς θύρας ἐνὸς σπιτιοῦ «*παστρικοῦ*», «*ποὺ νὰ μὴ χωρατεύεται γυναικα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα*» (ἄρ. 19), καὶ τὸ χωρίον Τριφύλλι, ὅπου αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς γίνονται εἰς τὸ *χαγιάτι* ἥτοι τὸ προστώον τῆς ἐκκλησίας (ἄρ. 1), τόπος προσδιωρισμένος διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς εἶναι τὸ ὑπαιθρον καὶ μάλιστα μέρος τι ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ, χρόνος δὲ κατάλληλος δι' αὐτὰς ἡ νύκτα. Κατὰ τὴν ἐκ Μεταξάδων μάλιστα ἀνακοίνωσιν (ἄρ. 16) ἐκλέγονται εἰς τὸ δάσος δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμεναι κέδροι. τῶν ὁποίων οἱ κορμοὶ διατρυπῶνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ χρησιμεύουν ἀντὶ πασσάλων· καὶ τὸ κυλινδρικὸν δὲ ξύλον, τὸ παρεντιθέμενον μεταξὺ αὐτῶν, κόπτεται ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκ χλωροῦ δένδρου κέδρου. Καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲν ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων θρακικῶν χωρίων μαρτυρίας, καθ' ὥς εἰς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς χρησιμοποιοῦνται ξηρὰ ξύλα κέδρου¹⁾, λαμβανόμενα συνήθως ἀπὸ τοὺς φράκτας τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' ἡ χοῆσις τῶν κορμῶν ζώντων δένδρων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μαρτυρεῖται καὶ ἐκ ξένης χώρας, τῆς Γερμανίας²⁾.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλος, ἀπλούστερος αὐτὸς καὶ μᾶλλον πρωτογενής, τρόπος παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν παρὰ τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγαθούπολιν ἐλληνικῶν χωρίων, ὁ διὰ τῆς προστριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰ δύο προστριβόμενα ξύλα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἥτοι δένδρου φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας, καὶ τὰ δύο ἐξ ἴσου σκληρὰ (*γερά*): «*καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πὰμ πανωτὰ καὶ βαστῶντας τα τὰ σέρνον καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάβ'νε*» (ἄρ. 22). Αἱ ἄλλαι ἀνακοινώσεις περιορίζονται εἰς γενικὰς ἐκφράσεις: «*Τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε (τὶς φιλιουργιὲς) κι ἄναφταν μονάχες*» (ἄρ. 23)· «*δυὸ*

Festbräuche 1917 σ. 74, *Schrader*, Reallexikon I 309, *Frazer*, The golden Bough³ X 281-6), εἶναι καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὁ ἐπικρατέστερος, διατηρηθεὶς ὡς παιδιὰ τῶν ποιμενοπαίδων μέχρι τῆς σήμερον (πρβλ. ὁμοίαν συνήθειαν τῶν παίδων τοῦ Βασιλικοῦ τῆς Θράκης, ἄρ. 29)· τοῦναντίον παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν ζῶσι λαοῖς ἡ μορφή αὕτη τοῦ ὀργάνου δὲν ἀπαντᾷται (βλ. *Freudenthal*, Das Feuer σ. 195 κέ.).

¹⁾ Ὅτι καὶ κατὰ παλαιὰν δοξασίαν ὁ δαίμων τοῦ πυρὸς ἐνοικεῖ ἐν τῷ ξηρῷ κυρίως ξύλῳ βλ. Ἀν. Κεραμόπουλλον, ἐνθ' ἂν.

²⁾ *H. Freudenthal*, Das Feuer 197: «Ἐν τῷ βενδικῷ χωρίῳ Schleife (περ. Rothenburg) οἱ νέοι διεσκέδαζον καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ποιμενόπαιδες τοῦ Uri· ἤνοιγον δηλ. διὰ μαχαίρας εἰς τὰς ἐναντι ἀλλήλων ἐστραμμένας πλευρὰς δύο πλησίον ἀλλήλων φυομένων κορμῶν πεύκης ἀνὰ μίαν κοιλότητα, ἐνέβαλλον μεταξὺ των ἕνα ἐγκάρσιον ρητινοῦχον πάσσαλον, πάχους δακτύλου, καὶ τὸν περιέστρεφον δι' ἐνὸς λωρίου, κατεσκευασμένου ἐκ δύο συνεστραμμένων δερματίνων ἱμάντων, τὸ ὅποιον περιετύλισσον περὶ αὐτόν, ἕως ὅτου ἀνεδίδετο πῦρ. Δύο ἄνδρες ζῶντες ἀκόμη τὸ 1882 ἐν Schleife, ἐβεβαίωνον, ὅτι κατὰ τὴν νεότητά των εἶχον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτρίψει «ζωντανὸν πῦρ», ἂν καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχον κοπῇ πολλοὶ δερμάτινοι ἱμάντες».

ξύλα ξερά τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πᾶν' στ' ἄλλο» (ἀρ. 29). «πὲ τὸ τρίψιμο - τρίψιμο ἦρτε καὶ κίτσε τὸ ξύλο κι ἄναψε φωτιά» (ἀρ. 27) ¹⁾.

Καὶ οἱ ἄνδρες ποὺ θ' ἀναλάβουν «νὰ βγάλουν φωτιά» ἐκλέγονται ἐπιμελῶς: «σιὰ θέλ' δύναμ', δὲν πᾶν πρόστυχ'» (ἀρ. 14). Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι οὔτοι μόνον ἄξιοι, ἰσχυροὶ καὶ ἐπιτήδειοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸ δύσκολον καὶ ἐπίπονον ἔργον των· πρέπει καὶ νὰ πληροῦν ὠρισμένους ὅρους, ἀπαραιτήτους πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς μαγγανείας. Πρέπει δηλ. νὰ εἶναι α) μονονόματοι ἥτοι νὰ ἔχουν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κανεὶς ἄλλος ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου δὲν ἔχει ²⁾, β) ἀριστερόχειρες καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι νὰ σύρουν τὸ σχοινίον ³⁾, γ) γυμνοί, ἀλλὰ δ) καὶ καθαροὶ ἀπὸ

¹⁾ Καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer, ἀλλ' ἡ συνήθεια παρ' αὐτοῖς ἦτο νὰ προστριβέται σκληρὸν ξύλον (δρυς, ὄξυα) ἐπὶ μαλακοῦ (λεύκης, ἱτέας, πεύκης). (Freudenthal, Das Feuer 197-8). Ὡς γνωστόν, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀρετὴ τῶν ξύλων διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ πυρὸς ἐκρίνετο κατὰ τῆς μαλακότητος ἢ σκληρότητος αὐτῶν· ἐπειδὴ τὸ πῦρ παρήγετο διὰ τριβῆς ἐνὸς ξύλου σκληροῦ (τρύπανον, φαλλὸς) καὶ ἐνὸς μαλακοῦ (ἐσχάρα, στορεὺς (Θεοφράστου, Φυτ. Ἱστ. 5, 9, 7: Δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων (κιττοῦ, ἀθραγένης) ποιεῖν, τὸ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης· οὐ γὰρ ἐκ ταύτου τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, ἀλλ' ἕτερον εὐθὺ δεῖ κατὰ φύσιν καὶ τὸ μὲν δεῖ παθητικὸν εἶναι, τὸ δὲ ποιητικόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γίνεται καὶ ὥς γέ τινας ὑπολαμβάνουσιν οὐδὲν διαφέρει. Γίνεται γὰρ ἐκ ράμνου καὶ πρίνου καὶ φιλύρας καὶ σχεδὸν ἐκ τῶν πλείστων πλὴν ἐλάας...). Ὅτι ἡ ἑκτριψις τοῦ πυρὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ ἄλλων λαῶν παρωμοιώθη πρὸς τὴν γενετήσιον προᾶξιν βλ. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 277 § 7 (Hopi-Indianer) M. Plank, Die Feuerzeuge der Griechen und Römer und ihre Verwendung zu profanen und sacralen Zwecken, Stuttg. 1884, σ. 8 κέ. 16 κέ. καὶ Ἀντ. Κεραμόπουλλον, ἐνθ' ἂν. σ. 50.

²⁾ Ἐξήγησιν τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἤκουσα παρὰ τῶν χωρικῶν. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν συνήθειαν ν' ἀποφεύγουν νὰ καλέσουν τινὰ ἐξ ὀνόματος ἐπὶ παρουσίᾳ πνεύματος ποιηροῦ, ἵνα μὴ τὸν παραδώσουν εἰς αὐτό· διότι ἡ γνῶσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ τὸν φέροντα αὐτὸ ὑποχείριον εἰς τὸν γινώσκοντα (Λαογραφ. Ζ 485). Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνήθεια τῶν Βουλγάρων νὰ μὴν ἐκφωνοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀνδρῶν, ποὺ ἐπιφορτίζονται μὲ τὸ ἄναμμα τῆς καινούργιας φωτιάς, ἐφ' ὅσον ἡ προσπάθειά των διαρκεῖ. (A. Strauss, Die Bulgaren 1898 σ. 198, Frazer, G. B. 3. X 285). Ὅθεν ἡ ἔλλειψις προσώπων συνωνύμων πρὸς αὐτοὺς μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου αἵρει τὴν περίπτωσιν ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματός των καὶ οὕτως ἀσφαλίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἄλλως τε καὶ ἡ σπανιότης τοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷται εἰς τὰς μαγγανείας. Πρβλ. Γουσίον, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, Λειψία 1894 σ. 76: ὁ σπάνιον ἔχων ὄνομα γανγίζει τὴν κριθαρίτσα. Περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀποκτᾷ τις διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τοῦ φέροντος τοῦτο βλ. Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch des d. Aberglaubens VI, 956 κ.έ λ. Name.

³⁾ Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς γεμίζονται τὰ ὄπλα καὶ καταπυροβολεῖται τὸ στοιχειὸν ἢ τὸ ζούδιο (Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 496.500 Β' σ. 1115 - 1120, Λαογραφ. Γ' 671). Ὁμοίως μὲ τὸ ξερβὶ μάτι σημαδεύεται (Λαογρ. Β' 697).

σαρκικῆς μείξεως¹⁾, ε) νὰ ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ ὁμιλοῦν (λουφαχτά, ἀρ. 19, μὲ χωρὶς χωρατά, ἀρ. 24). Κατὰ τινες οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ καὶ δὴ ὁ πρῶτος²⁾ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀδελφῶν (ἀρ. 25) ἢ δίδυμοι (ἀρ. 28), κατ' ἄλλους νὰ εἶναι μονογενεῖς (ἀρ. 1). Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν συμβάλλει καὶ τὸ νὰ εἶναι «καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστοὶ... νὰ εἶνι περασμένους πὺν τῇ θάλασσα... Ἄμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τὸν πάρουν τέτοιουν ἄνθρωπον». Πολλάκις εἰς τούτους προστίθεται καὶ τρίτον πρόσωπον, ὡς βοηθός.

Μὲ τὴν ταχεῖαν καὶ συνεχῇ περιστροφικὴν κίνησιν τὰ ξύλα περὶ τὰ χεῖλη τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων θερμαίνονται πολὺ. Ἡ ἀναπτυσσομένη θερμότης μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν κατὰ τὸ σημεῖον τῆς τριβῆς ὑπολογίζεται εἰς 232° K³⁾, ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ σημεῖον τῆς πυρακτώσεως, ἀρχίζουν τὰ ξύλα νὰ καπνίζουν καὶ τότε εἶναι εὐκόλον νὰ μεταδοθῇ πῦρ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εὐφλεκτον ὕλην (ἴσκαν), τὴν ὁποίαν κρατοῦν. πλησίον τῆς ὀπῆς. Ἀπ' τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζντίζ' τὸ ξύλο, χ'νάει νὰ βγάλλ' καπνὸ· βάσκ' αὐτὸς τοῦ κάφ' κι ἀνάφτ' (ἀρ. 11). Πρὸς διευκόλυνσιν τούτου εἰς τινες τόπους ἀνοίγουν διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὀπὴν ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου μέχρι τῆς μεγάλης ὀπῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιστρέφεται τὸ ἄκρον τοῦ ὀριζοντίου ξύλου, καὶ εἰσπνέουν ἐντὸς αὐτῆς κόκκους πυρίτιδος (ἀρ. 17. 31). Τοὺς παραγομένους κατόπιν σπινθήρας εἰς τῶν συνεργαζομένων ἀνδρῶν προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν εὐφλεκτον ὕλην ἥτοι τὴν ἴσκαν. Ἀφοῦ τοῦτο ἐπιτευχθῇ καὶ ἀναρριπισθῇ φλόξ μὲ τὴν βοήθειαν φρυγάνων ἢ ἀχύρων ἢ ἄλλων προσαναμμάτων, ἀνάπτεται ἡ καινούργια φωτιά. Ἡ ἐπιτυχία τώρα γεμίζει τὴν καρδίαν ὅλων ἀπὸ χαρὰν. Ἄμα βγάλ'ν τὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται καὶ οἱ γι ἄλλ' ὅξου χαίρουνται σὰν πὺν βγαίν' Καλὸς Λόγος στὴν ἐκκλησία (ἀρ. 16). τοῦχαν ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ'· ἀναβεν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτὸς» (ἀρ. 2)⁴⁾.

Ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, ἐνῶ ἀκόμη ἐπικρατεῖ σκότος, ἀνάπτουν τώρα

¹⁾ Περὶ τῆς γυνότῃτος εἰς τοὺς ἀποτροπιαστικοὺς καθαρμοὺς καὶ τὰς μαγικὰς ἐν γένει πράξεις βλ. *Bächtold-Stäubli Handwörterbuch d.d. Abergl.* VI 847 κέ. 877 κ.έ. λ. nackt, καὶ Λαογραφ. Ζ' 491 σῆμ. 1. Ἀγνεία καὶ τελεία καθαρότης εἶναι ἐπίσης ὁρος πρὸς ἐπιτυχίαν πάσης μαγανείας· βλ. *Bächtold-Stäubli*, ἐνθ' ἀν. IV, 1291. *Frazer*, G. B³ X 132.

²⁾ Πρβλ. Λαογρ. Γ 495, 2. 3. 664 κέ. Δ' 42,3. 45,2. ³⁾ *Freudenthal*, Das Feuer σ. 192.

⁴⁾ Δημώδεις δοξασίαι περὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει ὑπόκεινται εἰς ὅρκους, ἔξορκισμοὺς καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ λαοῦ. Π. χ.: *Mà τὸν ἄγγελο τῆς φωτιάς* (Κεφαλλ.). *Mà τὰ ἅγια πὺν σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά* (Ἀπύρανθος Νάξου) κτλ. *Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κυνηγᾷ ἡ φωτιά, τὸ στουρνάρι κι' ὁ πυριόβολος*. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης, λοιβαὶ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν, δεισιδαιμονίαι κλ.: *δὲν δανεῖζουν τὴ νύχτα φωτιά· εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ* (Μαυιάκι). Ἀναλόγους δοξασίας καὶ ἔθιμα παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν *Ebert*, *Reallex d. Vorgesch.* 3, 275 κέ. 277, *Freudenthal*, ἐνθ' ἀν. 53 κέ. 68.

μίαν ἢ δύο μεγάλας πυρᾶς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἑστραμμένην (ἄρ. 1) ἢ εἰς κοίλην τινὰ ὁδὸν πλησίον σταυροδρομίου, συσσωρεύοντες πολλὰ φορτώματα ξύλων. Ἡ ἀγέλη, εἰς μερικοὺς τόπους καὶ τὰ ποίμνια τοῦ χωρίου, εὐρίσκονται συνηγμένα εἰς θέσιν κειμένην δυτικῶς τοῦ τόπου τῆς πυρᾶς. Ὅταν καταπέσουν αἱ φλόγες καὶ ἀπλωθῇ ἡ καρβουνιά, τότε μὲ φωνὰς καὶ μὲ ξύλα συνωθοῦν ὅλα τὰ κτήνη, ἀσθενῇ καὶ ὑγιᾶ, ἀναμειξ πρὸς τὴν ὀπὴν ἢ τὴν κοιλότητα τοῦ ἐδάφους. Οὕτω τὰ ζῶα ἀναγκάζονται νὰ διέλθουν ἀπὸ τὴν ὑπόγειον διόδον, ἔξερχόμενα δ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἔχοντα ἀπέναντι τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν καρβουνιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς δύο πυρᾶς. Ὁ ἥλιος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνατεῖλῃ (ἄρ. 1) καὶ πρῶτος ὁ ἀγελαδάρης γυμνὸς πηδᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀγέλη (ἄρ. 11. 19). Ἔτσι ὑπάρχει ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ ἀσθενεία ἢ μᾶλλον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας θὰ πέσῃ εἰς τὴν πυρὰν καὶ θὰ καῇ· θὰ 'πουμείν' ἢ ἀρρώστεια μέσ' σιτὴ φωτιά (ἄρ. 19). Πρὸς ἐκφόβισιν δ' αὐτοῦ καὶ πυροβολοῦν (ἄρ. 5) καὶ θόρυβον προκαλοῦν μεγάλον. Ὅτι δὲ ἡ διάβασις τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς εἶναι πραγματική, βεβαιώνει αὐτόπτης μάρτυς· *χιτυοῦσαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν 'ποπάν' πὲ νιτὴ φωτιά. Καὶ θάμαζα, τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ'τε, βρέ!, τοὺς εἶπα* (ἄρ. 29).

Ἐνίοτε καὶ μόνος ὁ καπνὸς ὑπολαμβάνεται ἀρκετός, διὰ νὰ ζαλίσῃ καὶ ἐξουθενώσῃ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας. Διὰ μεγαλυτέραν ὁμως ἀσφάλειαν καὶ μὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ πονηρὸν πνεῦμα δυνατόν νὰ λανθάνῃ κρυπτόμενον εἰς κάποιο ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐπιχειρεῖται ὁ καθαρμὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν χωριστὰ διὰ δαυλοῦ ἀνημμένου ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά¹⁾. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δαιμόνων μόνον ἡ μαγεία ὑπερισχύει, ἐφαρμόζονται καὶ πάλιν μέθοδοι καὶ τρόποι μαγικοί: χρῆσις τῶν δαυλῶν μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι, σταύρωμα καὶ λόγοι ἐξορκιστικοὶ (τί καῖς; — *καρὰ γιανίκ' καίω ἢ ντέφ ὀλοσὺν* (λ. τ. = νὰ ἐξαλειφθῇ) ἢ ὁ θεὸς γιατρὸς κ.τ.τ.), ἐνίοτε δὲ καὶ σφράγισις τῶν ζώων μὲ καμένο σίδερο, μαγικῶς παρασκευασθὲν (ἄρ. 1. 8. 14). Μόνον δ' ἀφοῦ περάσουν τ' ἀγελάδια καὶ τ' ἄλλα μεγάλα ζῶα, περνοῦν εἰς μερικοὺς τόπους διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ ὅλος ὁ ζῶν πληθυσμὸς τοῦ χωρίου (ἄρ. 1). Διὰ νὰ εἶναι δὲ πληρέστερος ὁ καθαρμὸς «*τὰ περνοῦν καὶ 'πὸ νερό* (ἄρ. 1). *Τὸ ἓνα στόμα* (τῆς τρύπας) *γλέπ' στὸ νερό... περνῶντας τὸ πρᾶμα ρίχνεται μέσ' στὸ νερό... τυχαίν' καὶ βαθὺν καμιὰ*

¹⁾ Περὶ τοῦ ἀνημμένου δαυλοῦ καὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀποδιοπόμψην δαιμονικῶν ὄντων πράξεις καὶ τοὺς καθαρμούς βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' σ. 1315 κέ. W. Blackman, The magical and ceremonial uses of fire ἐν Folk - Lore τ. 26 (1916) 359-365, H. Freudenthal, Das Feuer σ. 2 κέ. Bächtold - Stäubli, Handwörterb. d. Aberggl. II 1111 1400 λ. Fackel, Feuer.

φορά, ένα ζ'νάρ' νερό (άρ. 3). Ἐνίοτε καὶ ἀπλοῦς ραντισμὸς μὲ νερὸ ἀρκεῖ (άρ. 4).¹⁾

Εἰς τὰ νότια τῆς Θράκης (Τριφύλλιον, Κιουπλί, Φεραι) ἐπακολουθεῖ καὶ ἄλλη μαγικὴ συνήθεια. Ἐν χοιρίδιον, ἀφοῦ ἀλειφθῇ καλῶς μὲ πίσσαν²⁾, ἀνάπτεται ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά καὶ ἀφίνεται ἐλεύθερον νὰ τρέχῃ ἀναμέσον τῆς ἀγέλης, ἕως ὅτου καταπέσῃ γενόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (άρ. 1. 2. 31). Τὸ ταλαίπωρον ζῶον καίεται ζωντανὸν ἀπὸ τὴν λαίμαργον φλόγα τῆς πίσης, διὰ νὰ καῇ μαζὶ ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας, ποὺ πιστεύεται ἐνοικῶν εἰς τὰ ἀσθενοῦντα ζῶα τοῦ χωρίου³⁾.

Συγχρόνως τὸ χοιρίδιον χρησιμεύει καὶ ὡς σκεῦος καθαρμοῦ ὡς δηλ. ὁ σπόγ- γος, μὲ τὸν ὁποῖον καθαρίζομεν τὴν τράπεζαν, ἀπορροφᾷ πάντα ρύπον τῆς τραπέ- ζης, οὕτω καὶ τὸ ζῶον αὐτὸ περιφερόμενον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγέλης περισυνάγει τὸ μῖasma, τὸ διακεχυμένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διότι ἐνδέχεται τὸ πονη- ρὸν πνεῦμα νὰ λανθάνῃ που κατὰ γῆς ἐκπεσὼν ἐκ τῆς ἀγέλης. Δι' αὐτὸ τὸ χοιρί- διον, ὡς φορεὺς πλέον καὶ ἐνσάρκωσις τῆς ἀσθενείας, δὲν πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐκ- τεθειμένον εἰς βορὰν τῶν κυνῶν (λυσσιάζουν ὕστερα τὰ σκυλιά, ἀρ. 1), ἀλλ' ἀφα- νίζεται θαπτόμενον βαθέως εἰς τὴν γῆν⁴⁾.

Εἰς τὸ Κιουπλί ὅμως, ἴσως δὲ καὶ ἄλλαχοῦ, τὸ χοιρίδιον, ἐνῶ ἀκόμη εὗρίσκε- ται ὑπὸ τὰς φλόγας, χρησιμεύει διὰ νὰ χοισθοῦν δι' αὐτοῦ ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ἐμβαπτομένου τοῦ δαυλοῦ εἰς τὴν μάζαν τούτου. Ἡ ἐξήγησις τὴν ὁποίαν ὁ γέρον Παπάζογλου δίδει, ὅτι δηλαδή τοῦχαν ὡς μύρον, ὡς ἱερὸ ἓνα πρᾶγμα καὶ μ' αὐτὸ τὰ χριοῦσαν, τὰ μύρωναν τὰ ζῶα πρὸς καθαρῆσιν (άρ. 2) δὲν ἀπέχει, ὡς φαίνε-

¹⁾ Τὸ νερὸ ποὺ τρέχει ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀδιάβατον εἰς τὰς ἀσθενείας καὶ τὰ ξωτικά (Λαογρ. Ζ' 496 σημ. 7), ὁ δὲ ραντισμὸς, ὡς καὶ ἡ ἔκχυσις ὕδατος κατὰ τὰς κηδείας, σκοπεῖ τὸν καθαρισμὸν τοῦ μιάσματος. Πρβλ. Λαογρ. Ε 647, 4 ἂν εἶναι εὐκολο, νὰ περάσῃ ὁ τσοπάνος μὲ τὰ πρόβατα ἀπὸ κανένα ρέμα.

²⁾ Περὶ τῆς ἀποτροπιαστικῆς δυνάμεως, τῆς ἀποδιδομένης καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλή- νων εἰς τὴν πίσσαν, βλ. Λαογρ. Ζ' 493 σημ. 1.

³⁾ Περὶ τῆς συνηθείας ἐν γένει νὰ καίεται ἢ νὰ θάπτεται ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης βλ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὰς Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν ἐν Λαογρ. Ζ' σ. 510 κέ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς ἀναλόγους συνηθείας ἄλλων λαῶν. Πρόσθετες *H. Freudenthal*, *Das Feuer* 213 κέ. Πρβλ. κάρφωμα ἑνὸς ἐκ τῶν πασχόντων προβάτων μ' ἓνα ἄβαλτο καρφὶ σ' ἓνα σταυροδρόμι, διὰ νὰ σωθοῦν τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὸν τρισκατά- ρατο ποὺ γίνεται σὰν ἄσπρο ζαγάρι καὶ τὰ μαρκαλάει (Λαογρ. Ε 647, 4). Ὅτι ἡ καῦσις ἀρρω- στημένων ζώων ἔχει τὴν ἔννοιαν οὐχὶ θυσίας πρὸς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ φόνου αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος διὰ τῆς παμφάγου δυνάμεως τοῦ πυρὸς βλ. *Freudenthal*, ἔνθ' ἂν. σ. 216. Περὶ συνδυασμοῦ πυρᾶς καὶ ὀλοκαυτώματος βλ. *W. Liungman*, ἔνθ' ἂν. 480 κ.έ.

⁴⁾ Περὶ ζώων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαρμάτων ἐν γένει βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφ. Ζ' σ. 507 - 512 καὶ *W. Liungman*, ἔνθ' ἂν. Teil I 1937 (FFC 118) σελ. 62 - 66.

ται, τοῦ ὀρθοῦ. Διότι εἰς τὴν προᾶξιν αὐτὴν ὑπόκειται πιθανῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ καιόμενον ζῶον, καθαρθὲν διὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, ἐνεργεῖ ὡς μέσον καθαρμοῦ ἢ ὡς ἱατρικὸν ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων ζώων τῆς ἀγέλης¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φωτιά ἐδῶ λέγεται *γουρουνήσια φωτιά*.

Τέλος συντελεστικός διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας εἶναι καὶ ὁ καπνός, ὅταν ἀναφθοῦν ὀλόγυρα εἰς τὴν μάνδραν τοῦ ποιμνίου φωτιᾶς ἀπὸ πυξάρι: *κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς καὶ εἶναι γιατρικὸν γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ* (ἀρ. 21)²⁾. Οὕτω σχηματίζεται μαγικὸς κύκλος, ἀποφράσσω εἰς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον³⁾. Ὁ μαγικὸς δ' αὐτὸς φραγμὸς εἰς τὸ χωρίον Μπροντίβο (ἀρ. 30) δημιουργεῖται διὰ τῆς περιαγωγῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον⁴⁾. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ διαβάσματα καὶ τ' ἄλλα ἁγικά: *παπάδες ἀπὸν τρία χουργιά νὰ δγαβάσουν τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα* (ἀρ. 1. 14). Ὡς γνωστόν, ὁ Μόδεστος εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τῶν ἀροτριώντων κτηνῶν. Σύμφωνα ὁμως μὲ τὴν κοινὴν πίστιν, ὅτι τῶν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειότερα⁵⁾, γίνεται πολλαχοῦ προσφυγὴ εἰς τὰ διαβάσματα καὶ τὰς μαγγανείας Τούρκων χοτζάδων *γιὰ νὰ πάψῃ ἡ ἀρρώστεια* (ἀρ. 5. 8).

Ὡς τελευταία προᾶξις εἰς τὴν δεισιδαίμονα αὐτὴν συνήθειαν ἀκολουθεῖ γενικὸς καθαρισμὸς τῶν σταβλῶν καὶ θυμιάσεις αὐτῶν, καύσεις τῶν ἀπερριμμένων κεράτων κλ. (ἀρ. 1).

¹⁾ Ὁμοίως ὡς ἱατρικὸν κατὰ ἐπιδημικῶν νόσων τῶν ζώων ἐχρησίμευεν ἐν Γερμανίᾳ ἡ κόνις, εἰς τὴν ὁποίαν μετεβάλλετο ἐν ἑκ τῶν νοσοῦντων ζώων, καιόμενον ἐντὸς κλιβάνου, καὶ ἡ ὁποία ἀνεμειγνύετο κατόπιν εἰς τὴν τροφήν τῶν ζώων. Τὰ ὑπολείμματα αὐτοῦ καὶ ἡ τέφρα, ὡς καθαρθέντα καὶ θεραπευθέντα διὰ τοῦ νέου πυρός, ἔχουν καὶ ἀποτρεπτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ κακοῦ (*Freudenthal, Das Feuer* 214. 215).

²⁾ Περὶ ἀποτροπῆς δαιμονίων διὰ δυσώδους καπνοῦ βλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Β' 1233, *H. Freudenthal, Das Feuer* 112 κέ. *Bächtold - Stäubli, Handwört.* VII 524.

³⁾ Ὁμοίον μαγικὸν φραγμὸν παρὰ Σλοβένοις βλ. παρὰ *Frazer*, G. B.³ X 281.

⁴⁾ Πρβλ. τὸ σταύρωμα τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ χωρίου διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων εἰς τὸ γειτονικὸν Κωστί (*A. Χουρμουζιάδου*, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων ἐν Φιλοθέου Βρυεννίου, Ἐκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 σ. 17). Πρβλ. *N. Γ. Πολίτου*, Παραδ. Α' σ. 315 ἀρ. 563. Περὶ μαγικοῦ κύκλου, δημιουργουμένου διὰ περισχοινισμοῦ, περιφερικῆς ἀροτριάσεως, περιαγωγῆς τῶν ἱερῶν καὶ διαφόρων ἄλλων τρόπων βλ. *Γ. Α. Μέγα*, Παραδ. περὶ ἀσθενειῶν ἀρ. 11 - 15 καὶ τὰς σημειώσεις ἐν Λαογρ. Ζ σ. 471 - 5. 480 κέ. 492 κέ. 495 κέ. 506 καὶ 514 κέ. Ἐνίοτε καὶ δύο ἢ πλείονες τύποι τοῦ μαγικοῦ φραγμοῦ συνενοῦνται πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλυτέρας δραστικότητος. Κλείδωμα καὶ περίζωσιν τοῦ χωρίου καὶ ἀκολούθως δίοδον ὅλων τῶν κατοίκων δι' ὑπογείου ὁπῆς καὶ μεταξὺ δύο πυρῶν, τὰς ὁποίας ἤναψαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων παρὰ Σέρβοις, βλ. ἐν *Frazer* G. B.³ X 282 κέ. Πρβλ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. d. Aberggl.* VI 847 λ. nackt.

⁵⁾ Βλ. Λαογρ. Θ, 1926, 6 σημ. 4.

Ἡ ἀσθένεια, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ζητοῦν οἱ Θράκες ἀγρόται μὲ τοὺς μαγικοὺς αὐτοὺς τρόπους ν' ἀπαλλάξουν τὰ ζῶα των, προπάντων τὰ μεγάλα (βοῦς, ἄλογα, χοίρους κλ.) λέγεται μὲ τουρκικὴν λέξιν *καρὰ γιανίκ'* ἢ *γιανὶ καρᾶς*¹⁾, εἶναι δ' αὕτη ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζώων, ὁ ἄνθραξ.

Κατὰ τὴν φράσιν τῶν χωρικῶν *φωτιά καίει τὸ γέλάδ'* *σαπαίν'* καὶ γένεται *μαῦρο* . . . *Τὸ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι* (ἄρ. 8). *Ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πεισί τ', θὰ ἔχ' ἓνα κομματ' μαῦρο κρέας ἀπάνου στὰ πσινά, στή νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο* . . . *τὸ μαυρίζ' τὸ γιόμα τ', τὸ σαπίζ'* (ἄρ. 3). *τὸ πνίγ' τὸ γαῖμα καὶ ψοφάει* (ἄρ. 14).

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ αἷτιον τῆς ἀσθενείας δοξασίαι δὲν διατυπώνονται εἰς ὅλας τὰς καταχωρισθείσας ἀφηγήσεις σαφῶς. Συνήθως τὸ αἷτιον ἀγνοεῖται ἢ ἀναζητεῖται εἰς φυσικὰς ἐπηρείας: *πὸ τις ζέστις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τις βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τις ζέστις εἶναι* (ἄρ. 15). Δὲν λείπουν ὅμως καὶ αἱ σαφεῖς διαγνώσεις τοῦ αἰτίου: *ἄξαφνα ἔρχεται τὸ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνεται αὐτὸς ὁ πάθος* . . . *Πααίν'* *στὰ πράματα καὶ τὰ ψοφάει* (ἄρ. 13).

Κατὰ τὰς κρατούσας καὶ ἐν Θράκῃ δοξασίας ὁ βρικόλακας προέρχεται εἴτε ἀπὸ νεκρὸν ποὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κοινωνήσουν εἴτε ἀπὸ βρέφος, ἀποθανόν ἀβάπτιστον (ἄρ. 1. 22). Οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες δηλονότι ἐταυτίσθησαν ἐδῶ ὁλοσχερῶς πρὸς τοὺς βρικόλακας, ὡς καὶ ἐν Μακεδονίᾳ²⁾. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι συνταυτίζονται πρὸς τὸν διάβολον, τὸν αἷτιον ἀσθενειῶν, καὶ δὴ τῶν αἰφνιδίων, ὅστις παριστάνεται καὶ ὡς ἄνεμος ἢ καπνός³⁾, καὶ ἡ καινούργια φωτιά, ποὺ ἀνάπτεται πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, λέγεται καὶ *διαβολοφωτιά* (ἄρ. 22.24.26.29) ἢ *διαβολόστια* (ἄρ. 33) ἢ *ἀνεμοφωτιά* ἢ *διαβολάνεμος* (ἄρ. 26).

Εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἀγαθούπολιν χωρία Κωσιτὶ καὶ Μπροντίβο τὸ δαιμόνιον, εἰς τὸ ὁποῖον μετατρέπεται τὸ ἀβάπτιστον νεκρὸν βρέφος λέγεται *σμερδάκι* ἢ *γούστρελος*, ἐπιφαίνεται δὲ « ὡς ἄσκὸς μέλας, πλήρης αἵματος⁴⁾ ». Δὲν διαφέρει δηλαδὴ κατ' ὄνομα καὶ ὄψιν ἀπὸ τὸ *χαμοδράκι* ἢ *σμερδάκι* τῶν ἀρκαδικῶν παραδόσεων, κατὰ τὰς ὁποίας παιδιά, θνήσκοντα ἀβάπτιστα, γίνονται *σμερδάκια* καὶ βλάπτουν τὰ βοσκήματα⁵⁾, ἐπιφαίνονται δὲ ὡς φλόγια ἢ ὡς φωτιά.

¹⁾ Πρβλ. τὴν Ποντιακὴν κατάραν: *Νὰ τρώῃ σε ὁ Γουρζουλᾶς* (τ.ἔ. ἡ Πανοῦκλα) *κι ὁ μαῦρον ὁ Γιανίκαρας* (Δέφνερ Μ. Γλωσσ. Τραπεζουντιακὸν (ἀνέκδ) ἐν λ. *γουρζουλᾶς*).

²⁾ *Abbot*, *Mac. Folklore* 221. Συνταύτισιν τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων καὶ πρὸς τοὺς καλλικαντζάρους βλ. ἐν Λαογρ. Β 478 - 9 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β, 1313 κέ.

³⁾ Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ διαβόλου ὡς ἀνέμου ἢ καπνοῦ βλ. Λαογρ. Ζ 482.

⁴⁾ Α. Χουρμουζιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 17.

⁵⁾ Περὶ τῶν ὀνομάτων, τῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐπηρείας τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαίμονος, ὡς καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀποτροπῆς αὐτοῦ, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις ἄρ. 560 - 578.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἰδίᾳ ὅσα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ δαιμονίου τούτου καὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα παραδίδει ἡ ἐκ Δαδιᾶς διήγησις (ἀρ. 3). Κατὰ ταύτην *γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γένεται*. Ὡς γνωστόν, αἱ ψυχαὶ τῶν ἄλλοφύλων κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐπανερχόμεναι μετὰ θάνατον, λαμβάνουν τὴν μορφήν κυνός, ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ μορφήν κυνὸς ἐπιφαίνονται καὶ οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες, διὰ τοῦτο συγγέονται ἐνίστε πρὸς τούτους καὶ λέγονται ἐπίσης *σμερδάκια* ¹⁾).

Ἡ δοξασία περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ δαίμονος ἀπὸ σκύλον ἢ ἀπὸ γάταν φαίνεται ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰ φλόγια, τὰ ὅποια ἐπιφαίνονται εἰς ἐλώδεις τόπους ἢ νεκροταφεῖα ἢ τόπους, ὅπου ἀπόκεινται πτώματα ζώων, καὶ τὰ ὅποια ἐν Γορτυνίᾳ κ.ἄ. καλοῦνται *χαμοδράκια* ²⁾). Ἴδου ἡ ἐξήγησις κατὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ: ἀπὸ κεφάλ' ἓνας μυαλὸς γκουτλάει μέσ' στὸ νερό, σὲ κἀνα μπατάκ', φουσκών'... ζωντανεύει, φωτιά γένεται... γένεται ἓνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα, γένεται ἄερας ὕστερα. Τὸ θερίο αὐτὸ ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ βοσκήματα καὶ ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα τῶν· τὸ πρᾶμα πὺν θὰ τὸ βυζάξ' ἀπ' τὴ ζερβιά τὴ μεριά τὸ μαυρίζ', τὸ γιόμα τ' τὸ σαπίζ', σὲ εἰκοσιτέσσερες δὲ βαστάει... Δὲν ἔχ' πλιὰ γιόμα, γένεται νερό (ἀρ. 3· προβλ. ἀρ. 8) ³⁾).

Ἡ χοῆσις τῆς καινούργιας φωτιάς πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοποιούντος τὰς ἀγέλας δαίμονος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης, εἶναι διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν Θράκην, νότιον καὶ βόρειον, συνηθίζεται δὲ ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων κατοίκων αὐτῆς (ἀρ. 4.28.29).

καὶ τὰς σχετικὰς σημειώσεις τ. Β' σ. 1211 κ.ε.. Ἴδου τί διηγεῖται μιὰ γραῖα γιδοβοσκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀπύρανθο τῆς Νάξου γιὰ τὴν *σπλῆνα* (ἔτσι λένε ἐκεῖ τὸν ἄνθρακα τῶν ζώων) πὺν ἔπεσε στὸ κοπάδι της. «... Εἰσὲ καιρό, τοῦ Δημήτρη τοῦ Νικολάκη, μουρὲ Ιάννη, μὰ τὰ ἅγια, πὺν σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά, κι' ἃ δὲν ἐχάσασι ἑκατὸ κεφάλια...» «... Μὰ ὅτ' ἡ σπλῆνα, ὁ Θεὸς νὰ βλέπη, τὴν ἔχουνε πολλοὶ θωρησμένη. Ἰνεται σκύλλος, δαμάλι, βούδι, τράος, πιὸ μέγας ἂ' τσοὶ τράοι. Καὶ δὲ σκοτώνεται, λέει, κιόλα. Ἰὰ νὰ πολεμήσῃ κανεὶς νὰ τὴ σκοτώσῃ, θὰ σκοτωθῇ ἐκεῖνος. Ἀφένης μου τὴν εἶδε μιὰ χρονιά στοῦ Καρκαλάκη τὰ γκρεμνὰ κι' ἐπάαινε τὸ *buvgiadi-buvgiadi* κάτω σ' ἓνα βουνό, ποῦτονε δέκα σκοινιά στὸ ὕψος. Λέει «Μουρὲ πῶς ἐδιάη δὲ δαμάλι ἐκεῖνο 'κεῖ;!» Κι' ὕστερά 'κουσε μιὰ μουγαλισμαθιά τοῦ δαμαλιοῦ «Μμ μμ...» καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα σκά'σασι δέκα κεφάλια. Φαίνεται μο' δά, πῶς γιὰ νὰ τὸ δῶ ὥθ' ἀπομείνω κεῖ σατά μου, ρέ' Ιάννη». Συλλογὴ Διαλεκτῆς Ζευγώλη, Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 571 σ. 438 καὶ 459.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1237.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1223 σημ. 2.

³⁾ Περὶ τῶν συμπτωμάτων τῆς νόσου βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 563. 567. 569 578, τ. Β' 1216 κ.ε. Ὅτι καὶ οἱ βρικόλακες πᾶνε καὶ βυζαίνουν τὶς γίδες βλ. αὐτόθι ἀριθ. 941 (Σάμου).

Δυστυχῶς αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν ἔχομεν εἶναι ἑλλιπεῖς. Καθ' ὅσον ὅμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐξ ἀνακοινώσεών τινων (ἀρ. 34 καὶ 35) τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τρυποπέρασμα συνηθίζεται καὶ ὑπὸ τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. καὶ κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰτωλίας. Ἐν Αἰτωλίᾳ, κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου, ἡ φωτιὰ αὕτῃ λέγεται *ξύλοφωτιά* (ἀρ. 35). Εἰς τὸ πνεῦμα δηλ. τῶν Αἰτωλῶν ποιμένων προσέπιπτεν ὡς ἐκπληκτικόν, ὅτι ἡ φωτιὰ παρήγετο ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν ξύλων καὶ ἐκ τούτου ἐκάλεσαν τὴν ὅλην συνήθειαν *ξύλοφωτιά*. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ὅμως ποὺ συνέλεξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ρωμαῖος, ἡ *ξύλοφωτιά* καὶ τὸ τρυποπέρασμα γίνονται ἐκεῖ καὶ πρὸς ἱασιν ἀσθενῶν ἀνθρώπων ¹⁾.

Διὰ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν ἔχομεν τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Georg Eckert, ὅστις περιέγραψε τὰς συνήθειας τῶν Γιουρούκων, τῶν κατοικούντων πρὸ τοῦ 1923 εἰς Πελκελὶ τῆς δυτ. Χαλκιδικῆς. «Εἰς καιρὸν ἐπιζωοτιῶν, λέγει, παρήγον πῦρ εἰς ἓνα σταυροδρόμι διὰ τριβῆς δύο ξύλων διαφόρου σκληρότητος. Μεθ' ὃ ἦναπτον δύο μεγάλας πυράς, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διεπεραιοῦτο ἡ ἀγέλη. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις συνηθίζον νὰ θάπτουν πρὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ στάβλου ἓνα ζωντανὸν χοῖρον. Χοίρους παρελάμβανον ὁμοῦ καὶ κατὰ τὰς ἐτησίας ἐξόδους των εἰς τὴν Ροδόπην, οἱ ὅποιοι ἐμελλον ν' ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν ἀγέλην κάθε ἐπαπειλοῦσαν ἀσθένειαν » ²⁾. Εἶναι πιθανόν, ὅτι αἱ συνήθειαι αὗται δὲν ἦσαν ἴδιαι μόνον τῶν Γιουρούκων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἐνδιαφέρουσα ἰδίᾳ εἶναι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἐν τῇ Δυτ. Μακεδο-

¹⁾ Κ. Ρωμαίου, Τὸ Ἀγιολίθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6 (1931) 287. Παραθέτω τὴν διήγησιν τῆς Λάμπραινας, ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας, διὰ τοὺς μαγικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖται τὸ τρυποπέρασμα: «Τὸ κακὸ πάλι τῆς Βασίλως τῆς Πρεβεζιάνας δὲ ματάγινε. Αὐτὴν ἡ μαύρη ἔντεσε, πειράχτη μαθὲ ἀπὸ ἀερικά, ζουρλάθη. Τί γιατρούς, τί στὸν Προυσὸ τὴν πήγανε, πονθενὰ νὰ ἰδῇ τὴν ὑγείᾳ της. Ὑστερ' ἀπὸ χορόνια ἔγιανε μὲ τὸ τρυποπέρασμα. Τὴν πῆραν ἐφ' ἑαυτῆς νομάτοι, τέσσερες ἄντρες ἀρματωμένοι καὶ τρεῖς γυναῖκες, καὶ τραύηξαν περνῶντας τὰ μεσάνυχτα στὸν ἔρημο, πὺρ νὰ μὴ λαλᾷ κόκκοτος. Οἱ γυναῖκες πῆραν μαζί τ' ἓς μιὰ χελώνα, τρίχες ἀπὸ κατάμαυρο γουρουνί, φτερὰ ἀπὸ κόττα ἀσημάδη καὶ πάτους ἀπὸ παπούτσια, ἀποφόρια. Στὸ δρόμο ἄκουγαν σκουζμό, ποδοβολὴ ἀπὸ ἄλογα, ἦτανε τρισκαταραταῖοι. Οἱ ἄντρες νιουφέκισαν μὲ τὸ ζερβὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου καὶ στὴ μέση. Ἀμα φτάσαν στὸν τόπο, εἶχαν σκαμμένα ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὃ ἓναν ὄχτο τὴν τρυπά, κάψαν πρῶτα τὰ πράματα καὶ πέρασε ἡ Βασίλω ὁλόγδυτη μέσα ἀπὸ τὴ γῆς. Στὴν ἄλλη μεριά τὴν ἔντυσαν μὲ ἄλλα ροῦχα καὶ φευγούλα... Στὴ διήγησιν τῆς Λάμπραινας ἐπρόσθεσεν ὁ ἄνθρωπος της, ὅτι τὴ φωτιὰ αὕτῃ δὲν τὴν ἀνάβουν ἔτσι μὲ σπέρτα, ἀλλὰ τρίβοντας τὸ ἓνα ξύλο μὲ τὸ ἄλλο καὶ τὴ λέν *ξύλοφωτιά*, καὶ ὅτι καὶ στὸ Δραχμάνι, στὴν Ἐλάτεια, περνᾶν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ μιὰ τρυπά, πὺρ τὴν λέν Στοιχειό».

²⁾ Georg Eckert, Die Jürüken in Zentral - Mazedonien. Buletinul Institutului Român din Sofia. Anul I (1941), Nr. 2. Bukarest 1942, σελ. 565 - 566.

νία διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον προμηθεύονται τὰ ξύλα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός, ὥς καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐνεργείας: ξύλο ἀγριοκερασιᾶς ¹⁾ πὺν ἐμεγάλωσεν εἰς ἀπάτητο μέρος, ὅπου δὲν ἀκούγεται πετεινός, νὰ ἔχη κοπῇ τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀπὸ ἀνθρώπου καθαρὸν (νὰ μὴν ἔχη σμιχτῇ μὲ γυναῖκα), ἀριστερόχειρα, καὶ νὰ ἔχη λειτουργηθῇ ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τὰ πρόβατα, ἀφοῦ διαβοῦν διὰ τῆς πυρᾶς, θὰ ὁδηγῶνται βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος (ἀρ. 34) ²⁾.

Πέρασμα τῶν ζώων ἀπὸ φωτιά (ὄχι καινούργια) ἀναφέρεται καὶ ἐκ Χούνης τῆς Εὐρυτανίας. Ἄμα ἀκουστῇ ἀρρώστεια σ' ἄλλο χωριὸ κοντά, παγαίν'ν σὲ βαρκὸ (μέρος ὑγρό, ἐλῶδες) κι ἀνάφνε φωτιά, μεγάλ' φωτιά. Ὑστερα μαζών'ν τὰ πράματα οὔλα, τὰ σαλαγᾶνε καὶ περᾶνε οὔλα πουμέσ' ἀπ' τῇ φωτιά κ' ἔτσ' δὲν τὰ κολάει ἡ ἀρρώστεια ³⁾. (Στὸ βαρκὸ πᾶινάνε, γιὰ νὰ πέσ' ἡ ἀρρώστεια ἐκεῖ, στὸ βαρκό. Τὸ βαρκὸ ἔχ' πάντα ἀρρώστειες, εἶναι μέρος πὺν ἀρρουστάει κανεῖς ⁴⁾).

Τέλος χρῆσις τοῦ πυρός ἐγίνετο πρὸς ἱασὶν καχεκτικῶν παιδίων διὰ περιφορᾶς αὐτῶν περὶ τὴν ἐστίαν ἢ διαβιβάσεως ὑπεράνω τοῦ πυρός, τηρουμένων τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων πρὸς ἐπιτυχίαν τοιαύτης μαγγανείας, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἐλληνικῆς Ἀγγιᾶς εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. «Στὴν Ἀχελώ,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Καλινδέρη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ζάμπορντας (ἐπαρχ. Κοζάνης) ἔχουν εἰδικὰ ξύλα ἀπὸ ἀγριοκερασιά, στεγνὰ ἀπὸ χρόνια· πηγαίνουν οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ παίρνουν καὶ τὰ τρίβουν. Καὶ στὴν Κάλιανη καὶ στὸ Χτένι (Χάσια) καὶ στὰ Βέντζια ἀνάβουν τὴ νύχτα τέτοια φωτιά μὲ ἴσκα. Πρὸς ἀποδιοδόμνησιν τῶν καλλικαντζάρων κατὰ τὸ δωδεκάμερον εἰς τὴν Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν τίθεται εἰς τὴν ἐστίαν ἀγριοκερασιά (Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 623, Β' 1315 σημ. 2).

²⁾ Ἀστροφα. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ παγκοίνου ταύτης δεισιδαιμονίας βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 93, 142, 143. Πρβλ. Λαογρ. Ε' 615, 1, Σ' 126.

³⁾ Πρβλ. ὅμοιον πέρασμα ποιμνίων καὶ ποιμένων διὰ πυρᾶς κατὰ τὰ Parilia τῆς Ρώμης τὴν 21 Ἀπριλίου πρὸς καθαρμὸν (Wissowa, Religion d. Römer, 200).

⁴⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Ἐμμανουήλ, ἀκούσαντος παρὰ Σπ. Ἐμμανουήλ (1922). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ ἐν Χούνῃ τῆς Εὐρυτανίας «ἄμα ἀρρωστήσουν μεγάλα ζῶα — βόδια, γαῖδούρια, ὅτ' εἶναι — ἀπ' ὅτ' ἀρρώστεια καὶ νὰ ναι, φκιάνουν τρεῖς κεριά, πὺν παριστᾶνε τὸ τρίμορφο τῆς Ἐκκλησιᾶς (Χριστός, Παναῖα, Ἀηγιάν'ς Προδρόμος), τ' ἀνάφτ' ἕνας μέσα σ'ν ἐκκλησιὰ ἄκριτος (χωρὶς νὰ μιλήσ') ὕστερα βγαίν' ὄξον κ' ἔρχεται τρεῖς γυρουνβουλιές ν' ἐκκλησιὰ μαζὶ μὲ τ' ἀρρωστα τὰ πράματα ἀρχίζ' ἀπ' τ' ἁγῆλημα κ' ἐκεῖ τελειών', χωρὶς νὰ μιλήσ' καθόλον. Ὑστερα φεύγ' μαζὶ μὲ τὰ ζῶα κ' ἔτσ' περάει ἡ ἀρρώστεια. Ὅμοίαν συνήθειαν τῶν Καλαβρυτινῶν βλ. ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 566. Ἐπίσης ἐν Ἡπείρῳ «τὰ ζῶα, ὄντας ἀρρωσταίνου, καλὰ εἶναι νὰ τὰ φέρουν τρεῖς φορὲς γύρα στὴν ἐκκλησιὰ (ΛΑ 36, 312, 13α). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ ζῶα τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τῆς ἐκκλησίας. Ὅμοιον γύρισμα βλ. εἰς Κ. Ρωμαίου, Τὸ Ἀγιολίθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6, 285, 287.

ἅμα κακοπάθ' τὸ παιδί — κακόπαθε, λέγαμε, ἀπὸ ἀγέρα — εἴτε γιὰ ἀϋπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τραυὰν λιγάκ' μπρὸς τὰ δαυλιὰ, ὥστε νά'χ' λιγάκ' μέρος νὰ περνάη ἀπὸ πίσω τὸ παιδί. Παίρνουν κι ἀπὸ τρία σταυροδρομία δ,τ' τύχ' θὰ σκύψ' καὶ θὰ πάρ' ὅ,τ' τύχ', χαρτὶ τύχ', χῶμα τύχ', ξύλο, χωρὶς νὰ μιλήσ'. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενὲ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφὴ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πάμ' μὲ τὴ φωτιά, νὰ καπνιστῇ (ρίχνουν κεῖνα τὰ πράγματα μὲ τὰ σταυροδρομία στὴ φωτιά καὶ καπνίζεται ὁ ἄρρωστος). θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτό, καὶ γιαιτρεύεται. Κι ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι ἔρθῃ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτ' ¹⁾). Καὶ τὸ μὲν πέραςμα τοῦ ἀσθενοῦς παιδίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά, ὡς καὶ τὸ κάπνισμα αὐτοῦ μὲ τὰ ἀντικείμενα, τὰ προερχόμενα ἐκ τοῦ σταυροδρομίου, ἔχουν σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρμοῦ ἀπὸ τῆς κατατρυχούσης αὐτὸ ἀσθενείας· ἄλλ' εἰς τὴν περιφορὰν τοῦ παιδίου περὶ τὴν ἐστίαν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς νέου μέλους εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ πάλαι ἡ περιφορὰ τοῦ βρέφους κύκλῳ τῆς ἐστίας κατὰ τὰ ἀμφιδρόμια ²⁾. ἄλλως τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔχει προφανῶς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ παιδίου ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸν πατέρα ἢ τὸν πρωτότοκον υἱόν ³⁾. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη πράξις ἔχει τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα νέας γεννήσεως ἢ ἀναγεννήσεως τοῦ παιδίου πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως τοῦτο, ἀποβάλλον τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀπαλλαγῇ συνάμα καὶ τῆς διώξεως τοῦ κατέχοντος ἐκεῖνο κακοῦ πνεύματος. Ὡς δ' εἶναι γνωστόν, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ εἰκονικὴ πώλησις τοῦ ἀσθενοῦς ἀποσκοποῦν ὁμοίως τὴν ἀποφυγὴν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν ⁴⁾.

¹⁾ Ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν, ὡς τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Περ. Γιαννούση, διδασκάλου ἐξ Ἀγχιάλου. Πρβλ. Λαογρ. Γ' 385, 22.

²⁾ E. Samter, Familienfeste der Griechen u. Römer, Berlin 1901 σ. 60 - 62, Ν. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Ἑπετ. Ἑθν. Πανεπ. Γ' 1906 σ. 111 κέ., ἀναδημ. εἰς Λαογρ. Σύμμεικτα Β' 245 κέ. ἐνθα καὶ παραλληλισμὸς τῶν συνηθειῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἐν τοῖς γενεθλίοις πρὸς τὰς τῶν ἀμφιδρομίων καὶ H. Freudenthal, Das Feuer σ. 59 κέ. ὅπου ἀναγράφονται καὶ παράλληλα ἀπὸ τὰ ἔθιμα ξένων λαῶν, ἀναφερόμενα εἰς τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

³⁾ Ἀνάλογον συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βάρνης πρὸς θεραπείαν ἀσθενοῦς βρέφους βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 502: Δύο ἀδελφοὶ ὁμοπάτριοι, ὁ πρωτότοκος καὶ ὁ ὑστερότοκος, ιστάμενοι ἑκατέρωθεν τῆς ὀπῆς, διαπερῶσι τὸ ἀσθενοῦν βρέφος τρεῖς φορὰς δι' αὐτῆς, ὁ δὲ ὑστερότοκος τὸ παραδίδει εἰς τὴν μητέρα του, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι ἡ δίοδος δι' ὀπῆς ἀρχικῶς ἐσήμαινε τὴν νέαν γέννησιν.

⁴⁾ Περὶ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος καὶ πωλήσεως βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 687 κέ.

Μικρᾶς Ἀσίας κλπ. δὲν ἔχομεν εἰδήσεις σχετικὰς μὲ τὴν καινούργια φωτιά, ἴσως διότι δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἐκεῖ εἰδικαὶ ἐπὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἔρευναι¹⁾. Ὡς μέσον δ' ἀποτροπῆς τῆς ἐπηρείας τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων συνηθίζεται ἐν Ἀρκαδίᾳ, Αἰτωλίᾳ, ἴσως καὶ ἄλλαχοῦ, ἡ καῦσις ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεφάνη τὸ δαιμόνιον δυσωδεστάτων οὐσιῶν, πρὸς δὲ ἡ ἐπίχρισις τῶν ὀπισθίων τῶν ζώων διὰ φυράματος τῆς τέφρας τούτων καὶ ὕδατος²⁾.

Ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἢ διαβολοφωτιᾶς ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς βορείους γείτονas τῆς Ἑλλάδος, τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ περιγραφαὶ τοῦ ἐθίμου ἐπὶ βουλγαρικοῦ ἐδάφους, καθ' ὅσον γνωρίζω, προέρχονται ἐκ περιοχῶν Μικροῦ Τυρνόβου (ἐν τῇ ὀρεινῇ Στραντζᾷ) καὶ Πύργου ἤτοι ἐκ περιοχῶν τῆς ΒΑ Θράκης, κατοικουμένων ἀπ' αἰῶνων ὑπὸ συμπαγοῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἴδου ἡ περιγραφή τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθίμου: « Τὴν πρωτὴν ἐνὸς σαββάτου, πρὶν ὃ ἡλῖος ἀνατείλῃ, ὁ κῆρυξ τοῦ χωρίου παραγγέλλει νὰ σβήσουν ὅλες τὶς φωτιὲς εἰς τὸ χωρίον. Καὶ αὐτὸ τὸ κάπνισμα εἶναι ἀπηγορευμένον. Τότε ὅλα τὰ κατοικίδια ζῶα, ἐκτὸς τῶν ὀρνίθων, χηνῶν καὶ παπιῶν, ἐξάγονται εἰς τὸ ὑπαιθρον. Ἐμπροσθεν τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ἀγελῶν προπορεύονται δύο ἄνδρες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ χωρίον, ἐφ' ὅσον ἡ τελετὴ διαρκεῖ. Οὗτοι πηγαίνουν εἰς τὸ δάσος, ἐκλέγουν δύο ξηροὺς κλάδους καὶ ἐκδυόμενοι τὰ ἐνδύματά των ἀρχίζουν νὰ τρίβουν τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ μεγάλην δύναμιν, ἕως ὅτου πιάσουν φωτιά. Μὲ τὴν φωτιὰ αὐτὴν ἀνάπτουν τὴν ὥρα δύο πυρᾶς, μίαν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς ἐνὸς σταυροδρομίου, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστόν, ὅτι συχνάζεται ἀπὸ λύκους. Μετὰ ταῦτα ἡ ἀγέλη ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ μεταξὺ τῶν πυρῶν τούτων. Κάρβουνα ἀπὸ τὰς πυρᾶς αὐτὰς μεταφέρονται κατόπιν εἰς τὸ χωρίον καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ν' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ ἀρκετὰς δὲ ἡμέρας κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πλησιάσῃ τ' ἀπανθρακωμένα καὶ μαυρισμένα λείψανα τῆς πυρᾶς τοῦ σταυροδρομίου. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ βρικόλακας κατάκειται ἐκεῖ ἐκπεσὼν ἀπὸ τὴν θέσιν, πού εἶχε μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἀγελάδος, ὅτε τὰ ζῶα περνοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο πυρῶν »³⁾.

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Λογαρνέ, χωρικοῦ ἐκ Παλιουρίου (περ. Διδυμοτείχου), ὁ ὁποῖος προσφυγὼν πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφθασε μέχρι Τριπόλεως συναποκομίζων μέσ' σιὸ ταγάρι τὸ μαγικὸν σίδερο, πού ἐκληρονόμησε πρὸς πατρός καὶ πάππου, οἱ ποιμένες τῶν Θηβῶν, τῶν ὁποίων τὰ ποιμνία, ὡς λέγει, ἐδεκατίζοντο ἀπὸ τὸ κατὰ γιανίκ, δὲν ἤξεραν καμιὰ γιαντριά (ἀρ. 15). ²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 578, Β' σ. 1217.

³⁾ Ad. Strausz, Die Bulgaren, 1898 σ. 194 - 9, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ Frazer, G. B.³ X 284 κέ. Μ. Arnaudov, Folklore bulgare (La Bulgarie devant le IV Congrès des Géographes et Ethnographes slaves) Sofia 1936 σ. 169 κέ.

Ἡ ὁμοιότης τῆς περιγραφῆς ταύτης πρὸς τὰς ἀνωτέρω καταχωρισθείσας εἰδήσεις ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγαθούπολιν ἐλληνικῶν χωρίων (ἀρ. 22 - 29) εἶναι προφανής. Ἡ μόνη διαφορά ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ καινούργια φωτιά εἰς τινὰ βουλγαρικὰ χωρία ἀνάπτεται ὅχι μόνον, ὡς ἀκριβὴς ἐπιδημία ἐνσκήψῃ εἰς τὰ βοσκήματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαρίνης πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον Ὡς δ' οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν ἰδίων γονέων, ἔτσι καὶ οἱ δύο πάσσαλοι, οἱ χρησιμοποιούμενοι πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἥτοι νὰ φύωνται ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης¹⁾.

Ἡ αὕτη συνήθεια εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ λοιποῖς Γιούγκο-σλάβοις μέ τινὰς παραλλαγάς. Οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρους Σκάρδου ἡ παραγωγὴ τοῦ νέου πυρὸς ἀνατίθεται εἰς ἓνα ἀγόρι καὶ ἓνα κορίτσι 11 - 14 ἐτῶν, τὰ ὅποια γυμνούμενα ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου ἀνάπτουν « ζωντανὸν πῦρ » διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων²⁾. Προσέτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Μοράβα ἡ καινούργια φωτιά δὲν ἀνάπτεται μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος τὴν 25 Μαρτίου, δι' αὐτῆς δὲ περνοῦν ὅλα τὰ κτήνη τοῦ χωρίου, διὰ νὰ εἶναι ὑγιῇ καθ' ὅλον τὸ ἔτος· τὴν διάβασιν δὲ διὰ τῆς πυρᾶς συνδυάζουν καὶ οἱ Σέρβοι μὲ τὴν διόδον τῶν κτηνῶν καὶ δι' ὑπογείου διόδου³⁾. Τέλος εἰς τὴν Σλαβονίαν ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας συσσωρεύουν κύκλῳ περὶ τὸ χωρίον θάμνους, χωρικοὶ δὲ ἱστάμενοι ἀνὰ δύο εἰς διάφορα σημεῖα ἀνάπτουν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων νέον πῦρ καὶ κατόπιν μεταδίδουν αὐτὸ εἰς τοὺς θάμνους. Οὕτω τὸ πῦρ περιβάλλει ὁλόκληρον τὸ χωρίον, δημιουργουμένου κύκλου πυρός. Οἱ χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας (Kuga) ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Σλάβων χωρικῶν ἡ καινούργια φωτιά ἀποτελεῖ φραγμὸν, παρεντιθέμενον μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπιχειρεῖ σὰν πεινασμένος λύκος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μάνδραν, ἀλλ' ἢ μπορεῖ, ὡς ὁ λύκος, ν' ἀποσοβηθῇ διὰ τοῦ πυρός⁴⁾.

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια εἶναι διαδεδομένη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς σλα-

¹⁾ *M. Arnaudoff*, Die bulgarischen Festbräuche (Bulg. Bibliothek IV, 4) Lpz. 1917 σ. 74 κέ.

²⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἀν. σ. 281.

³⁾ *E. Schneeweis*, Grundriss des Volksglaubens u. Volksbrauchs der Serbokroaten 1935 σ. 178 καὶ 231, ἐνθα καὶ φωτογραφία ὑπογείου διόδου ζώων. *AnthrophYTEIA* I 172 ἀρ. 143.

⁴⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἀν. X 282. Ὁ συνδυασμὸς τῆς καινούργιας φωτιᾶς μὲ τὸ τροποπέραςμα καὶ τὸν κύκλον πυρὸς περὶ τὸ χωρίον εἶναι κοινὸς παρὰ τοῖς νοτίοις καὶ ἀνατολικοῖς Σλάβοις, ἐμφαίνων κατὰ τὸν *W Liungman*, ἐνθ' ἀν. II σ. 476 στενοτάτην σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν.

βικούς λαούς, ὡς τοὺς Ρώσους καὶ Πολωνούς¹⁾, ἦτο δὲ ἄλλοτε συνηθεστάτη εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ κελτικοὺς λαούς, τοὺς Γερμανούς, Ἀγγλους, Σουηδοὺς, Νορβηγούς, Σκώτους, Ἰρλανδοὺς κλπ. ἦτοι εἰς τὰ ΒΑ μιᾶς γραμμῆς, ἐνούσης τὴν ἑλληνικὴν χερσονήσον μετὰ τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς Ἰρλανδίας²⁾ ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς Iroquois τῆς Βορ. Ἀμερικῆς³⁾, τελουμένη ὁμοίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς. Ὅπως δὲ εἰς τὸν σκοπὸν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς καὶ εἰς τινὰς ἐπὶ μέρους πράξεις αἱ θρακικαὶ συνήθειαι ὁμοιάζουν καταπληκτικῶς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐκεῖ δηλονότι ἡ σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς. Καὶ ἐκεῖ ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρὸς γίνεται (ἢ ἐγένετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν) συνήθως μὲν, ὡς ἐν Θράκῃ, διὰ τῆς ταχείας περιστροφικῆς κινήσεως ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐντὸς τῶν ὀπῶν ἢ τῶν κοιλωμάτων δύο ξυλίνων πασσάλων, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν περιστροφὴν σχοινίου, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ τῆς τριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων, ὡς καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἐπίσης πρωτογόνων τρόπων⁴⁾. Καὶ ἐκεῖ καθεὶς δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένος «να βγάλη τὴν καινούργια τὴ φωτιά». Οἱ συνεργοῦντες εἰς τοῦτο πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ πληροῦν ὁρισμένους τινὰς ὅρους π.χ. ἐν Mecklenburg, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας, οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ φέρουν τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν ὄνομα⁵⁾, ἐν Linau τῆς Γερμανίας καὶ ἐν τῇ ἄλλοτε αὐστριακῇ Σιλεσίᾳ οὗτοι εἶναι δίδυμοι ἀδελφοί⁶⁾, ἐνῶ εἰς τόπους τινὰς τῆς Σκωτίας ἀναφέρονται 9 ἢ 81 (9×9) ἄνδρες, ὅλοι πρωτότοκοι υἱοί⁷⁾. Καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φω-

¹⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 281.

²⁾ Περιγραφὴν τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν βλ. ἐν I. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 ἔκδ. Berlin 1875 σ. 500 - 510. H. Freudenthal, Das Feuer 1931 σ. 192 - 216, τοῦ αὐτοῦ ἀρθρ. Notfeuer ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch d. d. Aberggl. VI, 1138 - 1151. Περὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ διαφόρων ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν πρὸς καταπολέμησιν πανώλους ἢ ἐπιζωοτίας διὰ τοῦ Notfeuer βλ. Frazer GB³, X 269 - 300 καὶ W. Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 475 κέ.

³⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. 299. Περὶ τῆς συνηθείας Ὅτιεντότων, Νάντι καὶ Ζουλοῦ νὰ περνοῦν τὰ πρόβατά των ἀπὸ φωτιά καὶ καπνὸ βλ. Frazer, GB³ XI, 11 - 13.

⁴⁾ Περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τρόπων διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer βλ. I. Grimm, ἐνθ' ἄν. σ. 502 κέ. Freudenthal, Das Feuer σ. 192 κέ. Bächtold - Stäubli Handwört. VI 1143 - 6. Frazer GB³. X 270 κέ.

⁵⁾ Freudenthal, ἐνθ' ἄν. σ. 196, 207. Frazer, ἐνθ' ἄν. σ. 275, 279.

⁶⁾ Freudenthal, ἐνθ' ἄν. σ. 207. Frazer, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

⁷⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. σ. 289, 294, 295. Συχνὰ εἰς τοὺς πρωτοτόκους ἀποδίδεται εἰδικὴ μαγικὴ δύναμις, Frazer, αὐτ. 295.

τιᾶς ὑποδηλοῦνται ἀνάλογοι δεισιδαίμονες δοξασίαι. Οὕτως εἰς τὴν Ποιμερανίαν μέχρι τοῦ 1890 ἦναπτον τὴν καινούργια φωτιά εἰς ἓνα τρίστρατον ἀπὸ τὸν πάσσαλον, ποὺ ἐχρησίμευεν ὡς δείκτης τῶν ὁδῶν, εἰς τινὰ δὲ μέρη τὰ ξύλα διὰ τὴν φωτιά ἐπρεπε νὰ μεταφερθοῦν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ περάσουν ἀπὸ τρία σταυροδρόμια¹⁾. Ἐπίσης εἰς τὴν ἄλλοτε αὐστριακὴν Σιλεσίαν τὰ ζῶα τὰ περνοῦν ἀπὸ ἓνα σταυροδρόμι, διὰ δὲ τὴν καινούργια φωτιά χρησιμοποιοῦν τὰ ξύλα δένδρου, τὸ ὁποῖον φύεται εἰς τὸ σύνορον καὶ κόπτεται ἀπὸ δύο διδύμους ἀδελφούς²⁾. Καὶ εἶναι μὲν συνήθης παρὰ λαοῖς βορειοτέρων χωρῶν ἡ χοῆσις ξύλου δρυὸς ἢ φιλύρας, εἰς τινὰς ὅμως τόπους, ὡς ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Σουηδίᾳ, ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς ξύλα ἐννέα εἰδῶν³⁾. Ὡς φαίνεται, ὁ ἀριθμὸς 9, ὡς καὶ ὁ 3, ἔχει παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ παρ' ἡμῖν, ἰδιαιτέραν σημασίαν⁴⁾. Τέλος εἰς ἐκθέσεις τοῦ 16 αἰῶνος περὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὸ Notfeuer ἐν Westrich καὶ Ρηνανίᾳ εὐρίσκωμεν παῖδια καὶ νεάνιδας γυμνάς συνεργούσας εἰς τὴν διάβασιν τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς⁵⁾.

Ἀλλὰ καὶ λεπτομέρειαι τῆς τεχνικῆς τῶν χωρικῶν μας ἀνευρίσκονται καὶ εἰς χώρας πολὺ βορειοτέρας. Οὕτως ἡ χοῆσις πυρίτιδος πρὸς μετάδοσιν σπινθήρων εἰς τὴν ἴσκαν ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀναιγόμενη διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὀπῆς ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου, ὡς καὶ εἰς τὸ Τριφυλλίον τῆς Θράκης⁶⁾. Πρὸς τοῦτοις τὰ τελεσθέντα τὸ 1850 εἰς χωρίον τι τῆς Σκωτίας οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ Τριφυλλίου καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς νοτίου Θράκης. Ἐπειδὴ δηλ. τὰ κτήνη τοῦ κτήματος εἶχον προσβληθῇ ὑπὸ ἐπιδημίας, ἐπῆραν ἓνα χοῖρον, τὸν ἔκαυσαν ζωντανὸν εἰς τὴν φωτιά, τὴν δὲ στάκτην ἐσκόρπισαν εἰς τὸν στάβλον καὶ τὰ ἄλλα κτίρια τοῦ κτήματος. Συγχρόνως ἐπῆραν ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρρωστημένα ζῶα, τὸ ἄλειψαν μὲ πίσσαν, τὸ ἔβαλαν εἰς τὴν φωτιά καὶ κατόπιν τὸ ἀφῆκαν νὰ τρέχῃ, ἕως ὅτου

1) *Freudenthal*, Das Feuer σ. 207

2) *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

3) *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 278. 280.

4) Ὁ ἀριθμὸς 9 καὶ παρ' ἡμῖν ἀπαντᾷ εἰς δεισιδαίμονας καὶ μαγικάς πράξεις· πχ. ἐν Πωγωνιανῇ τὴν νύμφην ὑποδέχονται συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μὲ ἐννέα τεμάχια δαδὸς συνηγμένα καὶ ἀναμμένα (*Ζηκίδης* ἐν *Συλλ. ΚΠ* τ. ΙΗ' σ. 211 κέ). Ἐν Μπερίκῳ Τριχωνίας «γὰ παλαβὸ παίρνουν ἀπὸν ἰννιὰ βρύσις νιρὸ κι' ἀπὸν ἰννιὰ μνήματα χοῦμα» (*Λουκόπουλος* ἐν *Λαογρ. Η'* 37).

5) *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 207 Περὶ ἄλλων τινῶν ἔθρων, ἀπαιτουμένων εἰς ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας παρὰ Γερμανοῖς, ὡς τηρήσεως ἀπολύτου σιγῆς, χρήσεως «ἄβαλτου» τροχοῦ ἀμάξης, σχοινίου προσερχομένου ἐξ ἀγχόνης κλπ. βλ. *Freudenthal* ἐν *Bächtold Stäubli Handwörterb. d. Aberggl. VI* σ. 1147 κέ.

6) ἀριθ. 1. πρβλ. καὶ ἀρ. 17 καὶ 31.

κατέπεσε νεκρόν¹⁾. Ἡ μόνη ἴσως διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν πίστιν τῶν Σκώτων χωρικῶν, ὅτι καίοντες τὸ χοιρίδιον ζωντανὸν κατακαίουν μαζὶ καὶ τὰ μάγια, ποὺ κάποια μάγισσα ἔρριπεν εἰς τὰ κτήνη των ἢ αὐτὴν ταύτην τὴν μάγισσαν, ἢ ὁποία εἴτε πραγματικῶς ἐνέσαρκώθη εἰς τὸ ζῶον εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον, εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν συμπάθειας μὲ αὐτό²⁾. Ὡς γνωστόν, ἡ μαγεία ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ φόβος καὶ τρόμος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς γέροντας καὶ γράϊας ὡς ἀσκοῦντας ἐπιβλαβῇ μαγείαν. Τοῦναντίον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἡ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν μαγείαν ἐπίδρασις εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἂν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφισταμένη, ὅμως ὑπῆρξε πολὺ μικροτέρας σημασίας ἢ ἐν τῇ Δύσει.

Ἐξ ὧν εἵπομεν συνάγεται, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ ἢ διαβολοφωτιὰ, ποὺ εἶναι τόσον εὐρέως διαδεδομένη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, συνηθίζεται κυρίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ ἄλλης ἀσθενείας ζώων, μόνον δ' ὡς ἐπέκτασιν τῆς συνηθείας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἄλλως σπανίας περιπτώσεις χρήσεως τῆς καινούργιας φωτιᾶς πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπων ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῆς νόσου αὐτῶν (ἀρ. 1. 16. 18. 24), ρητῶς δὲ κάπου λέγεται, ὅτι *μόνη γὰρ τὰ πράγματα εἶναι αὐτό· γὰρ τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶναι* (ἀρ. 3· προβλ. ἀρ. 5. 20. 26). Ὅθεν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια προέρχεται ἐκ τῶν χρόνων, ὅτε οἱ προπάτορες τῶν σημερινῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν προϊόντων τῶν ἀγελῶν των, ἢ δὲ γεωργία κατεῖχεν ἀκόμη δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν των³⁾. Καὶ ὁ πρωτογενὴς δὲ τρόπος, καθ' ὃν γίνεται παντοῦ ἡ παραγωγή τοῦ νέου πυρός, μᾶς ἀνάγει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε οἱ ἄγριοι προπάτορές μας ἦναπτον τὰς πυρὰς των διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων⁴⁾. Ἄρα πρόκειται περὶ συνηθείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν παναρχαίας.

Πρὸς τούτοις παρατηρήθη, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἰς τόπους τινὰς τῆς Εὐρώπης, ὡς τὴν Σερβίαν, Ρωσίαν, Πολωνίαν καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας⁵⁾, δὲν ἐμφανίζεται μόνον, ὅταν ἐπιζωοτία ἢ ἄλλη τις ἀσθένεια ἐκδηλωθῇ μεταξὺ τῶν κτηνῶν ἐνὸς χωρίου, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναλαμβάνεται κανονικῶς καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς πρᾶξις προλήπτικὴ κατὰ ἐνδεχομένης εἰσβολῆς ἐπιδημικῆς νόσου, ὥστε τὸ ἔθιμον ἀπὸ περιστατικὸν ἔγινεν ἐκεῖ περιοδικόν, ὡς καὶ τὰ *Parilia*, τὰ τελούμενα κατ' ἔτος ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ποιμένων τὴν 21 Ἀπριλίου⁶⁾.

Ταῦτα καὶ ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς συνηθείας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώ-

¹⁾ Frazer, G. B³ X 301 κ.έ.

²⁾ Frazer, αὐτ. 305. 321.

³⁾ Frazer, G. B³ X 343.

⁴⁾ Frazer, G. B³ X 297.

⁵⁾ Frazer, G. B³ X 281 κ.έ. Freudenthal, Das Feuer 213.

⁶⁾ Βλ. ἄνωτ. σελ. 50. Wissowa, Religion d. Römer, 200.

πην ἤγαγον τὸν Frazer¹⁾ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἀφετηρία ὅλων τῶν περιοδικῶν πυρῶν, αἱ ὁποῖαι σπανίως μὲν ἀνάπτονται κατὰ τὸν πρωτογενῆ τρόπον, ποὺ συνηθίζεται διὰ τὴν καινούργια φωτιά, τὴν ξυλοφωτιὰ τῶν Αἰτωλῶν²⁾, ἀλλ' εἶναι συνήθεις εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, τελούμεναι ὁμοιομόρφως κατὰ διαφόρους περιόδους ἤτοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν θερινῶν καὶ χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, τὰς Ἀπόκρεως, τὸ Πάσχα καὶ ἄλλας τινὰς τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους. Σκοπὸς τῶν περιοδικῶν τούτων πυρῶν, κατὰ τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν προβάλλουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ παρ' ἡμῖν, εἶναι κατὰ μὲν τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου (παραμονὴν τῆς 24 Ἰουνίου) ὅπως καύσουν ἢ ἀποβάλουν τὸν πυρετὸν ἢ ἄλλας ἀσθενείας ἢ συνηθέστερον, ὅπως ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τοὺς ψύλλους, τοὺς κορέους καὶ τὰ ἄλλα ἐνοχλητικὰ ζωῦφια τοῦ θέρους, κατὰ δὲ τὰς χειμερινὰς τροπὰς (παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανίων), ὅπου ἀκόμη παραμένει τὸ ἐθιμόν, ὅπως καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντιζάρους (Μακεδ.) ἢ τὸν Σιφῶντ (Καππαδοκία)³⁾, καθὼς καὶ τὸν Ἰούδαν κατὰ τὰς πυράς, τὰς ἀναπτομένας τὸ Πάσχα. Καὶ κατὰ παλαιότερας δὲ μαρτυρίας, οἷα ἡ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου († 458 μ. Χ.), τὸ πῆδημα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων ἄνωθεν πυρῶν «ἀπτομένων ἀπαξ τοῦ ἔτους ἐν ταῖς πλατείαις ἐδόκει ἀποτροπιασμός εἶναι καὶ κάθαρσις»⁴⁾. Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, συναφὴς πρὸς τὴν κάθαρσιν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν εἶναι ἡ ἐννοία τῆς ὑγείας καὶ τῆς δυνάμεως.

Ἐπίσης ἐν τῇ δυτικῇ καὶ κεντρικῇ Εὐρώπῃ αἱ περιοδικαὶ πυραί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν τηρητῶν τῆς παραδόσεως, ἀνάπτονται συνήθως μὲν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καύσουν τὰς μαγίσσας ἢ ν' ἀποτρέψουν τὴν κακοποιὸν ἐνέργειάν των, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιοπομπήσουν πονηρὰ πνεύματα καὶ φαντάσματα⁵⁾. Ὅθεν κατὰ τὴν ἐξήγησιν ποὺ δίδουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοὶ—καὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν ἀπορρίπτωμεν τὴν λαϊκὴν ἐρμηνείαν, ἃν δὲν ἔχωμεν πρὸς τοῦτο σοβαρὸν λόγον⁶⁾—ὁ χαρακτὴρ ὅλων τῶν περιοδικῶς ἀναπτομένων πυρῶν εἶναι καθαρτήριο, οἷος καὶ ὁ τῆς «καινούργιας φωτιᾶς», τὰ ἐπιχειρήματα δὲ τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς λεγομένης ἡλιακῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐθιμοῦ τῶν περιοδικῶν πυρῶν εἶναι ὀλιγώτερον πειστικά⁷⁾.

¹⁾ Frazer, G. B³ X 269. 299.

²⁾ J. Grimm, D. Myth.⁴ 1, 521. Frazer, ἐνθ' ἀν. X 335, Freudenthal, Das Feuer σ. 227 κέ.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1317 κέ. ⁴⁾ Βασιλειῶν Δ' ΙΓ' 3 Migne, P. G. τ. 80 σ. 780.

⁵⁾ Frazer, ἐνθ' ἀν. X 341 κέ. P. Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte u. Brauch, Berlin 1936 σ. 68 κέ. Κατὰ τὸν Freudenthal, αὐτ. 282 καὶ 327, αἱ μὲν ἔαριναι πυραί ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀποτροπὴν, δαιμόνων ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν νέαν σποράν, αἱ δὲ θεριναὶ εἰς τὴν κάθαρσιν (lustratio) ἀνθρώπων καὶ ζώων διὰ τῶν φλογῶν. ⁶⁾ Frazer, ἐνθ' ἀν. X 341.

⁷⁾ Βλ. Frazer, G. B³ X 328-346, Ulrich Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei

Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πιθανότητος νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχικῶς οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης κατέφευγον εἰς τὸ πῦρ ὡς εἰς μέσον καταστροφῆς ὅλων τῶν ἐπιβλαβῶν στοιχείων, ὑλικῶν καὶ αὐλῶν, ὅσας ἐπιδημία ἐμάστιζε τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ὅτε ἀκόμη τὰῦτα ἀπετέλουν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς συντηρήσεώς των, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν καὶ προληπτικῶς χρῆσιν τοῦ δραστικοῦ τούτου μέσου, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίστευον, ἠπείλει διηνεκῶς πᾶσαν ζῶσαν ὑπαρξιν μὲ ἀσθένειαν καὶ θάνατον· ἡ κανονικὴ δ' ἐπανάληψις τῆς πράξεως εἴτε εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους εἴτε εἰς ἄλλας ὠρισμένας ἡμέρας ὠδήγησεν εἰς τὴν γένεσιν τῶν περιοδικῶν πυρῶν.

Ὁ R. Hofschläger, συγκεντρώσας πολλὰ ἐθνογραφικὰ παράλληλα πρὸς τὸ Notfeuer τῶν Γερμανῶν, ἐξήτασεν αὐτὰ ἀπὸ ἰνδογερμανικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀρχικῆς σημασίας τῆς συνηθείας ἀφορμᾶται οὗτος ἐκ τοῦ συχνάκις ἀπαντωμένου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Notfeuer ὡς wildes Feuer τ.ἔ. ὡς « ἀγρίου πυρός », διαβλέπων ἐν αὐτῷ τὸ γλωσσικὸν κατάλοιπον ἀπὸ μίαν σκοπίμως προκαλουμένην πυρκαϊὰν τῆς στέππης, διὰ τῆς ὁποίας οἱ κτηνοτρόφοι τῆς παναρχαίας ἰνδογερμανικῆς κοιτίδος ἐζήτουν ν' ἀποσκορακίσουν τὰ μεγάλα σμήνη τῶν ὄχληρῶν ἐντόμων. Κάθε εἶδος τελετουργικοῦ Notfeuer εἶναι, κατὰ τὸν Hofschläger, ἀπλῶς μία ἀπομίμησις τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ καὶ προφυλακτικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πείρας ἀπεδεικνύετο τόσον χρήσιμον¹⁾.

Ackerbau und Viehzucht, Breslau 1884, σ. 28, 30. Ἡ ἔννοια τοῦ καθαρμοῦ ὑπόκειται κατὰ τὸν Frazer ὡς βάσις καὶ εἰς τὴν συνηθειαν ἱερέων ἢ ἄλλων ἐν ἐκστάσει διατελούντων προσώπων, ἅτινα χορεύουν ἢ βαδίζουν μὲ γυμνοὺς τοὺς πόδας ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθράκων, ὡς οἱ Ἀνασιτενάρηδες τοῦ Κωστί τῆς Θράκης, οἱ δερβίσαι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν τῇ Παλαιᾷ Καστιλίᾳ, ἐν Ἰνδαίᾳ, Κίτῳ κ.ά. Πρβλ. τὰς παρομοίας συνηθείας τῶν ἱερείων τῆς Περσείας Ἀρτέμιδος εἰς τὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Feronia εἰς τὸ ἱερόν τοῦ ὄρους Soracte παρὰ τὴν Ρώμην (Στράβ. 12, 537, 7. 5, 226, 9) (Frazer, ἔνθ' ἀν. XI 1-20). Κατὰ τὸν W. Liungman, ἔνθ' ἀν. σελ. 480, ὀρθότερον, ὡς νομίζω, τὸ βάδισμα καὶ ὁ χορὸς ἐπὶ τῶν ἀνημμένων ἀνθράκων μὲ τοὺς πόδας γυμνοὺς εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφαντικωτέρα μορφή τῆς συνηθείας τῆς διὰ τοῦ πυρός διόδου, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ τὴν ἀνανέωσιν τῆς δυνάμεως. Διότι ἡ φωτιὰ καὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ μας εἶναι δύναμις. « Μεγάλαις γιορτάδαις, λαμπρῆς ἡμέραις, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ στὴ δίνω ἐσένα· νὰ ᾗ δική σου » (ΛΑ 1508, 16, Μ. Τσάκωνα). Μὲ τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην εἶναι συναφῆς ἡ ἔννοια περὶ ἀποκτήσεως τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως εἰς τὸ πῦρ, ἡ ἐμφαινομένη εἰς τοὺς μύθους Ἰσιδος - Δήμητρος - Περσεφόνης, τῆς Θέτιδος καὶ τοὺς παρεμφερεῖς πρὸς αὐτοὺς (Liungman, ἔνθ' ἀν. σελ. 226. 480). [Προσπάθειαν ὁμοίας ἐρμηνείας ὅλων τῶν ἐορταστικῶν πυρῶν βλ. ἐν Κ. Α. Ρωμαίου, Λαϊκὴς λατρεῖες τῆς Θράκης· Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὸ Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ τ. ΙΑ' (1944 - 45) σελ. 67 - 78].

¹⁾ R. Hofschläger, Der Ursprung der indogermanischen Notfeuer, ἐν Archiv f. d. Gesch. d. Naturwissenschaft u. d. Technik IV, Leipzig 1913, 174 κέ. (Κρίσις ὑπὸ Preuss ἐν ARW XXI 181 κέ.)

Μὲ τὴν γνώμην τοῦ Hofschläger συμφωνεῖ ὁ W. Liungman, τονίζων ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας πυραὶ ἠνάπτοντο πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων κατ' ἀγρίων θηρίων καὶ ἐντόμων (μυιῶν καὶ κωνόπων), εἶναι δὲ αὗται ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ λαοῖς πρωτογόνοις, οἱ ὅποιοι ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἢ τῆς κτηνοτροφίας, ὡς ἐν Ἀλάσκα, ἐπὶ τῆς Καμπούτκας, εἰς τὰς σιβηρικὰς καὶ ρωσικὰς στέππας ¹⁾ κ.ά. Τοῦναντίον ὁ Freudenthal δέχεται, ὅτι λίαν πρωῒμως πράξεις σκοπιμότητος συνεδέθησαν μὲ δοξασίας καὶ παραστάσεις δεισιδαίμονας καὶ ὅτι δυνατόν τὸ ἀνάμμα μιᾶς μεγάλης πυρᾶς νὰ χρησιμεύῃ καθ' ἑαυτὸ εἰς τὸν καθαρόν τοῦ ἀέρος ἢ καὶ νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξολοθρεύσεως σμηνῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων, ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι οὕτω παραμένει ἀνερμήνευτον οὐσιῶδες τῆς συνηθείας στοιχεῖον, ὁ καθαρός καὶ ἡ θεραπεία τῶν διερχομένων διὰ τοῦ πυρὸς κτηνῶν καὶ ἡ ὁλοκαύτωσις ἀσθενῶν ζώων, ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τινων μὲν ἐξηγεῖται ὡς θυσία, ὑπ' ἄλλων δὲ ὡς ἐξολοθρεῦσις αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος τῆς ἀσθενείας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ παμφάγου πυρός, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς λατρευτικὴ ἢ δεισιδαίμων πράξις. Ὅθεν πιθανῶς τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς συνηθείας παρέσχεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς τῶν δαιμόνων δυνάμεως τοῦ πυρός ²⁾.

Ὑπολείπεται ἤδη ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως σιδηρᾶς ράβδου εἰς θεραπείαν ἢ προφύλαξιν ἀπὸ λοιμώδους τινὸς νόσου τῶν βουβάλων, καλουμένης κοινῶς *χιρλαμᾶ* (ἀρ. 2. 6. 7. 10. 12. 15. 19. 33), καὶ τῶν χοίρων, τῆς *γκίρλιτσας* (ἀρ. 19), ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλων ζώων (ἀρ. 1.15).

Ὡς γνωστόν, σιδηρᾶ ἀντικείμενα, οἷον πέταλον, καρφίον, βελόνη, μάχαιρα πέλεκυς κλ. χρησιμεύουν εἰς μαγικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ σιδηρός καὶ ὁ χάλυψ ὑπολαμβάνονται ὡς ἔχοντες τὴν δύναμιν ν' ἀπελαύνουν τὰ πνεύματα ³⁾. Τὸ ξίφος τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ Νεκυίᾳ ἀπομακρύνει « νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα », κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν « κοινή τις παρὰ ἀνθρώποις ἐστὶν ὑπόληψις, ὅτι νεκροὶ καὶ δαίμονες σίδηρον φοβοῦνται ». Ἐξήγησιν τούτου πιθανὴν ἔδωκεν ὁ

¹⁾ W. Liungman, ἐνθ' ἀν. II 471 κέ.

²⁾ Freudenthal, Das Feuer σ. 216 καὶ ἄρθρ. Notfeuer ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. VI 1150 κέ.

³⁾ J. Frazer, G. B. ³ III 232 κέ. VIII 51. Hünnerkorf ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. II 718 λ. Eisen. Τὴν δωδεκαμερίτικη στάχτη, μολυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν Καλλικαντιζάρων, μεταχειρίζονται, ἀφοῦ καθάρωσιν αὐτήν, ἐμβάλλοντες εἰς τὸν λέβητα τῆς πλύσεως σιδηροῦν καρφίον (Πολίτου, Παραδ. Β' 1333).

Samter. «Οἱ δαίμονες, λέγει, ὡς πλάσματα ἑνὸς αἰῶνος, ὅστις μόνον λίθινα ἐργαλεῖα ἐγίνωσκεν, ἀπεχθάνονται καὶ φοβοῦνται τὸ νέον μέταλλον· πιθανῶς καὶ ἡ πίστις, ὅτι τὰ μέταλλα παρέχουν προστασίαν κατὰ πνευμάτων, εἶναι ἀπλῶς μία ἐξασθένωσις τῆς παραστάσεως, ὅτι τὰ ἐξ αὐτῶν παρεσκευασμένα ὅπλα ἔχουν τὴν δύναμιν ταύτην »¹⁾).

Τὸν σίδηρον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην εὐρίσκομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς συνηθείας, τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν προφύλαξιν τῶν ζώων ἀπὸ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν. Οὕτω πάγκοινος εἶναι ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ στάβλου πέταλον ἢ ἄλλο τι σιδηροῦν ἀντικείμενον, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ κτήνη ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰς ἀσθενείας, ποὺ ταῦτα προκαλοῦν, ἢ νὰ θέτουν σίδηρον εἰς τὴν φάτνην ἢ τὸν ποτιστήρα τῶν ζώων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων²⁾. Σίδηρος δ' ὡς φυλακτὸν εἶναι συνήθης ἐπὶ ζώων: χοιρόλιμους ἀκούει κὶ θὰ κρεμάσω τῇ γρούνας σιδιρένια κρουκέλλα, λέγει ὁ Σάμιος χωρικός³⁾. Φυσικὰ ἡ ἐνέργεια τοῦ σιδήρου ὑπολαμβάνεται δραστικωτέρα, ὅταν οὗτος εἶναι πυρακτωμένος καὶ ἐγκολάπτεται δι' αὐτοῦ σῆμα τι εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, καθ' ὅσον οὕτως ἐνεργεῖ ὡς ὁ ἀνημμένος δαυλός, κατακαίων καὶ ἀφανίζων τὸ πονηρὸν πνεῦμα τὸ ἐπιβαῖνον ἐπ' αὐτό.

Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν προκειμένην συνήθειαν προσδίδει ἐξαιρετικὰς ιδιότητας εἰς τὴν σιδηρᾶν ράβδον, εἶναι κυρίως ὁ μαγικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ προμήθεια τῆς ὕλης καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς. Τὰ στοιχεῖα ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ἑξῆς: α) ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται ἡ ράβδος, προέρχεται ἐκ κλοπῆς διαφόρων σιδηρῶν ἀντικειμένων ἀπὸ 7 ἢ 9 ἢ 12 καζάδες τ.ἔ. ἐπαρχίας, ἢ ἐκ κλοπῆς τριῶν ἐργαλείων ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ, ἐνεργουμένης ἀπὸ 3 ζέρβους ἀνθρώπους (ἀρ. 2). Ὡς γνωστόν, τὰ διὰ κλοπῆς ἢ ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουν πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν, ὡς ὅλα τὰ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον προσκτώμενα πράγματα⁴⁾. β) μαστορὸς καὶ μαστόρισσα ἐργάζονται εἰς κατεργασίαν τῆς ράβδου μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι, γυμνοί, ἀλλὰ καὶ καθάριοι ἀπὸ σαρκικῆς μεί-

¹⁾ E. Samter, Die Religion der Griechen² 1925 σ. 61. Πρβλ. Frazer, G.B.³I 175, Rohde Psyche³ 1, 56 σημ. 2 Stemplinger, Antike Aberglaube 81.

²⁾ Hünnerkopf, ἐνθ' ἀν. 720.

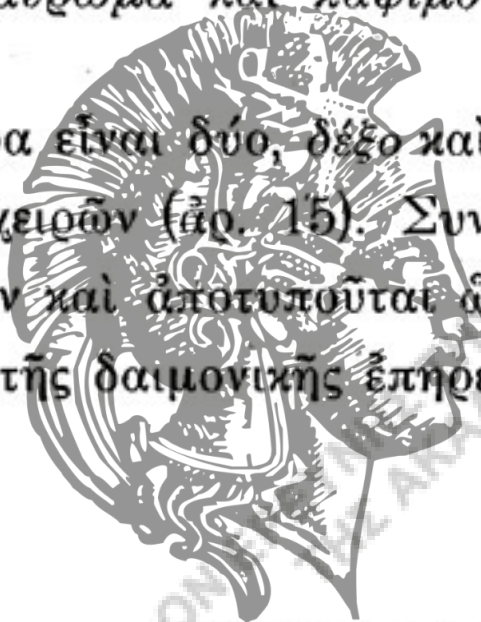
³⁾ ΛΑ 126, 54, 37, Μαραθόκαμπος Σάμου.

⁴⁾ Βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 18 κέ. 686. Παραθέτω παραδείγματά τινα: γιὰ τὴν ἀρμυροκούλλουρα κλέβουν τρεῖς κουταλιές ἀλεῦρι ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες (Λαογρ. Γ' 6' πρβλ. αὐτ. σ. 10.18.19.22). Τὸ πήλινον καινουργὲς ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον θραύεται ριπτόμενον εἰς τὸν ποταμὸν ὡς μαγγανεία πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ κλοπῆς (Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 281 σημ. 6). Φυλαχτό (ματοζίνιχον) «κέκτηται πολὺ μείζονα ἰσχύν, ἐὰν προέρχεται ἐκ κλοπῆς» (Σύλλ. ΚΠ, τ. ΚΒ, 1889 - 90, σ. 149).

ξεως (άρ. 7) γ) χωρίς νὰ ὀμιλοῦν¹⁾· δ) ἡ ἐργασία γίνεται κατὰ τὴν νύκτα *ξημερῶντα Σάββατο*, ε) ἀφοῦ ἡ ἐργασία περατωθῇ, γίνεται *περιφορὰ* τῆς ράβδου κύκλῳ τοῦ χωρίου ὑπὸ γυμνῶν τῶν κατασκευαστῶν, δι' ἧς οὗτοι θέτουν τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου²⁾.

Χρῆσις τῆς ράβδου γίνεται, ὡς αἰσθάνεται ἐκδηλωθῇ εἰς τοὺς βουβάλους ἢ τοὺς χοίρους τοῦ χωρίου. Τότε καλεῖται ὁ κατέχων τὴν ράβδον «*σὰν ἱερὸ ἕνα πρᾶγμα*» (άρ. 2) ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἢ ἐξ ἄλλου χωρίου, διὰ νὰ *κάψῃ* ἢ *σταυρώσῃ* τὰ ζῶα. Τοῦτο ἐνεργεῖται μόνον τὸ Σάββατον (σπ. καὶ Τρίτην, ἀρ. 15) πρωί, *πρὶν νὰ δώσῃ ἡλίου* (άρ. 6. 10), ἀφοῦ τὸ σίδηρο καὶ εἰς τὸ πῦρ, τηρουμένων καὶ πάλιν ὅρων τινῶν, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μαγγανεύματος: *μονονόματος* (άρ. 15), *μὲ ἀριστερὸ χέρι* (άρ. 12), *σταυρωτὰ σὲ τρεῖς μεριῖς* (στ' ἀστῆθ', σιτὴ μέσ' ἀπ' ἀνάμεσα στὰ μπούτια) (άρ. 10). Εἰς μερικὰ ὅμως χωρία τὸ σίδηρο χρησιμοποιεῖται ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας διὰ τὸ *σταύρωμα* καὶ *κάψιμο* καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ζώων (άρ. 1. 8. 10. 15).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὰ σίδηρα εἶναι δύο, *δέξο* καὶ *ζέρβο* καὶ χρησιμοποιοῦνται ταυτοχρόνως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (άρ. 15). Συνήθως δὲ τὸ σίδηρο ἀπολήγει εἰς *σηματε* (*νταμκᾶ*), τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτυπῶνται ὡς σφραγίς εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας.

¹⁾ *Εγράφη κατὰ Φεβρουάριον 1944.*

¹⁾ Ἡ σημασία ποὺ ἀποδίδεται εἰς τὴν τήρησιν ἀπολύτου σιωπῆς κατὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου καταφαίνεται εἰς τὴν ἐκ Λαβάρων περιγραφὴν: *βγαίν' ν διαβόλ' νὰ σὲ μιλήσῃν, γὰ νὰ χάσ'ς, γὰ νὰ μὴ γέν' γιαιτρικὸ* (άρ. 7).

²⁾ Ἀναλόγους πράξεις, δι' ὧν συνοικισμός τις τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς ἱεροῦ ζώου ἢ θεοῦ βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 504.

ΕΘΙΜΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας, τὰς σχετικὰς μὲ τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, διαφαίνεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν οὗτοι ρυθμίζουν τὰς μεταξὺ των συνεργατικὰς σχέσεις καὶ κατανοοῦν τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κοινὸν ὑποχρεώσεις. Ἐκ τῶν συνηθειῶν τούτων ἐξεπήγασαν προφανῶς καὶ εὐρύτεροι συνεργατικοὶ καὶ ἀλληλοβοηθητικοὶ σύνδεσμοι, συνεταιρισμοί, συντεχνίαι καὶ ἄλλαι ἐνώσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἐν πολλοῖς, ἰδίᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, παράγοντας κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀκμῆς.

Ὅθεν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν ἀναφερομένων ἐθίμων διαγινώσκομεν τὰς ἀλτρομιστικὰς ἢ ὠφελιμιστικὰς τάσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ σχηματίζομεν εἰκόνα σαφῆ οὐσιώδους ἐκδηλώσεως τῆς ὅλης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς των ζωῆς· συνάμα δὲ εἰς τὰ ἔθιμα ταῦτα ἀνευρίσκομεν τὰ σπέρματα τῶν διαφόρων συνεργατικῶν καὶ φιланθρωπικῶν ἐνώσεων καὶ διαγινώσκομεν τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἑκάστοτε καὶ ἡ σχετικὴ νομοθεσία· διότι, ὥς γνωστόν, οἱ νόμοι τῆς πολιτείας προσαρμόζονται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὰ λαϊκὰ ἔθιμα καὶ ταῦτα ἐπιδιώκουν νὰ κωδικοποιήσουν κατὰ τὸν προσφορότερον τρόπον ¹⁾).

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τοιαύτης ἐρεῦνης ἐξετάζονται κατωτέρω τὰ κρατοῦντα σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Πολλὰ τούτων εἶναι ἤδη ἀποθησαυρισμένα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐνθα ἔχουν καταταχθῇ κατὰ σύστημα καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, καθηγητοῦ Γ. Α. Μέγα ²⁾. Ἐξ αὐτῶν παρέλαβον ὅσα ἐκ τῶν ἀναφερο-

¹⁾ « Κυριώτεροι καὶ περὶ τῶν κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ περὶ τὰ ἥθη εἰσὶν » λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ' 11, 6). « Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus » ὠρίζον οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι (Iuris civ. ecloga, Parisiis 1827, 1).

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας σ. 9 καὶ 20, ἐν Ἑπετηρίδι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1939 καὶ 1940. Τὰ ἀνάτυπα ἐξεδόθησαν μὲ ἰδιαιτέραν σελίδωσιν. Εἰς ταῦτα γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις.

μένων εἰς τὰ σχετικὰ κεφάλαια (ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία — συμβάσεις, συνεταιρισμοὶ) ἐνόμισα χρήσιμα εἰς τὴν μελέτην ¹⁾).

Ἀκολουθήσας τὸ διάγραμμα κατατάξεως, τὸ ἰσχύον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, διήρεσα τὴν ὕλην ὥς ἑξῆς:

Α' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἰδιωτικὰς ἐργασίας

α') ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων,

β') ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας,

γ') ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Β' Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς ἐκτέλεσιν ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Γ' Γενικοὶ ὅροι δηλοῦντες διάφορα εἶδη συνεργασίας.

Δ' Παρατηρήσεις.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν ὀφείλω χάριτας διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς του ὑποδείξεις καὶ τὴν καθοδήγησίν του εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος.

Α' ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α') *Ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων.*

Ἡ τοιούτου εἶδους συνεργασία διέπεται ὑπὸ συμβάσεων συναπτομένων προφορικῶς μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων ἢ οἰκογενειῶν συμφώνως πρὸς τὰ κρατοῦντα τοπικὰ ἔθιμα, καὶ δὴ ἐπὶ ἴσοις ὅροις καὶ ἐπὶ ἀνταποδόσει. Ἡ ἔννοια τῆς ἀνταποδόσεως δηλοῦται διὰ τῶν γενικῶν ὅρων, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τοιαύτην συνεργασίαν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, δανεικαριά, δανεικολογιά, δανεικοί ²⁾ δανεικαρολόοι ³⁾ καὶ ᾠηνοβόθεια (= ἀλληλοβοήθεια) μὲ τὰς διαφοροὺς κατὰ τόπους μορφάς: ἀντιβόθεια ἐν Εὐβοίᾳ, ᾠηνοβόθεια ἐν Βελβενδῷ, ᾠηνοβούθεια, ἀλλ'βούθεια ἐν Θράκῃ κ.λ.π. ⁴⁾

Εἰς τὴν κατωτέρω ἐξέτασιν παραλείπονται αἱ συμβάσεις, αἱ μεταξὺ γαιοκτήμονος καὶ καλλιεργητοῦ συναπτόμεναι, καθ' ἃς ὑπὸ τοῦ πρώτου διατίθεται τὸ κτῆμα καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἡ ἐργασία, ὥς π.χ. αἱ διὰ τὰ μισιακά, τὰ ἔντριπα, τὰ ἀναπεντά-

¹⁾ Αἱ παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου γίνονται μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς εἰσαγωγῆς χειρογράφου, ἡ σελίς, τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως καὶ ὁ τόπος. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γίνονται μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 162, Μ. Λιουδάκη, Κρήτη.

³⁾ ΙΛ ἀρ. 530 σ. 45, Δ. Ι. Γεωργακάς, Μεσσήνη. - ΛΑ ἀρ. 1096 σ. 107, Ι. Κακριδῆς, Σουδενὰ Καλαβρύτων. Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχ. ἰδιωτ. δικαίου Η' (1941) σ. 186-7.

⁴⁾ Περὶ τῶν διαφορῶν διαλεκτικῶν τύπων βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λ. ἀλληλοβοήθεια.

ρικά, μολονότι καὶ εἰς αὐτὰς ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς συνεργασίας, καὶ ταύτης ρυθμιζομένης ἐν πολλοῖς ὑπὸ ἐθίμων, διότι αὗται εἶναι ἀποτέλεσμα οὐχὶ τόσο τῆς αὐτοπροαιρέτου ἀποφάσεως τοῦ καλλιεργητοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς οἰκονομικῆς ἐνδείας τούτου, ἡναγκασμένου νὰ καλλιεργῇ τὴν ξένην γῆν, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐρρῶνιζον ἄλλοτε, εἰς παλαιούς φεουδαρχικοὺς χρόνους, τὰς σχέσεις ἰδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ. Αἱ συμβάσεις αὗται συνήθως κατοχυρώνονται δι' ἐπισήμων συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ συνάπτονται διὰ μακρότερον χρόνον, ἢ δὲ πρὸ τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου ἔνεκα διαφωνίας διάλυσις αὐτῶν ἐπιβάλλει ὠρισμένας νομικὰς κυρώσεις. Τοῦναντίον αἱ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συναπτόμεναι συμβάσεις ἐργασίας διαλύονται εὐκόλως, εὐθὺς ὥς προβληθῇ κώλυμά τι ἢ διαφανῇ δόλος τις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ὥς π. χ. θάνατος τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀροτριῶντων ζώων ¹⁾, δολία προσπάθεια τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεργαζομένων νὰ ἐπιρρίψῃ περισσότερον βάρος, νὰ ρίξῃ λουρί ²⁾, ὥς λέγεται, εἰς τὸ ἀροτριῶν ζῶον τοῦ συνεταίρου τοῦ διὰ μεταφορᾶς τοῦ σημείου προσδέσεως ρυμοῦ καὶ ζυγοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν λαιμόν του κ.τ.τ.

Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει ἡ σύμπραξις αὕτη εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας :

Δύο γεωργοί, ἔχοντες ἐν ἀροτριῶν ζῶον ἕκαστος (βοῦν, ἵππον, ἡμίονον, ὄνον), συνεταιρίζονται δι' ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα (διὰ μίαν ἢ δύο καλλιεργητικὰς περιόδους) ³⁾, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργήσουν τὰ κτήματά των. Οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι εἶναι γνωστοὶ συνήθως μὲ τὸν γενικὸν ὅρον *σμίχτες* ἢ *σέμπροι* ⁴⁾, ὁ δὲ συνεταιρισμός των μὲ τὸν ὅρον *σμιξιά* ἢ *σεμπριά*. Εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἐν χρήσει ὁ φεουδαρχικὸς ὅρος *κολλήγας* ⁵⁾, μὲ τοὺς διαφόρους ἰδιωματικούς τύπους του, *κολλέγας - ισσα* καὶ *κολληματάρης* ἐν Πελοποννήσῳ ⁶⁾ *κολλήβας* ἢ *κολλήγας* ἐν Χίῳ ⁷⁾

¹⁾ Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ γνωστὴ λαϊκὴ παροιμία *πόφησε τὸ βόϊδι μας, πάει ἡ σεμπριά μας*, λαβοῦσα γενικώτερον τὴν ἔννοιαν τῆς ἔνεκα ἀνωτέρας βίας διαλύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ. Βλ. Ν. Δημητρακοπούλου, Νομ. ἐνασχολήσεις 2, 83.

²⁾ Φράσις λεγομένη ἐν Εὐβοίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Ι. Καλέρη.

³⁾ «Ὅταν ἓνας σέμπρος εἶναι ἀνάποδος, ξεσεμπρεύουν τελειώνοντας τὶς πρωιμιές καὶ βρίσκεται ἄλλο ταίριασμα. Ἀνέκαθεν βρέθησαν ἔθιμα γιὰ τὰ σεμπρέματα, ποὺ τὰ κρατοῦν σὰ θρησκεία οἱ σέμπροι » Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης (1938) σ. 86.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. G. Meyer, Neugriech. Studien, II (Wien 1894) σ. 56 - 57.

⁵⁾ Βλ. G. Meyer, ἑνθ. ἀν. τόμ. III σ. 31. Πρβλ. καὶ Ε. Μπουντώνα, Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Βελβενδοῦ, σ. 103.

⁶⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης (ἐν Πάτραις 1887) σ. 438.

⁷⁾ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον σ. 34

καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Θράκῃ ὁ συνεταιρισμὸς ὀνομάζεται *ὀρτακλίκι* ἢ *ὀρτακιά*¹⁾ καὶ οἱ συνεταιριζόμενοι *ὀρτακλήδες*. «ζεύγουν τὰ βόιδα τους μαζί, σπέρνουν, θερίζουν μαζί, τὰ εἰσοδήματα μοιράζουν ἀνάλογα μὲ τὰ χτήματα ποὺ ἔχουν καὶ τὴν ἐργασία ποὺ καταβάλλουν»²⁾. Ἐν Ἡπείρῳ οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι ὀνομάζονται *συγατόροι*. *σύζευγα κάνουν* σημαίνει σπέρνουν μαζί τοὺς ἀγρούς των³⁾. Εἰς χωρία τῆς Ἀκαρνανίας ὅχι μόνον ἐργάζονται *σύζευγα* εἰς ὅλας τὰς καλλιεργητικὰς ἐργασίας ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μοιράζουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ συνολικὸν εἰσόδημα ἐξ ὅλων τῶν διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας καλλιεργηθέντων ἀγρῶν. Ἄν τυχὸν ὁ ἀγρὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων κρίνεται γονιμώτερος, τότε διὰ τὸν ἰδιοκτήτην του χωρίζεται μερίδιον κατὰ τι μεγαλύτερον· τὸ ἐπὶ πλέον τοῦτο ποσὸν εἶναι τὸ λεγόμενον *χωραφιάτικο*⁴⁾. Ἐν Κρήτῃ οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *συζευτάδες* (ἐν. ὁ *συζευτής*), ὁ συνεταιρισμὸς *συζεψιά* ἢ *κοινᾶτο* καὶ τὸ ρῆμα *συζεύγω* ἢ *συζέφνω*⁵⁾. *Μαχούμαστιν* πρὸς ἀντίσηκα εἶναι συνήθης ἔκφρασις μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὴν περιφέρειαν Μόρφου Κύπρου⁶⁾. Ἐνα τετάρτι βόι εἶναι ὅρος ἐν Κεφαλληνίᾳ σημαίνων, ὅτι ὁμοῦ μετὰ τριῶν ἄλλων κατέχει τις βοῦν, ὥστε τοῦ ἀνήκει τὸ ἓν τέταρτον καὶ ἐπομένως ἀνὰ τέσσαρας ἡμέρας δύναται νὰ λαμβάνῃ τὸν βοῦν πρὸς ἀροτρίαισιν⁷⁾. *Κάνουν σ' ἀλλαξά* λέγουν ἐν Σάμῳ⁸⁾ διὰ τοὺς γεωργούς, τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς των ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατ' ἐναλλαγὴν. Ἐν Αἰτωλῷ εἶναι γνωστὸς ὁ ὅρος *ἀλλαξοβοϊδίξω* (*ἀλλαξοβοϊδίζουμε* γιὰ νὰ κάνουμε χωράφι)⁹⁾ ἢ *σκάβω ἀντισηκάρικα*¹⁰⁾, ἐν Κυθήροις *ἀντικάματο*¹¹⁾.

Ὁ χρόνος ἐργασίας εἰς τὸ κτῆμα ἐκάστου τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων ὁρίζεται συνήθως μὲ τὴν ἐβδομάδα: *βδομαδιάτικο, κάνουν μὲ τὴ βδομάδα, χωράφια βδομαδιάτικα*¹²⁾ ἢ καὶ μὲ ὠρισμένας ἡμέρας: *κάνουν μέρες*¹³⁾, ἀναλόγως τῶν και-

1) Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ortak* = συνεταιῖρος.

2) Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου - Πέτρας Ἀνατ. Θράκης ἐν Ἀρχ. θρακ. θησ. Η' (1941 - 2) σ. 173, πρβλ. καὶ τόμ. Γ' σ. 301.

3) ΛΑ ἀρ. 976, σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι.

4) Πληροφορίαι τοῦ φιλολόγου Σ. Μπελντιάου ἐκ Μοναστηρακίου Βάλτου.

5) ΛΑ ἀρ. 1512 σ. 301, Στ. Ξανθουδίδης.—Γ. Κ. Σπυριδάκη, Γεωργία καὶ ἀμπελουργία ἐν Κασιδονίῳ Σητείας, περ. Μύσων 1, 193.

6) Πληροφορία τοῦ Κυπρίου φοιτητοῦ φιλολογίας Ν. Κονομῆ.

7) ΛΑ 687 σ. 167, Μαρκᾶτος.

8) ΛΑ ἀρ. 391 σ. 390, Σωκρ. Ἰωαννίδης.

9) Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 86.

10) ΛΑ ἀρ. 1421 σ. 264, Δ. Λουκοπουλος.

11) Πανδώρα 14 (1862) σ. 360.

12) ΛΑ ἀρ. 976 σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι—ΛΑ 749 σ. 12, Γ. Λουλάκης, Βιάνος Κρήτης (ἐβδομαδιάτικο ζευγάρι). 13) ΛΑ ἀρ. 1160 Α' σ. 129, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

ρικῶν συνθηκῶν πρὸ παντός, αἵτινες ὑπαγορεύουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἀγρὸν. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐκάστου τῶν συνεργαζομένων δὲν ὀρίζεται πάντοτε ἴσος μὲ σχολαστικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μικρότερος ἢ μεγαλύτερος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ¹⁾: *δίχως* ξεσυνερισμός, ἢ *δίχως* ξεσυν-
ἐρια, ὅπως κοινῶς λέγεται.

Ἐνίοτε δύο ὁμοῦ καλλιεργηταὶ ἀναλαμβάνουν νὰ καλλιεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ ἀγρὸν ἄλλου, ὅποτε ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τὸ ἥμισυ λαμβάνει ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διανέμεται ἕξ ἴσου μεταξὺ τῶν καλλιεργητῶν ²⁾.

Ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνωτέρω συμβάσεις συνάπτονται καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ. Συνήθως συνεταιρίζονται δύο ἢ καὶ πλείονες οἰκογένειαι γεωργῶν διὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ θερισμὸν καὶ ἄλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν. Ἐν Κύπρῳ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς τριῶν μέχρι πέντε οἰκογενειῶν διὰ κοινὴν ἐργασίαν θερισμοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ γαλακτοκομίαν, ὀνομάζεται *κούα* ³⁾. Εἰς τὴν περιφέρειαν Ρεθύμνης κατὰ τὸν θερισμὸν ἐργάζονται ἀναλαμβάνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ καὶ ἄλωνισμοῦ, λαμβάνοντες τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος καὶ ὀνομαζόμενοι ὡς ἐκ τούτου *πενταρολόγοι* ⁴⁾. Εἰς Μονοφάτιον Κρήτης οἱ οὕτως ἐργαζόμενοι λαμβάνουν τὸ τρίτον τοῦ εἰσοδήματος ⁵⁾. Παρομοίαις συμβάσεις διὰ θερισμὸν ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, συνήθως μεταξὺ δύο οἰκογενειῶν ⁶⁾.

Διὰ τῶν τοιούτων συμβάσεων καὶ συνεργασιῶν ἐξυπηρετοῦνται ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς καὶ δὴ αἱ ἀνάγκαι διὰ τὴν σποράν, δεδομένου ὅτι πολλοὶ τῶν γεωργῶν ⁷⁾ διαθέτουν ἕν μόνον ἀροστριῶν ζῶον, εἶναι *μονόβοδοι*, ὅπως λέγουν ἐν Ἡπείρῳ ⁸⁾, καὶ δὲν δύνανται μὲ μόνον τοῦτο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν των.

Ἀλληλοβοήθεια γίνεται καὶ διὰ τοῦ δανεισμοῦ τῶν φορτηγῶν ζώων πρὸς μεταφορὰν δημητριακῶν, χόρτων κ.τ.τ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σ. 58, Γ. Ταρσούλη, Πυλία.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1542 σ. 299, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

³⁾ ΛΑ ἀρ. 950, 44, Ε. Φαρμακίδης. Τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως δὲν εἶναι γνωστόν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ παρ' Ἑσυχίου: *Κούα* ἐνέχυρα. Καὶ εἰς τὸ σχόλιον: *Dialectus Thessalorum an Cypriorum sit, incertum est.*

⁴⁾ ΛΑ ἀρ. 1162 Α σ. 34, Μ. Λιουδάκη.

⁵⁾ ΛΑ ἀρ. 1161 Α σ. 9, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ Βλ. καὶ Α. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου, ἐν Λαογραφίᾳ ΙΒ' σ. 117.

⁷⁾ Καὶ πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὁ Fr. Thiersch (*De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, τόμ. 1, Leipzig 1833 σ. 294) ἔγραφε περὶ τῶν γεωργῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1833: «Μόνον τὸ ἕν τρίτον τῶν κατοίκων κατέχει ἕνα ζευγάρι βόδια· οἱ ἄλλοι ἢ ἔχουν κοινὰ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου».

⁸⁾ ΛΑ. ἀρ. 1422 σ. 103, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ἡ σύμπραξις αὕτη ἀπαντᾶται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία. Μὲ τὴν ἔνωσιν δύο ἢ περισσότερων μικρῶν ποιμνίων καὶ τὴν διὰ δανεισμοῦ γαλακτοκομίαν ἐπιτυγχάνεται οἰκονομία χρόνου καὶ κόπων.

Ὡς εἰς τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ τὰς γεωργικὰς συμβάσεις, ἔχομεν καὶ ἐδῶ τοὺς γενικοὺς ὅρους *σμίχτες, σέμπροι — σμιξιά, σεμπριά*.

Ἐν Ἡπείρῳ οἱ συμπράττοντες ποιμένες ὀνομάζονται *σμιγοὶ ἢ σμιξιάρηδες*. Ἐν Ρόδῳ ὁ συνεταιρισμὸς λέγεται *ἀρκαυλειὸ* καὶ ὁ συνεταιριζόμενος *ἀρκαύλης* (θηλ. *ἀρκαύλισσα*). Τὸ ποσὸν τοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον δανεῖζεται ἐπὶ ὠρισμένας ἡμέρας ἀπὸ τὸν ἓνα *ἀρκαύλην* εἰς τὸν ἄλλον, μετρεῖται μὲ τὸ *πιδιακὸ — ἄγγειον* πῆλινον μὲ δύο λαβὰς ἐν εἴδει ἀμφορέως ¹⁾ — καὶ τὰ δανειζόμενα *πιδιακὰ* σημειοῦνται μὲ στιγμὰς (*κόκκες*) ἐπὶ ράβδου ἐκ ροδοδάφνης ²⁾. Ἐν Κρήτῃ διὰ τοὺς οὕτω συνεταιριζομένους ποιμένας εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ γενικώτερος ὅρος *σημισάτορες* (*semissarius*), περισσότερον γνωστὸς προκειμένου περὶ μονιμωτέρων καὶ μακροχρονιωτέρων συνεταιρισμῶν. Πολὺ εὐχρηστοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ ὅροι *κοινᾶτο ἢ κοινᾶς = συνεταιρισμός*: *ἄλλοι αἰγες ἄλλοι ἔχομε κοινᾶτο* ³⁾, *δὲν ἐπῆε καλά ὁ κοινᾶς, γιατί ἤκλεφετε ὁ κοινᾶτορας* ⁴⁾, οἱ συνεταιριζόμενοι *κοινάτοροι ἢ κοινάτορες* (ἐν. *κοινάτορας*) ⁵⁾, καὶ τὸ ρ. *κοινάζω ἢ κοινεύγω* ⁶⁾, *ἔχω κοινατοριά* ⁷⁾, *κάνω μαζὶ μητᾶτο* ⁸⁾ καὶ τὸ ἀντίθ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1568 σ. 250, Χ. Παπαχριστοδούλου.

²⁾ Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 218 ὑπὸ Α. Βρόντη. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λ. *ἀρκαύλης* ἐκ τοῦ *ἄρχω — αὐλή* βλ. Β. Φάβην, Ἀθηνᾶ ΜΕ' 369. Ἐν Ἀνατολ. Κρήτῃ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ τὸ *σημάδι ἢ σημαδόξυλο*, ξύλον μικρὸν κυλινδρικόν, μήκους 2 - 3 παλαμῶν. Ἐκαστος ἔχει σημαδόξυλα ἴσα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεταιρισμένων. Εἰς ἕκαστον σημαδόξυλο εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Ὅταν φέρῃ τὸ γάλα εἰς τῶν συνεταιρισμένων, ὁ παραλαμβάνων θέτει τὸ σημαδόξύλό του (τοῦ προσφέροντος) εἰς τὸ γαλοδοχεῖον καὶ εἰς τὸ ὕψος ὅπου φθάνει τὸ γάλα, χαράσσει σημεῖον (*κόκα*). Αὐτὸ γίνεται δι' ὅλους τοὺς συνεταιρισμένους καὶ οὕτω κρατεῖται λογαριασμὸς, ἵν' ἀποδοθῇ μὲ τὴν σειρὰν τὸ γάλα. Τοιοῦτον εἶδους μέτρησις γίνεται συνήθως ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες τρέφουν ὀλίγα οἰκόσιτα ζῶα καὶ συνεργάζονται εἰς τὴν τυροκομίαν. (ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164-166, Μ. Λιουδάκη). Ἐν Πυλίας ἡ μέτρησις γίνεται μὲ *γαλομέτρες*, ξύλινα δοχεῖα, εἶδος βεδούρας (ΛΑ ἀρ. 1159, σ. 55 Γ. Ταρσούλη).

³⁾ ΙΑ ἀρ. 325 σ. 69, Ἰ. Κονδυλάκης.

⁴⁾ ΙΑ ἀρ. 554, 94, Γ. Σπυριδάκης.

⁵⁾ Ἐν Σφακίοις ἀπαντᾶται καὶ ὁ ὅρος *φιτσιαδόροι*. ΛΑ 866 σ. 15, Γ. Πάγκαλος.

⁶⁾ Βλ. Στ. Ξανθουδίδου, Ποιμενικὰ Κρήτης, ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Μ. Ν. Ἑλληνικῆς Ε' (1918) σ. 275.

⁷⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 156, Μ. Λιουδάκη.

⁸⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164, Μ. Λιουδάκη.

ξεκοινάζω ἢ ἀγιαποστολιάζω, ἐπειδὴ ἡ διάλυσις τοῦ συνεταιρισμοῦ γίνεται συνήθως τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (29 Ἰουνίου), ὅτε ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ ἡ γαλακτοφορία τῶν ποιμνίων¹⁾. Ἡ σύμπραξις γίνεται ὡς ἑξῆς: Ὀλόκληρον τὸ ποίμνιον ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ διαιρεῖται εἰς μικροτέρας ὁμάδας, δεκαπεντάρια, ἑκοσάρια, τριαντάρια, σαραντάρια κλπ. καὶ τοιουτοτρόπως λέγουν ὅτι τὸ ποίμνιον ἔχει δύο τρία, δεκαπεντάρια, ἑκοσάρια κ.λ.π. ἡ καυκιά, ὡς ὀνομάζονται, διότι ἕκαστον τμήμα λέγεται καὶ καυκί²⁾. Ἐκαστος τῶν συνεταιριζομένων (κοινάτορας) ἔχει ὠρισμένον ἀριθμὸν καυκίων καὶ ἀπὸ τοὺς σωροὺς (βοῦβες), εἰς οὓς κατανέμονται τὰ ἐκ τοῦ γάλακτος προϊόντα, λαμβάνει διὰ κλήρου (σκραφνιοῦ) ἀριθμὸν ἴσον πρὸς τὰ καυκιά του. Εἷς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου (Τριφυλία - Ὀλυμπία) ἡ σμιξιά τῶν ποιμνίων διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ τυροκόμησιν λέγεται ἀλλατούριασμα³⁾ (τὸ ρ. ἀλλατουριάζω, ἀλλατορίζω), ἐν Ἡπείρῳ ἀλλατούρα (ἡ). Ἐν Μάνῃ ἔχομεν τὸν ὄρον κοινασία, εἰς Τσακωνιὰν εὐρίσκομεν τὸ ἐπώνυμον Κοίνης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐτυμολόγησις ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κοινός⁴⁾ εἶναι πιθανὴ καὶ ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι συνεργατικαὶ σχέσεις ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν νὰ γίνη τὸ ἐπώνυμον⁵⁾. Ἐν Κύπρῳ ὁ συνεταιρισμὸς διὰ τὴν γαλακτοκομίαν ὀνομάζεται κούα, ὡς καὶ διὰ τὸν θερισμὸν (βλ. ἀν. σ. 63).

Ἀπὸ κοινοῦ συνήθως συνεταιριζόμενοι δύο ἢ περισσότεροι ποιμένες μισθώνουν λιβάδια πρὸς βοσκήν τῶν ποιμνίων τῶν, καταβάλλοντες ἕκαστος τὸ μίσθωμα.

¹⁾ Κατ' εἶδησιν ἐκ Δυτ. Κρήτης (ΙΔ ἀρ. 430 σ. 16, Γ. Πάγκαλος) τοῦ ὄρου κοινάτο γίνεται χρῆσις ἐπὶ μακροχρονιωτέρου καὶ μονιμωτέρου ὁπωσδήποτε συνεταιρισμοῦ, ἐνῶ, προκειμένου περὶ συνεργασίας διὰ τὴν ἐποχὴν μόνον τῆς τυροκομίας, εἶναι εὐχρηστος ἡ φράσις «ἐσμίξανε στὸ μητᾶτο τὰ ὀζά».

²⁾ Καυκί ὀνομάζεται εἷς τινὰς τόπους τὸ κοῖλον δοχεῖον. Ἐκ τῆς χρήσεως κοίλων δοχείων πρὸς μέτρησιν προσέλαβε τὴν σημασίαν τοῦ μέτρου χωρητικότητος· συνήθως τὸ καυκί θεωρεῖται τὸ ἥμισυ τοῦ κιλοῦ (11 - 12 ὀκάδες) ἡ σημαίνει ἀκόμη καὶ ἑκτασιν γῆς ἐνὸς περιπου στρέμματος, εἰς ἣν δύναται νὰ σπαρῇ ποσότης ἐνὸς καυκίου. Ἐν Κρήτῃ εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ μουζούρι. Ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς μίαν ὁμάδα ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ ποιμνίων, ἡ ὁποία λαμβάνεται τρόπον τινὰ ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ ὅλου ποιμνίου: Τὸ κοπάδι ἔχει τόσα καυκία. Βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀνδριακὸν γλωσσάριον σελ. 62 Ἐμμ. Μανωλακάκη, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Καρπάθου, Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 333. Γιάννην Ι. Μανρακάκη, Ποιμενικά Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 64. Περὶ τοῦ καῦκος - καυκίτσα, βλ. Ἀθηνᾶ ΚΗ', 338.

³⁾ Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ ἰδιωτικοῦ δικαίου Η' (1941) σ. 193. Περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐτύμου τῆς λ. ἐκ τοῦ ἰταλ. alleato = σύμμαχος βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν Ἀκαδημίας, τόμ. Α' ἐν λ.

⁴⁾ H. Pernot, Introduction à l'étude du dial. tzakonien, Paris 1934 σ. 386.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου κοινός παλαιότερον εἰς παρομοίας συνεργατικὰς σχέσεις μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποντιακὴ παροιμία τὸ κοινὸν τ' ἄλογον μέσα (μέσην, ὁσφὺν) *κ' ἔχ'.

κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προβάτων του (κατὰ κεφάλια). Τοιοῦτοι ποιμένες μισθωταὶ συνεταιριζόμενοι ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα κοπατσιάρηδες¹⁾).

Ἡ ποιμενικὴ σύμπραξις ἐκδηλώνεται εἰς τινὰ μέρη καὶ διὰ τῆς ἐκ περιτροπῆς ἀναλήψεως τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς βόσκησιν καὶ φύλαξιν τῶν ποιμνίων, ἐὰν αὕτη δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκ κοινοῦ ταμείου ἀμειβομένου φύλακος (γελαδάρη). Ἐν Σύρῳ ἡ φράσις «σήμερα ἔχω βοσκιὸν» σημαίνει ὑποχρεοῦμαι εἰς βοσκήν τῶν θρεμμάτων, διότι εἶναι ἡ σειρά μου²⁾. Εἰς τὸν Πόντον ἡ ἐκ περιτροπῆς ἀνάληψις τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν τῶν ποιμνίων γίνεται μὲ τὴν λαχίδα δηλ. μὲ τὴν σειράν καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεχομένων ὑφ' ἐκάστου ποιμένος βοσκημάτων. Τὸ συγγενολοῖ ἐκάστης ἐνορίας ἐφύλαττε συνήθως χωριστὰ τὰ ζῶά του. Ἐὰν ἐπληρῶντο κοινὸς βοσκός, ἡ διατροφή του ἐγίνετο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα μέρη, μὲ τὴν σειράν (μὲ τὴν λαχίδα)³⁾.

3) Εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ δὴ μεταξὺ γυναικῶν.

Ἐν Θράκῃ, διὰ νὰ κάψουν μαζὶ τὸν φούρνον καὶ νὰ ψήσουν τὸ ψωμί, κάμνουν, ὡς καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ καὶ ποιμενικῇ συνεργασίᾳ ὀρτακλίκι. «Ἡ κάθε μιὰ νοικοκυρά, γιὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ δικό της ψωμί (πλάστο), κάνει ἐπάνω ὠρισμένο σημάδι, σταυρό, ἓνα πουλὶ κλπ.»⁴⁾. Ἐν Λήμνῳ ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ φούρνου, ἡ φουρνάρισσα, λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν τὸ ζεστό (ἄρτος μικρὸς 300 δραμίων μέχρι μιᾶς ὁκάς⁵⁾). Ὁμοίως ἄλλοῦ πύρα φούρνου λέγεται τὸ ψωμί ἢ τὸ κομμάτι, ποὺ δίδεται διὰ τὸ ψήσιμο.

Εἰς Κῶν ὅσοι δὲν ἔχουν φούρνον ἰδιοκτήτην, ψήνουν τὸ ψωμί εἰς ἄλλον φούρνον, προσφέροντες εἰς τὸν ἰδιοκτήτην μισὴν πίτταν ἢ ὅπωςδῆποτε μικρὸν μέρος, μιὰ γωνίτσα πίτθα γιὰ τὸ καλό. Εἰς Κέφαλον τῆς Κῶ πέντε ἢ ἕξ γυναῖκες συμφωνοῦν καὶ ψήνουν τὰ ψωμιὰ εἰς τὸν ἴδιον φούρνον, τηροῦσαι σειράν προτεραιότητος, πρωθειὰν, εἰς τὸ φούρνισμα. Ἡ ἔχουσα τὴν πρωθειὰν ἔχει τὸ πλεονέκτημα, ὅτι πρώτη ψήνει, ἀλλ' ὑποβάλλεται εἰς μεγαλυτέραν δαπάνην καυσοξύλων, διότι ὁ φούρνος ἔχει ἀνάγκην πολλῶν ξύλων κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ πυρακτωθῇ. Κατὰ κανόνα φουρνίζουν μόνον τὸ Σάββατον⁶⁾).

¹⁾ Τὸ ὄνομα ἔχει μείνει καὶ ὡς ἐπώνυμον. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας αὐτοῦ ἐκ τοῦ λατιν. *comprascuus* βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλον, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939 σ. 103 - 4.

²⁾ ΛΑ 773, 43, Βογιατζίδης, Σύρος.

³⁾ Χρονικά Πόντου 2, 1945 σ. 375. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ἐν Μάνῃ μὲ τὴν σημασίαν: μερίς, τμήμα· βλ. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθῆναι 1928, σ. 60.

⁴⁾ Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοπέλου - Πέτρας Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Η' (1941-42) σ. 173.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Δ' 93, Γ. Α. Μέγας, Σβέρδια Λήμνου.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 8 - 9, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

Συνεργασία επίσης γίνεται διὰ τὴν ἐκτροφήν μεταξοσκώληκος ἀγοράζουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ μορεόφυλλα, ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ διανέμουν τὰ κέρδη¹⁾).

**β') Σύμπραξις ὁμαδικὴ ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης
πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας.**

Τὴν τοιαύτην σύμπραξιν λίαν παραστατικῶς ἐκφράζουν αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι, ὡς τὰ πολλὰ παραπόταμα τὸν ποταμὸ κινοῦνε²⁾, τὸ καρύδι οἱ πολλὰς πέτρες ρίχνουν το³⁾, αἵτινες σημαίνουν ὅτι διὰ τῆς συμβολῆς πολλῶν εἶναι δυνατόν νὰ εὐοδωθῇ μία ἐργασία. Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ ὁμαδικὴ αὕτη σύμπραξις εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἑξῆς:

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας.

Εἰς ἐορτασίμους ἡμέρας συνήθως μεγάλαι ὁμάδες ἀγροτῶν ἐξ εἴκοσι, τριάκοντα ἢ καὶ περισσοτέρων ἀτόμων ἐργάζονται εἰς τὸν ἀγρὸν ὁμοχωρίου πρὸς ἀμπελοφύτευσιν, σποράν, θερίσμον καὶ παρομοίας ἄλλας ἐργασίας. Ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην ἐργασίαν γίνεται ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνήθως ἡμέρας δι' ἐπισήμου ἀγγελίας. Εἰς τὴν Ἀνατολ. Κρήτην, ὡς λέγει σχετικὴ εἵδησις⁴⁾, «ὅσοι θέλουν νὰ βάλουν ἐγγαρικούς, εἰδοποιοῦν ἄφ' ἐσπέρας: ταχυτέρου θὰ νᾶχωμεν ἐγγαρικούς καὶ ἔχετε τὴν εὐχαρίστηση νὰ ῥυθῆτε νὰ μᾶςε κάμετε μιὰ μπατάγια (μικρὴ βοήθεια). Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγαρικῶν κανονίζει ὁ νοικοκύρης τὸ φαί. Συνήθως δέχονται πολλοί, γιατί κι αὐτοὶ σ' ἄλλη μέρα θὰ βάλουν ἐγγαρικούς».

Ἀλλαχοῦ ἡ ἀγγελία γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε συμμετέχει καὶ ψάλλει ἁγιασμὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐργασίας. Ἄσματα, ἐκφράσεις εὐχετικά καὶ εὐφημιστικά συνοδεύουν πολλάκις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας. Εἰς πολλὰ μέρη κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην συνεργασίαν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κτήματος σφάζει ζῶα πρὸς ἐστίασιν τῶν ἐργαζομένων, προσφέρει οἶνον καὶ τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν προσδίδεται πανηγυρικὴ χοροὶά. Ἡ ἀργατιά ἐν Δωδεκανήσῳ, λέγει σχετικὴ περιγραφή⁵⁾, «εἶναι σωστὸ πάνηγύρι· οἱ νέοι σκάβουν ἢ ζευγαρίζουν κι οἱ ὁμορφες κοπέλλες τοὺς παρακολουθοῦν κι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς τρατέρουν γλυκὸ ἢ μπροῦσκο κρασί μ' ἐκλεκτοὺς καὶ νόστιμους μεζέδες, ἐνῶ οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι τραγουδοῦν μὲ τὴν λύραν ἢ τὴν τσαμπούναν ἐπικάιρα τραγούδια:

1) ΛΑ 1105, 167, Μ. Λιουδάκη, Λατσίδα Κρήτης.

2) Παρατηρητὴς Χανίων 4-4-1929.

3) Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθῆναι 1937, σ. 218.

4) ΛΑ 1105, 161, Μ. Λιουδάκη, Λατσίδα Ἀνατ. Κρήτης.

5) Μ. Μιχαηλίδης - Νουάρος, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις ἔτος Α', Ἀπρίλιος 1947 σ. 142.

Ὅμορφο πὺν μοῦ φαίνεται τῆς ἀργατιᾶς τ' ἀσκέρι,
 σὰν τὸ βασιλικὸ στρατό, πὺν πάει στὸ σεφέρι.
 Ἄς εἶναι καλορρίζικο τὸ ἀμπέλι, πὺν φυτεύουν,
 νὰ χαίρωνται οἱ νοικοκυροί, ὅπὺν μᾶς περετεύουν

Εἰς ἡμέραν ἐορτάσιμον γίνεται συγκέντρωσις δι' ἀμπελοφύτευσις ἐν Μήλῳ «... μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας συγκαλεῖ ὁ θέλων νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον πεντήκοντα ἢ καὶ πλειότερους ἀνθρώπους, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἀγροῦ, ὃν θέλει νὰ φυτεύσῃ. Παραδίδει αὐτοῖς σκαπάνας, τράγους ἐσφαγμένους καὶ ἄσκους πλήρεις οἴνου. Οὗτοι δ' ἀπέρχονται τραγωδοῦντες, προπορευομένου σημαιοφόρου κρατοῦντος σημαίαν λευκήν. Ἐν τῷ ἀγρῷ τρώγουσι τοὺς τράγους καὶ πίνουνσι τὸν οἶνον, φυτεύοντες συγχρόνως τὴν ἄμπελον. Πρέπει ὅμως ἐντὸς τῆς ἡμέρας νὰ φυτεύσωσιν αὐτήν, τὸ δ' ἐσπέρας ἐπιστρέφουσιν οἱ πάντες οἰνοβαρεῖς, προπορευομένου πάντοτε τοῦ σημαιοφόρου»¹⁾. Μὲ ὁμοίαν ὁμαδικὴν συμμετοχὴν γίνεται ἡ ἀμπελοφύτευσις ἐν Κύπρῳ «... ἡ πρώτη πιννιά (πόσις, κέρασμα) μὲ μεζὲ χαλλούμι²⁾ (εἶδος τυροῦ) δόθηκε καὶ τὰ κρασωμένα χεῖλη τοῦ καθενὸς εἶπαν τό: ἡ ὥρα ἡ καλή... Ἡ φυτεία ἀρχίζει. Δαχαμαί, φωνάζουν οἱ γέροι μὲ τὸ καλάμι στὰ χέρια. Ἄ νερόν τσαὶ πᾶ ξερὸν, ἐκεῖνοι πὺν κρατοῦσαν καὶ δούλευαν τὶς σκάλες (σκαλιστήρια). Φυτόν, τσότσιασμαν, πάσωμαν, νερόν! καὶ ὁ καθένας ἔπρεπε τέλος πάντων κάτι νὰ λέγῃ»³⁾. Εἰς Κῶν «τὸ φύτεμα ἀρχίζει μὲ χαρὲς καὶ ὅλη ἡ ἐργασία εἶναι μιὰ διασκέδασις. Γυναῖκες τοῦ ἰδιοκτήτου περιφέρονται καὶ κερνοῦν τοὺς φυτευτάδες ρακὶ καὶ γλυκασιάν. Ἡ γλυκασιά θὰ εἶναι ἡ χαλλούμι ἢ μαεριά (εἶδος μουσταλευριάς) καμωμένη μὲ ζάχαρ ἂντὶ μούστου καὶ καταστατοῦ. Τὸ καταστατὸν ἢ ὁ καταστατός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόκριτος⁴⁾, εἶναι ἡ πούδρα τοῦ σιταριοῦ, πὺν παρασκευάζει τὸ καλοκαίρι κάθε νοικοκυρὰ γιὰ κουμπάνια... Τὸ μεσημέρι θὰ φᾶνε ἐκεῖ στὸ χωράφι. Τὰ φαγητὰ εἶναι τοῦ ἰδιοκτήτου. Τὸ βράδυ, ὅταν τελειώσῃ τὸ φύτεμα, θὰ πᾶν ὅλοι μαζὶ στὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτήτου, θὰ φᾶνε, θὰ πιοῦν καὶ θὰ φωνάξουν τὰ βιολιά, γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ χορός. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῶν φυτευτᾶδων»⁵⁾. Μὲ τὸν αὐτὸν περίπου πανηγυρικὸν τρόπον διεξάγονται καὶ ἄλλαι ὁμαδικαὶ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ὅπως ὁ τρυγητὸς τῶν ἀμπέλων, ὁ ἐκκοκκισμὸς τοῦ βάμβακος⁶⁾ κλπ.

¹⁾ Ἀρ. Ταταράκης, Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Α', ἐν Ἀθήναις 1870 σ. 374.

²⁾ Du Cange, χαλούμιον Calamus! Gall. Chalumeau, Agapius in Geoponico cap. 184: διὰ νὰ κάμῃς χαλούμια, ἤγουν γλώσσαις ἀπὸ τυρί. Πρβλ. καὶ Κ. Π. Χατζηιωάννου, Γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ Κύπρου, ἐν Λαογραφία ΙΑ' (1934) σ. 105.

³⁾ Α. Πανάρετος, Κυπριακὰ Γράμματα Α', Λευκωσία 1934, σ. 236.

⁴⁾ Σχόλια εἰς Θεόκρ. 9, 21.

⁵⁾ ΛΑ 1575, 2, Ἀ. Καραναστάσης.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 5, Ἀ. Καραναστάσης.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ὁμαδικὴ σύμπραξις ποιμένων γίνεται κατὰ τὴν ἀλλαγὴν ποιμνιοστασίου, τὴν κουρὰν αἰγοπροβάτων κ.λ.π. Ἐν Κῶ π.χ. κατὰ τὸ λεγόμενον *συνέπαρμα*, τὴν ἀλλαγὴν δηλ. τοῦ ποιμνιοστασίου (*μάντρας*) περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ὅτε ἀρχίζουν ν' ἀναπτύσσονται τὰ προϊόντα τῆς ὀψίμου σπορᾶς (*ψιμικά*), σησάμι, κεχρὶ κ.τ.θ. καὶ ὥς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακινηθοῦν τὰ ποίμνια εἰς ἄλλην περιφέρειαν, ἔνθα ἔχει τελειώσει ὁ θερισμός, διὰ νὰ βόσκουν εἰς τὸ ἀποκάλαμο, οἱ ποιμένες ἀλληλοβοηθοῦνται διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν ἀποσκευῶν των, χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο καὶ τὰ φορτηγὰ ζῶα των. Τὸ *συνέπαρμα* γίνεται συνήθως κατὰ Κυριακὰς ἢ ἐλαφρὰς ἑορτάς, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως δὲ εἰς τὸ νέον ποιμνιοστάσιον ψάλλεται ἁγιασμὸς παρὰ τοῦ ἱερέως.

Ὁμοίως εἰς τὴν κουρὰν τῶν ποιμνίων περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους λαμβάνουν μέρος προσκαλούμενοι πολλοὶ ποιμένες, ἵνα βοηθήσουν. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ποιμνίων προσφέρουν τὰ φαγητὰ καὶ τὸ ποτὸν (*ρακί*).¹⁾ Ὁμοίου εἴδους συνεργασία γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία.

3) Εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας.

Τὸ φαινόμενον τῆς ὁμαδικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ὑλικῶν οἰκοδομήσεως καὶ τὸ χτίσιμο προσφέρουν τὴν βοήθειάν των πάντες ἢ οἱ περισσότεροι κάτοικοι τοῦ χωρίου, διότι ἡ οἰκοδόμησις εἶναι μία ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐργασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συμβολὴν πολλῶν πρὸς ἀποπεράτωσίν της. Ἐν Ἡπείρῳ π.χ., ὥς λέγει σχετικὴ πληροφορία, «ὅταν ἔχουν νὰ χτίσουν, καλοῦν τις Κυριακὰς τοὺς ἄντρες νὰ φέρουν ξύλα, γρεντιὲς (δοκοὺς) ἢ ψαλίδια. Οἱ ἄντρες φέρουν τὰ μεγάλα ξύλα, οἱ γυναῖκες τὰ μικρά. Τοὺς κερνοῦν καφὲ καὶ ρακί»²⁾. Πολλοὶ συγχωριανοὶ προσφέρουν τὴν βοήθειάν των ἄνευ ἀμοιβῆς διὰ νὰ μεταφέρουν *μυλόπετρες*, νὰ κόψουν, νὰ μεταφέρουν καὶ νὰ τοποθετήσουν τοὺς ξυλίνους ἄξονας τοῦ μύλου.³⁾ Εἰς ἀλίμενα χωρία τῶν νήσων, ἔνθα τὰ μικρὰ πλοῖα (*καϊκια*) κινδυνεύουν νὰ παρασυρθοῦν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐποχὴν, γίνεται ἀνέλκυσις τούτων εἰς τὴν ξηράν. Ἡ ἐργασία αὕτη διεξάγεται μὲ τὴν συμμετοχὴν πολλῶν συγχωριανῶν ἄνευ ἀμοιβῆς.⁴⁾

Οἱ ἰδιοκτῆται ἀλιευτικῆς λέμβου (*τράτας*) εἰς πολλὰ παράλια χωρία καλοῦν εἰς συνεργασίαν ἄλλους ὁμοχωρίους, διὰ νὰ σύρουν τὰ δίκτυα. Οἱ ἀλιευόμενοι ἰχθύες

¹⁾ ΛΑ 1575, 4 Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1432, 379, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

³⁾ ΛΑ 1575, 6, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

⁴⁾ ΛΑ 1575, 6-7, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

κατανέμονται εἰς δύο μερίδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνήκει εἰς τὴν τράταν καὶ τὸ ἕτερον μοιράζεται ἐπίσης εἰς δύο μερίδια, ἓν διὰ τὸν ἰδιοκτήτην τῆς λέμβου, τράταρην καὶ τὸ ἄλλο διὰ τοὺς ἐργασθέντας.¹⁾

Ἀλληλοβοηθούμεναι αἱ γυναῖκες εἰς τινὰ χωρία μεταφέρουν εἰς τὰς οἰκίας των τὰ κλαδεμένα κλήματα ἀμπέλου, ἵνα χρησιμοποιηθοῦν ὡς καύσιμος ὕλη. Αἱ μεταφέρουσαι γυναῖκες ὀνομάζονται ἐν Νάξῳ γομαρίστρες²⁾ (ἀπὸ τὴν λ. γομάρι = φορτίον). Δι' ἀμοιβαίας βοηθείας ὁμοίως μεταφέρονται τὰ ἄχυρα³⁾ καὶ κατασκευάζονται φράκται εἰς τὰ κτήματα.

Παρομοίου εἴδους συνεργασίαι γίνονται καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, τὰ νυχτέρια, ἰδίᾳ μεταξὺ γυναικῶν, αἵτινες ἀλληλοβοηθοῦνται πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐλαφροτέρων ἐργασιῶν, ὡς εἶναι τὸ ξάσιμο ἢ νέσιμο τῶν ἐρίων, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται γυναῖκες, ξάστρουσες ἢ ξάστρες διὰ τοῦτο καλούμεναι ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ⁴⁾, τὸ σπάσιμο καὶ καθάρισμα τῶν ἀμυγδάλων, μὲ τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἀσχολοῦνται γυναῖκες, καλούμεναι διὰ τοῦτο σπάστρουσες ἐν Κρήτῃ⁵⁾, τὴν ἀποφλοίωσιν τοῦ ἀραβοσίτου⁶⁾ (ξέφυλλο, ξέφ'λιο, ξεφύλλισμα), τὴν ζύμωσιν κουλλουρίων⁷⁾ κ. ἄ. Εἰς τὰς νυκτερινὰς ταύτας ἐργασίας αἱ κρατοῦσαι εἰς τινὰς τόπους συνήθειαι καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἡθῶν ἀπαγορεύουν ἐντελῶς τὴν συμμετοχὴν ἀνδρῶν⁸⁾. Ἐπειδὴ εἶναι οἰκιακαὶ μᾶλλον ἐργασίαι καὶ ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, προσλαμβάνουν συνήθως χαρακτῆρα κοινωνικῶν συγκεντρώσεων· προσφέρονται κατ' αὐτὰς ποτὰ καὶ τραγάλια, γίνονται ἀστεῖα καὶ παιγνίδια, διηγήσεις παραμυθιῶν καὶ διαφόρων ἀνεκδότων, τραγούδια, χοροί⁹⁾. Τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τῶν νυκτερινῶν ἐργασιῶν μαρτυροῦν καὶ αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ ὅρου νυχτέρια, μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλην τὴν

¹⁾ ΛΑ 1575, 8, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1459 Α' 484, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 1378, 34, Γ. Ταρσούλη, Καπλάνι Πυλίας.

⁴⁾ ΛΑ 713, 108, Β. Φάβης, Εὐβοία.

⁵⁾ ΛΑ 1416, 172, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ ΛΑ 1432, 377, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

⁷⁾ Τὰς ἐργαζομένας διὰ τὴν ζύμωσιν κουλλουρίων ἐν Θήρᾳ φίλοδωροῦν μὲ τὰ λεγόμενα ἀπαλά, ΛΑ 1421, 264, Δ. Λουκόπουλος.

⁸⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Ζ' σ. 156.

⁹⁾ Τὸ ξεφλούδισμα εἶναι σὰ γάμος ἢ πανηγύρι στὴν Ἀμπρακιά, λέγει ὁ Λουκόπουλος. Μαζεύονται 30 - 35 καὶ ξεφλουδίζουν (ΛΑ 1542, 360). Ἡ γυναῖκα ποὺ ἔχει τὰ μαλλιά (τὴν ἐργασία γιὰ τὰ μαλλιά), κάνει τηγανίτες, καφέδες καὶ κερνᾷ· λένε παραμύθια, τραγούδια, ἀστεῖα. (ΛΑ 1432, 378, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου). Βλ. καὶ περιγραφὴν νυχτεριοῦ εἰς Βούρβουρα Κυνουρίας ἐν Ἑθνικῇ Ἀγωγῇ, Ἰανουάριος 1899 σ. 12 - 14 ὑπὸ Κ. Ρωμαίου.

Ἑλλάδα, ἐν Ἡπείρῳ ὀνομάζονται ἀποσπερίδες ἢ βεγγέρες ¹⁾, ἐν Κρήτῃ ἀποσπερίδες ²⁾, ἀποκαμούδα ³⁾, παρακαμούδι ⁴⁾, ἐν Λήμνῳ παρακάθι ἢ παρακαμνιό ⁵⁾, ἐν Σιγῇ Βιθυνίας μπάλος ⁶⁾, ἐν Ρόδῳ παρακάθι ἢ ἀποσπέρι ⁷⁾, ἐν Χίῳ παρακαμνητό ⁸⁾, ἐν Θράκῃ μεντζι ἢ σεντάγκα ⁹⁾.

γ') Σύμπραξις ὁμαδική ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Ἡ σύμπραξις αὕτη χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ὅρον *ψυχικό* ¹⁰⁾, διότι γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴν, γιὰ συχώριον τῶν πεθαμένων, παρέχεται δὲ διὰ ταύτης βοήθεια πρὸς ἐνδεᾶ μέλη τῆς κοινότητος, πτωχοὺς, ἀσθενεῖς, χήρας καὶ ὀρφανὰ, ἐκ χριστιανικῶν κατ' ἐξοχὴν αἰσθημάτων. *Κάνω ψυχικὸ* σημαίνει προσφέρω ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς, βοηθῶ ἐξ εὐσπλαχνίας, ψυχικοὶ δέ, ψυχικάριοι, ψυχικάρηδες ὀνομάζονται οἱ προσφέροντες τὴν βοήθειαν ταύτην.

Τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας συνήθως ἐξαγγέλλει ἐπ' ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς, καλῶν τοὺς δυναμένους νὰ συνδράμουν. Οὕτως εἰς τὴν Κορώνην π.χ. «Ἄν τύχη καὶ εἶναι κανένας φτωχὸς ἢ ἄρρωστος ἢ καμμιὰ χήρα καὶ θέλῃ νὰ θερίσῃ, ν' ἄλωνίσῃ ἢ νὰ τρυγήσῃ ἢ νὰ κάνῃ ἄλλῃ δουλειᾷ στὸ χτήμα της, τότε κάνει ξέλαση· βγαίνει δηλ. ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησιὰ καὶ λέει: «Τὴν τάδε ἡμέρα ὁ τάδε ἔχει ξέλαση καὶ ἔργου θέλει ἅς κοπιᾶσῃ γὰρ τότε βοηθήσῃ». ¹¹⁾

Πολλάκις ὅμως τὴν πρωτοβουλίαν ἀναλαμβάνει κοινοτικός τις ἄρχων, ὅποτε ἡ πρόσκλησις γίνεται διὰ τοῦ κήρυκος ἢ τοῦ ἀγροφύλακος. Εἰς χωρία τῆς Ἡπείρου π.χ. ὁ ἀγροφύλαξ καλεῖ ἐκ τινος ὑψώματος «Ἀκοῦτε χωριό! Αὔριο θὰ κουβαλήσωμε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ ξύλα γιὰ τὸ σπίτι τῆς Κυρατάσαινας. Ὅσοι ἔχουν μούλάρια,

¹⁾ ΛΑ 1413, 22, Γ. Ἀναγνωστόπουλος.

²⁾ ΛΑ 1131, 5, 7, Μ. Λιουδάκη.

³⁾ ΛΑ 1358, 107, Μ. Λιουδάκη, Κυδωνίαι.

⁴⁾ ΛΑ 1161 Γ' 169, Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Α' 127, Γ. Α. Μέγας, Λῆμνος. Περβλ. Θρακικά τόμ. 11 (1939) σ. 95.

⁶⁾ ΛΑ 1148, 113, Μ. Λιουδάκη.

⁷⁾ ΛΑ 751, 114, Θ. Κωνσταντινίδης.

⁸⁾ ΛΑ 117, 186. Στ. Βίος, Χίος.

⁹⁾ Μιλτ. Λουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἡθῶν καὶ ἐθίμων, δημοτ. ᾠσμάτων προλήψεων κλπ., ἐν Βάρνῃ 1903 σ. 196.

¹⁰⁾ Ὁ ὅρος εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐσήμαινεν ἀρχικῶς γαίας ἢ κτήματα ἀνατεθέντα εἰς μονὰς ἢ ἐκκλησίας ὑπὸ εὐλαβῶν προσκυνητῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμονα Α' (1904) σ. 103 - 4. Φ. Κουκουλέν, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 35. Περβλ. Χριστιανικὴν Κρήτην ἔτ. Α', Ἡράκλειον 1912, σ. 17, 270, 359 κ.ᾱ. Χ. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνύμια Ρόδου μεσαιωνικῶν χρόνων, Ἑλληνικά 10 (1937 - 8) σ. 121.

¹¹⁾ ΛΑ 1159 Β', 88, Γ. Ταρσούλη.

νά τὰ στείλουν καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν νὰ ἔλθουν νὰ βοηθήσουν. Κανένας νὰ μὴ λείψη Τὸνα χέρι νίβει τᾶλλο καὶ τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο»¹⁾).

Κυριακαὶ ἡ μικραὶ ἑορταί, λαφρογιόρτια, διατίθενται συνήθως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοιούτου εἵδους ὁμαδικῶν ἐργασιῶν· ἔναι νιὰ φτωχιά, δὲν ἔχει νὰ πλερώσῃ μεροδούλια, καλεῖ τὴ γιορτὴν μέρικους καὶ τὴ βοηθᾶνε. Δὲν τοὺς πληρώνει μόνο τοὺς τάϊζε.²⁾

Ἄξιον ἰδιαιτέρου λόγου εἶναι παλαιὸν ποιμενικὸν ἔθιμον, ἐπιχωριάζον, καθ' ὃς ἔχομεν εἰδήσεις, ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ καὶ Δωδεκανήσῳ καὶ ἀποδεικνύον βαθεῖαν συναίσθησιν ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς. Τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκρότησιν ποιμνίου παρὰ ποιμένος ἀπολέσαντος ἐξ ἀτυχίας τὸ ποίμνιόν του ἢ πτωχοῦ ἀγρότου, ἐπιθυμοῦντος ν' ἀποκτήσῃ ποίμνιον. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται οὗτος τὴν συνδρομὴν τῶν ὁμοχωρίων του, ζητῶν ἀπὸ καθένα ἐξ αὐτῶν τὴν δωρεὰν ἑνὸς μικροῦ ζώου, ἀρνίου ἢ ἐριφίου. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ὀνομάζεται χάρη. Βγῆκε γιὰ χάρες, μαζεύει χάρες εἶναι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις. Ἐν Καρπάθῳ λέγεται θλουμμάρι³⁾ (ἐκ τοῦ θρεμμάρι). Ἐν Κρήτῃ τὸ δωρούμενον ζῶον λέγεται ἔμπολον (βγαίνει στὰ ἔμπολα) καὶ ἡ σχετικὴ διαπραγματεύσις, γνωστὴ μὲ τὸν ὄρον ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι⁴⁾ προσλαμβάνει χαρακτῆρα ἐπίσημον καὶ τρόπον τινὰ τελετουργικόν. Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Μ. Λιουδάκη, ἀριθ. 1380 Α' σ. 20) παραθέτω ἐδῶ σχετικὴν περιγραφὴν: «Ὅταν ἤθελε κάποιος νὰ γινῇ βοσκὸς καὶ δὲν μπορούσε ν' ἀγοράσῃ ὄζά, ἔθρεφεν ἕνα κάπρο ἢ ἕνα μουνούχο καὶ τὸν Ὀχτώβρη τὸν ἤσφαζε. Ἐζύμωνε καὶ μιὰ φουρνιὰ ψωμιὰ καὶ ἐκάλεινε τριάντα-σαράντα βοσκούς καὶ τῶς ἤκανε τραπέζι μιὰ σκόλη, ἕνα Σάββατο ἀργά, ὅποτε ἤθελε. Ἐτρώγανε κι ἐπίνανε κι ὄντ' ἐφεύγανε, τοῦ λέγανε: Τὸν Ἀπριλομάη νὰρθῇς νὰ σοῦ δώσω ἕνα ὄζό. Ὁ βοσκὸς ἤφηνε ἀσάκαστο⁵⁾ ἕνα ἀπὸ τὰ καινούργια ὄζα καὶ τὸν Ἀπριλομάη ὁ ἄλλος ἤπαιρνε μιὰ ὀκὰ κρασί, ἔμαγερνε καὶ σκέτο φαῖ καὶ ἤπαιρνε τ' ἀρνί, τὸ ἔμπολο, ὅπως τὸ λέγανε. Πήγαινε σ' ὅλες τὶς μάντρες κι ἔπαιρνε τόσα ἀρνιά ἢ ρίφια, ὅσους βοσκούς εἶχε καλεσμένους στὸ τραπέζι. Κι ἔτσι ἔπαιρνε τριάντα-σαράντα ἀρνιά κι ἐνέπιανε. Αὐτὸς ὁ βοσκὸς λέγεται κουρουπάρης.⁶⁾

¹⁾ Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριό μου, Ἀθῆναι 1933, σ. 97.

²⁾ ΛΑ 1508, 95, Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι.

³⁾ Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ Θ' (1906) σ. 32· βλ. καὶ Γ. Χατζηδάκη, Ἀθηνᾶ ΚΒ', 261.

⁴⁾ Στ. Ξανθονδίδη, Ποιμεν. Κρήτης ἐν Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ Ε' (1918) σ. 276.

⁵⁾ ἀσάκαστο = ἐλεύθερον (ἐκτὸς σηκοῦ) μετὰ τῆς μητρὸς του ἐρίφιον ἢ ἀρνίον, ἵνα θηλάξῃ περισσότερον καὶ παχύνῃ.

⁶⁾ Κουρουπάρης ἐν Κρήτῃ σημαίνει τὸν ἰδιοκτήτην οἰκοσίων προβάτων. Κουρουπάρικα καὶ κουρουπάρια τὰ τρεφόμενα ἐν τοῖς χωρίοις πρόβατα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κου-

Τοιουτοτρόπως μὲ τὰ ἔμπολα τῶν ὁμοχωρίων του γίνεται κουρουπάρης ὁ πτωχὸς βοσκός. Τὸ ἀρνοκλήσι ἀναλαμβάνει ἐνίοτε νὰ διοργανώσῃ χάριν πτωχοῦ βοσκοῦ πρόσωπον ἔχον κοινοτικὸν ἀξίωμα ἢ λειτούργημα, ἀγροφύλαξ, ἱερεὺς ἢ καὶ εὐαγὲς ἴδρυμα, ὡς ἐκκλησία, μονὴ κ.τ.τ.¹⁾

Τὴν ἀρχὴν τοῦ φιλανθρωποῦ τούτου ἔθιμου δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς. Ἡ λέξις ὅμως ἀρνοκλήσι ἐκ τῆς κατασκευῆς της φαίνεται πολὺ παλαιὰ καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ τὸ ἔθιμον εἶναι ἐπίσης παλαιόν.²⁾

Β'. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΕΡΓΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

1) Ἀγγαρεία διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμων, ὑδραγωγείων κλπ.

Ὁ ὅρος ἀγγαρεία εἶναι ὁ μᾶλλον χρησιμοποιούμενος εἰς τοιούτου εἶδους ὁμαδικὰς ἐργασίας. Τὸ χωριὸν ἔχει ἀγγάρεια νὰ φτιάσῃ τὸ σχολεῖο, ἔχουμ' ἀγγάρεια γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δρόμο κ.ο.κ. Ἡ πρόσκλησις εἰς τὴν κοινὴν ἐργασίαν γίνεται ἐπισήμως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ εἰς κεντρικὴν τινὰ πλατεῖαν ὑπὸ τοῦ ἀγροφύλακος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατοίκων. Διὰ κωδωνοκρουσιῶν συνήθως προσκαλοῦνται πάντες νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ ν' ἀρχίσουν τὸ ἔργον. «Ὅταν θέλουν ν' ἀνοίξουν κανένα δρόμο ἢ νὰ χτίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ κάμουν ἄλλη δουλειὰ γιὰ τὸ χωριό, σημαίνει ἢ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν νύχτα, πριχοῦ νὰ ξημερώσῃ,

ραδάρικα ἢ ξωτάρικα ὁζά = τὰ τοῦ ποιμνίου. Κουρουπάρικα λέγονται ἐπίσης πρόβατα ὀλίγα τὸν ἀριθμόν, παραδιδόμενα εἰς μεγαλύτερον ποιμνιον πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν φυλάκων.

¹⁾ Βλ. Στ. Ξανθουδίδην, ἐνθ. ἀν.

²⁾ Βλ. ἐκθεσιν γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ, Ἀθηνᾶ Λ, 409. Ἡ λ. ἔμπολον, νομίζω, ὅτι πρέπει ἐτυμολογικῶς νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ ἐμπολιάζω, μπολιάζω = σημειώνω, σημαδεύω. ἔμπολον δηλ. σημαίνει τὸ σημειωμένον, σημαδεμένον ζῷον. Τὸ σημάδεμα τοῦτο γίνεται δι' εἰδικὸν σκοπὸν, ὥς διὰ νὰ δοθῇ πρὸς φύλαξιν εἰς τινὰ βοσκὸν ἢ ὥς τιμητικὴ δωρεὰ πρὸς ἀνάδοχον ἢ βαπτιστικὸν κ.τ.τ. Τὴν ἔννοιαν τοῦ σημαδεμένου, τοῦ σημαδέματος, μᾶς δίδουν καὶ οἱ συγγενεῖς τύποι πολiάρι ἀμπολιάρι, οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὴν «Ὁμορφὴν βοσκοπούλα» τοῦ Ν. Δριμητικοῦ (17ος αἰ.):

Τὸ προβατάκι τ' ἄσπρο τὸ πολiάρι,
ὁπού 'χα τῆς Κυρᾶς μου ἀμπουλιάρι,
ἐκεῖνο μόνον νᾶχω μετὰ μένα,
νὰ πηαίνωμε τὰ δυὸ συντροφιασμένα.

(στ. 449-452· βλ. Κρητικὰ Α' σ. 139)

Πρβλ. καὶ Γιάννη Μαυρακάκη, Ποιμενικὰ Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 63.

εἴτε Κυριακὴ ἂν εἶναι, εἴτε μικρόσκολη, καὶ μαζεύονται ὅλοι οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά καὶ βοηθᾶνε »¹⁾). Περιγραφὴν τοιαύτης ὁμαδικῆς ἐργασίας διὰ τὸ κτίσιμον ἐκκλησίας ἐν Ἡλείῳ μᾶς δίδει ὁ ποιητὴς Κ. Κρυστάλλης²⁾. « Ἀκοῦστε χωριανοί! ταχιά πού θὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες νὰ σκωθῇτε ὅλ' σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! ὅποιος δὲν σκωθῇ καὶ δὲν πάη, νᾶχη τ' Ἀϊ-Νικόλα τὴν κατάρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσταγὴ τὸ Σαββατόβραδο στὸ μεσοχώρι καὶ σὲ ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγναντους καὶ σὲ πεζούλια ἀπάνου... Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἐτσάκισαν τὰ ἐφτὰ μεσάνυχτα... ξάφνου μαζὶ κι οἱ πέντε καμπάνες τῶν ἁψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριό... εἶχε καὶ τὸ χειμῶνα ἢ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Ἀϊ-Νικόλας, καὶ τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τὸν ἐξανάχιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μονάχα τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κι ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα καὶ τὰ μάρμαρα... Κατέβαιναν κι ἔτρεχαν ποιὸς νὰ πρωτοπεράσῃ τὸν ἄλλον... μπροστὰ τὰ βιολιὰ πάντα κι οἱ δημογέροντες κι οἱ παπάδες φορτωμένοι κι αὐτοὶ καὶ πίσω τὸ πλῆθος... »

Ἄν διὰ τὸ κοινὸν ἔργον προσλαμβάνονται εἰδικοί τεχνῖται, κτίσται, μαραγκοί, κλπ., ὑποχρεοῦνται πάντες οἱ κάτοικοι ἐκ περιτροπῆς νὰ διαθέσουν τὰ τῆς διατροφῆς των. Τοὺς μαστόρους τοὺς ἐφίλευαν ὁ κόσμος μὲ τὸ νουδέι³⁾.

2) Ἀγγραφεὶα διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινοτικῶν κτημάτων.

Κοινὰ κτήματα τῆς κοινότητος ἢ τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μονῆς ἢ τοῦ σχολείου καλλιεργοῦνται διὰ συνεργασίας τῶν χωρικῶν κατὰ παλαιὰ ἔθιμα. «Τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀμανὴν τῆς Χίου ὁργώνουν 60-70 ζευγάρια μαζὶ ἢ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων»⁴⁾, τμῆμα δὲ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Ἀμανῆς, μεταξὺ τῶν χωρίων Παρπαριᾶς, Ἀγίου Γάλακτος καὶ Κουρουνίων, δὲν εἶναι διηρημένον εἰς κλήρους, ἀλλὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ κοινοῦ καὶ φέρει τὸ ὄνομα Κομώνη (commune). Εἰς παρόμοιον ἴσως λόγον ὀφείλεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Κοινή.⁵⁾ Ἀπὸ κοινοῦ γίνεται καὶ ἡ ἐργασία πρὸς ἐκχέρσωσιν κοινοτικῶν κτημά-

¹⁾ ΛΑ 1159 Β' 88, Γ. Ταρσούλη, Κορώνη. Πρβλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. 13 σ. 153. « Διὰ νὰ κτίσουν ἐκκλησίαν εἰς Σκοπὸν τῆς Ἀνατολ. Θράκης συγκεντρώνονται ὅλοι διὰ κωδωνοκρουσίας καὶ ἐργάζονται τὰς νυκτερινὰς ἰδίως ὥρας ». ΛΑ 1153 Β' 123, Μ. Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα (προσωπ. ἐργασία διὰ κοινοτικὸν ἔργον).

²⁾ Παρνασσός 15 (Ἀθῆναι 1892) σ. 190-194.

³⁾ ΛΑ 1160 Α' 113, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Δήμου.

⁴⁾ Γ. Α. Μέγας, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογραφίας σ. 9.

⁵⁾ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὰ τοπωνυμικά τῆς Χίου, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Β' σ. 43. Κοινὰ καθίστανται συνήθως τὰ δι' οἰονδήποτε λόγον μένοντα ἄνευ ἰδιοκτήτου κτήματα.

των, ἅτινα συνήθως μετὰ τὴν ἐκχέρσωσιν διανέμονται εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας.¹⁾

3) Κοινὴ ἔξοδος τῶν χωρικῶν πρὸς καταδίωξιν ἀγρίων ζώων, ληστῶν κ.λπ. ἢ ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον, δηλοῦται δὲ διὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη ὄρου παγὰνα ἢ παγανιά: «ἐπῆραν τὴν παγὰνα νὰ πᾶν νὰ βροῦν τὸ ζῶ»²⁾, «τὰ ἀτσοκάνιστα (τὰ μὴ εὐνουχισμένα) δαμάλια ἀγριεύουν· γι' αὐτὸ πᾶνε παγὰνα καὶ τὰ τουφεκᾶνε, σὰ νὰ εἶναι ἄγρια θηρία».³⁾

Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ λατιν. paganus (χωρικός, ἐθνικός, μὴ χριστιανός, ἀβάπτιστο παιδί, δαιμονικό), προσέλαβε δὲ ἤδη κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν σημασίαν συγγενῇ πρὸς τὴν σημερινήν, ἥτοι περίπολος στρατιωτῶν καὶ ιδιωτῶν πρὸς δίωξιν πολεμίων ἢ ληστῶν ἢ πρὸς θήραν ἀγριμίων.⁴⁾

Ταυτόσημος καὶ ὀλιγώτερον ἐν χρήσει εἶναι ὁ ὄρος ὀρδιά:⁵⁾ «τὸν παλιὸ καιρὸ κᾶνανε ὀρδιά, δηλ. φυλάγανε τὰ πόστα, γιὰ νὰ μὴν κατεβοῦν οἱ κλέφτες καὶ τοὺς πάρουν τ' ἄλογα, τὰ βόδια. Μαζεύονταν πέντε ὥς ἕξ καὶ πηγαίνανε καὶ πιάνανε ἀπὸ δυὸ-δυὸ τὰ πόστα ὥς τὴν αὐγὴ. Ὅλο τὸ χωριὸ φύλαγε μὲ τὴ σειρά».⁶⁾

Ἐν Κῶ διὰ παρομοίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον παραμόνεμα.⁷⁾

4) Ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος τῆς συνεργασίας.

Τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κοινὸν ἐμφαίνουν καὶ συνήθειαι τινες τῶν ἀγροτῶν, σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἑναρξιν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν ὠρίζον ἄλλοτε οἱ γέροντες, οἱ προεστοὶ τῶν χωρίων, σήμερον δὲ ἡ κοινοτικὴ ἀρχή. Οὕτως εἰς Παρπαριὰν Χίου οἱ γέροντες κηρύσσουν τὴν ἑναρξιν τῆς σπορᾶς, πότε θ' ἀναβοῦν εἰς Ἀμανὴν (ἥτις εἶναι γῆ κοινή), πότε θὰ δύνανται νὰ κόψουν χόρτα διὰ τὰ ζῶα των, πότε θ' ἀρχίσῃ ὁ θερισμός, ὅπως ἐπίσης ὀρίζουν καὶ πόσα ζῶα (σωθρόφια) δικαιοῦνται νὰ ἔχῃ ἕκαστος

τὰ φερόμενα μὲ διάφορα ὀνόματα: ἔρμα (Πελοπόννησος, Θράκη), βεράνικα (Χαλκιδική), κ.ο.κ. Εἶναι τὰ λεγόμενα κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν *ξαλείμματα* ἢ *ἐξαλείμματα*, περὶ ὧν βλ. Π. Καλλιγᾶν, Μελέται καὶ Λόγοι (1882) σ. 256-7, Ν. Ἑλληνομνήμονα, 11 (1914) σ. 491-2, Κ. Ἀμαντον, Χιακὰ Χρονικὰ Α' σ. 153. Πρβλ. Miklosich-Müller, Acta et dipl. 1865 τόμ. 3, σ. 174.

¹⁾ Βλ. καὶ Ν. Η. Ἀναγνωστοπούλου, Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις, παραρτ. Γεωργ. Δελτίου, Μάρτιος 1929 σ. 7. Πρβλ. Ecloga Leonis et Constantini ἔκδ. Antonius G. Momphératus, Athenis 1889 σ. 31. Τὴν τοιαύτην διανομὴν χαρακτηρίζουν ἐν Ρόδῳ διὰ τοῦ ὄρου χωριολοῖ. Βλ. Ἀ. Βρόντην, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου ἐν Λαογραφίᾳ IB' σ. 129.

²⁾ ΛΑ 894, 73, Δ. Πουλάκης, Αἴγινα.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 91.

⁴⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην, Παραδ. 2, 1254-1255.

⁵⁾ Συνώνυμον πρὸς τὸ ὀρδή, ὅπερ ἐκ τοῦ τουρκομαν. ordu=στίφος ἄτακτον.

⁶⁾ ΛΑ 1378 Γ' 12, Γ. Ταρσούλη, Μεσοχώρι Πυλίας. ⁷⁾ ΛΑ 1575, 11, Ἀ. Καραναστάσης.

κάτοικος καὶ ποῦ θὰ βόσκουν. Οἱ ἴδιοι ἐκτιμοῦν καὶ τὴν ἀποζημίωσιν, ἣν ἕκαστος ζημιωτῆς ὀφείλει νὰ καταβάλῃ. Τὰς ἀποφάσεις των ἀνακοινώνουν διὰ τοῦ διαλαλητοῦ, ἀνερχομένου εἰς στέγην οἰκίας ἀπέναντι τοῦ χωρίου ¹⁾).

Ἀπὸ κοινοῦ ἐγίνετο ἄλλοτε καὶ ἡ ἑναρξὶς τῆς ἐργασίας πρὸς ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης, τὸ κέντος, ὅπως λέγεται ἐν Χίῳ ²⁾. Εἰς Λακωνίαν μὲ τὸν ὅρον στημὸς ³⁾ χαρακτηρίζεται ἡ κοινὴ συμφωνία περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ μετακομισθοῦν τὰ θερισθέντα δημητριακά, ἵνα κατόπιν ἀφήσουν ἐλεύθερα τὰ ζῶα εἰς τοὺς θερισθέντας ἀγρούς πρὸς βοσκήν. Ἀνάλογα ἔθιμα ἔχομεν εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, Κυκλάδας ⁴⁾ καὶ ἄλλαχοῦ.

Τὸ ἔθιμον προφανῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἄρχων ὥριζε τὴν ἑναρξιν τῆς ἐργασίας, ἵνα συγχρόνως θερίζωνται ὅλα τὰ κτήματα καὶ ἀφίνωνται μετὰ ταῦτα τὰ ποίμνια ἐλεύθερα πρὸς βοσκήν. Εἰς τὰ Βασιλικά (ἐκδ. Ι. Δ. Ζέπου 7, 17, 4) ἀναγράφεται διάταξις, καθ' ἣν « πρὸς τὴν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τὸν χρόνον τοῦ θέρους καὶ τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσι ».

Γ' ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ἡ συνεργασία, ἡ προερχομένη ἐξ εὐρυτέρου πνεύματος κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, δηλοῦται διὰ διαφόρων ὀνομασιῶν. Γνωστὸς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐν πρώτοις ὁ ὅρος ἐργατιά ἢ ἀργατιά (ἀργαδιὰ ἐν Δωδεκανήσῳ ⁵⁾, ἀργατία ἐν Μάνῃ καὶ Πόντῳ ⁶⁾) εἰς δήλωσιν κοινῆς συμπράξεως ⁷⁾: Σήμερα ἔχουμε ἀργατιά, θὰ βά-

¹⁾ Κ. Ν. Παπαδάκη, Ἐντυπώσεις ἐκ Παρπαφίᾶς Χίου, Χιακὰ Χρονικά 1, τευχ. Α' σ. 77.

²⁾ Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης βλ. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1 τευχ. Α', Ἀθῆναι 1938 σ. 96 - 100.

³⁾ Εἰς παλαιὸν ἔγγραφον συμβάσεως ἱατροῦ μὲ τὸ χωρίον Ἀφούγγια ἀναφέρεται: « ὡς καθὸς ἦνε ὁ στίμος ἀπο παλαια... » Ν. Ἑλληνομνήμων 14 (1917) σ. 55. Βλ. καὶ ΛΑ 721, 128, Κ. Νεστορίδης. Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ στήνω. Εἰς Νάξον τὴν μεταχειρίζονται εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια μὲ τὸ στήνω εἶναι προφανής: « Τὸ καζανάκι στὸ στημὸ πού θὰ στηθῇ ». (ΙΑ 515, 725, Δ. Ζευγώλη). Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐννοίας, δηλούσης τόπον, προσέλαβεν ἴσως καὶ χρονικὴν σημασίαν.

⁴⁾ Π. Ζερλέντη, Μαντροκαθίσματα, βουδομαντρές, θεμωνιά, μητάτο. 1923 σ. 1.

⁵⁾ Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρης, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις, ἔτος Α' 1947 σ. 143.

⁶⁾ Ἀγ. Φωστηροπούλου, Τὸ χωρίον Ἰμέρα, ἐν Ἀρχ. Πόντου 11, 156. πρβλ. Σύλλ. Κ. Π. παράρτ. τόμ. ΙΖ' (1886) σ. 125. ΛΑ 1523α 49, Ἰ. Γιαννακοῦρος. Ἀργατία γίνεται ἐν Μάνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν κινδύνου ἀντεκδικήσεως (βεντέττας) ἐκ μέρους μελῶν τῆς οἰκογενείας φονευθέντος. Οἱ διατρέχοντες τὸν κίνδυνον συγκεντρώνουν πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους (Ἀνδρικακιαναῖοι, Τσιγουρακαῖοι κ.λ.π.) καὶ ὅλοι μαζὶ πηγαίνουν εἰς τὸ κτῆμα τοῦ διατρέχοντος τὸν κίνδυνον καὶ ἐργάζονται. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιτηροῦν τὰ πέριξ, ἵνα ἐγκαίρως εἰδοποιήσουν, ἂν τυχὸν ἐμφανισθῇ ἐχθρὸς. (Ἀνακ. τοῦ φιλολόγου Ἀν. Ἀνδρακάκου).

⁷⁾ Ἀργατιά σημαίνει καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐργατῶν: π. χ. κάθησε ἡ ἀργατιά γιὰ φαί.

λουμε ἀργατιά στ' ἀμπέλι, στὸ χωράφι... Τὴν ἔννοιαν ὡσαύτως τῆς συγκεντρώσεως πολλῶν πρὸς κοινὴν ἐργασίαν ἔχουν αἱ λέξεις μάζεμα¹⁾ καὶ παρακαλιά: Σκάβουν τ' ἀμπέλι μὲ παρακαλιά ἢ μὲ παρακάλια λέγουν ἐν Αἰτωλίᾳ²⁾, κάνουν καλεσκή λέγουν ἐν Φυσίῃ Λήμνου³⁾, κάνουν παρακάλεση ἐν Πυλῖᾳ⁴⁾, καλιστοῇ ἐν Λέσβῳ⁵⁾, καλεστικὴ ἐν Σκύρῳ⁶⁾, παρακάλεση ἢ παρακαλεσιὰ ἐν Μεσσήνῃ⁷⁾ κλπ.

Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατεῖ ὁ ὅρος ξέλαση⁸⁾, χαρακτηριστικὸς τῆς ὁμαδικῆς ἐξόδου δι' ὠρισμένην ἀγροτικὴν ἐργασίαν, συνεκδοχικῶς σημαίνων καὶ τὴν σύμπραξιν εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας: Ἔχουμε ξέλαση νὰ σκάψουμε τ' ἀμπέλι, ἀλλὰ καὶ ξέλαση νὰ ξάνουμε μαλλιά. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (ἐξέλασις-ἐξελασία), προσέλαβε δὲ τὴν σημερινήν της ἔννοιαν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν⁹⁾. Εἰς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου λέγεται καὶ κρασοφιλιά, ἔνεκα τοῦ ἐπιδαψιλευμένου οἴνου κατὰ τὴν ἐργασίαν¹⁰⁾.

Τὴν ἔννοιαν τῆς συγκεντρώσεως πρὸς κοινοπραξίαν ἔχει καὶ ἡ λέξις ἀγγαρεία-ἀγγάρεια, γνωστὴ οὕσα ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων καὶ ἐτυμολογούμενη ὑπὸ τοῦ Ἑσυχίου ἐκ τοῦ περσικοῦ ἄγγαρος = ἀχθοφόρος. Τὴν πρώτην σημασίαν τῆς «ἐκ βίας γινομένης ὑπηρεσίας», ὡς δοῖται ὑπὸ τοῦ Σουίδα, μὲ τὴν ὁποίαν εὐρίσκουμεν τὴν λέξιν εἰς τὴν Γραφήν¹¹⁾, εἶχε κατὰ φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἰσχυρὸς φεουδάρχης ὑπεχρέωνε εἰς ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς τινος ἅπαντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένους δουλοπαροίκους καὶ ἐλευθέρους καλλιεργητάς¹²⁾. Τὴν

¹⁾ ΛΑ 713, 85, Β. Φάβης.

²⁾ ΛΑ 916, 53, Δ. Λουκόπουλος.

³⁾ ΛΑ 1160 Β' 225, Γ. Α. Μέγας.

⁴⁾ ΛΑ 1378 Γ', 6, Γ. Ταρσούλη.

⁵⁾ Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά (ἐν Ἀθήναις 1903) σ. 96.

⁶⁾ ΙΑ 560 Β', 22.

⁷⁾ ΙΑ 587, Δ. Γεωργακάς.

⁸⁾ Π. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἂν. σ. 472. Ἀγ. Σγουρίτσας, Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ Α' (Ἰανουάριος 1938) 9. ΛΑ 1098, 506, Ι. Κακριδῆς, Τρίκκαλα Κορινθίας. Ὁμ. Γεωργακάς, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου Η' (1941) σ. 187. Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ΙΓ' (1938), σ. 632. ⁹⁾ Βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικά 4 (1931) σ. 320.

¹⁰⁾ Λαογραφία Α' (1909) σ. 130, πληροφ. ἐξ Ἡλείας Κ. Ἀναστασιανοῦ. Φιλιά (ἡ), ἐν Πελοποννήσῳ λέγεται γενικῶς ἡ φιλοξενία, τὸ φιλεύειν: *Θυμήσου τὴν φιλιά μας*, λέγουν συνήθως εἰς τὸν ἀπερχόμενον ξένον εἰς τόνον ἀστεῖον, θέλοντες τρόπον τινὰ νὰ δείξουν, ὅτι δὲν ἦτο καὶ σπουδαία ἡ παρασχεθεῖσα φιλοξενία. ¹¹⁾ Ματθ. 5, 41.

¹²⁾ Περί ὑποχρεώσεων ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μορτίτας καλλιεργητάς ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου βλ. Γ. Χρηστάκη, Ζωγράφον, Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα ἐν Θεσσαλίᾳ σ. 39. Εἰς παλαιότερα κείμενα πολλὰς εὐρίσκουμεν σχετικὰς εἰδήσεις: Διὰ κανόνος τῆς 5' Οἰκουμ. Συνόδου ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἐπισκόπους «ἀναγκάζειν τινὰς καρποφορεῖν ἢ ἀγγαρείας διδόναι ἢ διὰ ταῦτα ἀφορίζειν» *Ράλλη-Ποτλῆ*, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήνησι 1852, 1, 133. Δι' ἀργυροβούλλου τοῦ Δεσπότη Θεσσαλίας Νικηφόρου Δούκα (1266) ἡ ἐπὶ τοῦ Πηλίου μονὴ τῆς Μακροννητίσσης ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγγαρείας *Miklosich-Müller*, Acta et diplomata, IV, 419. Πρβλ. Δ. Κ. Τσοποτόν, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Θεσσαλίας σελ. 52.

αὐτὴν σημασίαν διετήρησε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας¹⁾ καὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἡ ἀγγαρεία ἦτο ἐκ τῶν ἐπαχθεσιμάτων πιέσεων τῶν κυριάρχων κατακτητῶν. Σήμερον ἀπαντᾷ μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐκεῖ ὅπου διατηρεῖται καὶ ἐφαρμόζεται τὸ παλαιὸν ἔθιμον τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐργασίας, ὡς π.χ. ἐν Μάνη, ὅπου «οἱ μεγαλοκτηματῖαι διὰ κωδωνοκρουσιῶν καλοῦν τοὺς γεωργοὺς δι' ἐργασίαν εἰς τὸν ἀγρόν των»²⁾, ἐν Λήμνῳ, ὅπου ὁ ἀφεντικός ἐπιβάλλει 'εἰς τὸν κεχαγιάν, τὸν μισθωτὴν καλλιεργητὴν τῶν κτημάτων του, νὰ πὰ νὰ τοὺν φέρῃ ἐξ βαρέλια νιρὸ ἀπ' τοὺν Αὐλῶνα, νὰ γιμώσῃ οὕλις τὶς σφίδες καὶ τὰ πθάρια, γιὰ νὰ πιράσῃ τς δεκαπέντε μέρεις, ὅσου νὰ ξανάρθῃ οὐ κιαχαγιάς νὰ τοὺν νιρουκουβανήσῃ³⁾. Ἡ παλαιὰ σημασία διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς παροιμίας: «μικρὸ χωριό, πυκνὴ ἀγγάρεια⁴⁾· μὲ ἀγγαρεία ἀμπέλι δὲν γίνεται, τσαῖρι δὲν προκόφτει⁵⁾· ἀνθρώπου παρακάλεση ὁμοιάζει τὴν ἀγγάρεια. Μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἡ ἀγγαρεία προσέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς συνεργασίας εἰς ἔργον κοινῆς ὠφελείας ἢ φιλανθρωπίας. «Ἡ ἀποκτηνωτικὴ ἀνατολικὴ ἀγγαρεία ἐξελίσσεται πρὸς ἐλευθεροπρεπεῖς ἐργασίας» λέγει ὁ Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδης, ἐξετάζων λεπτομερῶς τὸν θεσμόν τῆς ἀγγαρείας⁶⁾.

Μὲ τὴν σημασίαν τοῦ βοηθῶ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ρῆμα παραπιάνω ἐν Κρήτῃ⁷⁾. Παλαιότερον ἐπὶ Ἑνετοκρατίας εὐρίσκομεν τὴν λέξιν παραπιασμός⁸⁾, συνώνυμον πρὸς τὴν ἀγγαρείαν, ἐκ τοῦ παραπιεσμός (παραπιέζω), λέξεως τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς, ἀπαντώσης παρ' Ὁρειβάσιω⁹⁾ καὶ Σέξτω Ἑμπειρικῶ¹⁰⁾.

Ἐτέρα λέξις, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἶναι τὸ παρασπόρι. Ἡ λέξις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μέρος τοῦ κτήματος, σπειρόμενον ἰδιαίτερος δι' ἀγγαρείας τῶν δουλοπαροίκων πρὸς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου (τσιφλικούχου)¹¹⁾. Τὴν σημασίαν ταύτην διατηρεῖ εἰς τινὰ μέρη καὶ σήμερον. Οὕτως

¹⁾ Α. Μομφεράτου, Μεθώνη Κορώνη ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1914 σ. 55. Σ. Ζαμπελίου, Κρητικοὶ γάμοι, ἐν Τουρίνω 1871 σ. 125.

²⁾ ΛΑ 1485, 5, Στ. Τζουμειλέας.

³⁾ Γ. Α. Μέγα, Λαϊκὴ Οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β' 1940 σ. 4.

⁴⁾ Βλ. καὶ Ν. Δημητρακόπουλον, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις 2, 91.

⁵⁾ Βάρνερ, ἀγγαρεία 1. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β' 28.

⁶⁾ Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Σύστημα ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας Α' (Ἀθῆναι 1928) σ. 27.

⁷⁾ ΛΑ 1584, 185, Στ. Ξανθουδίδης, Κρήτη.

⁸⁾ Α. Μομφεράτος, ἐνθ. ἀν.

⁹⁾ Ἐκδ. Daremberg σ. 101.

¹⁰⁾ Πρὸς μαθηματικοὺς 7, 192. Βλ. Λεξ. Liddel-Scott-Κωνσταντινίδου, λ. παραπιεσμός.

¹¹⁾ Ὅτι ἀρχικῶς ἡ λέξις ἐσήμαινε τὸν ἰδιαίτερον ἀγρόν, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ *Du Cange* (gloss. gr.): παρασπόρια, καστρέσια, ἰδιόκτητα in gloss. Basilic. *peculium castrense*. Κατὰ τὸν Κ. Ἀμαντον (Ἑλληνικά 4, 320) παρασπόρι πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸν κατὰ δεύτερον ἔτος σπειρόμενον ἀγρόν, τὸν εἰς τινὰς Κυκλάδας λεγόμενον παραγκαιριά.

ἐν Ἡπείρῳ «παρασπόρια ἐκαλοῦντο οἱ ἀγροί, οἱ σπειρόμενοι δι' ἀγγαρείας τῶν χωρικῶν χάριν τῶν λεγομένων σπαήδων». ¹⁾ Ἐν Λήμνῳ «ἀπ' ὅσα χουράφια εἶχε τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τὰ σπερνιν οὐ κιαχαγιᾶς τημσάρκα, κρατοῦσιν ἓνα χουράφ' τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τό βαζι παρασπόρ', ἐντελῶς θ' κὸ τ'. Οὐ κιαχαγιᾶς ἥθιλι νὰ τοῦ τὸ σπείρ', νὰ τοῦ τὸ θερίσ, νὰ τοῦ τ' ἀλουνίς' μὲ τὰ θκά τ' τὰ ζῶα, νὰ τοῦ τὸ πάη ἔτ' μου» ²⁾.

Ἐν Αἰτωλίᾳ λέγουν τὸ ἔχω παρασπόρι = τὸ σπέρνω μόνος μου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σεμπρικὸ (ἢ κουλληγικὸ ³⁾). Ἐπειδὴ ὁ ἰδιαίτερος αὐτὸς ἀγρὸς τοῦ γαιοκτήμονος, τὸ παρασπόρι, ἐσπείρετο ἄλλοτε δι' ὁμαδικῆς ἐργασίας (ἀγγαρείας), ἡ λέξις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας ⁴⁾ καὶ κατ' ἀναλογίαν ἄλλων ὁμαδικῶν ἐργασιῶν, προσφερομένων πρὸς ἐνδεεῖς, ἔγινε ταυτόσημος πρὸς τὴν ξέλαση, παρακαλιὰ κ.τ.θ.

Μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν εἶναι γνωστὴ σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ ⁵⁾, Βοιωτίᾳ ⁶⁾, Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ⁷⁾, Λακωνίᾳ ⁸⁾. Ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Μ. Ἀσίᾳ περισσότερον ἐν χρήσει εἶναι ἡ λέξις *μεντζί* ⁹⁾. Τὴν λέξιν *γιαρδίμ* (ἐκ τοῦ τουρκ. *yardim*) μεταχειρίζονται ἐν Λήμνῳ· σήμερα θὰ κάνουμε *γιαρδίμ*. Οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *γιαρδίμτζήδες* ¹⁰⁾.

Ἑνικῆς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καὶ ὁ εἰς Κρήτην, Κύπρον, Κυκλάδας, Ἰονίους νήσους ἐν χρήσει συνώνυμος ὄρος *ἀγιουτάρω* ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *ajutare*, *aitare* ¹¹⁾, τὸ οὐσιαστ. *ἀγίδα* καὶ τὰ συγγενῇ *αἰτάρω*, *αἰδέρονω*, *αἰδάριση*, *αἰδάρισμα*,

¹⁾ Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 50.

²⁾ Γ. Α. Μέγας, Λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β', 1940 σ. 3.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. ΛΑ 765, 11.

⁴⁾ Καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ λέξεις σημαίνουν καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς εἰς αὐτὸν γινομένης γεωργ. ἐργασίας: *ἄνοιμα* = ὁ νεωστὶ ἐκχερσωθεὶς πρὸς καλλιέργειαν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία· *ὄργωμα* = ὠργωμένος ἀγρὸς καὶ ἄροσις· *κάψαλο* = ὁ ἐκ καύσεως θάμνων προελθὼν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία.

⁵⁾ ΙΑ ἀρ. 503, 118, Ἀναστ. Κουκουλέ.

⁶⁾ ΛΑ 1153 Β', 122, Μ. Ἰωαννίδου.

⁷⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. Περὶ τῶν κατὰ τόπους χρήσεων τῆς λ. βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικά 4, 320. G. Rohlf's, Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität, Halle 1930 ἐν λ. Z. von Ligenthal, Jus Graecoromanum 3, 32. II. Ἀ(ραβαντινοῦ) Χρονογραφία Ἡπείρου Γ, 241, Χ. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνύμια τῆς Ρόδου μεσαιων. χρόνων, Ἑλληνικά, 10, 127.

⁸⁾ ΛΑ 713, 180, Β. Φάβης.

⁹⁾ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΣΤ', 239. ΛΑ 1104 Γ', 104, Γ. Α. Μέγας. ΛΑ 1146, 41, Δ. Πουλάκης, Τσεσμές Μ. Ἀσίας.

¹⁰⁾ ΛΑ 1160 Α', 129, Γ. Α. Μέγας.

¹¹⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. Ἀθηνᾶ, 36 σ. (1924) σ. 154.

αἶδαριστής, αἶδαριστὸ κ.λ.π.¹⁾ Ἐν Νάξῳ ὁ ὅρος *σιφέρει* (ἐκ τοῦ τουρκ. *σεφέρει* = ἐκστρατεία, πόλεμος, ἐκδρομή, ταξίδι) χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ συμβάσεων καὶ ἐπὶ ὁμαδικῆς ἐργασίας: «Σμίγουνε δυὸ ἄνθρωποι καὶ κάνουνε μαζὶ τὶς δουλειές τους· καὶ κάνουνε σιφέρια π.χ. θὰ σπέρνουνε μαζὶ· βάζει καθένας τὸ βόδι του καὶ μὲ τὰ δυὸ βόδια ζευγαρίζουνε. Δυὸ μέρες πάει μιὰ παρέα στὰ σμυριδωρυχεῖα κι ὕστερα πάει ἄλλη· κάνουνε σιφέρει»²⁾. Ὁ ὅρος *σύψωμο*, γνωστὸς κυρίως ἐπὶ συμβάσεων μισθωτῶν, λέγεται ἐν Ἀνδρῶν κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν προσφερόντων τὴν ἐργασίαν των δωρεάν, μὲ τὴν παροχὴν τροφῆς μόνον, πρὸς βοήθειαν ὁμοχωρίων ἐχόντων ἀνάγκην³⁾. Ἡ δαπάνη διατροφῆς τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων βαρύνει κατὰ κανόνα τὸν ιδιοκτήτην τοῦ κτήματος⁴⁾.

Δ' ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας παρουσιάζουν μὲν κατὰ τόπους διαφοράς τινας καὶ παραλλαγάς, διέπονται ὅμως γενικῶς ἀπὸ βαθύ πνεῦμα ἐκτιμήσεως τῶν ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ στερεὰν ἠθικὴν ἀντίληψιν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων σχέσεις καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῶν συμφωνιῶν καὶ τῆς ἀνειλικρινείας ἐπακόλουθα. Ταῦτα ὁ λαὸς διετύπωσε παραστατικώτατα ἰδίᾳ εἰς παροιμίας: «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι εὐλογία Θεοῦ*⁵⁾, «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι πολλὰ καλὰ*⁶⁾, «*Οἱ πολλοὶ παίρνουν τὴν Πόλιν*⁷⁾, ἀποδίδων τὸ ρητὸν «*ἡ ἰσχὺς ἐν τῇ ἐνώσει*». Ὁμοίως τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τὴν τήρησιν τῶν συμπεφωνημένων ἀναγνωρίζει ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ λέγων: *συμφωνία καὶ νόμος*⁸⁾, τὰ βόδια δένουν ἀπ' τὰ κέρατα, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸ λόγο.

Ἡ σύμβασις πρὸς κοινοπραξίαν θεωρεῖται θεσμὸς ἱερός. Ἡ τιμιότης εἰς τὰς

¹⁾ Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας ἐν λ. αἶδα.

²⁾ ΛΑ 1524, 158 - 159, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 503, 152, Ἀν. Κουκουλέ.

⁴⁾ Ἐν Καρπάθῳ ἡ κοινὴ τράπεζα τῶν οὕτως ὁμαδικῶς ἐργαζομένων εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν εἰδικὸν ὅρον *σπορόταβλα* ἢ *τάβλα* βλ. Μ. Μιχαηλίδην - Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 49.

⁵⁾ ΛΑ 883, 471, Κ. Νεστορίδης, Λακωνία.

⁶⁾ ΛΑ 482, 639, Τ. Κανδηλῶρος, Γορτυνία.

⁷⁾ ΛΑ 880, 267, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

⁸⁾ Ἡ ἀνάγκη τῆς τηρήσεως τοῦ λόγου τονίζεται ὑπὸ παλαιοῦ νομικοῦ: «οὐδ' ἔννομον οὐδ' ἀρμόζον λογικῶ ζῶω τὰς ἰδίας τῶν λόγων ὁμολογίας δι' ἀθετήσεως κιβδηλεύειν· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, τοῦτο πρέπον ἀνθρώπῳ φυλάττειν λόγου ἀλήθειαν, εἴ γε μὴ μέλλει ἐν τῷ διαφθεῖρειν ψεύδει τ' ἀληθὲς ἔρημος λόγου γενόμενος, ἀπὸ λογικῆς ἐκπεσεῖν τάξεως» Αὐτοκρ. Λέοντος Νεαρά ιθ'. Βλ. Ν. Δημητρακόπουλον, ἐνθ' ἀν. σ. 110 - 111.

σχέσεις αὐτὰς εἶναι ζήτημα ἠθικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ διασάλευσις ἐκ μέρους τῶν συνεργαζομένων ἐπισύρει ἄμεσον τὴν τιμωρίαν ἐξ ἐπεμβάσεως αὐτῆς ταύτης τῆς θείας δίκης. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐὰν τύχῃ νὰ συμβῇ ζημία ἢ ἀπώλειά τις εἰς τὰ συνεταιρικά ἀγαθὰ, δηλ. νὰ ἐπέλθῃ θάνατος εἰς τι ἐκ τῶν ζώων τοῦ συνεταιρισμοῦ ἢ καταστροφή εἰς τὴν ἐσοδεῖαν κλπ., λέγουν ὅτι ἔγινε διαβολιὰ ἢ μαγαρισιὰ καὶ διὰ τούτου ἐννοοῦν, ὅτι ὁ ἕνας ἐκ τῶν συμπραττόντων ἔκλεψε ἢ κατὰ τινὰ τρόπον ἐδολιεύθη τὸν συνεταῖρον. Ἡ πίστις, ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις διέπει καὶ τὰ τῶν συμβάσεων, ὥς καὶ ὅλα τ' ἀνθρώπινα, φανερόνεται καὶ εἰς τὰ ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ λεγόμενα: *ὅταν κάμνουνε ὀρταγιά*¹⁾, *ἂν δὲν ταιριάσῃ τὸ ζάγανόν της*²⁾, *παθαίνουνε τοῦ ἡνιόχου τὰ ὄζα καὶ τότε ξεχωρίζουν*³⁾.

Ἡ δικαία διανομὴ εἶναι ρητὸν αἶτημα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως: «ὅποιος τρώει τὸ δίκιο τ' ἄλλουνοῦ, τρώει τὰ ποδάρια του», λέγει μία ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν λαϊκῶν παροιμιῶν, σημαίνουσα, ὅτι βεβαία τιμωρία ἀναμένει τὸν ἀδικοῦντα τοὺς ἄλλους. Ὁ Θεός, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, «ἔβαλε σχισμὴν στὴ μέση τοῦ σιταριοῦ, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γεωργοί, σὰν ἔχουν συντροφιά, νὰ μοιράζων καὶ τὸν ἕνα κόκκο, ἂν τύχῃ πάνω στὴ μοιρασιά νὰ περισσέψῃ»⁴⁾.

Παρὰ τὴν κοινὴν ὅμως ἀναγνώρισιν τῆς σημασίας τῆς συνεργασίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἰδιαίτερος ἐκτιμᾶται καὶ ἡ κατ' ἰδίαν διέξαγωγή τῆς ἐργασίας, ὥς ὁ προσφορώτερος τρόπος ἐξυπηρέτησεως τῶν ἰδίων συμφερόντων⁵⁾. Πολλὰ εἶναι καὶ αἱ παροιμίαι, αἱ ἐκφράζουσιν τοῦτο, ὥς καὶ τὰ ἐκ τῆς δυσαρέστου πείρας πορίσματα:

Κάλλιο τ' ἁλώνι σου μικρὸ καὶ νὰ ἦ μοναχικό σου. Τὸ μισιακὸ γαῖδούρι τὰ

¹⁾ Ὀρταγιά = συνεταιρισμός, συνεταιρικὴ ἐργασία· τὸ ἐν Θράκῃ ὀρτακλίκι.

²⁾ Ζάγανον· ἢ λ. ἀγνώστου ἐτύμου σημαίνει ἐνταῦθα κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ γούρι, τὸ τυχερό.

³⁾ ΛΑ 1380 Β', 44, Μ. Λιουδάκη, Ἅγιος Γεώργιος Λασηθίου. Πρβλ. Γιάννην Ἰ. Μαυρακάκην ἐνθ' ἂν. σ. 64.

⁴⁾ Ἀ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια. Ἐν Ρόδῳ 1930 σ. 44. Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον ἐνθ' ἂν. σ. 335.

⁵⁾ Ὅμοίως ἐξαίρεται ἡ σημασία τῆς προσωπικῆς ἐπιβλέψεως:

*Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι
κοπριά ναι στὸ χωράφι.*

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εὐρίσκομεν τὴν παροιμίαν μὲ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν γλωσσικὴν διατύπωσιν. Εἰς τὸν Πλίνιον ἀπαντᾶται: *maiores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt*. Κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐλέγετο: *πολὺ τῷ ἀγρῷ ὠφέλιμος ἡ τοῦ δεσπότου παρουσία*. Βλ. H. Blümner, *Die römischen Privataltertümer*, München 1911 σ. 547.

σκυλιά τὸ τρῶνε· Ὅποιος μονάχος πολεμᾷ, ποτέ του δὲν ξεπέφτει· Ὁ λύκος ἔχει τὸ σβέρκο του χοντρό, γιατί κάνει τὴ δουλειὰ μοναχός του· Τὰ ξένα χέρια σ' ἀναπαύκουν, μὰ τὴν καρδιά σου καύκουν, ὥς λέγεται ἐν Κύπρῳ.

Αἱ συνήθειαι, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν, εἶναι προφανῶς σχετικαὶ μὲ τὸ ἐκάστοτε κρατοῦν κοινωνικὸν σύστημα. Ἐκ τούτου ὁμοίας ἢ ἀναλόγους συνηθείας πρὸς τὰς σημερινὰς δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἐποχὴν, τῆς ὁποίας τὸ σύστημα ἐργασίας ἔνεκα τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἦτο ὅλως διάφορον ἀπὸ τὸ σήμερον κρατοῦν ¹⁾.

Πνεῦμα φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθοεργίας ὑπῆρχε βεβαίως καὶ εἰς τὴν τότε πολιτισμένην κοινωνίαν, ὥς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ²⁾. ἄλλωστε τοῦτο ὑπάρχει ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ³⁾.

Ἡ συνεργασία ὁμως καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐξεδηλοῦτο

¹⁾ Οἱ δοῦλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελοῦν πάσας τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας «ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδένα βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι» (Ξενοφ. Οἶκον. IV, 3). Μόνον αἱ γεωργικαὶ ἀσχολίαι ἐπαινοῦνται ὑπὸ τινων ποιητῶν καὶ συγγραφέων «χρηζὼν πλούτου, μελέτην ἔχε πίνονος ἀγροῦ· ἀγρὸν γάρ τε λέγουσιν Ἀμαλθείας κέρας εἶναι» (Φωκυλίδης, Fragm. 7, Berg II⁴, 69). «Ἐτι δὲ ἡ γῆ θεὸς οὔσα, τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν καὶ δικαιοσύνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἄριστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖστ' ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ» (Ξενοφ. ἐνθ' ἀν. V, 12). Πρβλ. G. Busolt, Griechische Staatskunde, München 1920 σ. 182 - 3.

²⁾ Ὁ Δημοσθένης (Περὶ στεφάνου 268) λέγει ὅτι ὑπῆρξε «κοινὸς καὶ φιλάνθρωπος καὶ τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν». Εἰς τὸν πρὸς Νικόστρατον λόγον § 4, ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρων τὰς πρὸς τὸν Νικόστρατον γειτονικὰς του σχέσεις, λέγει: «Χρόνου δὲ προβαίνοντος καὶ πάνυ οἰκείως διεκείμεθα καὶ ἐγὼ θ' οὕτως οἰκείως διεκείμεν πρὸς τοῦτον, ὥστ' οὐδενὸς πώποτε, ὧν ἐδεήθη οὗτος ἐμοῦ ἀπέτυχεν, οὗτος τ' ἂν ἐμοὶ οὐκ ἄχρηστος ἦν πρὸς τὸ ἐπιμεληθῆναι καὶ διοικῆσαι». Ὁ Ἰσοκράτης ὁμοίως διεκήρυσσε, «μηδένα τῶν πολιτῶν στερεῖσθαι τῶν ἐπιτηδείων» (Ἀρεοπαγ. κ'). Οἱ παλαιότεροι λέγει (Ἀρεοπαγ. ιβ') «περὶ τὸν ἴδιον βίον τοσαύτην ἐποιοῦντο πρόνοιαν ἀλλήλων, ὅσην χρὴ τοὺς εὖ φρονοῦντας καὶ πατρίδος κοινωνοῦντας... οἳ τε τὰς οὐσίας ἔχοντες οὐχ ὅπως ὑπερεώρων τοὺς καταδεέστερον πράττοντας, ἀλλ' ὑπολαμβάνοντες αἰσχύνην αὐτοῖς εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν ἀπορίαν ἐπήμυνον ταῖς ἐνδείαις... κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν... αἱ μὲν γὰρ κτήσεις ἀσφαλεῖς ἦσαν οἷσπερ κατὰ τὸ δίκαιον ὑπῆρχον, αἱ δὲ χρήσεις κοιναὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις τῶν πολιτῶν». Πολλὰς ὁμοίας εἰδήσεις δύναται τις νὰ εὑρῇ καὶ εἰς ἄλλους ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς.

³⁾ «Ἡ εὐεργεσία, ἡ συμπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἶναι βαθέως χαραγμένη ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς φύσεως καὶ ἀνταποκρίνονται ζωηρῶς εἰς τὰς πλέον ἐσωτερικὰς ἀνάγκας, ὥστε καμία πρόοδος καὶ καμία σχολή δὲν ἐπεζήτησαν ποτὲ νὰ τὰς διαγράψουν» λέγει ὁ E. Laurent, Le paupérisme et les associations de prévoyance, Paris 1860 σ. 30. Πρβλ. καὶ C. Bouglé, Le solidarisme, Paris 1924 σ. 42.

καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον σήμερον. Ὡς ἔνδειξιν κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς συνδέσμους, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν γενικώτερον ὅρον *ἐταιρεῖαι ἢ συνεδρία*.

Τοιοῦτοι σύνδεσμοι, ἐπίδρασιν ἀσκήσαντες εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηναίων, ἦσαν οἱ λεγόμενοι *ἔρανοι*. Οὗτοι, γνωστοὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου¹⁾ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινῆς συνεισφορᾶς διὰ τὴν ὁργάνωσιν γευμάτων καὶ ἑορτῶν, προσέλαβον εὐρυτέραν μορφήν καὶ διὰ τῶν ἔρανικῶν εἰσφορῶν ἐνισχύοντο φιλικὰ πρόσωπα ἔχοντα ἀνάγκην, ἐπροικοδοτοῦντο πτωχὰ κοράσια, ἀπελυτροῦντο αἰχμάλωτοι, ἐπληρώνοντο τὰ χρέη τῶν ἀδυνατούντων νὰ τὰ ἐξοφλήσουν κ.τ.τ. Εἰδικοὶ νόμοι, οἱ ἔρανικοί, καθώριζον τὰ τῆς λειτουργίας των.²⁾ Εἰς στιγμὰς γενικῆς δυστυχίας ἔνεκα πολέμων ἢ ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων οἱ *ἔρανοι* συνέβαλλον εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας, ὡς π.χ. μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε δεινὴ ἦτο ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν.³⁾

Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως ὁμῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας καὶ τὰ νέα κηρύγματα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον⁴⁾, διαμορφώνεται διάφορον πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας, τοῦ ὁποῖου τὴν ἐπίδρασιν εὐρίσκομεν φανεράν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν.⁵⁾

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων φιλανθρωπικῶν ὁργανώσεων, οἶαι ἦσαν αἱ *ἀγάπαι*⁶⁾ καὶ τὰ διάφορα εὐαγῆ ἱδρύματα, πολλαπλῶς

¹⁾ Ὁδ. α 226: εἰλαπίνη ἢ γάμος; ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν. Πρβλ. λ 415: ἢ γάμφῃ ἢ ἐράνῳ ἢ εἰλαπίνῃ τεθαλυίῃ. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (8,362e) «ἔρανοί εἰσιν ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαὶ ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ συμφέρειν ἕκαστον»

²⁾ Βλ. *Th. Reinach* ἐν *Daremberg-Saglio*, *Dictionnaire des antiquités*, τόμ. II¹, Paris 1892 σ. 805-808 ἄρθρ. *Eranos* (ἔρανος). Λεπτομερείας καὶ βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις καὶ παρὰ *L. Beauchet*, *Histoire du droit privé de la république athénienne*, Paris 1897 τόμ. IV σ. 258-271.

³⁾ *A. Blanqui*, *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours*, Paris 1837 σ. 21.

⁴⁾ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.... ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται» Ματθ. 22,37. «ἀγάπη πλήρωμα τοῦ νόμου» Παύλου ἐπιστ. πρὸς Ρώμ. 13, 10, Γαλ. 5, 14.

⁵⁾ Ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἔχουν τὴν προέλευσίν των οἱ καὶ σήμερον ἐν χρήσει ὅροι *ξέλαση, παρασπόρι, παραπιασμός, ἀγγραρεία, ἀρνοκλήσι, ἔμπολον, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.*

⁶⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἄρθρ. *agape* ἐν *F. Cabrol*, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie* I, 775 κ.έ.

προαγαγόντα τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην,¹⁾ τὰ μοναστήρια ἀπετέλουν ἰδίας ἐργατικὰς κοινότητας μὲ κατανομὴν ἐργασίας καὶ συνεργασίαν. Ὡς τοιούτου εἶδους ὁργάνωσιν ἐργασίας ἀναφέρονται χάριν παραδείγματος τὰ παρὰ Καλλινίκῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ὑπατίου ἀναφερόμενα: «εἴποτε γὰρ δεῖ κῆπον γεωργῆσαι ἢ ἀμπέλους σκάψαι ἢ ἄλλο τι ποιῆσαι ἐπίπονον, οἱ ἐπιτήδριοι τῷ ἔργῳ εἰς τοῦτο τεταγμένοι εἰσὶν... καὶ εἶπου χρεῖα οἰκοδομήματος ἦν γενέσθαι, πάντες συνήρχοντο ἐκεῖ.²⁾...».

Διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπαρχόντων ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων κοινῶν ταμείων, τῶν λεγομένων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν γαζοφυλακίων³⁾ (τῶν κιβωτίων ἐλέους τῶν νεωτέρων χρόνων) ἐνισχύοντο οἱ πάσχοντες καὶ ἐνδεεῖς καὶ προήγετο τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας.

Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας, διακρίνον ταύτην ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν παλαιότερων ἑλληνικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ πρὸς τὸν πλησίον βοήθεια παρείχεται ἐκ καθαρῶς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ ὁμαλῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας⁴⁾, εἶναι, ὅτι αὕτη συνεδέθη μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς· οὕτως ἡ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντας βοήθεια ἔλαβε τὴν ἐννοίαν τοῦ *ψυχικοῦ*, ἣν ἔχει καὶ σήμερον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἐνισχύθη ἐτι μᾶλλον, ἐνεκα τῶν κρατουσῶν τότε ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Οἱ κίνδυνοι ἐκ τῶν παντοειδῶν πιέσεων τοῦ κατακτητοῦ ἐπέβαλλον ἐπιτακτικώτερον τὸ καθῆκον τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐκδηλουμένης εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν. Ἡ ἀμοιβαία βοήθεια καὶ συνεργασία εἶναι ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην⁵⁾. Τινὲς μάλιστα τούτων ἠχθησαν εἰς τὴν ὁργάνωσιν συνεργατικῶν συνεταιρισμῶν καὶ ἐψήφισαν καταστατικά, ρυθμίζοντα κατὰ τὸν μᾶλ-

¹⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἐνθ' ἀν. τόμ. 3ος ἀρθρ. *Charité. M. Γεδεών*, Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας Σύλλ. ΚΠ, 21 (1891) σ. 79. *Κ. Ἀμάντου*, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιων. χρόνους, Ἀθηνᾶ ΛΕ (1923) σ. 131 κ.έ. *Ἀμ. Ἀλεβιζάτου*, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστοριοδογματικὴ βάση τῆς κοινων. καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1933. *Φίλαρ. Βαφείδου*, Ἡ ἀγάπη καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν τοῖς μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνοις, περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς 11 σ. 214-225, 259-265, 315-341, 343 κ.έ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β' I Ἀθῆναι 1948 σ. 64 κ.έ.

²⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέν*, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἀθήναις, 1920 σ. 37.

³⁾ *Φ. Κουκουλέ*, ἐνθ' ἀν. σ. 77. Κατὰ συγγραφέα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ «πάντες εἰς τὰ λεγόμενα γαζοφυλάκια ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ καθ' ὃ ἠϋπόρει τις μετεδίδου...»

⁴⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 82, σημ. 2.

⁵⁾ Βλ. *Δ. Δανιηλίδην*, Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθήνα 1934 σ. 129-130.

λον δημοκρατικὸν τρόπον τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου· διὰ τῆς πιστῆς δὲ ἐφαρμογῆς τούτων, ἐξησφαλίζετο ἡ ἀδιατάρακτος λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν καὶ προήγετο ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἀτόμων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ἰδίᾳ ὁ συνεργατικὸς συνεταιρισμὸς τῶν Ἀμπελακίων, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. μὲ τὴν ὑφαντικὴν καὶ βαφικὴν¹⁾). Μὲ τὸ αὐτὸ συνεργατικὸν πνεῦμα ἐρρυθμίσθησαν αἱ συνεργατικαὶ σχέσεις καὶ τῶν μεταλλωρύχων εἰς τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, τῶν ναυτεργατῶν καὶ καραβοκυραίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μεσημβρίαν καὶ ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀφορῶντα ὅμως εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τούτους δέον ν' ἀποτελέσουν θέμα ἰδίας μονογραφίας²⁾).

Πλὴν τούτου ἡ κοινὴ δυστυχία, ἡ στέρησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἐκαλλιέργησαν εἰς τὸ δουλεῦον ἔθνος τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας, τῆς βοηθείας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ δυστυχεῖς καὶ τῆς συμβολῆς εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Τὸ κοινὸν τῶν πτωχῶν, τὸ ἄλλως κιβώτιον ἐλέους λεγόμενον, δὲν λείπει σχεδὸν ἀπὸ καμίας ἐκκλησίαν, ἀπὸ καμίας κοινότητος³⁾). Εἰς ἄσμα (νανούρισμα) ἐκ Χίου, τοῦ ὁποίου προφανὲς εἶναι ἡ σχέση μετὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἡ μητέρα εὐχεται νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ κάμῃ πολλὰ καλὰ «*λογίων τὸ ἀνελογάδι, ποὺ νὰ τ' ἀρέσῃ ὁ Θεός, νὰ τὰ ᾖ παῖν ὁ κόσμος*»⁴⁾). Οὕτως ἡ εὐποιία ὑψώθη εἰς ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς, ὅπερ ἐθέριμανε τὰς καρδίας πολλῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῶν δωρεῶν τῶν πολλαπλῶς εὐηργέτησαν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ἐπερατώθη τὴν 5-10-47.

¹⁾ Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις, Ἀθήναι 1946 σ. 19.

²⁾ [Ἔργασία ἐπιγραφομένη «Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια. Ἱστορία καὶ συνεταιρισμὸς» ὑπεβλήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐπὶ διδασκαρίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Ἡλίου Γεωργίου, ἑτέρα δὲ πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια. Ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ κόσμου», γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Κουκίδου, εὐρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωσιν. Αὕτη, ὡς μανθάνομεν, ὑπεστηρίχθη ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐνώπιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων (βλ. περιοδ. Ὁ Συνεταιριστής, ἔτ. 19^{ον}. Ἀθήνα 1948, ἀριθ. 25-26, σ. 100). Σ. τ. Δ.].

³⁾ Κιβώτιον ἐλέους συνιστᾶται ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1820 ὑπὲρ τῶν πτωχῶν (Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, ἐν Βιέννῃ 1820 σ. 451 - 457), κοινὴ τῶν πτωχῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀρθρ. 10 τοῦ καταστατικοῦ τῆς κοινότητος Μελενίκου τὸ ἔτος 1813. βλ. Π. Πέννα, Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Ἐν Ἀθήναις 1946 σ. 31.

⁴⁾ Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 211 καὶ 212.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π.χ. λειτουργία, συλλεΐτουργο, σαρανταλείτουργο, ἐφταπάπαδο· λιτή· ἀγρυπνία, ὁλονυχτιά (Ἰππειο), καλονυχτιά (Θεσσ.), παράσταση (Ἰππειο) κτλ. Ὁ παπᾶς σπερνιάζει (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), ἀπολουτρούγῃ (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), εὐκολογᾷ (=περιέρχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Καλάβρυτα), ξαορεύγει (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, τὴν Παναγία, (τ.ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). Κοιμίζω τὴν κανδήλα (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχνει (ἡ εἰκόνα), τ.ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, τρίζει, ἰδρώνει κτλ.

Μετάδοση, μεταλάβωσις (Κρήτη), μεταλαβιά (Ἰπ.), κοινώνισμαν (Πόντος).

Ὑψωμα, προσφορά, βλογιά, παννύσια, πῦτάρια, Κυριακάδα (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακάς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

Ἀγιοδῆμα, αἰουδῆμα, δημόθυρα, κοντοχώνερας (ὁ ἄλλως σωλέας), ἀέρας (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνᾶμα ἢ νᾶμα (=ὁ διὰ τὴν θείαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ ζέο (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ καψὶ ἢ κατσὶ (Τήλος) (=τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὅποιον θυμιάζουσι κατὰ

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' ἐτ. τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης, σ. 205.

τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), θυνιατὸ (Κεφαλληνία). Ἀγιαστήρα ἢ ἀγιαστούρα, βρεχιτούρα (Μάδυτος), φωτιστήρα (Αἴνος), ραντιστέριν (Πόντος) (= ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικοῦ, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, σουφραγίδα, σφραγιστήρι, σφραῖστηρό, τυπάρι (Σύμη), μαργαρίτα (Ῥ.π.), παναγιάρι (Μάνη), βλόϋρους (Αἰτωλ.), (= ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὀνομασίαι ἐορτασίμων ἡμερῶν: χρονιάρια μέρα, ἀλαφρόσκολη, συνόρατα τοῦ χρόνου, Νικολοβάρα, Χστοπάσκαλο, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσιν τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρωτὶ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας των συγχρόνως κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Μεγαλοδύναμιος. Ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεὸς καὶ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεὸς τὸ χέρι του. Ἐκεῖνος ἀπὸ συννεφιά κι ἀπὸ βροντᾶ καὶ βρέχει (Κρήτη). Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δέντρο χωρὶς τὸ θέλημά σου! (Κρήτη). Ὁ Θεὸς σκάλας χιτῶν, ἄλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἄλλ' κατεβαίν' νε (Τραπεζοῦς). Δὲν κρυώνει ὁ γδυμνός, ἅμα τὸν σκεπάζει ὁ Θεός (Μανιάκι). Πού 'χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπητος δὲ θέτει κι ἂ θέσῃ καὶ καμιά φορὰ, ὁ ὕπνος τότε θρέφει (Κρήτη). Ὅσο κι ἂν γεράσῃ ὁ Θεὸς δέκα ἅγιους καταπονᾷ. Κεφάλι πὺν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάπτει.— Ὁ Θεὸς μοιράζει τὰ ροῦχα κατὰ τὴν κρυάδα.— Βλέπει ὁ Θεός! κ.τ.λ.

Θεϊκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σειсмоῦ κ.τ.τ. θεοτικὴ φωτιά (Κρήτ.), θεογέφυρο (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. Ἅγιοι.

α) **Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.**

1. Ποῖαι ιδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «ξελευτερών' τις ἔγκυες», τὸν ἄη Στάση (ἅγ. Εὐστάθιον) «τὸν τάζουν

αἱ αἱμορροοῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἄγος Ρούφνης (Ὁνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχυα τῶν θερίζόντων ἢ ἄλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἄγιος Ἀκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἄγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἄγιος Φανούριος φανερόνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἄγιος Ἀρμογένης (Ἑρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἁρμούς), ὁ Ἀγιοκλαυῖνος (ἄγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λῆμν.), ὁ ἄγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρόγυνον κτλ.

2. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἰατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἄγιος Ἀνδρέας, ἡ ἁγία Βαρβάρα, ὁ ἄγιος Σπυρίδων, ὁ ἄγιος Μόδεστος, ἡ ἁγία Πελαγία, ὁ ἄγιος Παντελεήμων, ἡ ἁγία Ἀναστασία, ὁ ἄγιος Χαράλαμπος, ὁ ἄγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἄγιοι; — Ποῖοι οἱ προστάται ἄγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελουργῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ιδιότητά των αὐτῶν; Π.χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον ποὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιάζεται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Καστροῦ. Ποῖος ὁ ἑφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἀγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π.χ. ὁ ἄγιος Στυλιανὸς μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μὲ μίαν ψυχὴν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἄγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χεῖρ. Διηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἀγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

3. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἀγιοι. Διηγήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ αὐτῶν.

β) **Ἐπικλήσεις Ἀγίων** (ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη, Παπποῦ Νικόλα κτλ.) καὶ **ἐπίθετα αὐτῶν** προερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π.χ. Παναγία ἢ Τηνιακιά, ἢ Καστριανή, ἢ Βλαχερνιώτισσα, ἢ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἢ Κακοπέραντη, ἢ Σαραντασκαλιώτισσα, ἢ ἁγία Καταπουλιανή, ἢ Κρασοπωλήτισσα ἐν Κερκύρᾳ, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἀηλίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἀγίου ἐν εἰκόνι (π.χ. Παναγία ἢ Γαλατοῦσα ἢ Γλυκοφιλοῦσα, (ἢ θηλάζουσα ἢ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἢ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνης, Λέρος), ἢ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βίθυν., Σκόπελος), Ἀηγιάννης ὁ Ἀποκεφαλίστης, Ἀηγιώργης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἡ Καλιγοῦ, ἡ Περγικοῦ, ἡ Στεφάνα, ἡ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἀγίου. Π.χ. Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ τῆς συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδειᾶς (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πειμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἡ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἐβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ἰδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καϊλιώτης λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἡ Κουρκουνιώτης, διότι «κουρκουνᾶ» (=κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, Παναγία ἡ Ὁδηγήτρα, ἡ Γληγοροπάκη, ἡ Ξεσκλαβώτρια, ἡ Φανερωμένη (ποὺ φανερῶνει τοὺς ξενιτεμένους), ἡ Πονολύτρια, ἡ Ἐλεοῦσα ἡ Λεχοῦσα.

5. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, ποὺ ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος ἢ ριγολόγος, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου), Ἀηγιάννης ὁ σπασοκάδης ἢ σπαζοκαρούτης, Παναγία ἡ Καιροδεματοῦσα (28 Ἰουλίου), ἁγ. Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης, διότι τρυπᾶ τὸ τηγάνι, ἂν δὲν κάμουν τηγανῖτες κλπ.

γ) **Ἐπιφάνειαι Ἀγίων.** Θαυμάσιαι βοήθειαι καὶ θεραπείαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, ποὺ εἶναι τὸ λείψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γιὰ νὰ κάμῃ καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλάει τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάζουν κάθε τόσο» (Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

δ) **Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἀγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ** διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρετᾶ ἀνθρώπων κττ.

ε) **Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως:** ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδης, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ἐορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἄρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἑορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυρός, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ιδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἀγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἄλλαι διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παράδειγμα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάη καὶ θὰ μείνῃ καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἐγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἀγιαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας).

Διηγήσεις περὶ λειψάνων Ἀγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλεουσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περὶ ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον μὴ ἄρεστον εἰς τὸν Ἅγιον. Ἄλλα θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἶδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. *ξωκλήσι καὶ ξωμονάστηρο*, ἐκκλησία *νοικοκυρησιμὰ* (ἀνήκουσα εἰς ὠρισμένους *νοικοκύρηδες* ἢ *μερδικάρηδες*, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικὰ στασίδια (τὰ *μερδικὰ*) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν γάρθηκα, *Κάροπαθος*), ἐκκλησία *κοινὴ* κλπ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περὶ *χαλασμάτων* ἐκκλησιῶν, περὶ τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κλπ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἀγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἅγιον Γιώργη, ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἀξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαине ἀπὸ κεῖ ἡ μυρωδιά. Θά'ταν ἡ ὥρα πού ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὁλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὅποιος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀρότριάσις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφὴ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κλπ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474, 476 καὶ 513 κ.έ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες. δακρύουσαι, φωνοῦσαι, «ἀντιφωνηταί», κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Α' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρὸς ἢ ἐξ

ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Διηγῆσεις περὶ θαυμάτων. Π.χ. «*Δάκρυ ἢ ἰδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἀγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δείχνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἀγίου ἢ λύπη*» (Ἑπειρος).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνης καὶ χοῆσις αὐτοῦ πρὸς ἱερατικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιαζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἓνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοιώσεως τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π.χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἓνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησίᾳ, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέσμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέσμα ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριόν τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνης ἢ τῶν λειψάνων Ἀγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμψην τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π.χ. σταυρώνουνε τ' ἀλῶνι ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅπου δέχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγῆσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζουν εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνης νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π.χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρμός καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλύσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἱμβρον μεταφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τὶς βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρνουν μ' ἓνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τὶς πλύνουν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνου κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου τινὸς «φέρνουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου ἀπὸ τὸ σπίτι στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητάρι· τὴν φέρνουν στὴν ἐκκλησίᾳ νὰ δοξαστῇ, νὰ προσκυνηθῇ. Ἀμα περάσῃ ἡ γιορτὴ τὴν παίρνουν πάλι».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάτων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες ; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδερο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἡ θεραπευτικὴ του ἰδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἅη Παντελέο ἔβγαινε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερό, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ ψῦχο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτῃ κι ἀνεπήζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἓνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴ, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιά καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάζουν ἐκεῖ ἓνα πετεινὸν ἢ ἓνα πρόβατον, πρὶν πῖν ἢ λουσθῶν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἓνα κομμάτι πανί, μία κλωστήσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαρμοῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρίκυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίσονται εὐκόλα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίσονται γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρίκυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Εὐαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἥτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποσπογγίζουν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερούργιας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πλησίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἐξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοικία νεράιδας ἢ τόπος συχνάζομενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βεντζίων «ἅμα κανεῖς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξη, καὶ χωρὶς νὰ κρίνη (ὁμιλήσῃ) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κουτάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τῇ Μεγ. Τετάρτῃ κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τῇ Μεγ. Παρασκευῇ σταυρώθηκε» (Τήνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρβλ. δευτεριάζω=νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου;— Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περίπτωσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ κι ἀπὸ λάδι μιὰ βδομάδα κι ὕστερα νὰ πλυνθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένα φαγητά, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέρψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρβλ. μονάζω=τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), ἐβδομαδιάζω=νηστεύω ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Μονοφαγία ἢ μονοσιτεία=τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (τρίμερο, τριπλῆ, Θεοδώρισμαν κτλ.). Δεκαπεντισμός, π.χ. εἰς τὴν Θήραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1ῃν Αὐγούστου εἰς τὴν Ἀγία Μονή, εἰς τὴν Ἀγία Ἐλέσσα, εἰς τὰ Μερτίδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὥς τις 15 «ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ» (δεκαπεντίζουν). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποῖοι θεωροῦνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεχῶνες, οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφήν μὲν νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαρμοῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἁγιασμός, σαραν-ταλείτουργο κττ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἀνδρον «πρὸς σωφρονισμὸν ἀπίστου συζύγου εὗχονται ἓνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἁγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεσις ἁγιασμοῦ πρὸς καθαρόν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρμός διὰ τὴν θείαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡ θεία μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἡλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλᾶς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἓνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ πρωί, οἱ δὲ ἡλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρμός σωματικός, ἐξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παράδειγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πονκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, χωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «Σχω-
ρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς σχωρέσει σας!» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «Συχωρε-
μένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέσῃ!».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν.
Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβο-
λίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ
θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους ποὺ ἀπέβαλον,
τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπι-
τρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ
θανάτου τοῦ οἰκείου τῶν; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθα-
νάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰτί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια
μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῇ ἡ ἁγία
κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλ-
ληνίαν γέρον ἱερεὺς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπ' ἀραπάτῃσε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπό-
τηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμά-
ζευσεν τὴν χυθεῖσαν ἁγίαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναι-
κῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἑκαστα-
χοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν'
ἀλαφρὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε· ἂν ὁ παπᾶς πῇ, πὼς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι
βαρειά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «τ' Ἀσπροβδό-
μαδο» (ἐβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδε-
κάημερα δὲν κάνουν καμιά ἐργασία». Διὰτί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεῖς κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου
τινὸς διαφύγῃ σοβαρὸν κίνδυνον, τάζει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «κι ἂς
ἔναι ἀλαφρογιορτάδα». — Τ' Ἀγιαντωνιοῦ φυλᾶμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναι-
κῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: Ἀπὸ βρα-

δυοῦ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἡ καημένη;—Τὸ Σαβ-
βάτο πὺν σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωρίαι διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάnonας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασίαι περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «Ἡ φωτιὰ εἶναι ἄγγελος γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδόνουμε (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). Ἡ φωτιὰ καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτ' τὸ νερὸ» (Αἰτωλία). Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. Ὅρκοι εἰς τὸ πῦρ. [Π.χ. «Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς» (Κεφαλληνία). «Μὰ τὰ ἅγια, πὺν σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά» (Ἀπύρανθος). Ἐπῳδαὶ καὶ ἑξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Φεύγα, ρουσούμπελη, σὲ κυνηγᾷ ἡ φωτιά, τὸ στουρνάρι 'κι ὁ πυριόβολος!».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείου «ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πρᾶξιν αὐτήν; — Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πῶς «ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνης ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα πὺν ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου».

4. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἅγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πί-
στις ὅτι τὸ Ἅγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιές καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά. Χρῆσις αὐτῆς.

6. Ἀσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ. Χρῆσις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικάι με τὴν φωτιά: Δὲν δανείζουν φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἑσένα· νά' χης δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἀνάβλυσις πίδακος διὰ κεραυνοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Λελέκου Ἐπιδόρπιον, Α, 12). Ἀπατα νερά (ἄβαθα νερά, ἄκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ιδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἀθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενον νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῇ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λασιθί, προτοῦ πιᾶνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: *Ξύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πιῇ!* Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχιρὸς δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτλ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρί, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτλ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτάς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρί» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ρεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ.

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοινοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πινίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίσῃ κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικάι

δεισιδαιμονίαι. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθωνται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν προύμυτα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὁρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοπομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δέντρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πῶς γνωρίζεται «ποιὸ δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἥσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιάς, μὲ τὴν κατάκλινσιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν Καλὸν Λόον εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τοῖς: «Χριστὸς Ἀνέστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Λίθοι.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἁγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρα, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἦτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ· ἢ ΕΙΣ ΩΡΙΣΜΕΝΑΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ (ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ).

Α'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἅπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ μονομερίτικο; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσμα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὸ κόβουν φιτίλια, χύνουν κερὶὰ καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὰν ἔρτ' βλουϊά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν'νι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσμους κὶ κ'βαλάει κερὶὰ σ'πιήσια. Τὰ δένουμι κὶ κάνουμι ἓνα μακρὸν μακρὸν σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουμι τ'ν ἱκκλησιά, θυμιάζουμι, ν'στεύουμι, κάνουμι παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺν κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιμο μόνον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιος πάσχει ἀπὸ θερμῆς (ἐλονοσίαν) «μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοιμᾶται μὲ δαύτηνε δυὸ - τρεῖς βραδεῖες κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ χάρη του καὶ καίγεται ἡ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτον τι;

β) **Ἀσήμωμα εἰκόνων καὶ ἀφιερῶματα** ἦτοι ὁμοιώματα παιδίων ἢ ἱαθέντων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνομα (ἀσημόπαιδα, ἀθρωπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάματος.

Παραδείγματα: «Ἄμα πονάη μάτ' — Θεὸς φυλάξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησίαν) μάτ' τάμα· ἅμα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἀσημένιο, χρυσό» (Λῆμνος). «Ἀντύχη ἓνα καράβι ἢ καῖκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καῖκι ἀσημένιο ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάμα τοὺς ξυπόλυτοι καὶ ξεκούτρολοι, ὅπως τὸ ἔχουνε ταμένο, καὶ κάνουνε λειτουργιὰ καὶ τὸ κρεμᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) **Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ** (ἀπὸ τάμα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάματα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι, ἄρνι, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίμακτοι καὶ αἱματηραί. Ἀναθήματα ἰσομεγέθη ἢ ἰσοβαρῆ πρὸς ἀνθρώπινον σῶμα. Διηγῆσεις περὶ αὐθορμήτου προσελεύσεως τοῦ θύματος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὁκάδες τὸ λιβάνι!» εὐχεται ἡ μητέρα, διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της· κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος του, τόσες ὁκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάζει λαμπάδα ἰσομήκη, ἦτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστημα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὁδηγεῖ τὸ ἀρρωστο παιδί της εἰς ἓνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλλιά του καὶ μὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἑορτὴ πλησιάζει. «Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώργη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρμπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς τὸ τάμα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούμενον ἐν τῷ

οἶκῳ· οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς· «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρώστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουγκανισθῇ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὁλόκληρον, τοῦ δέρματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τοῦναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παπποῦ τοῦ Ἀηθείρσου τ' ἁγίασμα ἕναν πετεινὸ κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν [σ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρώστου». Τροποποιήσις τῆς αἱματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλὴν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ ἔφερναν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχῃ: ἄρνιά, μοσχάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πούλουσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχης».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὡμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὅρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μὲ αὐτὴν ἐχόρευαν· ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρρᾶντιζε μὲ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελῇται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνὸς» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοήμερίτικη λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὅλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶον θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινός ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχής, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένοι «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁλὴ νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῇ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνη «μονοήμερίτικη λειτουργία».

ε) **Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».**

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα ἀρρωστοῦσε κάποιο παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζυάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαινε, τόσο κερὶ ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἐλεγεν ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερὶ κλπ.» Ἀμα τὸ ζυάζανε, τοῦ ἔβαζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσεν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, πού ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβγαζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Προβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἁγιο νὰ τὸν καλογερέψουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πουκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατάμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάζουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρους, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἀμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὅλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπτάνησον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λεῖψανο τοῦ Ἁγίου».

ς) **Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱερὰ ἀποδημίαι.**

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγούδι τ' ἁγίου Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὑπάντησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδεία μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χωμα ἀπὸ τὸν Ἑλν Τάφο, νερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερὶ ἀπὸ τὸ Ἑλν Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ. Προσφορὰ δώρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.*

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ἰδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Πρβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ε. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοιυῶρων 1939 σ. 219-222).

ζ) Ἑλν τάματα καὶ σκλαβῶματα εἰς τὸν ἁγίον.

Π.χ. Τὸ ἔχει τάμα νὰ πάη *ξυπόλυτη* (ἢ ἄλλα) στὴ χάρη του, *ξεκούτρουλη*, μὲ *ξέπλεχα μαλλιά* καὶ μὲ τὰ χέρια *σανρωμένα*, νὰ *ξενυχτήσουν* στὴν ἐκκλησίᾳ κλπ. «νὰ ὑψώσουν τὸν Ἑλν» (δηλ. νὰ τὸν ἐσοτάσουν καὶ νὰ κάνουν τραπέζι), «νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον σκλαβῶνονται εἰς τὸν ἁγίον δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἑλν ἐπὶ χρονικὸν τί διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς *χαλκᾶν* (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀογύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «ξεσκλάβωμα». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὑψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἑγκοίμησις εἰς ἐκκλησίᾳς.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἑλν; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἱασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἑλν ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἑλν; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἁγίος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «ῥοματίζει» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδειχθῇ ὁ μέλλον γαμβρός.

Γ'. Ἑλνισμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἁγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἁγία λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὠρισμένου ἱερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῇ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάσει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἡ εὐχή του. Ἄν ἴδοῦν πὼς τὸ κακὸ προοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἅγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτὶ ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη στοῦ χωράφι τους καὶ διαβάσει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱερὰν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφὴ τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἀγίων κττ.

Δ'. Πομπαί.

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), ἀλαΐ (Κρήτη), πρετσεσὸ (Ἑπτάνησος), πομπαὶ γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνος ἢ ἁγίων λειψάνων. Περὶ πομπῶν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πῶς καταρτίζεται ἡ ἱερὰ πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνος ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «ὅταν δὲν βρέξῃ ἢ ὅταν πέσῃ ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἄη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς κι ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορές στοῦ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῇ». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «ὅταν εἶναι ἀνομβρία, γιὰ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικὰ τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρωῒ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τὶς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὅλοι καὶ διαβάσει ὁ παπᾶς δέησες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὅλοι κάθε φορὰ πού θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες των καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους πᾶνε καὶ προσκομίζουν τὴν προσφορὰ τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασήθι «βάνουνε

τὰ ὀζά ντως μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ τὰ κονίσματα, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριὰ τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νηστεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμὸ καὶ πίνουνε ὅσοι νηστεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ ῥαίνουν με ὄρουζαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Ραίνουν με καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίχνουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

I. ΓΕΝΙΚΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζουν τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουν αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα καὶ αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφηνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθειαι σχετικαὶ μετὰ τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ μετὰ τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἄμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸν ποὺ θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτίσουνάρα (=κρουνὸν) τῆς βρύσης, ποὺ τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἐπὶ τὰ καλά στὸ σπῖτι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὕτη συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτη πίττα, ποὺ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζί-τζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζίτζιρα, ποὺ τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασία:

Θερίσει' ἁλωνίσετε,

δεματοκουβανήσετε,

κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου

θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίγια Μακεδονίας τὸ «τζιτζιρόκλικο» τὸ φέρουν εἰς τὴν βρούσιν. ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὖχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ κλαρὶ ποὺ θὰ πρωτοκάνῃ καρπὸ, θὰ πρωτοφάῃ ἔγκυος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἁγ. Συκαλαῖς.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἁλώνι σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγῶν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πῆξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἀλλαι προσφοραί. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα, ἄρτοι, ἐπιτάξυμα, ἀρτοκλασίαι* (ἄρτος, πεντάρκιν) (Κύπρος), *πρόσφορο, προσφορίδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργία, παννυσίες* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἐσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνὸς* (Σάμος). *Προσφορὰ οἴνου* (ἀνᾶμα), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ.

Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἡ ἀρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία; Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύμωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπιτάξυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτοκλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τῶν; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἔρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτρᾳ ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἰτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρᾳς τὸν ἀφρόν, ἐν ὧς τὰ ὅσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τινὶ πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιβάσασα τὴν χύτρᾳν ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς κατασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἔρεβίνθων. Μετὰ τινα χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δεύτερον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφταζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ διαβουλου-

ψώμ'». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζωμοὶ (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὕψωνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ τοῦ ὁ καθέννας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἓνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιὰ· παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομᾶτα κρασί. Ἐρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογάει. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραίους, ἓνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιὰ ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπᾶς, κρατοῦν κι ὅσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετὴ, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε:

Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελαῖδες, εἰς τὸ τραπέζι πὺν ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχήν: «Ὁ Ἄγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὐριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήῃ τὴν ἀρίδα, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) **Προσφορὰ μελιγμάτων**, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἁγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικὰ ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγῃ τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) **Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων** εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμοῦν ἓνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πὺν θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμιὰν ἄλλην ἀπὸ τὶς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπορο».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κό*). Ἀπὸ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. *για ντὴ γεία, για γερωσύνη, για τὸν ἅγιο κττ.*). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, 5' 189 κ.έ.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὅρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγιής, τέλειος (*μπουγάς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμῆς (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγὸ*). Χρῦσωμα τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποῖοι τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφὴ τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ρέῃ εἰς λάρνακα ἢ εἰς ὀπὴν τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἶνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσίαζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάρναξ, ἐν ἣ ἔβαλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέρμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποῖα ἡ μερίς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου.** Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περίδειπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίνουν, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγχιαλίται, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!» (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμός ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα,** (ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ) προσφερόμενα εἰς κἀνίστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμός τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ὑψώματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησίᾳ** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιοῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου Κυπριακὰ* Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Δέξεις καὶ φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Λιτωλία), *ἁγιομνήσι* (Θήρα), *ἁγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) **Ἐκ ποίας ἀφορμῆς** συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) **Πομπή ἢ λιτανεία**: περιφορὰ εἰκόνης ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἐορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) **Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον** ἥτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερόντων. Πρβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) **Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοινὰ ἐστιάσεις.**

Ποῦ συνηθίζουν (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουν εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθείσαι ἀνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέσμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδᾷ (Ἀλαγονίας) πανηγυρίζουν τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταῦγέτου, ἀφ' ἑσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγιάτικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἁμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχὴν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν;

Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἐξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἥμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἥμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὅποια καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρυῖν, ἐνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδᾷ Ἀλαγονίας «μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κάθηνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρᾶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὅλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρξαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὠμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

ς) **Χοροί.**

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτόν; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορό», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιο Κωσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κλ. Πρὸς τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ζ) **Ἀγῶνες, βραβεῖα.**

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας «γίνεται τὸ Ἅγ. Γεωργίου μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουνε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα πὺ τὰ δορίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἶνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὤμου ἓν ἄρνιον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητὴς εἰς τὴν πάλιν ἐκηρύσσετο ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) **Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.**

θ) **Παννυχίδες** (ἀγρυπνία, ὄλονυκτία).

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ
ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) **Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.**

1. **«Τὰ Νικολοβάρα»** (4-6 Δεκεμβρίου)

Δοξασίαι περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρὸς τὴν «Ἁγία Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο - Νικόλα»

(Αἰτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν ἐορτῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἁγ - Νικολοβάρα* (Αἰτωλία), *τ' ἁγνικολαόγιορτα* (Ἑπείρος).

Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, ποὺ σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

«*Ἁγία - Βαρβάρα γέννησε κι ἁγὴς Σάββας τὸ ἐδέχτη*
κι ἁγὴς Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαπτίσῃ
 (ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

«*Βαρβάρα βαρβαρὼν',*
Σάββας σαβανὼν',
κι Ἁγ Νικόλας παραχὼν',» (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἁγία προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορά μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (βαρβάρας) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἐκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τρίστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μὲ τὴν λάσπην τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας ἢ μὲ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας: πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, «ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν «εὐλογημένη» ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν «γλυκειά». Παίρνουν μαγιά (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μὲ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῇ, τὴν περιχᾶνε μὲ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παρακλήση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ «εὐλογημένη», μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι ποὺ ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστὰ φαγητά». Ὁμοίως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) «τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομιοῦ πηγαινάν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, ποὺ χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ βαρβάρα. Ἄλλη πηγαινέ τὸ στάρι, ποὺ τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τὶς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρύδι, τὰ μυρωδικά, ὅλα ζεματισμένα: τίποτε δὲν ἔβαζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρωῒ φώναζαν

έναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τους μὲ τὶς ρετσε-λόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλὶ (Ἀϊδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουν στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ βγάλουν γλυκειὰ τὴν εὐλογημένη. Βράζουν καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῇ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουν νὰ μὴ μαυρίσουν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουν σπερνὰ (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουν μέσα σὲ κανίστρια στὴν ἐκκλησία. Οἱ πρὸ πολλοὶ τὰ πηγαίνουν ἀποβραδὺς στὸν ἑσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνὰ παίρνουν ὥς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦν μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἓνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφὶ μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνο κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῇ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουν φασόλια καὶ ἄλλα ὕσπρια (διατί;). Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουν τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουν» (Μέτροι Θεράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπήκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρβλ. *Τ' ἁγ. Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παροιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. «*Ἄγιε Νικόλα, βόηθα με! — Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῇ μεγάλην δύναμιν. Πρβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, πού' ν' τσῇ γῆς καὶ τοῦ πελάου* (Κεφαλλ.). Διηγῆσεις θαυμάτων τοῦ Ἀγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἀρτοκλασία τοῦ Ἀγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμον, τὸ ἐφύλαγεν ὁποῖος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμιαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἓνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχὴ καὶ ἔλεγαν: «*Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὀρμή σου!*» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχή. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστελναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγαν πάλι: «*Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὀρμή σου*» κι ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὁποῖον ἔχουν κατὰ νοῦν ».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερώματα. Ἑορτασμὸς ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «*στοὶ παναῦρ' τ' ἅη Νικόλα οὐλ' θανά χαρίσινε ὁ καθέννας ὅ,τ' εἶχε: κατσίκ', βόδ', πρόβατο καὶ τὸν καιρὸ πὺν θαλὰ φύγενε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἄλογαροί, θαλὰ γυρίσινε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησίαν πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιὰ τρέχανε*».

(4) Εἰδικὸν ἔδεσμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινες τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὁποῖος πονοῦσε στ' αὐτὴ ἔταζε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὴ τοῦ καλά. Ἄγιε Σπυρίδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὴ μου καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα πὺν ἦτανε ἕνα μάρμαρον στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἅγιον Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον πὺν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμούσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάη ὡς τὴν ἐκκλησίαν. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάη, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιά. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἀμα ἔπαιρναν τὰ παιδιά τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαινε ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὴ τοῦ ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: μεγαλῶνει ἕνα σπειρί κ.τ.τ.

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου 15 Δεκεμβρίου).

Ἅγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτερίαν). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἑορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριόντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλεΐτουργον μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρῆσις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζᾶ τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «ὑψώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὖχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλὰ. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κἀν'νε μόδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν».

**β) Ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου
(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).**

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἶνος), Παγανὰ (Ῥήπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λ.π.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκαήμερα πού'ν' ἡ Παναῖα λεχῶνα δὲν πλένουν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὄξω (Ῥήπ.). «Πε τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὄξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναμ' ὄξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόφτουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκῶν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δουνδικάμια ἀπὸ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνὴ).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφτιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ στειὸ (στοιχειὸ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Εἶπεν ὁ Χριστός: «δώδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιτῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: Καρκάντζαλοι (Θεσσαλία, Μακεδονία), Λυκοκαίσαραι (Ἀρκαδία), Λυκοτσάγκαροι (Κωστί), Παγανὰ (Ναύπλιον), Ἀνάκαρτοι (Ἡπειρος), Πλανήταροι (Κύπρος), Κήηδες (Σύμη), Κωλοβελόνηδες (Ἀθήναι) κ.τ.λ.

Προσωνυμίας: σταχτοπόδηδες, σταχτιᾶδες, κατουρλῆδες κλ.

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως μαῦροι κι ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουτσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυρειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαῖμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὅλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραχοβῖτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κουτοί... Ἡ θροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κουβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστὰ. Γελείεται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ρίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Οὐλὸν τὸ χρόνο πελεκᾷ μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βαστάει τῇ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακώσῃ τῇ γῇ» (Ἀγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειράζουν τοὺς νυκτερινοὺς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τῇ φωτιά «κι ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὤμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

. Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερὶ στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουτσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἡμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχῃ δοῦλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαῆμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιοῦνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήανα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οἱ Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετεῖωνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τρεῖς μέρες πρωτύτερα ᾗ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ στάρι, λίγο ἄλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτύτερα ἦθαλα πετάξουν τρεῖς χουλιαριές ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τὶς πετοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοί, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουρμαῖ, σαραγλὶ καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσυρον».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦς, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λ.π.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάῃ μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καίουν τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ Καλλικάτζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμῃ τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.ἔ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοίροσφάγια (χοίροσφράϊα ἐν Νάξῳ, χοίροσφαξίματα ἐν Μάνῃ κ.ἄ.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινὴν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάξουν τοὺς χοίρους εἰς ὅλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μπήχνουν στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρουνί. Καρφώνουν, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουν ἀνημμένους ἄνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμίαμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάξουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάξουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάξουν καμιὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριτζέλια τὰ σφάξουν τῇ δευτέρῃ μέρα».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ὄνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματά ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν· π.χ. σπίτια, βόδια, ἄρνάκια, κατσικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχῃ

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. εἰς Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται με ζυμάρι τὸ ἀλέτρι με τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τοὺ βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τοὺ σπίτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὰ χριστοκούλλουρα σημασία; Π.χ. Κούμουλα ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· κούμουλα λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν, ὅταν ἀναμένουν τοκετόν, καὶ ποὺ προσφέρουν εἰς ὅσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χριστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιά τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνίθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπίτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὶς κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ με λιγάκι ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (= ντολμάδες με χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιὰ λογιῶν φαγητά», εἰς Ἀκαλάν 40 εἰδῶν φαγητά, εἰς τὸ Εὐκάρουν ἀπαραίτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλυάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζὶ (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. *φχολοημένα*: *σφογκᾶτα* καὶ *κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἐξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασιθί τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ με ἕνα μπουκάλι κρασί καὶ ἕνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στήν ἐκκλησίαν καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μιὰ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἕν ἄγγειον τὸ ἄλευρον με ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἄγγείου, λέγον τρεῖς: Ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἕτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὅνομα αὐτῶν (κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.). Ὑλη, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ᾄδόμενα περὶ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποίαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μὲ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὁρεστικὸν Ἄργος «ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γιὰ νὰ ζεσταθῇ ἡ ἀρκούδα· φασκιώνει ἡ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορές μ' ἓνα φύλλο ὀξέας καὶ μὲ κρασί κόκκινο». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στήθος σειρὰς κωδῶνων (κυπριά), «χτυποῦν τὰ κουδούνια» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὥς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «κλαδαριά».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (κούτσουρο), ποὺ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐστίαν; (Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερίτης εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἄλλαχοῦ). Ραίκουν πρωτύτερα τὸ ξύλον μὲ ξηροὺς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάκτην, ποὺ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀφ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στήν μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λέν Χριστόξυλο. Εὐτὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ μαζεύγουν νὰ τὰ τρῶν. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἡ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλῃ στὴν παρασιάν, ν᾿ἀφτῇ δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Ὑστερὶ θὰ μαζζώξῃ τὴν ἀχχυλιά νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γιὰ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὁξω κι ἀπ' ἐδῶ». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μιὰν ἀχλαδιά ἢ τσαπουργιά «ὅ,τ' ἔχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιάρ'κα. Κάθα πρωὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες. Τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι· ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγτανε τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάχτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γέννημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δαυλό· ρίχναμε καὶ γύρω στὴν αὐλὴ ὅπου τὰκεῖν' ντὴ στάχτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' ὅπου κάθε ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποὺ ἀπομένουν στὴ φωτιά «τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπήγ' στοὺν χουράφ', γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζουν τὰ στάγια». Εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ δωδεκα-

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πὺν ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες, τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμπηγε καὶ στέκονταν κεῖνο· τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ὅταν ἔβγαινε ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμναισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσαν καταπόδ' σιτὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κεῖνα τὰ ξύλα πὺν πομένουν τὰ ρίχνουν σιτὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιὰ, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρεῖς ξύλα; καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιάς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἀγραφα «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ σιτὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πὺν συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δύο ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφυάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιάς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρεῖς ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσα μὲ ἓνα μέτρο, ἀπὸ δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' σιτὸν τζάκι ἀπὸ βραδὺς τῇ Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγον, ὥς τὴν παραμονὴ τοῦν Φώτουν». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντσάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντσάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῇ μαζί της. Ἀμα ἔτριζε ἡ σπαραγγιά, λέγαμε πὼς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρδιᾶς. Ὅμοίως, ὥς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιάς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιὰν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τυχερὸ πὺν ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴ φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατσίκια, ἀρνιά, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χρυστόψωμου καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τόποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτὸς τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. Τῆς Παναγίας τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα στὸν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φρούτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἓνα κλαδὶ ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδὶ σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὅλοι, τὸ σήκωναν ἑπάνω, κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμος, Κερᾶς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν καὶ ἔτρωγαν τὸ φαγίτους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἑπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σμύρῃ Ραιδεστοῦ «τὴ παραμονὴ τὰ Χριστούγεννα κάμνι τοὺ ἱννιά λουγιῶ φαί. Εἶναι τὰ γιννιτούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἅπαν' στὸν σουφρά, τὰ θυμνιάζνι καὶ τὰ ἄφην' νι κατ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἡ λιχὺνα ἡ Παναγία» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρεκιοῦ, πὺν θὰ κόψουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, πὺν θὰ περνάη, καὶ ὅστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὔλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνουνε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δεντρικοῦ, ἐνοῦ λιόφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λειμονιάς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπίζη θὰ τσακίσῃ στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἅμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα τοῦ ἀπὸ φτοῦνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, πὺν ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔρραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὕνι (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάζαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάζαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ ὕνι. Τὸ ὕνι κεῖνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαινε πὲ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφρά καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυρᾶ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα· ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βάπτεται «τοῦ κλικούδ' τ' Καλλκάντζαρου». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ ὕγεια, καλὴ χρουνιά, καλὸ διρικέτ'.» Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «ὄκθιρον» (ἀλε-τροπόδα) καὶ μὲ αὐτὸ γίνεται τὸ θύμνιασμα τῆς πίττας. Ἀφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μὲ τὸ ὑνί. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νά χ' πάντα παράδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'».

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφὴ τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τὶς εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμο μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὁλόγυρα τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει· τελειώνοντας ἡ εὐχή, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τὶς δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποὺ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χεῖρ, τύχη μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν· θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς· ἂν κατὰ τὸ ξεροβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρῶμα. (Α. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποὺ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχή τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηρούμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παραδειγμα: «Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτο-νιαῆς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυρόφυλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνισμα τῆς Πανα-γίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτάζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία μὲ τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὕτῃ τῆς προσευχῆς ἀνοίγε κι ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη κ' ἔβγαζε φύλλα».

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπήγαιναν στὴ βρύση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερό, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερ-νοῦσαν μὲ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «Ὅπως τρέχ' τὸ νερό σ', βρυσούλα μ', ἔτσ' νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιό μ'». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρύσιν καὶ καλαν-τιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀν-
τλοῦσιν ὕδωρ», Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἀγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι)
καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιάς.—Τὸ κτύπημα
τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.τ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν
τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἀν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ'
ἐτρέχασι γύρω στὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ
φεγάρι, / σὰν παλληκάρι / . Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδούσασι: Κυρὰ
Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα /
τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / Ὡστε νὰ πᾶσι /
καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθη / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι ».

Εἰς τὸ Ὁρεστικὸν Ἀργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο ποὺ θὰ χτυπήσῃ τὴν
πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπαρῖκα τοῦ τοῦ βράδου τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρ-
νον μέσα καὶ τὸ βάζουν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ
Καταϊδόνι (Σητείας Κρήτ.) «γιά νὰ πᾶν καλά ὁ χρόνος ποὺ ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς
παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπίτι, γιά
νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατοικήσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὴν νεόνυμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί;
Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκούδα, λύκον, τράγον κλπ.).
Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ
βράδυ κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα
χρήματα ἢ σῖτον. (Πρβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἐν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράπης, χαχάμης, καπετά-
νιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὗτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὀνο-
μασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκα-
τσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου
ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχετικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις.
Περιγραφή τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν
καθ' ἕκαστον προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὅμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγή

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέραςμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια ποὺ διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερώοντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραίων δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. τοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιὰν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοὺς μωμοέρους (ἢ τὰ μωμοέρια ἢ τὰ κιόσια). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεῦον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλοῦ τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοία τις παράστασις (Φόνος ἀνδρὸς καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ᾠσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ῥάχεως τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικάι συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα γλωρᾶ ἐλαίας ἢ καρυδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφτερὴν πλάκα τοῦ τζακιοῦ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουν, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατόπιν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. ὅσο πιὸ πολλὰ χιόνια θὰ εἶναι τοῦ Χριστοῦ, τόσο πιὸ πολλὰ περεκέτια (εἰσοδήματα) θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ' (Θράκη).

15. Ἀλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων αἰθθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἑξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπίτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρυα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεῦουν τὸ βράδυ τὴν ἀποσουρτή: βγάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουν μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζί* μὲ μεταλλικὰς δεκάρους (δηλ. κορώνα-γράμματα). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τοὺς μιὰ *γίπλα*, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλοῦρι μὲ

χοντρούς κλώνους καὶ μὲ πλουμιὰ πάνω, τὴν καλοψήνουν στὸ φούρνο καὶ τὴν πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερὰ κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα τῆς στὴ νύφη τῆς.

3. Πρωτοχρονιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια καὶ γλυκύσματα.

Όνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρὸς τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ διακοσμήσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρῶι-πρῶι ζύμωνε τὴ βασιλόπιττα μὲ ἀλεύρι, μὲ λάδι, ζάχαρη καὶ μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνί ἔκανεν ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμπιστό· τὸν ἔκανε μὲ τὸ πιρουνί, γιὰ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτρῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδί κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἄπάνω, γιὰ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε καὶ ἄλλα πλουμίδια μὲ τὴ δαχτυλήθρα, ποὺ εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσικὸν εἶναι «μὴ μπουγάτσα μὲ γράμματα ἀπὸ πάνω μὲ ζυμάρι: τὸ ματρί ἀπὸ τὰ πρόβατα, μὴ καλύβα, σταυρὸ, μπιμπλιά, σταφύλια ἄπάνω, γιὰ νὰ γεννοῦν τ' ἄρνια καὶ τὰ κατσίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ζύμη, ποὺ οἱ ἄκρες τοῦ κυνηγοῦν ἡ μὴ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρῶτ' τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν σὶ εἰκονίσματα καὶ τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὅλο τὸ χρόνο, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάῃ ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τίς βοδόκλορες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ καὶ ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικό, σουρβακίδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρανιά) καὶ ἄχερο· σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικό, θὰ πάρ' τὸ σπίτ'· σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακίδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης· σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρ'ς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλορα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγροφύλακα (κεχαγιά) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἄφ' ἐσπέρας τὴν Ἀρχιχρονιά σφάζαμε στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας μὴν κόττα ἢ ἓνα διᾶνο γιὰ τὸ καλόν». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἀγιοβασιλεῖοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω

της· σφάζουν γουρούνι, πού τὰ σπρώχνει κατὰ μπρός του, ἢ κατοίκι πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ἔχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρώνε· καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζὶ μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιὰτ' ἄλλιως, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους». Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἁμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' ἁγίου Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἓνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: «Ὅσα κ' ἐγὼ ρίχνω, τόσ' ἁμάξια σιὰρ' νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια! Ὅσα κ' ἐγὼ στή φούχτα, τόσες ἀγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.

4. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιᾶς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστορίαν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντροὶ κορμό), «γιὰ νὰ φασκιώσ' ἡ ἀρκούδα, γιὰτὶ φασκιών' ἡ ἀρκούδα ἀπόψε». Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ συνηθίζουν νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι ἁγίου Βασίλης | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπίτι | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδώνων, ὥς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητος. Ἐκτὸς τῆς πίττας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσκήνωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου «τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλη μέρα· κεῖται στολισμένο. Βάζουμ' ῥόδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ᾖ ὅπως τὸ

ρόδ' γεμάτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἑλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὀρθιοὶ στὴν ἄκρη τοῦ τραπέζι, πὺν ἀκουμποῦσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, πὺν εἶχε φέρει πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτῆμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῇ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωῒ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀποσπερνῇ καὶ πίττα πουργιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειράν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἕνα-ἕνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅστιος πέσῃ τὸ φράγκο, τό 'χουνε πὺς θὰ τοῦ πάῃ καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἄλλοῦ ἢ διανομή; Εἰς Ἀγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἅη Βασιλειοῦ· τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψῃ καὶ γιὰ τὰ ζὰ του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατοίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζὰ καὶ τὶς δίν' στὸ στόμα». Ποία ἡ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῇ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ὅλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάῃ ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γουνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἕναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλοτο. Τὸν χώνουν στὸ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ 'χῃ σκαλοπάτ' οὐ Ἅγιους Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιάς, τὴν ὥρα πὺν πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίζαμε ἕνα δίσκο πράματα, ἕνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἕνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἕνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ῥθῃ τὸ βράδυ ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῇ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἕνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἕνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάθες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κι ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἕνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῇ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῇ καὶ νὰ δροσιιστῇ, νὰ ἔχῃ καὶ τὸ σπῖτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὅλο τὸ χρόνο» (Πέρδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποιήσις τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἄη Βασίλης ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἄη Βασιλειοῦ πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζᾶτους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ᾖναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ Ἄη Βασίλης καὶ τὰ ρωτάει, ἂν περνᾶνι καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ σιτὸ παχνί του. Πρέπει κεῖν' δὴ μέρα νὰ ᾖναι ὀφχαριστημένα τὰ ζᾶ».

8. Ἔθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ὅσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῇ ἡ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φκιάσῃ μιὰ πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουργιασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἀφοῦ ψηθῇ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει σιτὸ μαντρί τὰ μεσάνυχτα: θὰ πάρῃ κρασί, φαγι, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῇ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῇ τὸ κλουργιασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχῃ τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτὰ τὸ παρακλῶν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἀφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὅσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωῒ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ σιτὴν κατούνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω σιτὸ πλάτωμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερά καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο: ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του κι ἀπὸ τὸν τρόπο πού θὰ πέσῃ καταγῆς ἡ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἡ σοδειὰ τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα σιτὰ βόδια σῦκα, μουσιτόπιτες, τὰ φιλεύουν. Σιτὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσινὸ (σταυροκουλλούρα), πού κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.έ.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' Ἄη Βασιλειοῦ ψήνουν σιτὴ φωτιά ἓνα πιττί: ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίττι σου, νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρώσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μποστάνια, νὰ μὴν τὰ πειράζουν οἱ λαγοί» (Μιχ. Νουάρου, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιὰ πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημώσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς θὰ πᾶνε νὰ φιλέσουν τὸ μύλο πίττα, ξεροτήγανα, μουσιόπιπτες. Θὰ πᾶνε κ' ἓνα λαήνι-μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἓνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῇ ὁ Ἄη Βασίλης, νὰ βρῇ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωτὶ θὰ πάη ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτά. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὅλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμούδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὅλοι ὅ,τι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅ,τι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἓνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγη, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοί» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιὰ μὲς στὴν τρύπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέσουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουρεῖο τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωτὶ περιήρχετο τοῖς ὅλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρποὺς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλοι;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασήθι τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιὰ γεμίζομε ἓνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἓνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουνε μιὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάνουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ χωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σπίτι».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιᾶς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὔχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κττ.) Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα).
 Ὀνομασία τῶν δώρων: καλοχερίδια (Κρήτη), πουλουστρήνα (Κύπρ.), μπουλστρήνα (Σάμος), καλιστρήνα (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρωὶ τῆς Πρωτοχρονιαῆς τὰ παιδιά, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδὶ κρανιαῆς (σουρβάκια) καὶ σουρβίζουν, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρη καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί/. Σὰν ἀσήμι, σὰ κρανιά / καὶ τῇ χρόν' γοῦλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρανιαῆς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρανιὰ καὶ τυλίζασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺν φορούσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδί πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχρονιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἔπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ καλαγγιάσῃ τὸ ὀτσάκι. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτη ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ τζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιά καὶ καοῦντανε κ' ἔλεγε: «Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλειές». Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ ἐκαλάγγιαζαν τὸ κορίτσι, δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺν εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φρούτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιαῆς «τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ λούκ - λούκ. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: λούκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ's. Τοὺς δίνουν λουκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ', καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: Λούκ - λούκ, λούκ - λούκ! Χαλᾶν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ λένε: «Καλῶς τὸν πέτναρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες. Κάτ'τε νὰ κάτ' κ' ἡ κλῶσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδί ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικὸ τὸ κάνει ἓναξ τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: Μέσα καλό! Γυρίζει πάλι δύο τρία βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: κι ὁξω κακό! Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: Μέσα καλό! ρίχνει ἓνα ρούδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὅλοι, γιὰ νὰ ᾖ γλυκεῖα ἡ ζωὴ τους ὅλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιά, θηλυκά ἀρνιά. Εἰς τὸ Λασήθι «ὁ ξένος πὺν θὰ μπῆ πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρνιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἡ γι-ῥρνιθά σας, / νὰ γεννήσῃ κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστριωθῇ ἡ γαῖδάρα σας, / νὰ κάμῃ ἓνα μουλάρι. / Ἀρνιά καὶ ρίφια θηλυκά, / καὶ κοπέλια ἀσιρνικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηνιὲ ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίνῃ στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάσῃ τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέσῃ οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμήλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νύφη, κλπ. Περιγραφή. Φωτογραφίαι. (Βλ. ἐρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, γιὸ ἡ ἀγιοβασιλιάτικο νερό, ἀμίλητο νερό). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὁποῖος εὑρίσκει τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, κι ἂν εὑρίσκειν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεῖσδερε «τὴν Ἀρχιχρονιά νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερό, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πήγαινε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονιά ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: —Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κι ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλὰ».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδυ οἱ γυναῖκες χύνουν ὅλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτ', μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους σῦκα, σταφίδες, μουσιόπιτες, καρύδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μία, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, εὔχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: 'Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέρδικα).

(β) Ἀνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέχῃ, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδυτος).

(γ) Προσκόμισις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτιοῦ». ἡ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἀγία Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἕνας πὺν θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπίτι καὶ θὰ πῇ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῇ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπίτι καὶ τὶς πετοῦν σὺν ὀχτῶ. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπίτι, τόσο μεγάλ', πὺν τὴ φορτώνεται ἕνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλλας αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κορκάλας μὲ νερὸ καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπίζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραπονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδυ, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παράθυρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῇ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῇ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ᾖ εὐτυχισμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, στάρ', κθάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρῶτ' τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπίτι καὶ λέν: «πολλὰ μπερεκέτια»! Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ᾖ κόκκιν', καὶ θὰ κάτσ' ἀπάν' ὁ νοικοκύρ'ς καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπίτι».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριάζουν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόϊδο. Τὸ πρῶτ', αὐτὸς πὺν θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴ βρύση τὰ πετάει μέσα στὸ σπίτι λέγοντας: Σὰν τοῦ λιθάρ' γιροὶ κὶ σὰν τοῦ ρόϊδου γιμᾶτ'!»

(ς) Κτυπήματα με βέργαν ή κλώνον ελαίας εις την ράχιν ή με σκυλλοκρομμύδα ή σιδηροῦν ὄργανον εις την κεφαλήν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴν τ' ἀπόγιουμα, πᾶν οἱ κουπέλλις με μνιὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδὶ ἀπὸν κρανιὰ στοὺν ποντάμ'. Γιμίζουν τὴν στάμνα κὶ χτυποῦντι μὴ τοὺν ραβδὶ κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοὺν προὐ μὴ κείνου τοὺν ραβδὶ γυρίζ' νὰ σιὰ συγγενικὰ τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρώποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνου». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ελαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ ὅλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλήν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ή τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἓνας γαμπρό, θαλὰ ῥοθῇ μ' ἓνα ξύλο μακρὺ, λοῦρο (ἁμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερό, τὴν πεθερὰ με τὸ ξύλο αὐτό : — Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κι Ἀη - Βασίλ' με τὸ πολὺ τὸ μπερεκέι'. Γερὸ κορμί, γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου πιότερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνει' ἀποπᾶν', νὰ κᾶν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καῖγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ «βάνουν ἓνα πουρνάρι στὴ γωνιὰ μπροστὰ κι ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθεται ἓνας ἀπουπᾶν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κόττες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῇ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτονός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ή κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσῃς, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρῶτ' - πρῶτ' σ' ἓνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῇ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὅλοι οἱ δικοί σου τρεῖς γουλιὲς ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερεις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῇ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνῃ» (Ν. Πέρδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ή τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (Βλ. ἄνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὀστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καράβ' (τοῦ καπονιοῦ). Σὰν εἶναι γιομᾶτο (σκοτεινό), ἡ χρονιά θὰ πάῃ μπερκετλίδκ', σὰν εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κρανιές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παραστιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετάξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. ἐὰν κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἔκτροφὴ τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἀδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδυ ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τῶνε. Ὅποιον ἴδωσιν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσχάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «Ἄγιε Βασίλῃ μου καλέ, / καλὲ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περνᾷς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπαντᾷς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾷς. / Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῇ, / κι ἂν στέκεται, νὰ περπατῇ, / νὰ ῥθῇ νὰ θερίσωμε / στάρι, κριθάρι, / καὶ χρυσὸ μαργαριτάρι. / Τὴ νύχτᾳ βλέπει στὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ Ὠ/Γεννάρη, Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς... (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποχτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγιναν τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἡ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποχτενίδια της μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέφτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης της, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἅκρα δένει ὀπισθέν της μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῇς ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῇς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ῥθῇς, δὲ σὲ λύνω.

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλειοῦ καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες καλοκαιριά» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιατί ἔπειτα ὅλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουμ'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιά καὶ σὺς ἀρχιμηνιὲς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾔχη καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ καὶ ἔπειτα ὅποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στοῦ Σκάρμιγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γιὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆνα τὸν Ἀη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τσιτσιρίση ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρωὶ κάνουν τὸ σταυρό τους καὶ λένε: Ἀγίε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θερμό, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσης μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῇ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀηβασιλειοῦ. ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλό. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμὶ ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλό. «Ἄν ἔμψη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο θὰ χηρέψη» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάση γυαλὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρύδια, κυδῶνια στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χήνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ σπῖτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιά «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτὰ καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα ὅποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῇ γὰ τραπεριστῇ». (Ποβλ. «Ἀη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτὰ ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιάς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι καὶ ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγῆκε καὶ ἐμπῆκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ καρφώνανε ἓνα κλαδὶ ἐλιάς, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάρνα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὅλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδὶ καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὁμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἀγίαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἀγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιῶτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτιστῇ».

2. Ὁ ἁγιασμός τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλλικαντζάρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἀγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παγανά.

3. Ἄλλαι καθαρικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογὴ τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «τὴ μέρα πὺν θὰ βγῇ σταυρός, πρωὶ - πρωί, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπῖτ. Ρίχνουμε τὴν ἀχλιά τρογύρου τὸ ἔχουμε σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάϊρα». Ἄλλου τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, πὺν τρώγεται τὸ πρωὶ τῶν Φώτων, μαρμαριτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανῖτες: «Παίρνουμ' ἁγιασμό ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κάνουμ' μαρμαριτες. Ζ' μώνουμ' ζ' μάρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμό κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά· πυρώνουμ' τὸ πλακὶ (πέτρα) καὶ τὸ βάζουμ' στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλὴ ἀποκάτ' καὶ χύνουμ' μὲ τὸ κουτάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιὰ, ὅτι ἔρνται Καλλ'καντζάρ' καὶ τὶς τρυποῦν (Λῆμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικὰ τῆς παραμονῆς. Φωτισμός (καψάλισμα) τῶν ἀροτριῶντων. Βουδόπιτα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζευκᾶδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερί καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, πὺν τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακά, κουκκιά, ροβίδια, σιᾶρι καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ὄσπρια καὶ τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιὰ κι ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τὴν σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἀγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιά (ἢ καὶ μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετῆμφισμένοι; Πῶς λέγονται οὗτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικήν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες καὶ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μοντσοῦνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν κάτ' τσόλια, καὶ πᾶν' ἀπὸ σπίτ' σὲ σπίτ' καὶ φοβερίζουν τὰ παιδιά. Ἔχουν καὶ κ'δούνια, τρέχουν καὶ βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «βαδάτζουδκα» τὰ λέμε, *badatzos* = καλλικάντζαρος). Ἀμα ἀκούσουν τὰ παιδιά, κρυβγίενται κι αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιά; Χτυποῦν καὶ τὸ ραβδὶ χάμω καὶ στὴν πόρτα. Τίς δίνουμ' μαρμαριτες, κρασί, μούστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε καὶ Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷ ἡ ὀνομασία καὶ ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἀλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (*καλιντραδες*) ὑποκοίνονται τὰ πρόσωπα μιμικοῦ δράματος: νύφη, γαμπρός, πεθερά, ἀράπης, γιατρὸς (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν καὶ πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιά γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «Σιγίρια σιγίρια (φρύγανα) ἀδιὰ τὴν καλόγρια». Ἀφοῦ μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος καὶ βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφώτ' (δαίμονα). Ἀλλοτε μάλιστα ἐκλείναν σὲ πῆλινον ἀγγεῖον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφώτ'».

8. Ὁ μέγας ἁγιασμός καὶ ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἐθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρύξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῇ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἀλλαι προκηρύξεις: «Σὲ τίνος ἀλώνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἁγιασμός» (Ἀνασέλπσα). «Ποῖος θὰ πάρῃ σπίτι του τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. Πομπὴ μὲ τὰ ἑξαπτέρυγα. Πλύσις εἰκόνων, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα :

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ μετὰ πᾶνε ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρό, κολυμποῦν οἱ ἀνθρώποι νὰ τὸν πιάσουν καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἄναλο νερό). Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποὺ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ὕνι καὶ τσάπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιολό, τ' ἄρμυρὸ νερό. Ἀγιασμὸς γέν'ταν ἡ θάλασσα. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μέσ' στὸ σπῖτ'. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ποτώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίασιν ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποὺ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς: «Κύργι ἐλέησο!», κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησιὰ καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴν σειρὰ στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μποῦκλες), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχυα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστές, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τοὺς μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ καὶ ἑκάστη μιά. Ἐκείνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὅλη πομπή· καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντρους καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτήξουν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνον τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν γερὸ γλέντι. Ἐκείνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησιὰ τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει ἐπὶ τὴν δημοπρασίαν ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως: ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσφέρῃ περισσότερα στὴν ἐκκλησιὰ τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὶς εὐχὰς ὅλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχινη ἀγιαστούρα καὶ τὸν ἀγιασμό τῆς τρτσέλας ραντίζουν ὅλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἔφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νουνοῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικὸς ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βουὴν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὅλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἀγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἑσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μῆλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἡ συνήθεια αὐτοῦ;

(ε) Ἐμβάπτις τοῦ παπᾶ ἢ τῶν νεονύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἀγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πήγαινε στοῦ παπᾶ του τὸ σπίτι καὶ ἔβαναν τὸν παπᾶ πάν' σὺν ἑαυτοῖς καὶ τὸν πήγαιναν σὲ βρύση ὅσῳ ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γιὰ καὶ τὸ μπερεκέτ· σημεῖον πὺν βαπτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπᾶ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορεῖταν ἓνα ράσο τοῦ παπᾶ παλιό, γέρονταν ψευτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἑαυτοὺς μοναχοὶ τοὺς καὶ τὸν πήγαιναν σὲ μακρινὴ βρύση, ἀπὸ χιλιόμετρο περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν τοῦ ἔρριχναν ἓνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπᾶς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα πὺν ἔρριχτεν ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ «ὅσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἑπτὰ κύματα ἀποπάνω τοὺς καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τοὺς καὶ τοὺς ἔβαζαν ἑπτὰ κύματα· τὰ πήγαιναν στὸ σπίτι καὶ ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκέρια, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακίλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἓνα σπάγγο ἓνα τσάκνο, ὕσταρα περνάει ἓνα σῦκο, ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἓνα μῆλο, ἓνα σῦκο ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τιν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἡ ἀρμαθιά. Ἀπάν' δέν' καὶ ἓνα κερί καὶ τὰ στέλν' σὺν ἀδεξίμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξίμ'». Πότε ἀνάβουν τὰ κερί;

10. Χρησὶς τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἀνοιγμα κρασιῶν, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγᾶδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἀγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαι καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάρια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, πού εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παγανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό. Εἰς τὴν Κορώνη «τὸ ἀνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε πὺν ἀγιάζονται· πᾶνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέρφια καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι πὺν θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δικοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἀλλὰ ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κηρία στοὺς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, πὺν θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτ' τοῦ Ἀη Γιαννιοῦ πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τίς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὀρνίθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι πὺν θέλει νὰ παντρευτῇ μέσα στὸ χρόνο, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὥς τὰ Φῶτα, πὺν ἔρχονται οἱ παπᾶδες κι ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικό της, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν πὺν κρατάει αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλανᾶδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἢ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, πὺν ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῇ-σουν οἱ ὀρνιθές της. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κάθετα κομμάτι».

12. Δοξασίαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ κι

ὅτι ζητήσης γίνεται», ὅτι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ὅτι «τῶν Φώτων βαπτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὁποῖος ἄνεμος τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνον», ὅτι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πὺν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ὅτι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Πρβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν πέριξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἀλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωῒ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πὺν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζοντε καὶ πιάνουντε καὶ τὰ ὀνείρατα, τὰ ὁποῖα δὲν πιανόντουσαν σὶς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μπερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (᾽Υδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λῦσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάρξεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀποκρῶν.

1. Σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὸ ταχεῖα ἔσφαζαν ἓνα μπαλιὸ (=παλιό-βοῖδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρῶγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' στ' ἀλάνι» (πλατεῖα). Πῶς ἄλλοῦ συνήθίζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τ' Ἀη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μπεράσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πήγαιναν στὸ γιὰλὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῇ ὁλόκληρος. Περνούσανε μὲ τὰ σπῖτια δους κατόπ' καὶ δὸν ἀφήνανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὸ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλὰ, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουντε τὸν ἄδρα, παίρνουν μιὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουντε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε, ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιὰ». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἀγερμοὶ ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίγια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρουχα, κρεμᾷ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀνθρώπους καὶ περιέρχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίον, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονισμὸς (ἄξιωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπᾶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῇ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδὶ ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλοι τὸ ἄξιωμα τὸ κάμνουν παιδιά, ποὺ γυρίζουν στὰ σπίτια μὲ ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Β' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκεδάσεις παιδίων. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμαστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται, σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ τ' ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνουν τὸ ρουφενέ· ἀγοράζουν μὲ ἔρανο μεξέδες, κρασί καὶ διασκεδάζουν ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῇ κανένας μεγάλος σὲ ὅποιο σπίτι γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλοι ἐπικροτεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἡ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουννὸ.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλὸ, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιά»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαπούνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν τ' ἀστεῖα μὲ κᾶνα λουκάνικο· κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν»). Στολισμὸς καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλούδια χρυσωμένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὥρολογίου κλπ.).

Ἐξοδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης· κατάβρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμὸς τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτή; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου βλ. ἐν Ἀρχεῖῳ Θρακ. Θησ. Γ' 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρβλ. τὴν κατάραν: «*ποὺ νὰ σ κάψη τ' Ἀγιαντωνιοῦ τὸ χαλάζι*» καὶ τὴν παροιμίαν «*Κάλλια τ' Ἀγιαντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση*».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ημέρου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελὲς βοῦς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ὃν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «*διὰ τὴν υἰεῖαν τῶν*». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «*τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάξουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν υἰεῖαν τους*».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «*τ' Ἁγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε· λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης*».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιττῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρβλ. «*Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω*».

2. Μαντικάι συνήθειαι: «*Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ κολλᾶνε κερὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῇ μπροστά, θὰ πεθάνῃ πρῶτος*» (Ἁγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἐορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς καὶ ἡ Ἀρχοδοῦ ἐν Θράκῃ.

Τὰ Συμόγια (1 - 3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἐορτῶν τῆς α' ἐβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπελῶν καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι)· «στὸ κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'» (Ἀγχίαλος). Κατὰ ποίων ζώων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἀγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπελῶν καὶ κήπων. Διατὶ ἀπὸ τὸν ἀγιασμὸν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπίτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικοὺς ἐρράντιζε μὲ τὸν ἀγιασμὸν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἡπείρῳ κάμνουν κουλλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: Τρύφωνα πολύκαρπε, / ἔλα θῶ σι' ἀμπέλι μου / καὶ στὸ χωραφάκι μου, / νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε. Ἐν Στεννημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κουρμπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατείᾳ. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὅποιος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἓνα ἄρνι». Ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχώνουν καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλκάτζα-ρου», (ποὺ θυμνιάζεται Χριστούγεννα, Ἁγ. Βασίλη καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινο αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης· τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοι;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακουή, ἁγία Πακοῦ = «ἡ ἁγία ποὺ ἀκούει» (Πάρος), ἡ Φλεβαριανή (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαργοῦσα· ἐξήγησις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλης μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλάνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὁ, τι καιρὸ κἀνῇ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κἀνῇ σαράντα μέρες ὕστερα» (Αἰτωλία) ἢ «ὅλον τὸν Φεβρουάριον» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «ὄντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺ χειμῶνα πίσω».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμιοῦ ἢ Συμνιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδὶ σημειωμένο». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ

βράδυ, πού θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε κι ἂν βγῇ τίποτε, νὰ βγῇ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τ' Ἀη Συμιοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαίρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιὰ ἔγκυα πού'ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδὶ τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασίων καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιὰ» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἐξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἅγιο Χαράλαμπο τόνε φυλάνε οἱ τσοπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾷ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσεται νὰ τοῦ τὰ θεραπεύσῃ». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅη Χαράλαμπε, πού βρίσκεται τρεῖς ὥρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πού λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) ὁρίζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μὲ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πού ἔχει φοράδα τάζει στὸν Ἅγιο· πάει νὰ γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀνῃ τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετάσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάζει νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἡ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῇ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πού πρέπει νὰ θυσιαστῇ. Ὅλη ἡ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρωῒ καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρωῒ τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησία, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσώνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πού τὸν λένε γκιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

ρίχνουν πάνω στον ταῦρο μετάξια καὶ πόσια, τραπεζομάντηλα καὶ ἄλλα, κεντημένα ἀπ' τὰ κορίτσια. Ὅλοι τρέχουν νὰ ἴδουν τὸ βόδι. Μὲ τὸ ἔγγραφο τοῦ ἡλίου, κι ἀφοῦ ὁ γῦρος θὰ ᾗξει τελειώσει, καβαλλαραῖοι μὲ σελωμένα ἄλογα, μὲ μπρισκούλια καὶ χαϊμαλιά, παίρνουν τὸν ταῦρο, γιὰ νὰ τὸν πᾶν στὸν Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στὰ πεῦκα στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ (τοῦ Ταύρου). Ἀλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς πού θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι ἀφοῦ ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι καὶ προσφέρει τὴν πρώτη τιμή, γιὰ νὰ τὸ σφάξῃ. Τότε πολλοὶ πού τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, καὶ σ' ὅποιον κατακυρωθῇ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ καὶ βουτώντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα πού τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι γιὰ τὸ καλό. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι καὶ βαστᾷ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωῒ, ἀφοῦ φᾶνε τὸ κεσέκι, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο μὲ στάρι, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό. Ἐξω ἀπ' τὸ χωριό, στὴν Καυκάρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὅσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς καὶ ὁ δεσπότης μαζί. Ἀφοῦ τρέξουν τὰ ἄλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ πού νίκησε καὶ χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἄλετρι ἢ ἓνα γκέμι ἢ καὶ σέλα καὶ πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα μὲ τὴ μουσική της κάνει τὸ γῦρο στὸ χωριό γιὰ τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ καὶ προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονία: Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τὴ βαστᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅγοιος θέλει νὰ δουλέψῃ παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νιὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει ἀπὸ πίσω του. Τόνη ρωτάει ὁ ἄλλος: — Τί ράφτεις; — Ράφτω πέτρες καὶ ἀκόνια / καὶ τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορές κι ἀπέκει πάει καὶ δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε καὶ οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ = φαγητὸν ἀπὸ σιτάρι κομμένο, μαγειρεμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχοῦ). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρᾳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).

ΤΡΩΑΔΑ

ΥΠΟ

ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ*

Ὁ μῦθος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ τόσον γνωστός, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ προτίμησιν ὑπόθεσις καὶ τῶν μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητῶν. Ἡ παράδοσις ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου διετηρήθη ζῶσα μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ «Πόλεμος τῆς Τρωάδος»¹⁾ ὑπῆρξε προσφιλὲς τῆς ποιήσεως θέμα.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖται ζῶσα εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ «ὁ θεσπέσιος αὐτὸς πλοῦτος τῆς πνευματικῆς σφαίρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ τὴν παρακαταθήκην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος»²⁾.

Εἰς δημοτικὸν ᾄσμα τῆς Μάνης (μοιρολόγι τῆς μάχης τοῦ Δηροῦ)³⁾ φέρονται οἱ στίχοι:

* Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται διὰ μὲν τὰ πρῶτα μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ, διὰ δὲ τὰ δεύτερα μὲ ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς χειρογράφου, ἡ σελὶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, ὅταν τοῦτο εἶναι γνωστόν. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως δηλοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων ΚΠ.

Τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν δι' ὠρισμένας ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποδείξεις εὐχαριστῶ.

¹⁾ Δ. Μαυροφρύδου, Ἐκλογὴ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866 σ. 183 - 211. Κ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἐκδ. Μαρσολῆ, Ἀθήναι τόμ. Γ(1900) 127 - 128.

²⁾ Δ. Ζακυνθοῦ, Ἡ ἐνότης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, Νέα Ἑστία, Ἀθήναι 38 (1945) τευχ. 441, σ. 952.

³⁾ Βλ. É. Legrand, Recueil de chansons populaires Grecques publiées et traduites pour la première fois. Paris 1873 σ. 144 - 150. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1914 σ. 22 - 24. Α. Π. Δασκαλάκη, Αἱ μεγάλοι ἱστορικαὶ ἐπέταιοι. Μάχη τῆς Βέργας. Ἐφημ. «Ἐμπρὸς» 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1926. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928 σ. 58 - 60. Ἀπ. Μελαχροينوῦ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1946 σ. 62 - 64. Δ. Β. Βαγιακάκου, Οἱ μάχες τῆς Βέργας, Ἀρμυροῦ καὶ Δηροῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Μάνης, Ἐφημ. «Ἡ Φωνὴ τῆς Λακωνίας» Ἀθήναι 16 Ἰουνίου 1946.

Οἱ γι ἄδρες ὅλοι ἐλείπασι,
τ' ἦτα σιτὴ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
ὅπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
ἐπάαινε¹⁾ μερόνυχτα.

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ σκληρότης τῆς παρὰ τὴν Βέργαν Ἀλμυροῦ (Ἐξω Μάνης) γενομένης μάχης μεταξὺ Μανιατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ²⁾ παραβάλλονται εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τῆς Τροίας. Ἡ λέξις Τρωάδα ἔχει ἐνταῦθα ἐπιρρηματικὴν σημασίαν. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐπεξηγῶν αὐτὴν γράφει: «πόλεμος δεινὸς καὶ μέγας, ὡς ὁ παλαιὸς τῆς Τρωάδος»³⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν μεγάλων συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας διετηρήθη καὶ σήμερον. Οὕτω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης καταστροφῆς λέγονται ἐν Μάνη αἱ φράσεις: ἐγίνηκε Τρωάδα, τὰ καμε Τρωάδα⁴⁾. Καὶ γενικῶς πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας περιστατικοῦ τινος εἶναι ἐν χρήσει αὐτόθι καὶ αἱ φράσεις: Τὰ κάμαμε Τρωάδα⁵⁾, ἐπάαινε τὸ πετρακίδι Τρωάδα⁶⁾ ἥτοι ἐγένετο φοβερὸς πετροπόλεμος.

Ὅμοίως εἰς τὴν Λακεδαίμονα λέγεται: «Τὰ κάμαμεν Τρωάδα ἢ ἐγινε Τρωάδα, παροιμία τὴν ὁποίαν, ὡς σημειώνει ὁ Βενετς. Ἰατροίδης, μεταχειρίζονται ἐν τῷ λέγειν, ὅτε θέλουν νὰ δώσωσιν ἐπίτασιν περιστατικοῦ τινος, οἷον: διεσκεδάσαμεν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κώστα, ὅπου ἐγινε (τὸ κάμαμεν) Τρωάδα ὑπάγωμεν εἰς τὴν πανήγυριν νὰ τὸ κάμωμεν Τρωάδα»⁷⁾.

Ἐκτὸς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιζῇ ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας. Οὕτως εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἐπὶ καταστροφῆς λέγεται ἡ φράσις: ἐγινε Τρωάδα⁸⁾, εἰς τὴν Σάμον ἐπὶ μεθύσεων: Τὰ καμε Τρωάδα⁹⁾, εἰς τὴν Ἀμοργόν: Τὰ καμεν Τρωάδα (ἢ θάλασσα)¹⁰⁾, εἰς

¹⁾ Ἐπήγαινε, διεξήγετο.

²⁾ Σ. Χ. Σκοπετεᾶ, Ἡ ἐποποιία τῶν Μανιατῶν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ. Μάχαι Βέργας - Δηροῦ: Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 8 (1945) φύλλ. 75 σ. 11 - 14.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 24.

⁴⁾ Συνών. φρ. ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα· πρβλ. τὸ μοιρολόγι: ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα / καὶ δὲν εἰλέπον (βλέπω) τὴ στε'ρά. Ὅμοίως: ἐγίνη τὸ ἄλλα - ἄλλα.

⁵⁾ Συνών. φράσ. τὰ κάμαμε θάλασσα. Πρβλ. ΙΑ 387, 1382. Κατὰ μαρτυρίας συγκεντρωθείσας ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἡ φρ. αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς Αἰτωλίαν, Ζάκυνθον, Γορτυνίαν, Κρήτην, Μεγίστην καὶ Ἡπειρον, ἐνθα καὶ ἡ φρ. Τὰ κάνω λάχανα.

⁶⁾ Ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Χ. Σκοπετεᾶ.

⁷⁾ Δῆμος Φάριδος. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 5 (1857), σ. 126 Βενετς. Ἰατροίδης.

⁸⁾ Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐν Πύργῳ 3 (1906) 180.

⁹⁾ Ἐπ. Σταματιάδου, Σαμιακά. Ἐν Σάμῳ τόμ. 5 (1887) 87.

¹⁰⁾ ΛΑ 1357Α, 45. Ε. Ἰωαννίδης 1876.

τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας): *Ἦπαθα τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἢ ἡτραύηξα τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*¹⁾, εἰς τὴν Χίον (Καρδάμυλα): *Ἔκαμέν του τῆς Τροιάδος τὰ κακὰ*²⁾ (τὸν ἐβασάνισε πολύ), εἰς τὴν Σκυρον δι' ὑπερβολικῶς μεγάλα καὶ πολλὰ κακὰ ἢ δεινοπαθήματα, ἅτινα διέπραξεν ἢ ὑπέστη τις: *Ἔκαμε τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ, ἔπαυε τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*³⁾ καὶ εἰς Γορτυνίαν ἐπὶ καταστροφῆς περιουσίας καὶ ἐργασίας: *Ἔγινε Τρωάδα*⁴⁾.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἡ φρ. δηλοῖ καὶ μεγάλην τρικυμίαν. Παρ' Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτη φέρεται ὁ στίχος: *«Τί ξυλοχάλαση εἶν' αὐτή! ἂν ταῦρηκ' ἡ Τρωάδα»*, εἰς δὲ τὰ σχόλια σημειοῦται τὸ ἐξῆς: *«Τρωάδα· περιεργοτάτη λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνουσα τὴν γένει μεγάλην καταστροφήν, ἀλλ' εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας»*⁵⁾.

Εἰς τὴν Ἰθάκην διὰ τῆς λ. *Τρωγάδα* δηλοῦται ὁ δυνατὸς ἄνεμος καὶ γενικώτερον ἡ μεγάλη ταραχή: *Ἐξαφνα ἔβαλε μία Τρωγάδα*⁶⁾, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἡ ραγδαία βροχή: *Τί Τρουγάδα ἦταν αὐτή· νεροποντή*⁷⁾.

Πλὴν τούτων ἡ λ. εὑρεται καὶ ὡς ὄνομα γυναικός. Οὕτω, εἰς Ἀλμυρὸν Θεσσαλίας εἰς τρίπτυχον τῆς μονῆς Ξενιάς ἀναγράφεται ὡς ὄνομα γυναικός ἡ λ. *Τρωάδος*⁸⁾, εἰς τὴν Εὐβοίαν λέγεται *Τρουγάδα* (Τρωάς)⁹⁾ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας *Τρωάδα*¹⁰⁾.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον προσέτι ἐπὶ παντελοῦς ἀρνήσεως εἶναι ἐν χρήσει ἡ ἔκφρασις: *Νὰ μοῦ ἔδινες καὶ οὐλὴ τὴ Τρωάδα, δὲν τὸ κάνω ἐτοῦτο*. Αὕτη, κατὰ τὸν *B. Schmidt*, ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, ἀποκλειομένης ἐπιδράσεως λογίας¹¹⁾.

Εἰς τὸν Πόντον διασώζονται ἐπὶ παρομοίας χρήσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, οἱ τύποι: *Τῆς Τροίας, τῆς Τροιάδας καὶ τῆς Τροιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν ἢ συμφορῶν λέγονται εἰς τὴν Οἰνόνην αἱ φράσεις: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ*¹²⁾, *τῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹³⁾, *εἶδα κ' ἔπαυα τῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ ἔσυρα*¹⁵⁾.

¹⁾ ΙΑ 240, 37 Δ. Πουλάκης. ²⁾ ΙΑ 230, 109. ΛΑ 692, 109. Σ. Βίος.

³⁾ ΙΑ 612α, 66-67. Ἑμμ. Βαμβακερίδης. ⁴⁾ ΙΑ 90 Τ. Κανδηλῶρος.

⁵⁾ Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Ἐκδ. Μαρασλῆ, τόμ. Γ' Ἀθῆναι 1907, σ. 363 καὶ 409.

⁶⁾ ΙΑ 423, 62. ⁷⁾ ΙΑ 540, 36.

⁸⁾ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Θεσσαλικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ ΙΒ' (1916) 188.

⁹⁾ ΙΑ 13, 80. ¹⁰⁾ Ἐφημ. Ἑστία 9-12-1948.

¹¹⁾ *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871 σ. 18 σημ. 3.

¹²⁾ ΙΑ ¹³⁾ ΛΑ 159, 142 καὶ 542.

¹⁴⁾ ΙΑ 64, 542

¹⁵⁾ ΛΑ 930, 34 Ζουντούρης.

Ὁμοίως εἰς τὸν Πόντον ἐπὶ δεινῶν συμφορῶν καὶ περιστάσεων λέγεται: *Τῆς Τροιάδας τὰ κακά*¹⁾, εἰς τὴν Οἰνόνην: *εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα*²⁾ (ἔπαθα τόσα, ὅσα καὶ ἡ Τρωάς), εἰς Τραπεζοῦντα ἐπὶ πλείστων καὶ μεγίστων κακῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη τις: *Τσῆ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔπαθα*³⁾, εἰς Κερασοῦντα ὁμοίως ἐπὶ πολυπαθῶν φέρεται: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔσυρα ἢ τὰ βάσανα ἔπαθα*, καὶ εἰς Τραπεζοῦντα: *Τσῆ Τροιάδας τὰ κακά*⁴⁾.

Εἰς τὸν Πόντον ἐπίσης ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν φέρονται αἱ ἐκφράσεις: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα (πάθηα) ἔσυρα*⁵⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔρθαν σὸ κηφάλι μ'*⁶⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἔσυρα*⁷⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ (λέγουσι καὶ βάσανα) ἔσυρα*⁸⁾. Ἐπίσης ἐπὶ πλείστων καὶ μεγίστων κακῶν εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά*⁹⁾, καὶ ἐπὶ μεγάλων ταλαιπωριῶν εἰς Κερασοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα*¹⁰⁾.

Παραλλήλως φέρεται ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος τῆς Τροιάδος.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν λέγεται ἡ φρ. *τῇ Τροιάδος τὰ κακὰ (πάθηα, βάσανα) ἔσυρα*¹¹⁾. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὅποια ὑπέστη τις, εἶναι ἐν χρήσει ἡ φρ. *Τσῆ Τροιάδος τὰ κακά*¹²⁾ ἢ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹³⁾, εἰς τὴν Κερασοῦντα ἐπὶ τῶν πολλὰ ὑποστάντων ἡ φρ. *Τῆς Τροιάδος τὰ βάσανα ἔσυρα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Κρώμην: *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹⁵⁾. ὑπέστην τὰ πάνδεινα, τὰ πάθη τῆς Τροίας.

Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ ταύτης τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τύπων *Τροίας*—*Τροιάδας*—*Τροιάδος* φαίνεται ὅτι ἡ φρ. *τῆς Τροιάδας τὰ κακὰ* δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κακὰ ἢ τὰ βάσανα τῆς Ἀγίας Τροιάδος¹⁶⁾.

1) ΛΑ 775, 16.—930, 34 Ἀργυρούπολις. Ζουντούρης. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ Ἑρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 12 (1946) 46. 2) ΛΑ 159, 142.

3) ΙΛ 336, 182 [ΚΠ. 16 (1891) 90. Παρχαρίδης].

4) ΛΑ 421, 392.

5) ΛΑ 31, 55, 386, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης, καὶ ΛΑ 212, 90, 794 Τραπεζοῦς.

6) Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἐλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 88.

7) ΛΑ 31, 68, 585, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

8) ΙΛ [ΚΠ. 127 (1874)] 384. Ι. Βαλαβάνη, Μνημεῖα τῆς ἐν Πόντῳ δημοτικῆς: Ἐπτάλοφος Β' (1870) τευχ. 2 ἀριθ. 3. 550, 9.

9) ΙΛ [ΚΠ. 7170 (1893)] 15. Ἀνώνυμος.

10) Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. βάσανο.

11) ΛΑ 31Α, 68, 585. Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

12) Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931) 54. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. ΙΛ (Ι. Παρχαρίδης Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Β (1886) σ. 421.

13) ΙΛ [ΚΠ. 254 (1877)] 113. Τραπεζοῦς. Ι. Βαλαβάνης.

14) ΙΛ (ΚΠ).

15) ΙΛ (ΚΠ).

16) Α. Α. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ.

Κατὰ τὸ Τρωάδος ἐλέχθη καὶ Τροιάδος καὶ κατὰ τὸ Τρωάδας ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Τροιάδας. Διὰ παρετυμολογίαν «Τροιάδα ἀντι-Τρωάδα διὰ τὸ Τροία» ἐρμηνεύει τὴν λ. καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ φρ. «εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα»¹⁾.

Ἦδη ὅμως παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ μεγάλων κακῶν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇται ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις ἡ ἀνάμνησις τῶν κακῶν τῆς Τροίας.

Παρὰ Δημοσθένει, ἐν τῷ περὶ τῆς Παραπρεσβείας λόγῳ²⁾, ἀναφέρεται ἡ φράσις: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς περιειστήκει Θηβαίους» καὶ προστίθεται ἐν τοῖς σχολίοις³⁾: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς· ἀπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ κακῶν ἡ παροιμία, ἐπὶ τῶν δεινότερα πασχόντων. Φησὶ δὲ ὁ Γενέθλιος ὅτι ἐνήλλακται ἡ πιῶσις· ἔδει γὰρ εἰπεῖν Ἰλιάδος κακά».

Ὅτι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἔκφρασις ἦτο ἐν χρήσει μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος λέγων: «Φιλόπλουτος ἡ Ἑλένη, φιλήδονος ὁ Πάρις· φρόνιμος ὁ Ὀδυσσεύς, σώφρων ἡ Πηνελόπη· διὰ τοῦτο μακάριος γάμος ὁ τούτων καὶ ζηλωτός· ὁ δὲ ἐκείνων Ἰλιάδα κακῶν Ἑλλησι καὶ βαρβάροις ἐποίησεν»⁴⁾.

Ὡς παροιμίαν ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ζηνόβιος γράφων: «Ἰλιάς κακῶν: ἀπὸ παροιμίας τοῦτο ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων κακῶν παρόσον ἐν Ἰλίῳ μυρία κακά συνέβη γενέσθαι»⁵⁾. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀναφέρει «ὅτι δὲ αἱ συχναὶ Ἰλιακαὶ θυσίαι ἀναγκαίως ἐπὶ κακοῖς πυκνοῖς προηγουμένοις ἐγίνοντο, δηλοῖ καὶ ἡ παροιμία λέγουσα τό, αἰεὶ Ἰλίῳ κακά, λεχθεῖσα μὲν ἐπὶ τινὶ κακῷ ὑστερογενεῖ, οὐκ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὰ Ὀμηρικά, ἡ δὲ αὐτὴ προγενεστέρα ἐστὶ τοῦ κακῶν Ἰλιάς, ἢ ἀνάπαλιν, αὕτη πρὸς ἐκείνης εἴρηται ὡς τά γε ἄλλα μιᾶς ἐννοίας εἶσιν ἀμφοτέραι»⁶⁾.

Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶναι γνωστὴ ὡς παροιμία ἡ ἔκφρασις: ἔπαθε τῆς Τρωάδος τὰ βάσανα⁷⁾.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διασώζεται ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας, χρησιμοποιουμένη παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν μεγάλων

1) Γ. Χατζιδάκις, Φωνητικά - Παρετυμολογία, Ἀθηνᾶ 24 (1912) 31, 51.

2) 387. Πρβλ. Αὐτόθι 449 καὶ τὰ «ἐμοὶ δὲ δοκεῖτε ἀτοπώτατον ἀπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ ὅτε μὲν τὰ Θυέστου καὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳ κακὰ ἠγωνίζετο».

3) Σχόλια εἰς Δημοσθένην. Περὶ τῆς Παραπρεσβείας 387, 12. Ἔκδ. Dindorf.

4) Πλουτάρχου, Γαμικά παραγγέλματα 140 F.

5) P(aroemiographi) G(raeci) Α' σ. 96. Πρβλ. Ὁμοίως αὐτόθι σ. 256 Διογενιανός, καὶ σ. 182, 271: Κακῶν Ἰλιάς: Τὰ ἐναντία: Ἀγαθῶν θάλασσα, ἐπὶ πλήθους ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ Ἀγαθῶν σωρὸς καὶ Ἀγαθῶν μνρμηκία, αὐτόθι Β' σ. 2-3, 24. Πρβλ. Φώτιος Λεξικὸν ἐν λ.

6) Εὐστάθιος, Εἰς Ὅμηρον, Δ σ. 444, 22.

7) Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαί (Warner) Β' 114.

λων κακῶν, καταδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φοράν τὴν δύναμιν καὶ συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ἤρνηθη ὁ Krumbacher, παρατηρήσας ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, δικαιολογουμένη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν χωρῶν, πόλεων ἢ ἀτόμων ἤδη παρ' ἀρχαίοις προσέλαβε μορφὴν παροιμίας διατυπωμένης βραχυλογικῶς διὰ τῶν λέξεων κακά, πάθη, ἄχῃ καὶ ἄλλων συνωνύμων, οἷον πόλεμος κλπ.

Οὕτως ἐφέροντο τὸ πάλαι ὡς παροιμίαι:

Ἀζάνια κακά: Ἐπὶ τῶν κακοῖς προσπαλαιόντων²⁾.

Ἀρχιδάμιος πόλεμος: Ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων³⁾.

Κορίνθιον κακόν: Ἴσως διὰ τὰς ἑταίρας⁴⁾.

Κυθνώλεις συμφοραί: Τοῦτο εἰς παροιμίαν ἦλθε διὰ τὰ Κυθνίοις συμβάντα⁵⁾.

Λέρνη κακῶν: Παροιμία τίς ἐστὶν Ἀργολικὴ, ἣν ἀποδιοπομπούμενοι ἔλεγον.

Τὰ γὰρ ἀποκαθάρματα εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐνέβαλλον⁶⁾.

Λήμμιον κακόν: Παροιμία, ἣν διαδοθῆναι φασὶν ἀπὸ τῶν παρανομηθέντων εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τῶν γυναικῶν⁷⁾.

Ταινάριον κακόν: Τὸ μέγα καὶ παρανομούμενον εἰς ἱκέτας. Οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταφυγόντας εἰς Ταίναρον τῶν Εἰλώτων ἀπαγαγόντες ἀπέκτεινον⁸⁾.

Τενέδιον κακόν: Ἐπὶ τῶν πάνυ σκληρῶν καὶ ἀπαραιτήτων⁹⁾.

1) Βλ. ἀντίρρησιν Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 336-337. Πρβλ. D. C. Hesselings, Ἑλλήν. καὶ Ὁλλανδ. παροιμίαι, ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 6 κέ.

2) P. G. A' σ. 46 (Ζηνόβιος), 184 (Διογενιανός). Β' σ. 138 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η. 388.

3) P. G. B' σ. 306 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Μ. Ἐτυμολ. 254. 40. Σουΐδας ἐν λ. Bekker, A.G. 1, 450. Θουκ. 2, 19 κέξ.

4) P. G. B' σ. 180 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η. 378.

5) P. G. A' σ. 107 (Ζηνόβιος). Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Κυθνώδης καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. Κυθνώλης.

6) P. G. A' σ. 108 (Ζηνόβιος). Β' σ. 122 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος ἐν λ. Παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδα ἐν λ. φέρεται καὶ Λέρνη θεατῶν ἀντὶ τοῦ κακῶν θέατρον Κρατῖνος.

7) P. G. A' σ. 110 (Ζηνόβιος), 270 (Διογενιανός). Β' σ. 503-504 (Ἀποστόλιος), 201 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Ἡρόδοτος, VI 1.138.

8) P. G. A' σ. 329 (Πλούταρχος). Β' σ. 214 (Μακάριος). Πρβλ. Θουκ. 1, 128.

9) P. G. B' σ. 176 (Μακάριος), 175 (Mantissae Proverbiorum). Πρβλ. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἐλέχθη δὲ καὶ Τενέδιος ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν φοβεράς ὄψεις ἐχόντων. Πρβλ. Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Ὁμοίως Τενέδιος ξυνήγορος ἀντὶ τοῦ ἀπότομος Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Τενέδιον βέλος ἀντὶ τοῦ Τενέδιος πέλεκυς.

Τήνια κακά: Ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν· ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροί¹⁾.

Τὰ Θηβαίων πάθη: Δι' ὅσα οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ Φιλίππου καὶ μάλιστα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου «διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρός»²⁾ ἔπαθον.

Τὰ Ἰνοῦς ἄχη: Αὕτη δύο παῖδας ἔσχε, Λέαρχον καὶ Μελικέρτην, οἱ κατετοξεύθησαν ὑπὸ Ἀθάμαντος³⁾.

Τὰ Λαβδακιδῶν πάθη⁴⁾. Εἰς δήλωσιν ἄλλεπαλλήλων συμφορῶν ἐνσκηπτουσῶν εἰς γένος ἢ οἶκόν τινα.

Τὰ Μαγνήτων κακά. Ἐπὶ μεγίστων καὶ ἀλγεινοτάτων κακῶν παρ' ὅσον οὗτοι ἀσεβήσαντες εἰς θεοὺς μεγάλων κακῶν ἐπειράθησαν⁵⁾.

Τὰ Μηδείας πένθη⁶⁾: Δι' ὅσα ἡ Μήδεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αἰήτου, ἔπαθεν.

Τὰ Νιόβης πάθη⁷⁾: Ἐπὶ τῶν μέγιστα παθόντων κακά. Αὕτη γὰρ ζῶσα λίθος ἐγένετο ἐπὶ τῷ τύμβῳ τῶν παίδων.

Τὰ Πελοπιδῶν πάθη⁸⁾. Παροιμία ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν.

Τερμέρια κακά. Ἐπὶ τῶν σφόδρα δεινῶν καὶ χαλεπῶν. Ἀπὸ Τερμέρου τινὸς θηριώδους τὴν φύσιν καὶ ληιστοῦ⁹⁾.

Ὠγύγια κακά. Ἐπὶ τῶν ὀχληρῶν ἐπεὶ συνέβη Κάδμον τὸν Ὠγύγου διὰ τὰς θυγατέρας κακοῖς περιπεσεῖν¹⁰⁾.

Ἀνάλογοι ἐκφράσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ παροιμιακῶς. Διὰ

¹⁾ P. G. B' σ. 49 (Διογενιανός). Πρβλ. Φώτιος ἐν λ. καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. ἐνθα καὶ Τήνια· ἔχιδνα ἀναφέρεται. Πρβλ. Plinius, N. Hist. 4, 12, 22. Ὁ Εὐπολις ὁ κωμικὸς (F.C.A. ἔκδ. Th. Koek, 1, 320) ἀναφέρει: «Τήνος αὕτη | πολλοὺς ἔχουσα σκορπίους ἔχεις τε συκοφάντας».

²⁾ Πλουτάρχου, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Λόγος II, 342 B-F (κεφ. 11), καὶ Ἀλέξανδρος XI, 25. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, Α. ζ-η' Διοδώρου Σικελιώτου, βιβλ. IZ κεφ. 13-3, 14.

³⁾ Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Πανσαν. I, 42, 7. 44, 7 — Εὐριπ. Μήδεια 1284. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. Β. 28. Ὀβίδιος, Μεταμορφ. IV, 518-542. Art. Poet. 123. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὰ Ἰνοῦς πάθη, Πλούτ., Κάμ. 5.

⁴⁾ Ἡ παροιμία ἀπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν.

⁵⁾ P. G. B' σ. 657 (Ἀποστόλιος). Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Θεόγνις 603, 1103, Στράβ. 14, 647.

⁶⁾ Ἀνθολογία Παλατινὴ, XII, 2.

⁷⁾ P. G. B' σ. 544-545 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Ἰλιάς Ω, 602-618. Πρβλ. Πανσαν. I, 21, 3. Ἀνθολογία Παλατινὴ X, 47. XII, 2.

⁸⁾ Πλάτωνος, Πολιτεία II, 380 A. Ἐλέγετο καὶ τὰ Πελοπιδῶν κακά. Σοφοκλ., Ἡλέκτρα 1497-1498.

⁹⁾ P. G. B' σ. 215 (Μακάριος), 665 (Ἀποστόλιος). Α' σ. 162, 309 (Διογενιανός). Πρβλ. Πλούτ. Θησεὺς IA. Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Φώτιος ἐν λ. Τερμέρια.

¹⁰⁾ P. G. A' σ. 466 (Appendicis). Πρβλ. Φώτιος, Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Αἰσχύλ. Πέρσ. 37, 974.

τούτων ὁ λαὸς ἐπεζήτησε νὰ χαρακτηρίσῃ μεγάλη ἢ διαρκῇ δεινὰ διὰ παρομοιώσεως αὐτῶν πρὸς κοινῶς γνωστὰ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πάλαι.

Οὕτω, εἰς δήλωσιν ὑπομονῆς, καρτερίας καὶ ἀντοχῆς ἐπὶ λίαν δυσμενῶν περιστάσεων, ἀτυχημάτων ἢ ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως εὐχρηστεῖ εἰς Μέσα Μάνην (τ. δ. Μέσσης) ἢ ἔκφρασις:

Ἐγὼ εἶμαι ἢ Βέργα¹⁾ τ' Ἀρμυροῦ
κι' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ²⁾.

Αὕτη εἶναι ἀπόσπασμα παλαιότερου μοιρολογίου, λησμονηθέντος τοῦ περιχομένου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μὲ λέσι³⁾ τί⁴⁾ θὰ σκοτωθῶ,
γιατὶ τί⁵⁾ νύχτες περπατοῦ,
μὰ γὰρ εἶμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
κι' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ...⁶⁾

Καὶ ἐξ ἄλλων ἐπίσης μοιρολογίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς μάχης τῆς Βέργας διατηρεῖται ζωηρὰ παρὰ τῷ λαῷ⁷⁾.

¹⁾ Ἡ λ. βέργα ἐκ τοῦ λατίν. *virga* (Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ.), δηλοῖ κλάδον καὶ μεταφορικῶς τοῖχον ἔχοντα πολεμίστρας, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου κρυπτόμενοι μάχονται προμαχῶνα (Ἀθηναί, Λακωνία). Ἐνεκα τῆς σημασίας ταύτης εὐρηται καὶ ὡς τοπωνυμικόν. Ἐν Μάνη, Βέργα ἢ, λέγεται τοπων. παρὰ τὸ Ἀρμυρὸν ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ μακροῦ τοίχου (Ν. Βέη, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἐκδοσις Ἐφημ. «Νέος Κόσμος», Ἀθηναί τευχος Β' (1934) 161: «Ὅταν ἔλειπε ὁ Ἱμπραῖμης στὸ Μισολόγγι οἱ Μανιάταις ἔφκειασαν εἰς τὸν Ἀρμυρό... ἓνα ταμποῦρι δυνατὸ ἀπὸ τὸ πέλαγος ἕως εἰς τὸν βράχον, ἐκράταε ἕως ἓνα μίλλι), ἔνθα ἐγένετο ἡ σύγκρουσις τῶν Μανιατῶν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμβραήμ (1826). «Ὁ Ἱμπραῖμης ἔστειλε τὸν κεχαγιάν του νὰ ματακτυπήσῃ τὴν βέργαν εἰς τὸ Ἀρμυρὸ (Ν. Βέη, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 162). Ἡ ἀντοχὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ πείσμα τῶν ἀμυνομένων Μανιατῶν ἀπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν καὶ ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἀνδραποδισμόν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐγένετο θέμα τῆς ἐν Μάνη ποιήσεως (μοιρολογίων), διεξηγήθη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνάμνησις του παροιμιακῶς ὡς ἀνωτέρω.

²⁾ Πρβλ. Τὸ παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ τῶν καρτερῶν λεγόμενον Ἀλκήσιδος ἀνδρεία, Ρ. Γ. Β' σ. 273 (Ἀποστόλιος). ³⁾ Λέγουν. ⁴⁾ ὅτι. ⁵⁾ Τίς, τάς. ⁶⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου.

⁷⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου παραθέτω μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα μοιρολογίων σχετικὰ πρὸς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός.

Οὕτω, ἐπαινοῦσα νεκρὸν συγγενῇ της, Ἥλιαν τὸ ὄνομα, ἡ Μανιάτισσα μοιρολογεῖ:

Ε Λία ἐπά, ἔ Λία ἐκεῖ
κασιέλλι μου καὶ πυργαντῇ,
ἔ Λία παντοκράτορα,
καὶ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ...

Ἀλλαχοῦ δὲ ἄλλη μοιρολογεῖ: Ἐ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
προσκύνα βράδν ἀποταχῶ
γιὰ νὰ ν' ὁ Λίας ζωντανός,
τ' ὁ πύργος ἐγκρεμίστηκε
κ' ἐμπούκαρε μέσα ἡ Τουρκιά.

Παροιμιακῶς ἐπίσης ἐπὶ σκληρᾶς συγκρούσεως λέγεται εἰς Μέσα Μάνην :

‘Ο πόλεμος ἐγένηκε, σὰ νά τανε Μπιζάνι,
ἢ ἐγένηκε καβγᾶς, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἐκ τοῦ σκληροῦ πρὸς κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου ἀγῶνος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ¹⁾. Αὐτόθι διὰ τῆς λέξεως Μπιζάνι χαρακτηρίζεται καὶ τόπος ὀχυρὸς καὶ ἀπόκρημνος, οἷον: *ἔναι Μπιζάνι, δὲ μπορεῖ νὰ μπῇ τίποτα*.

‘Ομοίαν χρῆσιν ἔχει ἔκφρασις ληφθεῖσα ὡσαύτως ἐκ μοιρολογίου :

‘Εγίνη τὸ Φοκαλωτό ²⁾,
ἢ Λάρισα κί ὁ Λομοκός.

‘Ομοίως παροιμιώδεις ἐκφράσεις προῆλθον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων τραγικῶν προσώπων τῆς δημώδους φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου παραδόσεως. Οὕτω, εἰς ἐρωτικά ἄσματα ἀνευρίσκομεν στίχους εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν, πρὸ πάντων ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους τοῦ Ἐρωτοκρίτου «διότι συχνάκις εἰς λιανοτράγουδα οἱ δυσέρωτες παραβάλλουσι τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσης πρὸς τὰ ἴδια» ³⁾. Κοινοτάτη εἶναι ἡ ἐπωδός:

Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη,
ἤπαθα γιὰ μιὰν ἀγάπη ⁴⁾.

Παρὰ ταύτην φέρονται καὶ στίχοι, ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ ἔπους, ὡς:

Τὰ πάθη μου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ Ἀρετοῦσα,
ποὺ γάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα ⁵⁾.

Καὶ σήμερον ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις λέγεται : «ἔπαθε τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη» ⁶⁾.

¹⁾ Περβλ. καὶ τὸ παρ’ ἀρχαίοις Ἀρχιδάμιος πόλεμος· ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων.

²⁾ Ἡ λ. ἐν Μάνη ὡς τοπων. καὶ ὡς ὄνομα χωρίου. Ἐπίσης ὡς τοπων. αἱ λ. Φοκαλιῶνας ὁ, καὶ Φοκαλόχωρα ἢ. Περβλ. Ριγανόχωρα ἢ. Παρωνύμιον αὐτόθι καὶ Φοκαλᾶς, ὁ (= ὁ καπνίζων ἀντὶ καπνοῦ φοκάλι).

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐρωτόκριτος, Λαογραφία Α (1909) σ. 23.

⁴⁾ Σ. Ξανθουδίδου, Ἐρωτόκριτος, Ἡράκλειον 1915 σ. CLXVI. Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ’ ἄνωτ.

⁵⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ’ ἄνωτ.

⁶⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Ὅμοίως λέγονται :

Τὰ πάθη σου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ γι Ἀρετοῦσα,
ὄντεν τὴν εἶχα ᾗς τὴ φ’λακὴ καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ’ ἄνωτ. σημ. 3. Περβλ. αὐτόθι Ἀθηναϊκὸν δίστιχον :

“ Ἀς ἔχω τὴν ὑπομονὴν ὥσαν τὴν Ἀρετοῦσα,
π’ ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.

ἢ
Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὰρ γιὰ σένα,
νὰ μὴν τὰ πάθη Χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ’ ἄνωτ. 26. Περβλ. Σ. Ξανθουδίδου, ἐνθ’ ἄνωτ. — ΙΑ 371, 147 Κύθνος Φ. Κουκουλές. ΙΑ[ΚΠ] 223, 27 Νίσυρος. Α. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ζακύνθου σ. 1104).

Παροιμιακῶς λέγονται ἐπίσης: *Τρανοῦ τοῦ Κάϊ τὰ βάσανα* ἐπὶ τοῦ διαρκῶς βασανιζομένου¹⁾. *Φωνάζει σὰν τὸν Κάϊ* ἐπὶ ὑποφέροντος ἐκ πόνων καὶ κραυγάζοντος²⁾. *Ἐπαθε ὅσα ἔπαθε ὁ Ἀγγελῆς* στὸ καράβι ἐπὶ ὑφισταμένων πολλὰ βάσανα³⁾.

Εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἡ φράσις: *Τοῦ Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁴⁾, διὰ τοὺς πολλὰ βάσανα ὑποστάντας ἢ *Τραυαίει τ' Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁵⁾, ἐπὶ τῶν ὑπερβολικὰ ὑποφερόντων.

Πλὴν τῆς Ζακύνθου καὶ εἰς Χάβαρην τῆς Ἡλίδος μαρτυρεῖται ἡ φρ: «Ἐπέρασε τοῦ Ἀπολλωνιοῦ τὰ βάσανα», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης⁶⁾ λέγει ὅτι «εἶναι ζακυνθία ἢ παροιμία, ἣν ἤκουσα παρὰ τῆς κ. Ἀδριάνας χήρας Ι. Παστοῦ (1910), ἣτις οὐδὲν περὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ περὶ τούτου μύθου ἐγίγνωσκεν».

Ἡ παροιμιώδης αὕτη ἔκφρασις εἶναι ἀπήχησις ἐλληνικοῦ λαϊκοῦ μυθιστορήματος, γραφέντος πιθανώτατα κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχοντός ἥρωα τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τύριον⁷⁾.

Εἰς τὰ Κύθηρα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου σῶζεται ὡς παραμῦθι⁸⁾. Κατὰ πληροφoρίας μου⁹⁾ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον διηγοῦντο παλαιότερον «τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι», ἐκ τοῦ ὁποίου προήλθε καὶ ἡ ἀνωτέρω παροιμιώδης φράσις.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

20-4-1949

ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Μέσα Μάνη.

²⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Περβλ. *Σουΐδας* ἐν λ. Ἀβελ: Ὁ Κάϊν δὲ γεωργὸς τυγχάνων καὶ μετὰ δίκην (διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ) χειρόνως βιώσας στένων καὶ τρέμων ἦν.

³⁾ ΙΛ 387, 190. Περβλ. καὶ: *Μήτ' Ἀγγελῆς* στὸ πέλαγο· ἐπὶ πολυπαθῶν· βλ. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της. Πύργος 1902 σ. 140. Περβλ: *Μηδ' Ἀγγελῆς* στὸ κάτεργο· ἐπὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας ἢ κακοπαθείας, Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Πάτραι 1887 σ. 257.

⁴⁾ Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν σ. 1140.

⁵⁾ Αὐτόθι σ. 1146.

⁶⁾ Λαογραφία Β (1910) 451.

⁷⁾ Κατὰ τὸν *Krumbacher*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 136, τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ μυθιστορήματος ἀπωλέσθη, ἡ δὲ σωζομένη παραλλαγή τούτου ὑπὸ τὸν τίτλον «Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου» προέρχεται ἐκ Λατινικῆς διασκευῆς αὐτοῦ μετὰ χριστιανικῶν καὶ ρωμαϊκῶν στοιχείων, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑποθέτει συνταχθεῖσαν κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπέβη περιζήτητον λαϊκὸν βιβλίον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος διὰ τῶν Βενετικῶν ἐκδόσεων διεδόθη εὐρύτατα.

⁸⁾ Σ. Ε. Στάθης, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, Λαογραφία Α (1909) 71 - 77, 683, 685.

⁹⁾ Παρὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου δεσποινίδος Μαρίας Βίτσου.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1943 ΚΑΙ 1944

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1943

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ προσωπικὸν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ηὔξήθη διὰ τῆς ἀποσπάσεως εἰς αὐτὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παλ. Φαλήρῳ γυμνασίου Δ. Πετροπούλου, ὅστις ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν τὴν 21 Ὀκτωβρίου. Εὐτυχῶς καὶ ὁ τακτικὸς συντάκτης Γ. Πολίτης ἐπανέλαβε τὴν 25 Ἀπριλίου τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ οἱ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μ. Ἰωαννίδου καὶ Δ. Δουκᾶτος, ὡς καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη.

Δυστυχῶς αἱ ἐκ τοῦ συνεχιζομένου πολέμου προκύψασαι δυσχέρειαι δὲν ἐπέτρεψαν, ὅπως ἐπαναληφθῇ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχείου καὶ συνεχισθοῦν αἱ προσπάθειαι πρὸς πλουτισμὸν τῶν συλλογῶν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διανεμηθῇ εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν σχολείων τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τὸ α' τεῦχος τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τὸ δὲ β' τεῦχος, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, παραμένει ἀκόμη ἀνέκδοτον. Πρὸς τούτοις οὐδεὶς τῶν λαογραφικῶν διαγωνισμῶν τῆς Ἀκαδημίας, διὰ τῶν ὁποίων τόσον πλουσίαν ὕλην τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν συνεκόμισε κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, προεκηρύχθη, ἀποστολὴ δὲ ἐγένετο μόνον μία, τῆς συντακτρίας Μ. Ἰωαννίδου εἰς Ἀγίαν Ἄνναν τῆς Εὐβοίας, ἐξ ἧς συνεκομίσθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ 1150 σελίδων. Ὅθεν, ὑπολογιζομένης καὶ τῆς ἐκ δωρεῶν καὶ ἀποδελτιώσεως χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ προερχομένης ὕλης, εἰσῆλθον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐν ὧν 22 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 2031 (ἐναντι 4 χειρογράφων ἐκ σελίδων 363 τοῦ προηγουμένου ἔτους). Ἐκ τούτων προέρχονται

- 2 (ἀριθ. 1479 καὶ 1480) ἐκ σελ. 1150 ἐξ ἀποστολῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου,
- 3 (ἀριθ. 1481, 1482 καὶ 1484) ἐκ σελίδων 116 ἐκ δωρεᾶς δ. Γ. Ταρσούλη,
- 1 (ἀριθ. 1483) σελ. 32 (σχ. 4ου) ἐκ δωρεᾶς κ. Γ. Τσούρα,
- 1 (ἀριθ. 1485) ἐκ σελ. 60 ἐκ δωρεᾶς κ. Π. Τζουμελέα,
- 4 (ἀριθ. 1490 Α. Β. Γ, 1491, 1499, 1500) ἐκ σελ. 272 ἐκ δωρεᾶς Γ. Μέγα,
- 4 (1495 - 1498) ἐκ σελ. 143 ἐκ δωρεᾶς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου,

7 (ἀριθ. 1486-9 καὶ 1492-4) ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ δωρεᾶς τῆς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου προερχομένων χειρογράφων, τῶν ὁποίων ἡ ὕλη ἔχει πρὸ πολλοῦ δημοσιευθῇ, τὰ λοιπὰ χειρόγραφα περιέχουν 26 ᾄσματα, 308 δίστιχα, 357 παροιμίας, 34 παραμύθια, 18 παραδόσεις, 31 αἰνίγματα, 15 παιδιὰς, 61 εὐχάς, 229 τοπωνύμια, 155 παρωνύμια, ὡς καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος περιστράφησαν εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐξ ἀνεκδότων καὶ ἐκδεδομένων συλλογῶν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχείῳ ὕλης.

Ἀπεδελτιώθησαν 16 χειρόγραφα συγκείμενα ἐκ 1022 σελίδων (ἐναντι 8 χειρογράφων ἐκ σελ. 892 τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἥτοι ἐν χειρόγραφον (ὑπ' ἀριθ. 1357 Β') ἐξ 151 σελ. ὑπὸ Δ. Λουκάτου, 5 (ὑπ' ἀρ. 1357 Γ'. Δ'. Ε, 1490 Β' καὶ 1491) ἐκ σελ. 470 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 10 (ὑπ' ἀριθ. 1464, 1473, 1381, 1486-8, 1492-4) ἐκ σελ. 400 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων, ἐκ μὲν τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Βλαχογιάννη Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ ὑπὸ Γ. Πολίτου, ἐκ δὲ τοῦ Ἡμερολογίου Ὁρίζοντες Β' 339-349, ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας τ. 373 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, ἐκ δὲ τοῦ Μακεδ. Ἡμερολογίου 1939 καὶ Σταυροπούλου, Ἱστορία Ζυγοβιστίου ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν ᾄσματα 100, δίστιχα 44, παροιμίαι 3550, παιδιὰ 13, εὐχαὶ 23, παρωνύμια 125, τοπωνύμια 321, ὡς καὶ ποικίλη ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἥτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τῇ συστηματικῇ κατάταξιν τῆς ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία: Ὁ συντάκτης Γ. Πολίτης κατέταξε 161 ᾄσματα, ἡσχολήθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνακατάταξιν ἐνίων ᾠμάτων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ εὐρετηρίου αὐτῶν· ἡ συντάκτρια Μαρία Ἰωαννίδου κατέταξε 450 ᾄσματα· ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος κατέγινε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος ἐλιά μέχρι τοῦ λ. κογιονάρω, ἀνακατατάξας συγχρόνως 1574 παροιμίας ἐσφαλμένως πρότερον καταταχθείσας, πρὸς δὲ κατέταξε 3000 παροιμίας νεωστὶ ἀποδελτιωθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συμπληρώσας τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου κατέταξε τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἠρεύνησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀκριτικῶν ᾠμάτων πρὸς σύνταξιν ἐγκυκλίου διὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ καταγραφὴν παραλλαγῶν ἐκείνων ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ᾠμάτων, τῶν

ὁποίων ἡ παράδοσις παρουσιάζει ἑλλείψεις ἢ χάσματα, καὶ ἐσυνέχισε τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν ἑλλην. μύθων καὶ παραμυθίων κατὰ τὸ σύστημα Aarne-Thompson.

Χρῆσιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των ὁ κ. Ι. Ἀποστολάκης καὶ ἡ κυρία Κ. Κακούρη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1591-1595, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν (1 τῆς Μπαγκείου Ἐπιτροπῆς, 2 τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, 1 τοῦ κ. Μιχ. Στεφανίδου).

Ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρτι δημοσιευθέντος Ὁργανισμοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θέλει ἐνισχυθῇ τὸ μόνιμον αὐτοῦ προσωπικὸν καὶ ὅτι οἱ ὄροι τῆς διαβιώσεως καὶ τῆς ἐργασίας θέλουν προσεχῶς βελτιωθῇ δι' ἅπαν τὸ ἔθνος καὶ δι' ἡμᾶς, προσβλέπομεν τὸ νέον ἔτος μὲ ἀγαθὰς τὰς ἐλπίδας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1944

Ὁ Διευθυντὴς

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1944.

Κατὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ἐλευθερία ἐπανῆλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα μας, ἀλλ' ἐκινδύνευσε ν' ἀμαυρωθῇ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, αἱ δυσχέρειαι, αἱ ὑφιστάμεναι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξηκολούθησαν νὰ ἐπηρεάζουν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Λαογραφικοῦ, ὥς καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας.

Σημασίαν διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἔχει ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτευχθεῖσα μονιμοποίησις τῶν μέχρι τοῦδε ἀπεσπασμένων εἰς αὐτὸ καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ὥς καὶ ὁ διορισμὸς εἰς αὐτὸ τοῦ εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἀπεσπασμένου καθηγητοῦ Γεωργ. Σπυριδάκη. Οὕτω ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχείῳ ἐργασίας πείρα ὑπὸ τῶν τέως ὥς ἐπικούρων ταξινόμων ὑπηρετούντων ἐν αὐτῷ λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐξησφαλίσθη εἰς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συντακτῶν εἰργάσθησαν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐν τῷ Ἀρχείῳ ὁ ἐπίκουρος συντάκτης Δημ. Πετρόπουλος καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσούλη, προαχθεῖσα εἰς τὸν βαθμὸν ἀκολουθού. Δυστυχῶς ἐκ τῆς ἑλλείψεως συγκοινωνίας καὶ ἄλλων δυσχερειῶν δὲν κατέστη δυνατόν εἰς δύο ἐκ τῶν ἀπεσπασμένων εἰς τὸ

Ἀρχεῖον λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, τὴν Μαρίαν Λιουδάκη, διδασκάλισσαν ἐν Ἱεραπέτρᾳ Κρήτης καὶ τὸν Μ. Καλιντέρην, καθηγητὴν ἐν Κοζάνῃ, νὰ προσέλθουν καὶ ἀναλάβουν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν.

Πρὸς τούτοις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετάχθη ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθιερωθέντος ἐν αὐτῷ ἀπὸ μακροῦ συστήματος ἐργασιῶν, ὅστις καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ἐκδιδόμενος δὲ θ' ἀποτελέσῃ βάσιν σταθερὰν καὶ γνώμονα ἀσφαλῆ εἰς τὸ μέλλον.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθησαν εἰς ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων καὶ ἐντύπων καὶ εἰς ταξινομήσιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν αὐτῷ ὕλης. Ἐκ τούτου ὁ πλουτισμὸς τοῦ Ἀρχείου διὰ νέων λαογραφικῶν συλλογῶν ὑστέρησε πολὺ, εἰσελθόντων εἰς τὸ Ἀρχεῖον μόνον 12 χειρογράφων ἐκ σελ. 2354 (ἐναντι 22 χειρογρ. ἐκ σελ. 2031 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων δύο μὲν προέρχονται ἐκ δωρεῶν, τὸ ὑπ' ἀρ. 1503 (σελ. 1) κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Δοντᾶ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1508 (σελ. 174) ὑπὸ τῆς κ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα (ὑπ' ἀρ. 1501, 1502, 1504-1507, 1509-1512) προέρχονται ἐκ σταχυολογίας λαογραφικῶν εἰδήσεων ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἡ περιεχομένη εἰς ταῦτα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἄσματα 109, δίστιχα 28, παροιμίαι 515, παραδόσεις 4, παραμύθια 4, αἰνίγματα 2, εὐχαὶ καὶ ἄραϊ 42, παρωνύμια 12, τοπωνύμια 58, ὕβρεις 7 καὶ ποικίλαι εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν τῆς ὕλης ἡσχολήθησαν οἱ συντάκται Γ. Σπυριδάκης καὶ Δ. Πετρόπουλος καὶ ἡ ἀκόλουθος Γ. Ταρσούλη. Ἀπεδελτιώθησαν δὲ ἐν ὅλῳ 38 χρφ. ἐκ 3846 σελίδων (ἐναντι 16 χρφ. ἐκ 1022 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἥτοι 8 μὲν (τὰ ὑπ' ἀρ. 37, 46, 95, 192, 249, 375, 1499 καὶ 1500) ἐκ σελίδων 301 ὑπὸ Γ. Σπυριδάκη, 17 δέ, (τὰ ὑπ' ἀρ. 1084, 1091A καὶ Β' 1115, 1118, 1357E καὶ 5' 1430, 1435, 1437, 1474, 1478, 1483, 1490A'. Β'. Γ'. καὶ 1508) ἐκ σελ. 1166 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 13 δέ, (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1120, 1445, 1489 1501, 1502, 1504, 1505·7, 1509-1512), ἐκ σελ. 2379 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων: Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλλ. γλῶσσα καὶ Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακὰ ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, Ν. Δημητρακοπούλου Νομικαὶ ἐνασχολήσεις τ. Β' σ. 79-138 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1938 καὶ 1940 καὶ L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie turque ὑπὸ Γ. Ταρσούλη, τῆς ἀποδελτιώσεως αὐτῶν προπαρασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν 783 ἄσματα, 88 δίστιχα, 3944 παροιμίαι, 53 παραμύθια, 10 μῦθοι, 35 παραδόσεις, 36 αἰνίγματα, 13 ἐπῳδαί, 66 εὐχαί,

60 παρωνύμια, 100 τοπωνύμια, καὶ ποικίλη ἄλλη λαογραφικὴ ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία:

Εἰς τὴν κατάταξιν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἡσχολήθησαν οἱ συντάκται Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Γεώργιος Πολίτης, καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐργασθεῖσα ἐπὶ πεντάμηνον μόνον, κατέταξε 596 ᾠσματα, ὁ δὲ δεύτερος 977, ἀσχοληθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν εὐρετηρίου τῶν κλέφτικων καὶ τῶν ἐρωτικῶν ᾠσμάτων. Ὁ συντάκτης Δ. Λουκᾶτος ἐξηκολούθησε τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος κόθρος μέχρι τοῦ λήμματος μουζοῦρι καὶ ἀνακατατάξας 1576 παροιμίας ἐσφαλμένως καταταχθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἡσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ τὴν μαντικὴν, καὶ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν ἐρωτηματολογίων, σχετικῶν μὲ τὰς δοξασίας καὶ τὰς συνηθείας ταύτας.

Χρησάμενοι τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας τῶν οἱ καθηγηταὶ κ. κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φαίδων Κουκουλές, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Σπ. Τσαούσης καὶ αἱ κυρίαι Κατερίνα Κακούρη, Ἑλένη Πετρούκη καὶ Καλλιόπη Μπαξεβάνη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆλθον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἑξ ἔντυπα, καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1596 - 1601, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν, 1 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Στεφανίδου, 1 ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ποντίων καὶ 3 ὑπὸ τῆς δ. Γ. Ταρσούλη.

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ ἔτος τοῦτο, πλήρες περιπετειῶν, τὰς ὁποίας συνεπέφερεν ἡ μακρὰ καὶ βαρεῖα δουλεία τοῦ ἔθνους.

Μὲ τὴν Ἐλευθερίαν ἐπανελθοῦσαν ἤδη εἰς τὴν Πατρίδα μας καὶ μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀρχείου εἰς προσωπικὸν ἡὔξημένας ἐλπίζομεν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προσπάθειάς ἡμῶν πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1945

Ὁ Διευθυντὴς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγαθόπολις 5, 38, 44, 50
 *Αγιάσος 125, 134
 *Αγία Άννα Εύβοίας 105, 141
 *Αγία Παρασκευή Λέσβου 143
 *Αγία Σοφία Δήμνου 130
 *Αγ. Γεώργιος Λασηθίου 81₃
 *Αγραφα 114, 118
 *Αγχίαλος 47, 48₁, 107, 115, 118, 139, 142
 *Αδριανούπολις 20, 128, 132
 *Αηβλάσης 24, 25
 *Αθήναι 114, 132, 152₁
 Αϊγινα 132
 Αἶνος 28, 101, 107, 109, 137
 Αἰτωλία 5, 34₅, 46, 62, 77, 79, 87, 95, 96, 97, 103, 106, 115, 120, 129, 132, 133, 138, 141, 142, 144, 146₅
 *Ακαλαν 116
 *Ακαρνανία 62, 79
 *Αλεποχώρι 22
 *Αλμυρός 135, 147, 152₁
 *Αμανή Χίου 74, 75
 *Αμοργός 128, 146
 *Αμόριον 14
 *Αμπελάκια 17, 85
 *Αμπρακιά 70₉
 *Ανακού Καπαδοκίας 135
 *Ανασελίτσα 135
 *Ανδρος 80, 94
 *Απόσκεπος Καστορίας 129
 *Απύρανθος 44₅, 124, 128
 *Αράχοβα Παρνασσ. 34₅, 74₁, 98, 103, 114, 130
 *Αργος 114
 *Αργος Ὀρεστικόν 117, 121
 *Αργοστόλιον 111
 *Αργυρόπολις 147, 148₁
 *Αρκαδία 114
 *Αρτα 89
 *ΑΣώματος Ρεθύμνου 92
 *Αφούγγια 76₃
 Αχελώ (*Αγχίαλος) 47
 Βάρος Δήμνου 74₃, 139
 Βασιλικὸ Θράκης 28, 37₂
 Βελβενδός 60
 Βελίστι 30, 31
 Βέντζια Μακεδονίας 47₁, 93, 135, 136
 Βέργα 152₁
 Βέροια 90, 141
 Βήσανη 96
 Βλάστη Μακεδονίας 90, 109
 Βλαχόφωνοι βλ. Πίνδος
 Βογατσικόν 113, 123
 Βοιωτία 79
 Βούρβουρα Κυνουργίας 70₉
 Βούργαρι 28
 Βραχόρι Ἡπείρου 63₃, 70₆
 Βρυσικὸ 17
 Γαλανᾶδες Νάξου 138
 Γκιουμουρτζίνα 20
 Γορτυνία 146₅, 147
 Γουρνάκι Βεντζίων 93
 Γρίζι Πυλίας 91
 Γύθειον 141
 Δαδιά 10, 45
 Δαμασκηνιά Κοζάνης 116, 118
 Δεμάτι Μαλακασίου 108
 Δηρὸς 145
 Διδυμότειχον 5, 15, 20, 32
 Δογαντζὶ 13
 Δραχμάνι 46₁
 Δρυμὸς Μακεδονίας 104, 113, 116, 119, 142
 Δωδεκάνησος 67, 72, 76
 *Ελάτεια 46₁
 *Ελληνοχώριον 32
 *Επτάνησος 101
 Εὐβοία 60, 61₂, 70₄, 147
 Εὐκάρυον 116
 Ζάκυνθος 106, 146₆, 147, 154
 *Ἡπειρος 47₁, 48, 62, 64, 65, 69, 71, 74, 79, 87, 113, 114, 116, 120, 124, 131, 142, 146₆
 Θεσσαλία 47₁, 48, 79, 100, 114
 Θήβαι 49₁
 Θήρα 70₇, 93
 Θράκη 5, 45, 62, 66, 71, 75, 79, 81₁, 122, 123
 *Ἰθάκη 147
 *Ἰμβρος 91, 134
 *Ἰνναχώριον 71₄, 103
 *Ἴονιοι νῆσοι 79
 Καβακλί 5, 24, 38
 Καβατζίκι Αἶνου 141
 Καινούργιο χωριὸ Πυλίας 143
 Καλάβρυτα 86, 47₄
 Καλάμαι 94
 Κάλιανη 47₁
 Καπλάνι Πυλίας 70₃
 Καπαδοκία 54
 Καράμζα 15
 Καρδάμυλα Χίου 147
 Κάρπαθος 80₄, 88, 90, 96, 122, 123, 126, 129, 133, 138
 Καρωτὴ 16, 32
 Καστανόφυτον Καστορίας 117
 Καστορία 113, 124
 Κατάλακκος Δήμνου 91
 Κατιρλί Βιθυνίας 88
 Κατσιδόνι Σητείας Κρήτης 121, 134, 143
 Κελόσα Πόντου 117
 Κερασοῦς 120, 122, 148
 Κέρκυρα 88, 89, 118, 144
 Κεφαλληνία 62, 95, 112, 123, 134
 Κεφαλόβρυσον Αἰτωλίας 46₁

Κέφαλος Κῶ 66
 Κίος Βιθυνίας 98, 111, 112, 120
 Κιουπλί 9, 15, 42
 Κοζάνη 47,
 Κοινή 74
 Κομοτηνή 113
 Κορώνη 74
 Κορώνη 71, 74₁, 94, 99, 101, 119, 123, 127, 138
 Κρασιά Ἐλασσόνας 122
 Κρεμαστή Ρόδου 140
 Κρήνη Ἰωνίας 123, 133, 147
 Κρήνη 62, 64, 65₁, 67, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 87, 99, 104, 128, 142, 146₅
 Κρώμνη 148
 Κυδωνίαι 71₃, 123, 125
 Κύθηρα 62, 154
 Κύθνος 124
 Κυκλάδες 76, 79
 Κύπρος 65, 68, 79, 82, 88, 91, 92, 100, 102, 114, 116, 124, 128
 Κῶς 66, 68, 69, 70₁, 75
 Κωστί Θράκης 15, 43₄, 44, 54₇, 55, 90, 114, 119, 128
 Λάβαρα 13, 58₁
 Λαδᾶ Ἀλαγονίας 108, 109
 Λακεδαιμόνων 146
 Λακκοβίκια Μακεδονίας 105, 140
 Λακωνία 76, 79, 152,
 Λασήθι 97, 103, 116, 127
 Λάστα Γορτυνίας 146
 Λατσίδα Κρήτης 142
 Λεμεσός Κύπρου 98
 Λέρος 88, 106
 Λέσβος 77, 92, 105, 126
 Λευκάς 118, 147
 Λευκίμη 12
 Λήμνος 66, 71₆, 78, 79, 88, 99, 113, 115, 122, 124, 128, 134, 135
 Μαντεμοχώρια Χαλκιδικῆς 85
 Μάδυτος 112, 125, 130
 Μακεδονία 5, 46, 47₁, 54, 66, 79, 114, 116, 122

Μάλγαρα Θράκης 117, 118
 Μάνδρα Σουφλίου 33₂
 Μάνη 65, 76₆, 78, 100, 145, 146, 152, 153
 Μανιάκι 54₇, 55, 72₂, 87, 91, 96, 97, 107, 141
 Μαραθόκαμπος Σάμου 99
 Μαραθῶν 131
 Μαράσια Ἀδριαν/πόλεως 121
 Μαυρομαντήλι Χασίων 122
 Μεγάλο Μπογιαλίκι 23
 Μεγίστη 146₅
 Μεθώνη 125, 133
 Μεραμβέλλον 103
 Μεσημβρία 5, 38, 50, 85, 107, 118, 120, 136, 140
 Μεσσήνη 77
 Μεσοχώρι Καρπάθου 105
 Μεσοχώρι Πυλίας 75₆, 118
 Μεταξάδες 21, 33, 38
 Μέτραι Θράκης 111, 115, 132, 142
 Μῆλος 68
 Μικρά Ἀσία 49, 79
 Μικρὸν Τύρνοβον Στρανίτσας 49
 Μονοφάτσον Κρήτης 63
 Μοράβα 50
 Μόρφου Κύπρου 62
 Μπαϊντίρι Μ. Ἀσίας 110
 Μπάνα 25
 Μπάστα Μεσσηνίας 109
 Μπουρουντζοῦκι Ἀγχιάλου 27
 Μπροντίβο 27, 28, 43, 44
 Μύκονος 153₃
 Ναζλί 111
 Ναίμονας Μεσημβρίας 26, 112, 113, 117, 131, 140, 143
 Νάξος 70, 76₃, 80, 114
 Ναύπλιον 114
 Νένητα Χίου 137
 Νῆσοι Αἰγαίου 85
 Νίσυρος 116
 Οἰνὴ Πόντου 148
 Οὔζουν Κιουπροῦ 20
 Παλαδάριον Προύσης 100
 Παλιοῦρι 18, 19, 33, 49₁

Παλούκοβα 31
 Πάργα 118
 Παρπαριά Χίου 75
 Πάτραι 132
 Πελκελί Χαλκιδικῆς 46
 Πελοπόννησος 48, 72, 74₅, 77₁₀, 81
 Περιβόλια Κρήτης 90
 Πέτρα Θράκης 5, 29, 137
 Πετράδες 15
 Πίνδος 115
 Πλάκα Λήμνου 136
 Πόντος 66, 76, 93, 117, 119, 121, 122, 130, 133, 144, 147, 148
 Πρέβεζα 98
 Πυλία 64₂, 77, 94, 106, 143, 144
 Πύργος 49
 Πωγωνιανή Ἡπείρου 52₄, 96, 106
 Ραβδᾶς 27
 Ρεθύμνη 63
 Ρεῖσοδερε 129
 Ροδόπη 46
 Ρόδος 64, 71, 99, 134
 Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 104, 113, 121
 Σάμος 45₃, 62, 94, 114, 128, 146
 Σβέρδια Λήμνου 124, 130
 Σηλυβρία 139
 Σιάτιστα 117
 Σιγή Βιθυνίας 71, 100, 101, 110
 Σιμιτλί Ραιδεστοῦ 119
 Σιναπλί 137
 Σινώπη 34₆, 92, 119, 125, 127, 128, 129, 133, 137, 138
 Σκάρδος 50
 Σκάρμιγκας 133
 Σκόπελος 5, 88
 Σκόπελος Θράκης 29, 116, 124, 137
 Σκοπὸς Ἀνατολ. Θράκης 5, 74₁, 123
 Σκῦρος 77, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 147

Σλαβονία 50
 Σμύρνη 138
 Σούρμενα 118
 Σουφλί 5, 15, 33
 Σπάρτη 101, 119
 Σπάρτη Μ. Ἀσίας 115
 Στενήμαχος 131, 140, 142
 Σύμη 88, 89, 114
 Σῦρος 66, 142
 Σφακιά 64₅
 Σωζόπολις 89, 138

Τελώνια Λέσβου 113
 Τήλος 86
 Τήνος 93

Τζίμος Μεσημβρίας 117
 Τοπόλια Δυτ. Κρήτης 104
 Τραπεζοῦς 87, 118, 148
 Τρίγλεια Βιθυνίας 132
 Τρίγκαλα Κορινθίας 77₈
 Τριφυλία Ὀλυμπίας 65
 Τριφύλλι 6
 Τριφύλλιον Θράκης 42, 52
 Τσακήλι Θράκης 137
 Τσακωνιά 65
 Τσαούσκιοϊ 22
 Τσορέκκιοϊ 5, 29, 131

*Υδρα 122, 139

Φεραὶ 5, 42
 Φθιώτις 138
 Φυλαχτὸ 12
 Φυσίνη Δήμου 77

Χάβαρη Ἡλείας 154
 Χαλκιδική (Γιουροῦκοι) 46
 Χάσια 122, 126
 Χεκμιλί 33
 Χίος 61, 71₈, 76, 105, 115,
 117, 127
 Χούνη Εὐρυτανίας 47₄
 Χτένι 47₁

ᾠρωπὸς 131

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

*Αθήναιος 83₁
 Αἰσχύλος 151₁₀
 *Απολλόδωρος 82₂
 *Αποστόλιος 151
 *Αρριανὸς 151₂
 *Αριστοτέλης 59₁

Δημοσθένης 82₂, 149
 Διογενιανὸς 150, 151
 Διόδωρος Σικελιώτης 151₂
 Du Cange 78₁₁

Εὐπολις 151₁
 Εὐστάθιος Θεσσ/νίκης 149₆

Ζηνόβιος 149, 150

*Ἡσύχιος 63₈, 151₉
 Θεοδώρητος ὁ Κύρου 54
 Θεόκριτος 68

*Ἰσοκράτης 82₂

Καλλίνικος 84
 :
 Λέων ὁ Σοφὸς 80₈

Μακάριος 150
 Ματθαῖος Εὐαγγελ. 77₁₀

Ξενοφῶν 82₁

*Ὅμηρος 83₁
 *Ὀρειβάσιος 78

Πλάτων 151
 Πλίνιος 81₆, 151₁
 Πλούταρχος 34₄, 35₆, 149₄,
 151₂

Σέξτος Ἐμπειρικὸς 78
 Σουΐδας 150₉, 151₉
 Σοφοκλῆς 151₈
 Στέφανος Βυζάντιος 150₉

Φιλόστρατος 35₆
 Φωκυλίδης 82₁
 Φώτιος 149₆, 150₉

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ἀγάπαι 83	ἅγιος Στυλιανὸς 88	ἀρκαυλειὸ 64
ἀγγαρεία-ἀγγάρεια 73, 77, 78	— Συκαλαῖς 105	ἀρκαύλης 64
ἀγερμοὶ 135	— Συμεὼν 142	ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι 72
ἁγία Βαρβάρα 110 κέ.	— Τρύφων 142	ἀρντίτς βλ. κέδρο
— Βλαχέραινα 89	— Φανούριος 88	ἄρτοι: τρόπος παρασκευῆς 105
— Δομνὴ 140	— Χαράλαμπος 143	— ἁγ. Νικολάου 111
— Μαρίνα (καινούρια φω-
τιὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν
της) 50	ἁγνεία: εἰς μαγγανείας 40,	Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ 88
— Πακουή-Πακού, βλέπε
Ὑπαπαντή.	ἁγριοκερασιὰ 30, 47,	ἀσήμωμα εἰκόνων 99
ἁγιασμός (τῶν Φώτων κ.ἄ.)
7, 19, 92, 103, 142—
μεγάλος 135	Ἄδὰμ 92	ἀσθένεια: διώξιμο ἀρρώστειας
ἀπὸ τὸ χωριὸ 28 βλ. πυρά,
τρυποπέρασμα
ἁγίδα 79	ἀδελφοί: πρῶτος καὶ τελευ-
ταῖος - μονογενεῖς 26, 40,
50 - δίδυμοι 27, 50, 51, 52	ἀσπροβδόμαδο 95
ἁγικά 43	ἀηνικολαόγιορτα 109	ἄστροφα 47,
Ἁγιοκλαψῖνος βλ. Ἀγ. Κλή-
μης	ἀκοίμητη λειτουργία 100, 101	
ἁγιολίθαρo 47, 98	ἄκριτος 47, βλ. καὶ σιωπὴ	badátzos (καλλικάντζαρος)
135· τὰ badatζούδκα 135
ἅγιος Ἀθανάσιος 141	ἄλλαξοβοτῖδίζω 62	βαρβάρα (ἡ) — βάρβαρα (τὰ)
110, 111
— Ἀκουφος (Ἰάκωβος) 88	ἄλλατούρα-ἄλλατούριασμα 65	βασιλικὸς 138, 139
— Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγα-
νίτης 89	ἄμιλητο νερό 129, 136	βασιλόκοιτα 123
— Ἀντώνιος 90, 141	ἄμφιδρόμια 48	βασιλοκουλλούρα 125
— Ἀρμογένης (Ἑρμογέ-
νης) 88	ἀναθήματα 99	βασιλόπιττα 123
— Βασίλειος 123 κέ.	ἀνάκαρτοι 114· βλ. καὶ Καλ-
λικάντζαροι	βασιλούδια 124
— Βλάσιος 144	Ἀνάληψις 94	βασιλόψωμο 123
— Γεώργιος 90	ἄναλο νερό βλ. ἄμιλητο νερό	βδομαδιάτικο 62
— Ἐλευθέριος 112	ἀνάρτησις κλάδων 122	βελόνη 56
— Εὐθύμιος 141	ἀναστενάρηδες 28, 54,	βέργα μαγικὴ 30
— Ἰγνάτιος 113	ἀνεμονέρι 92, 93	βλόυρους 87
— Ἰωάννης 139 κέ. θερμο-
λόγος-ριγολόγος 89	ἀνεμοφωτιὰ 44	βοδόκλορα 123
— Κλήμης 88	ἄνοιγμα τῆς βρύσης 130	βοῦβες 65
— Κυπριανὸς ἐν Κύπρῳ 92	ἀντιβόθεια 60	βουόπιττα 123
— Κωνσταντῖνος Τριπο-
ρινὸς 90	ἀντικάματο 62	βούτυρο 126
— Μόδεστος 113	ἀντισηκάρικα 62	βουτηχτᾶδες 136
— Νικόλαος 111	ἀντίφωτα 141	βρεξούδια (τὰ) 137
— Προκόπιος 88	ἄξιωμα 140	βρικόλακας 6, 7, 21, 34, 44, 49
— Σάββας 111	ἀποκαμούδα 71	βρωμονέρια 92
— Σπυρίδων 89, 98, 112	Ἀποπαντή· βλ. Ὑπαπαντή	
	ἀποσουρητὴ 122	γαζοφυλάκια 84
	ἀποσπέρι, ἀποσπερίδες 71	γαλομέτρες 64,
	ἀποχτενίδια 132	γελαδάρης 66
	ἀργατιὰ 67, 76,	γενὶ ἀτὲς 12, 27
	ἀριστερόχειρες (εἰς μαγγα-
νείας) 8, 10, 11, 12, 16, 17,
18, 26, 39, 41, 47	Γεραρχόντων (τῶν) 141
		γιανὶ καρά 6, 10, 11, 44, 45

γιαρδίμ-γιαρδούμ 79
γιαρδιμτζήδες 79
γκίρλιτσα 56
γκολιόμπαρ' βλ. γυμνότης
γκόλιους (γκόλιαβος, γκόλια-
τους, γκολιόμπαρος) βλ.
γυμνότης
γίπλα 122
γκλοκ'νιά 11
Γουρλομάτα βλ. Παναγία
γούστρελος 44
γυμνότης 7, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 33, 40, 50, 52, 57
δαίμων πυρός 38₁ — άσθε-
νείας 50
δανεικοί 60 (δανεικολογιά, δα-
νειακαριά, δανειακαρολόοι)
δεκαπεντίζω 93
δένδρα: στοιχειωμένα, ήσκιω-
μένα 98
δέσιμο καλλικαντζάρου 114 —
μοίρας 13,
διάβασμα άσθενειών 14, 43
διαβολάνεμος 27, 44
διαβολιά 81
διαβολόστια 29. βλ. και δια-
βολοφωτιά
διαβολοφωτιά 5 κέ. 25, 26,
27, 28, 29, 44, 49, 53
διαβουλουψώμ' 105
διασκορπισις άμμου 122
δίδυμοι: βλ. άδελφοί
δίοδος δι' όπης — νέα γέννη-
σις 48' βλ. και τρυποπέ-
ρασμα
δώδεκα 57
δωδεκαμερίτης 117.
δωδεκάμερα 113
δώρα πρωτοχρονιας 127
εικόνες θαυματουργοί 90 —
περιαγωγή εικόνων 43, 136
έμβάπτισις εις ποταμόν 137
έγκαινιάσμα 31
έγγαρικοί 67
έγκοίμησις εις έκκλησίας 102
έκκλησία: κατοικία του 'Α-
γίου 90

έμπολον (βγαίνει στα έμπο-
λα) 72
έμπυροσκοπία 122
έννέα 13, 15, 24, 52, 57
έπαιτεία, εις μαγειαν 57
έπτα 20, 30, 57
έπτάζυμα (έφτάζζουμο) 106
έρανοι 83
εργατιά: βλ. άργατιά
έστία: προσκύνησις 96' περι-
τήν - περιφορά 47
έταιρεΐαι ή συνεδρίαί 83
ευκολογία 86
ζαμπουνλίκ' 25
ζερός: βλ. άριστερόχειρ
ζώσιμο έκκλησίας 98 κέ.
θεοφάνεια 91, 134 — ίπποδρο-
μιαί 138
θλουμμάρι 72
θεοδώρισμαν 93
θυμίασις 43
θύμνιασμα της πίττας 119,
120
θυσίαι: διαφορών ζώων 100,
107, 108' βλ. και προσ-
φοραί
Ίούδας 54
κιζδίζδας 21
κάηδες 114
καθαρμοί 33, 34, 42₃ — εικό-
νων οίκιων 56, 94
καθαρότης εις μαγειαν 39, 40,
57₁
καθαρήριος χαρακτήρ πυ-
ρών 54
Καϊλιώτης 89
καινούρια φωτιά: βλ. φωτιά
κάλαντα 121, 127
καλεστική, καλεδκή, καλι-
στή 77
καλιντραδες 135
καλιστήνα 128
καλλικάντζαροι 54, 56₃, 134,
135' όνόματα κ. 114
καλογέρωμα 101
καλοχερίδια 128

κάπνισμα άρρώστου 48
καπνός: εις άσθενείας 41
καρά γιανίκ 14, 18, 19, 21,
22, 27, 29, 44, 49₁
καρφίον 56₃
κάρφωμα ζώου εις σταυρο-
δρόμι 42₃
καταχύσματα 127
κατουρλήδες (καλλικάντζαροι)
114
καυκιά 65₂
καῦσις ζώου 42₃
καψι ή κατσι 86
κέδρον: πυρά εκ κ. 6, 7, 11,
15, 16, 17, 18, 21, 22, 29
κέντος 76
κέρασμα της βρύσης 120, 129
κεσκέκι 144
κεχαγιας 78
κιβώτια έλέους 84, 85
κιόσια (Μωμόεροι) 122
κλοπή εις μαγειαν 15, 17, 20,
56, 57
κλωστή: απόθεσις κ. άσθε-
νών 33
κοινασία 65
κοινάτο ή κοινās 62, 64, 65,
βλ. και συζεψιά
κοινάτορας 64, 65
Κοΐνης (έπών.) 65
κοινή τράπεζα εις πανηγύ-
ρεις 144
κόκκες 64
κολλήβας - κολλήγας 61
κολληματάρης 61
κόλλυβα: άγίου Νικολάου 111
- άγίου Μοδέστου 113 -
- άγίου Βασιλείου 124
κοπατσιάρηδες 66
κούα 63, 65
κουλληγικό χωράφι 79
κουλλούρι: Χριστουγέννων
115, 122, κλικούδ' τ' Καλ-
λικάντζαρου 119 - θερι-
σμού 104
κούμουλα 116
κουρκουνιώτης (ό ταξ. Μι-
χαήλ) 89
κουρμπάνι 99, 100, 107, 142
κουτι των πτωχών 85

κούτσουρο (Χριστουγέννων)
117

κουρουπάρικα 72₈, 73

κοφτό 129

κρασοφιλία 77

κτυπήματα: με βέργαν, κλά-
δους 127, 131

κύκλος μαγικός 43₄

κωλοβελόνηδες 114 βλ. καλ-
λικάντζαροι

λαλάγγια 112

λέηση 103

λεφτοκαρυά 25

ληβόθεια - ληνοβόθεια 60

λυκοτσαγκαραίοι - λυκοτσά-
γκαροι 114

μάζεμα 77

μακαριά 116

μαμμή 117

μαρμαριτες 134

μάχαιρα μαγική 56

μεγάλη Πέφτη 30

μειλίγματα 106

μέλι 125, 126

μελόπιττα 110

μεντζι 71, 79

μεταβίβασις άσθeneίας 33

μετάληψις: προετοιμασία μ. 94

μεταμφιέσεις 121, 135

μητάτο 64

μνημόσυνα 127

Μοδέστου φυλλάδα 6, 43, 67

μοίρα: προσκάλεσμα μ. 132

μονάζω 93

μονομερίτικο πονκάμισο 33 -
παννι άγ. Χαραλάμπους

143 - λειτουργία. 100, 101

μονονόματοι 16, 17, 22, 25,
33, 39, 58

μονοσιτεία 93

μονοφαγία 93

μουζούρι 65₂

μπάλος 71

μπάμπω 117

μπογαζλαμάς 13

μπουλστρήνα 128

Μυλιαργούσα Παναγία (ή) - 142

Μωμοέροι-ια 122

νερό: ν. από πηγάδι 12 - και-
νούριο, νιό ν. 34₈, 129, 130,
138, τρεχούμενο ν. 34, 35,
42₁, άναλο νερό 136, κοιμι-
σμένο ν. 97, ν. της πρω-
ταπριλιάς 97, ραντισμός
με ν. 34, βλ. και ύδωρ,
σιωπή.

Νικολοβάρβα: τ' άη - 109,
110

Notfeuer 36₂, 39₁, 55

νύξ εις μαγείαν 14, 38

νυχτέρια 70

ξέλαση 71, 77, 79

ξύλα: άποτρεπτικά κεραυνοῦ
37 - δια καινούριαν φωτιά
23 (φλαμουριά) 29, 30,
47 (άγριοκερασιά, κέδρον,
πεύκο).

ξύλοφωτιά 31, 46, 54

ξωτικό 48

όνομα: σημασία του δια την
παραγωγή καινούριας φω-
τιάς 21, 22, 23, 29, 51. βλ.
και μονονόματοι

όρδια 75

όρταγιά 81

όρτακιά 62

όρτακλήδες 62

όρτακλίχι 62, 81₁

παγάνα (ή) ή παγανιά 75

παγανά (τά) 114

παμπόγεροι 140

Παναγία: έπικλήσεις 88, της
Π. τραπέζι 119

πανιέρια 104

παραγκαιριά 78₁₁

παρακάθι 71

παρακάλεση ή παρακαλεσιά 77

παρακαλιά 77, 79

παρακαμούδι 71

παρακαμνητό 71

παραμόνεμα 75

παραπιάνω 78

παραπιασμός 78

παρασπόρι 78, 79

πέλεκυς 56

πενταρολόγοι 63

πέραμα 10

πέρασμα: από τρύπα 6, 7, 8,
11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 22, 23, 27, 31 - από
ποταμό 10, 30 - από φω-
τιά 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 30, 52 - από τη στιά
18 - από νερό 9

πέταλον 56, 57

πιδιακό 64

πίσσα 42₂

πίττα: - Χριστουγέννων 115 -
άγ. Βασιλείου 124, 125,
126

πλανήταροι 114, 115

ποδαρικό 121, 128

πολυσπόρια 124, 129

πουλουστρήνα 128

προγνωστικά του καιρού 132

προδόρπια 125

προζύμι: παρασκευή π. 116

προσφοραί: εις άγίους 106 -
εις νεκρούς 116, 127 - εις
τον φούρνον 96 - εις δαι-
μον. όντα, στοιχεία 106,
127 - εις πηγήν 97

πρωτάγιαση 134

πρωτεύουσα (έκκλησία) 90

πρωτοχρολιά: έθιμα 124 κέ.

πρωτότοκος 51₇

πῦρ: παραγωγή νέου πυρός
29, 30, 35, 36, 51 - άπο-
τρεπτικόν δαιμόνων 56 -
ζωντανόν 38₂, 50 βλ. και
φωτιά

πύρα φούρνου 66

πυραι περιοδικαί: πήδημα π.
54, 55 - π. Χριστουγέννων
117 - π. Θεοφανείων 135

ράκος: απόθεσις ρ. άσθε-
νών 33

ρόδι 125, 128, 130

Σάββατον 9, 13, 15, 17, 18,
20, 34, 58

σαββατιανός 11

σαράντα: - λειτουργία 31, 47
- κύματα 94, 136

σαρμάδες 116
 σβέσις πυρῶν 21, 36
 σεμπριά 64· βλ. καὶ σμιξιά
 σεμπρικό χωράφι 79
 σέμπροι 61, 64
 σεντάγκα 71
 σημάδι 64,
 σημαδόξυλο 64,
 σημισάτορας 64
 σίδερο 5, 7, 14, 15, 19, 24 -
 μαγικό σ. 49,
 σίδηρος :· σιδ. ἀντικείμενα εἰς
 μαγ. ἐνεργείας 56 - ὡς φυ-
 λακτὸν 57
 σιφέρει 80
 Σιφώτ'ς 54, 135
 σιωπὴ εἰς μαγείαν 14, 23, 40,
 58, βλ. καὶ ἀμίλητο, ἀναλο-
 νερό.
 σκαρκάντζαλος 117
 σκλάβωμα 101, 102
 σμερδάκι 44, 45
 σμιγατόροι 62
 σμιγοὶ 64
 σμιξιά 61, 64· βλ. καὶ σεμπριά
 σμιξιάρηδες· βλ. σμιγοὶ
 σμίχτες 61, 64
 σουρβάκια 128
 σουρβίζω 128
 σπάστρουσες 70
 σπερνά 111
 σπλήνα 24, 30, 44,
 σπορόταβλα ἢ τάβλα 80,
 σταυροδρόμι 7, 25, 26, 29, 33,
 41, 42, 46, 48, 49, 110 βλ.
 καὶ τρίστρατο.
 σταυρὸς 8
 σταύρωμα : ζώων 15, 16, 19,
 58 - ἄλωνιου 91 - σπιτιοῦ
 138
 στάχτη παλιά 9 - καινούρια 36 -
 σταχτιάδες, σταχτοπόδηδες
 (καλλικάντζαροι) 114
 στημὸς 76
 στοιχειὸ 46,
 σύζευγα 62

συζευτάδες 62
 συζεψιά 62
 σ'ναλλαξά 62
 Συμόγιωρτα 141
 συνέπαρμα 69
 σύψωμο 80
 τάμα 99
 τάξιμο (βοδιοῦ) 100
 τεκὲς 121
 τελεσίμ' 20
 τζιτζιροκούλικο 104, 105
 τηγανόπ'τες 125
 Τίμιο ξύλο 91
 τρανὸς χορὸς 109
 τρία 26
 Τριανταρχόντων (τῶν) 141
 τρίστρατο 33, 52· βλ. καὶ σταυ-
 ροδρόμι.
 Τρίτ'(η) 20
 Τροία 147
 Τροιάδα 147
 τρύπα βλ. τρυποπέραςμα
 τρυποπέραςμα 34, 46· βλ. καὶ
 πέραςμα
 Τρω(γ)άδα 145, 147
 τσίτσιδοι βλ. γυμνάτης
 Ὑπαπαντὴ 142
 ὑποκάμισο βλ. μονομερήτικο
 φασκιών· ἡ ἀρκούδα 124
 φιλεύουν τὸ μύλο 127
 φιλιὰ 77₁₀
 φιτσιαδόροι 64,
 φλαμουριά 22, 24, 25, 27
 Φλεβαριανή· βλ. Ὑπαπαντὴ
 φλόγια 45
 φουντουκιά (ξύλα φ. πρὸς πα-
 ραγωγήν καινούριας φω-
 τιάς) 29, 30
 φραγμὸς μαγικὸς 43,
 φράξιμο τοῦ χωριοῦ 28
 φυλακτὰ 91
 φῶς : ἅγιον - καινούριο - νιὸ
 - 35, 96

φωτιά : καινούρια φ. 5, 6, 7,
 9, 12, 15, 19, 23, 24, 27,
 33, 36, 41, 45, 46, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 96 - καθαρ-
 τήριος 34, πέραςμα ζώων
 ἀπὸ φ. 47, γουρουνήσια φ.
 43, πήδημα, φ. 28 δύναμη
 τοῦ σπιτιοῦ 40, 55, 97,
 ἄγγελος φ. 40, 96, πάν-
 τρεμα φ. 118 σκάλισμα,
 ἀνακάτεμα φ. 118, 121,
 124, 127, 129
 φωτίκι 137
 φώτιση 134
 φωτίτσα 134
 φωτοκέρια 137

χαλβᾶς 112
 χάλυψ εἰς μαγείαν 56
 χαμουδράκια 44, 45
 χάρη 72
 χατζήδικος γάμος 100
 χερ'κὸ 20
 χιρλαμάς 10, 13, 56
 χλαμπούρι βλ. φλαμουριά
 χοιρόλιμους 57
 χοῖρος : κάψιμο χ. 28, 42, 52
 κέ. θάψιμο χ. 46
 χοιροσφαξίματα (χοιρο-
 σφράϊα) 115
 χοτζάδες : γράφουν τὰ ζῶα
 πρὸς θεραπείαν 13
 χριστόξυλο 117
 Χριστοῦ, τοῦ Χ. τὰ γεννητού-
 ρια 119
 χριστόψωμα 115, 118
 χωραφιάτικο 62
 ψυχικάρηδες, ψυχικάριοι 71
 ψυχικὸ 71, 84
 ψυχικοὶ 71
 ὠμοπλατοσκοπία 132
 wildes Feuer 36, 55

RÉSUMÉ DU VOLUME

Coutumes de magie et de superstition en vue de détourner des maladies épidémiques (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο) par G. A. Mégas (pp. 5-58).

Au début de son étude l'auteur publie, sous forme narrative et dans l'idiome parlé par chacun de ses narrateurs, les témoignages recueillis sur place par lui-même sur les coutumes magiques pratiquées en Thrace et dans certaines autres régions de Grèce dans le but d'obtenir la guérison des animaux domestiques atteints par une épidémie, ou de détourner du village une épidémie qui sévit dans le voisinage (pp. 6-31). Suit un exposé qui comprend, d'une part, une description synthétique de ces coutumes, et, d'autre part, un commentaire scientifique des croyances superstitieuses qui en sont la cause. L'exposé se rapporte particulièrement aux opérations magiques pratiquées par les paysans au cas où leurs bêtes sont atteints par l'épidémie connue sous le nom scientifique d'«anthrax» et due, d'après les croyances populaires, à l'action malfaisante de certain mauvais génie (βρικόλακας, χαμοδράκι, σμερδάκι).

Ces opérations magiques pratiquées par les paysans de Thrace sont les suivantes: 1° faire passer les animaux malades ou non (dans certains cas les hommes aussi) à travers un passage souterrain creusé exprès au bord d'un tertre ou d'une route (pp. 32-34); 2° faire passer les hommes et les bêtes du village par dessus un «feu neuf», c.à.d. un feu produit sous certaines conditions d'ordre magique par le frottement, opéré d'une certaine manière, entre deux morceaux de bois sec (cèdre ou tilleul, de préférence) après l'extinction générale des feux et des lumières du village (pp. 34-41); 3° faire brûler vivant un animal du troupeau atteint par l'épidémie (d'habitude, un petit cochon), on l'enduit de poix, on lui met «le feu neuf», et on le laisse ainsi courir au milieu du troupeau, jusqu'à ce qu'il devienne la proie des flammes (pp. 42-43); 4° créer un cercle magique autour de l'étable ou du village entier par des feux continuels d'arbustes de buis, ou par la procession des images saintes (p. 43); 5° faire passer les animaux du village à travers un ruisseau (pp. 41); 6° faire marquer les animaux atteints ou non d'une brûlure au moyen d'une baguette de bois sec allumée au «feu neuf»,

ou du signe de la croix, au moyen d'une baguette de fer fabriquée selon certaines recettes magiques (pp. 41, 56-58).

Ensuite l'auteur fait une recherche sur l'usage à fins magiques du «feu neuf» dans le reste de la Grèce (Macédoine, Étolie), et dans les autres pays de la péninsule Balkanique et de l'Europe, ainsi que sur le sens attribué par chaque peuple à l'action magique des feux allumés à l'occasion d'une épidémie ou à un jour fixe de chaque année en vue de prévenir une épidémie. Cette recherche le conduit à la conclusion que la théorie de Frazer sur le *caractère purificateur* de tout feu périodiquement allumé, qui a son origine dans la coutume très ancienne des peuples européens de faire «du feu neuf» en cas d'épidémie, est juste. Par contre, l'auteur considère comme invraisemblable la théorie de Hofschläger, qui voit à l'origine de la coutume l'habitude des peuples pastoraux de l'Europe de mettre, de temps à autre, le feu à la steppe pour se débarrasser des insectes nuisibles; car cette théorie laisse inexplicé l'élément principale de la coutume, à savoir la guérison ou la purification des animaux malades, au moyen du feu (ce qui veut dire l'anéantissement de l'esprit malfaisant), et la croyance à la puissance magique du feu pour détourner l'influence malfaisante des esprits malins.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Coutumes de coopération et de solidarité chez le peuple grec par D ém. A. Pétropoulos (pp. 59-85).

Après une brève introduction sur la signification que présente la recherche scientifique de ces coutumes, l'auteur traite son sujet selon les deux points de vue suivants:

- 1° Coopération et solidarité dans les travaux des particuliers.
- 2° Coopération et solidarité dans l'exécution des travaux d'utilité commune.

Dans la première partie l'auteur examine la coopération du point de vue de l'intérêt mutuel des coopérants, ainsi que la coopération en groupes dans le but d'aider ceux qui en ont besoin toujours dans le cadre de l'esprit de solidarité sociale. L'examen s'étend aux données de la coopération dans les travaux d'agriculture, d'élevage, de ménage etc. L'auteur examine aussi la coopération en groupes animée par l'esprit chrétien de l'altruisme, dans le but de porter secours aux indigents.

Dans la deuxième partie sont traitées la coopération et la solidarité en vue de réaliser des travaux d'utilité commune, à savoir la construction d'églises, d'écoles, de ponts, d'aqueducs, de routes, la culture de champs de la communauté, les précautions contre les dommages causés par des animaux nuisibles, par des bandits, etc.

Dans un chapitre spécial l'auteur donne la définition des termes démocratiques se rapportant aux différentes espèces de coopération et de solidarité (ἀρωγιά, παρακαλιά, καλεστική, ξέλαση, παρασπόρι, ἀγγαρεία etc.).

Ensuite l'auteur fait un court exposé des idées et des conceptions du peuple grec, relatives au sens moral de la coopération, des coutumes qui visent à sa réalisation, et souligne la valeur que présente le travail individuel dans le but de mener à bonne fin une œuvre quelconque.

Enfin l'auteur examine les manifestations semblables de coopération et de solidarité pendant l'antiquité, l'époque byzantine et post-byzantine. Il est amené à conclure que les principes chrétiens de l'altruisme, renforcés par les conditions nationales et sociales du temps de l'occupation turque, ont influencé tout particulièrement la formation des coutumes de coopération et de solidarité dans la société grecque moderne.

Questions de Laographie hellénique par G. A. Mégas (pp. 86-144).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres des écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière s'y fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans «l'Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants: 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans l'«Annuaire» de 1941-1942 (actuellement sous presse) comprend: 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie-Météorologie. 10° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie publiée dans le tome présent comprend: 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion où à une circons-

tance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1946) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des pasteurs et des agriculteurs.

Troada par *D. B. Vajacacos* (pp. 145-154).

Le souvenir des malheurs légendaires de Troie a été formulé en expression proverbiale par les Grecs anciens (Ἰλιάς κακῶν) pour désigner tout grand malheur, et cette expression s'est conservée dans la tradition orale du peuple grec depuis la plus haute antiquité jusqu'aujourd'hui (ἔπαθα τῆς Τροίας τὰ κακά, τᾶκαμε Τρωάδα, ἐγίνηκε Τρωάδα κλπ.). C'est une preuve de plus de la force et de la continuité ininterrompue de la tradition vivante chez le peuple grec.

L'auteur cite à l'occasion des exemples d'expressions proverbiales analogues, anciennes et modernes (Ἀζάνια κακά, τὰ Θηβαίων πάθη, ἐγώ εἰμαι ἢ Βέροια τ' Ἀρμυροῦ etc.) qui prouvent l'identité de la mentalité du peuple grec de l'antiquité à nos jours.

Actes des années 1943-1944 (pp. 155-159).

Tables (pp. 160-166).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα , Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο)	σελ.	5
Δ. Α. Πετροπούλου , Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.. .. .	»	59
Γ. Α. Μέγα , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας: Κεφάλ. ΙΑ' Λαϊκὴ λατρεία	»	86
Δ. Βαγιακάκου , Τρωάδα	»	145
Γ. Α. Μέγα , Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὰ ἔτη 1943 καὶ 1944	»	155
Πίναξ τοπωνυμίων	»	160
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	163
Résumé	»	167

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ", 10149

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγαθόπολις 5, 38, 44, 50
 *Αγιάσος 125, 134
 *Αγία Άννα Εύβοίας 105, 141
 *Αγία Παρασκευή Λέσβου 143
 *Αγία Σοφία Δήμνου 130
 *Αγ. Γεώργιος Λασηθίου 81₃
 *Αγραφα 114, 118
 *Αγχίαλος 47, 48₁, 107, 115, 118, 139, 142
 *Αδριανούπολις 20, 128, 132
 *Αηβλάσης 24, 25
 *Αθήναι 114, 132, 152₁
 Αϊγινα 132
 Αἶνος 28, 101, 107, 109, 137
 Αἰτωλία 5, 34₅, 46, 62, 77, 79, 87, 95, 96, 97, 103, 106, 115, 120, 129, 132, 133, 138, 141, 142, 144, 146₅
 *Ακαλαν 116
 *Ακαρνανία 62, 79
 *Αλεποχώρι 22
 *Αλμυρός 135, 147, 152₁
 *Αμανή Χίου 74, 75
 *Αμοργός 128, 146
 *Αμόριον 14
 *Αμπελάκια 17, 85
 *Αμπρακιά 70₉
 *Ανακού Καπαδοκίας 135
 *Ανασελίτσα 135
 *Ανδρος 80, 94
 *Απόσκεπος Καστορίας 129
 *Απύρανθος 44₅, 124, 128
 *Αράχοβα Παρνασσ. 34₅, 74₁, 98, 103, 114, 130
 *Αργος 114
 *Αργος Ὀρεστικόν 117, 121
 *Αργοστόλιον 111
 *Αργυρόπολις 147, 148₁
 *Αρκαδία 114
 *Αρτα 89
 *Ασώματος Ρεθύμνου 92
 *Αφούγγια 76₃
 Αχελώ (*Αγχίαλος) 47
 Βάρος Δήμνου 74₃, 139
 Βασιλικὸ Θράκης 28, 37₂
 Βελβενδός 60
 Βελίστι 30, 31
 Βέντζια Μακεδονίας 47₁, 93, 135, 136
 Βέργα 152₁
 Βέροια 90, 141
 Βήσανη 96
 Βλάστη Μακεδονίας 90, 109
 Βλαχόφωνοι βλ. Πίνδος
 Βογατσικόν 113, 123
 Βοιωτία 79
 Βούρβουρα Κυνουργίας 70₉
 Βούργαρι 28
 Βραχώρι Ἡπείρου 63₃, 70₆
 Βρυσικό 17
 Γαλανᾶδες Νάξου 138
 Γκιουμουρτζίνα 20
 Γορτυνία 146₅, 147
 Γουρνάκι Βεντζίων 93
 Γρίζι Πυλίας 91
 Γύθειον 141
 Δαδιά 10, 45
 Δαμασκηνιά Κοζάνης 116, 118
 Δεμάτι Μαλακασίου 108
 Δηρὸς 145
 Διδυμότειχον 5, 15, 20, 32
 Δογαντζὶ 13
 Δραχμάνι 46₁
 Δρυμὸς Μακεδονίας 104, 113, 116, 119, 142
 Δωδεκάνησος 67, 72, 76
 *Ελάτεια 46₁
 *Ελληνοχώριον 32
 *Επτάνησος 101
 Εὐβοία 60, 61₂, 70₄, 147
 Εὐκάρυον 116
 Ζάκυνθος 106, 146₆, 147, 154
 *Ἡπειρος 47₁, 48, 62, 64, 65, 69, 71, 74, 79, 87, 113, 114, 116, 120, 124, 131, 142, 146₆
 Θεσσαλία 47₁, 48, 79, 100, 114
 Θήβαι 49₁
 Θήρα 70₇, 93
 Θράκη 5, 45, 62, 66, 71, 75, 79, 81₁, 122, 123
 *Ἰθάκη 147
 *Ἰμβρος 91, 134
 *Ἰνναχώριον 71₄, 103
 *Ἰόνιοι νῆσοι 79
 Καβακλί 5, 24, 38
 Καβατζίκι Αἶνου 141
 Καινούργιο χωριὸ Πυλίας 143
 Καλάβρυτα 86, 47₄
 Καλάμαι 94
 Κάλιανη 47₁
 Καπλάνι Πυλίας 70₃
 Καπαδοκία 54
 Καράμζα 15
 Καρδάμυλα Χίου 147
 Κάρπαθος 80₄, 88, 90, 96, 122, 123, 126, 129, 133, 138
 Καρωτὴ 16, 32
 Καστανόφυτον Καστορίας 117
 Καστορία 113, 124
 Κατάλακκος Δήμνου 91
 Κατιρλί Βιθυνίας 88
 Κατσιδόνι Σητείας Κρήτης 121, 134, 143
 Κελόσα Πόντου 117
 Κερασοῦς 120, 122, 148
 Κέρκυρα 88, 89, 118, 144
 Κεφαλληνία 62, 95, 112, 123, 134
 Κεφαλόβρυσον Αἰτωλίας 46₁

Κέφαλος Κῶ 66
 Κίος Βιθυνίας 98, 111, 112, 120
 Κιουπλί 9, 15, 42
 Κοζάνη 47,
 Κοινή 74
 Κομοτηνή 113
 Κορώνη 74
 Κορώνη 71, 74, 94, 99, 101, 119, 123, 127, 138
 Κρασιά Ἐλασσόνας 122
 Κρεμαστή Ρόδου 140
 Κρήνη Ἰωνίας 123, 133, 147
 Κρήνη 62, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 87, 99, 104, 128, 142, 146,
 Κρώμνη 148
 Κυδωνίαι 71, 123, 125
 Κύθηρα 62, 154
 Κύθνος 124
 Κυκλάδες 76, 79
 Κύπρος 65, 68, 79, 82, 88, 91, 92, 100, 102, 114, 116, 124, 128
 Κῶς 66, 68, 69, 70, 75
 Κωστή Θράκης 15, 43, 44, 54, 55, 90, 114, 119, 128
 Λάβαρα 13, 58,
 Λαδᾶ Ἀλαγονίας 108, 109
 Λακεδαιμόνων 146
 Λακκοβίκια Μακεδονίας 105, 140
 Λακωνία 76, 79, 152,
 Λασήθι 97, 103, 116, 127
 Λάστα Γορτυνίας 146
 Λατσίδα Κρήτης 142
 Λεμεσός Κύπρου 98
 Λέρος 88, 106
 Λέσβος 77, 92, 105, 126
 Λευκάς 118, 147
 Λευκίμη 12
 Λήμνος 66, 71, 78, 79, 88, 99, 113, 115, 122, 124, 128, 134, 135
 Μαντεμοχώρια Χαλκιδικῆς 85
 Μάδυτος 112, 125, 130
 Μακεδονία 5, 46, 47, 54, 66, 79, 114, 116, 122

Μάλγαρα Θράκης 117, 118
 Μάνδρα Σουφλίου 33,
 Μάνη 65, 76, 78, 100, 145, 146, 152, 153
 Μανιάκι 54, 55, 72, 87, 91, 96, 97, 107, 141
 Μαραθόκαμπος Σάμου 99
 Μαραθῶν 131
 Μαράσια Ἀδριαν/πόλεως 121
 Μαυρομαντήλι Χασίων 122
 Μεγάλο Μπογιαλίκι 23
 Μεγίστη 146,
 Μεθώνη 125, 133
 Μεραμβέλλον 103
 Μεσημβρία 5, 38, 50, 85, 107, 118, 120, 136, 140
 Μεσσήνη 77
 Μεσοχώρι Καρπάθου 105
 Μεσοχώρι Πυλίας 75, 118
 Μεταξάδες 21, 33, 38
 Μέτραι Θράκης 111, 115, 132, 142
 Μῆλος 68
 Μικρά Ἀσία 49, 79
 Μικρὸν Τύρνοβον Στραντζίς 49
 Μονοφάτσον Κρήτης 63
 Μοράβα 50
 Μόρφου Κύπρου 62
 Μπαϊντίρι Μ. Ἀσίας 110
 Μπάνα 25
 Μπάστα Μεσσηνίας 109
 Μπουρουντζοῦκι Ἀγχιάλου 27
 Μπροντίβο 27, 28, 43, 44
 Μύκονος 153,
 Ναζλί 111
 Ναίμονας Μεσημβρίας 26, 112, 113, 117, 131, 140, 143
 Νάξος 70, 76, 80, 114
 Ναύπλιον 114
 Νένητα Χίου 137
 Νῆσοι Αἰγαίου 85
 Νίσυρος 116
 Οἰνὴ Πόντου 148
 Οὔζουν Κιουπροῦ 20
 Παλαδάριον Προύσης 100
 Παλιοῦρι 18, 19, 33, 49,

Παλούκοβα 31
 Πάργα 118
 Παρπαριά Χίου 75
 Πάτραι 132
 Πελκελί Χαλκιδικῆς 46
 Πελοπόννησος 48, 72, 74, 77, 81
 Περιβόλια Κρήτης 90
 Πέτρα Θράκης 5, 29, 137
 Πετράδες 15
 Πίνδος 115
 Πλάκα Λήμνου 136
 Πόντος 66, 76, 93, 117, 119, 121, 122, 130, 133, 144, 147, 148
 Πρέβεζα 98
 Πυλία 64, 77, 94, 106, 143, 144
 Πύργος 49
 Πωγωνιανή Ἡπείρου 52, 96, 106
 Ραβδᾶς 27
 Ρεθύμνη 63
 Ρεϊσδερε 129
 Ροδόπη 46
 Ρόδος 64, 71, 99, 134
 Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 104, 113, 121
 Σάμος 45, 62, 94, 114, 128, 146
 Σβέρδια Λήμνου 124, 130
 Σηλυβρία 139
 Σιάτιστα 117
 Σιγή Βιθυνίας 71, 100, 101, 110
 Σιμιτλί Ραιδεστοῦ 119
 Σιναπλί 137
 Σινώπη 34, 92, 119, 125, 127, 128, 129, 133, 137, 138
 Σκάρδος 50
 Σκάρμιγκας 133
 Σκόπελος 5, 88
 Σκόπελος Θράκης 29, 116, 124, 137
 Σκοπὸς Ἀνατολ. Θράκης 5, 74, 123
 Σκῦρος 77, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 147

Σλαβονία 50
 Σμύρνη 138
 Σούρμενα 118
 Σουφλί 5, 15, 33
 Σπάρτη 101, 119
 Σπάρτη Μ. Ἀσίας 115
 Στενήμαχος 131, 140, 142
 Σύμη 88, 89, 114
 Σῦρος 66, 142
 Σφακιά 64₅
 Σωζόπολις 89, 138

Τελώνια Λέσβου 113
 Τήλος 86
 Τήνος 93

Τζίμος Μεσημβρίας 117
 Τοπόλια Δυτ. Κρήτης 104
 Τραπεζοῦς 87, 118, 148
 Τρίγλεια Βιθυνίας 132
 Τρίγκαλα Κορινθίας 77₈
 Τριφυλία Ὀλυμπίας 65
 Τριφύλλι 6
 Τριφύλλιον Θράκης 42, 52
 Τσακήλι Θράκης 137
 Τσακωνιά 65
 Τσαούσκιοϊ 22
 Τσορέκκιοϊ 5, 29, 131

*Υδρα 122, 139

Φεραὶ 5, 42
 Φθιώτις 138
 Φυλαχτὸ 12
 Φυσίνη Δήμου 77

Χάβαρη Ἠλείας 154
 Χαλκιδική (Γιουροῦκοι) 46
 Χάσια 122, 126
 Χεκμιλί 33
 Χίος 61, 71₈, 76, 105, 115,
 117, 127
 Χούνη Εὐρυτανίας 47₄
 Χτένι 47₁

ᾠρωπὸς 131

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

*Αθήναιος 83₁
 Αἰσχύλος 151₁₀
 *Απολλόδωρος 82₂
 *Αποστόλιος 151
 *Αρριανὸς 151₂
 *Αριστοτέλης 59₁

Δημοσθένης 82₂, 149
 Διογενιανὸς 150, 151
 Διόδωρος Σικελιώτης 151₂
 Du Cange 78₁₁

Εὐπολις 151₁
 Εὐστάθιος Θεσσ/νίκης 149₆

Ζηνόβιος 149, 150

*Ἡσύχιος 63₈, 151₉
 Θεοδώρητος ὁ Κύρου 54
 Θεόκριτος 68

*Ἰσοκράτης 82₂

Καλλίνικος 84
 :
 Λέων ὁ Σοφὸς 80₈

Μακάριος 150
 Ματθαῖος Εὐαγγελ. 77₁₀

Ξενοφῶν 82₁

*Ὅμηρος 83₁
 *Ὄρειβάσιος 78

Πλάτων 151
 Πλίνιος 81₆, 151₁
 Πλούταρχος 34₄, 35₆, 149₄,
 151₂

Σέξτος Ἐμπειρικὸς 78
 Σουΐδας 150₉, 151₉
 Σοφοκλῆς 151₈
 Στέφανος Βυζάντιος 150₉

Φιλόστρατος 35₆
 Φωκυλίδης 82₁
 Φώτιος 149₆, 150₉

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

<p>ἀγάπαι 83
 ἀγγαρεία-ἀγγάρεια 73, 77, 78
 ἀγερμοὶ 135
 ἀγία Βαρβάρα 110 κέ.
 — Βλαχέραινα 89
 — Δομνή 140
 — Μαρίνα (καινούρια φω-
 τια κατὰ τὴν ἑορτὴν
 της) 50
 — Πακουή-Πακού, βλέπε
 Ἵπαπαντή.
 ἁγιασμός (τῶν Φώτων κ.ἄ.)
 7, 19, 92, 103, 142—
 μεγάλος 135
 ἁγίδα 79
 ἁγικά 43
 Ἁγιοκλαψίνος βλ. Ἁγ. Κλή-
 μης
 ἁγιολίθαρο 47, 98
 ἅγιος Ἀθανάσιος 141
 — Ἀκουφος (Ἰάκωβος) 88
 — Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγα-
 νίτης 89
 — Ἀντώνιος 90, 141
 — Ἀρμογένης (Ἑρμογέ-
 νης) 88
 — Βασίλειος 123 κέ.
 — Βλάσιος 144
 — Γεώργιος 90
 — Ἐλευθέριος 112
 — Εὐθύμιος 141
 — Ἰγνάτιος 113
 — Ἰωάννης 139 κέ. θερμο-
 λόγος-ριγολόγος 89
 — Κλήμης 88
 — Κυπριανὸς ἐν Κύπρῳ 92
 — Κωνσταντῖνος Τριπο-
 ρινὸς 90
 — Μόδεστος 113
 — Νικόλαος 111
 — Προκόπιος 88
 — Σάββας 111
 — Σπυρίδων 89, 98, 112</p> | <p>ἅγιος Στυλιανὸς 88
 — Συκαλᾶς 105
 — Συμεὼν 142
 — Τρύφων 142
 — Φανούριος 88
 — Χαράλαμπος 143
 ἀγνεία: εἰς μαγγανείας 40,
 ἀγριοκερασιὰ 30, 47,
 Ἀδὰμ 92
 ἀδελφοί: πρῶτος καὶ τελευ-
 ταῖος - μονογενεῖς 26, 40,
 50 - δίδυμοι 27, 50, 51, 52
 ἀηνικολαόγιορτα 109
 ἀκοίμητη λειτουργία 100, 101
 ἄκριτος 47, βλ. καὶ σιωπὴ
 ἀλλαξοβοιδίξω 62
 ἀλλατούρα-ἀλλατούριασμα 65
 ἀμίλητο νερὸ 129, 136
 ἀμφιδρόμια 48
 ἀναθήματα 99
 ἀνάκαρτοι 114 βλ. καὶ Καλ-
 λικάντζαροι
 Ἀνάληψις 94
 ἄναλο νερὸ βλ. ἀμίλητο νερὸ
 ἀνάρτησις κλάδων 122
 ἀναστενάρηδες 28, 54,
 ἀνεμονέρι 92, 93
 ἀνεμοφωτιά 44
 ἄνοιγμα τῆς βρύσης 130
 ἀντιβόθεια 60
 ἀντικάματο 62
 ἀντισηκάρικα 62
 ἀντίφωτα 141
 ἄξιωμα 140
 ἀποκαμούδα 71
 Ἀποπαντή βλ. Ἵπαπαντή
 ἀποσουρητή 122
 ἀποσπέρει, ἀποσπερίδες 71
 ἀποχτενίδια 132
 ἀργατιά 67, 76,
 ἀριστερόχειρες (εἰς μαγγα-
 νείας) 8, 10, 11, 12, 16, 17,
 18, 26, 39, 41, 47</p> | <p>ἀρκαυλειὸ 64
 ἀρκαύλης 64
 ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι 72
 ἀρντίτς βλ. κέδρο
 ἄρτοι: τρόπος παρασκευῆς 105
 — ἁγ. Νικολάου 111
 Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ 88
 ἀσήμωμα εἰκόνων 99
 ἀσθένεια: διώξιμο ἀρρώστειας
 ἀπὸ τὸ χωριὸ 28 βλ. πυρά,
 τρυποπέρασμα
 ἀσπροβδόμαδο 95
 ἄστροφα 47,
 badátzos (καλλικάντζαρος)
 135 τὰ badatζούδκα 135
 βαρβάρα (ἡ) — βάρβαρα (τὰ)
 110, 111
 βασιλικὸς 138, 139
 βασιλόκοιτα 123
 βασιλοκουλλούρα 125
 βασιλόπιττα 123
 βασιλούδια 124
 βασιλόψωμο 123
 βδομαδιάτικο 62
 βελόνη 56
 βέργα μαγικὴ 30
 βλόυρους 87
 βοδόκλορα 123
 βοῦβες 65
 βουόπιττα 123
 βούτυρο 126
 βουτηχτᾶδες 136
 βρεξούδια (τὰ) 137
 βρικόλακας 6, 7, 21, 34, 44, 49
 βρωμονέρια 92
 γαζοφυλάκια 84
 γαλομέτρες 64,
 γελαδάρης 66
 γενὶ ἀτὲς 12, 27
 Γεραρχόντων (τῶν) 141
 γιανὶ καρὰ 6, 10, 11, 44, 45</p> |
|---|--|--|

γιαρδίμ-γιαρδούμ 79
γιαρδιμτζήδες 79
γκίρλιτσα 56
γκολιόμπαρ' βλ. γυμνότης
γκόλιους (γκόλιαβος, γκόλια-
τους, γκολιόμπαρος) βλ.
γυμνότης
γίπλα 122
γκλοκ'νιά 11
Γουρλομάτα βλ. Παναγία
γούστρελος 44
γυμνότης 7, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 33, 40, 50, 52, 57
δαίμων πυρός 38₁ — άσθε-
νείας 50
δανεικοί 60 (δανεικολογία, δα-
νεικαριά, δανεικαρολόοι)
δεκαπεντίζω 93
δένδρα: στοιχειωμένα, ήσκιω-
μένα 98
δέσιμο καλλικαντζάρου 114 —
μοίρας 13,
διάβασμα άσθενειών 14, 43
διαβολάνεμος 27, 44
διαβολιά 81
διαβολόστια 29. βλ. και δια-
βολοφωτιά
διαβολοφωτιά 5 κέ. 25, 26,
27, 28, 29, 44, 49, 53
διαβουλουψώμ' 105
διασκορπισις άμμου 122
δίδυμοι: βλ. άδελφοί
δίοδος δι' όπης — νέα γέννη-
σις 48' βλ. και τρυποπέ-
ρασμα
δώδεκα 57
δωδεκαμερίτης 117.
δωδεκάμερα 113
δώρα πρωτοχρονιας 127
εικόνες θαυματουργοί 90 —
περιαγωγή εικόνων 43, 136
έμβάπτισις εις ποταμόν 137
έγκαινιάσμα 31
έγγαρικοί 67
έγκοίμησις εις έκκλησίας 102
έκκλησία: κατοικία του 'Α-
γίου 90

έμπολον (βγαίνει στα έμπο-
λα) 72
έμπυροσκοπία 122
έννέα 13, 15, 24, 52, 57
έπαιτεία, εις μαγειαν 57
έπτα 20, 30, 57
έπτάζυμα (έφτάζζουμο) 106
έρανοι 83
εργατιά: βλ. άργατιά
έστία: προσκύνησις 96' περι-
τήν - περιφορά 47
έταιρεΐαι ή συνεδρίαί 83
ευκολογία 86
ζαμπουνλίκ' 25
ζερός: βλ. άριστερόχειρ
ζώσιμο έκκλησίας 98 κέ.
θεοφάνεια 91, 134 — ίπποδρο-
μιαί 138
θλουμμάρι 72
θεοδώρισμαν 93
θυμίασις 43
θύμνιασμα της πίττας 119,
120
θυσίαι: διαφόρων ζώων 100,
107, 108' βλ. και προσ-
φοραί
Ίούδας 54
κιζδίζδας 21
κήδες 114
καθαρμοί 33, 34, 42, — εικό-
νων οίκιων 56, 94
καθαρότης εις μαγειαν 39, 40,
57₁
καθαρήριος χαρακτήρ πυ-
ρών 54
Καϊλιώτης 89
καινούρια φωτιά: βλ. φωτιά
κάλαντα 121, 127
καλεστική, καλεδκή, καλι-
στή 77
καλιντραδες 135
καλιστήνα 128
καλλικάντζαροι 54, 56₃, 134,
135' όνόματα κ. 114
καλογέρωμα 101
καλοχερίδια 128

κάπνισμα άρρώστου 48
καπνός: εις άσθενείας 41
καρά γιανίκ 14, 18, 19, 21,
22, 27, 29, 44, 49₁
καρφίον 56₃
κάρφωμα ζώου εις σταυρο-
δρόμι 42₃
καταχύσματα 127
κατουρλήδες (καλλικάντζαροι)
114
καυκιά 65₂
καῦσις ζώου 42₃
καψι ή κατσι 86
κέδρον: πυρά εκ κ. 6, 7, 11,
15, 16, 17, 18, 21, 22, 29
κέντος 76
κέρασμα της βρύσης 120, 129
κεσκέκι 144
κεχαγιας 78
κιβώτια έλέους 84, 85
κιόσια (Μωμόεροι) 122
κλοπή εις μαγειαν 15, 17, 20,
56, 57
κλωστή: απόθεσις κ. άσθε-
νών 33
κοινασία 65
κοινάτο ή κοινās 62, 64, 65,
βλ. και συζεψιά
κοινάτορας 64, 65
Κοΐνης (έπών.) 65
κοινή τράπεζα εις πανηγύ-
ρεις 144
κόκκες 64
κολλήβας - κολλήγας 61
κολληματάρης 61
κόλλυβα: άγίου Νικολάου 111
- άγίου Μοδέστου 113 -
- άγίου Βασιλείου 124
κοπατσιάρηδες 66
κούα 63, 65
κουλληγικό χωράφι 79
κουλλούρι: Χριστουγέννων
115, 122, κλικούδ' τ' Καλ-
λικάντζαρου 119 - θερι-
σμού 104
κούμουλα 116
κουρκουνιώτης (ό ταξ. Μι-
χαήλ) 89
κουρμπάνι 99, 100, 107, 142
κουτι των πτωχών 85

κούτσουρο (Χριστουγέννων)
117

κουρουπάρικα 72₈, 73

κοφτό 129

κρασοφιλία 77

κτυπήματα: με βέργαν, κλά-
δους 127, 131

κύκλος μαγικός 43₄

κωλοβελόνηδες 114 βλ. καλ-
λικάντζαροι

λαλάγγια 112

λέηση 103

λεφτοκαρυά 25

ληβόθεια - ληνοβόθεια 60

λυκοτσαγκαραίοι - λυκοτσά-
γκαροι 114

μάζεμα 77

μακαριά 116

μαμμή 117

μαρμαριτες 134

μάχαιρα μαγική 56

μεγάλη Πέφτη 30

μειλίγματα 106

μέλι 125, 126

μελόπιττα 110

μεντζι 71, 79

μεταβίβασις άσθeneίας 33

μετάληψις: προετοιμασία μ. 94

μεταμφιέσεις 121, 135

μητάτο 64

μνημόσυνα 127

Μοδέστου φυλλάδα 6, 43, 67

μοϊρα: προσκάλεσμα μ. 132

μονάζω 93

μονομερίτικο πουνκάμισο 33 -
παννι άγ. Χαραλάμπους

143 - λειτουργία. 100, 101

μονονόματοι 16, 17, 22, 25,
33, 39, 58

μονοσιτεία 93

μονοφαγία 93

μουζούρι 65₂

μπάλος 71

μπάμπω 117

μπογαζλαμάς 13

μπουλστρήνα 128

Μυλιαργούσα Παναγία (ή) - 142

Μωμοέροι-ια 122

νερό: ν. από πηγάδι 12 - και-
νούριο, νιό ν. 34₈, 129, 130,
138, τρεχούμενο ν. 34, 35,
42₁, άναλο νερό 136, κοιμι-
σμένο ν. 97, ν. της πρω-
ταπριλιάς 97, ραντισμός
με ν. 34, βλ. και ύδωρ,
σιωπή.

Νικολοβάρβα: τ' άη - 109,
110

Notfeuer 36₂, 39₁, 55

νύξ εις μαγειάν 14, 38

νυχτέρια 70

ξέλαση 71, 77, 79

ξύλα: άποτρεπτικά κεραυνού
37 - δια καινούριαν φωτιά
23 (φλαμουριά) 29, 30,
47 (άγριοκερασιά, κέδρον,
πεύκο).

ξύλοφωτιά 31, 46, 54

ξωτικό 48

όνομα: σημασία του δια την
παραγωγή καινούριας φω-
τιάς 21, 22, 23, 29, 51. βλ.
και μονονόματοι

όρδια 75

όρταγιά 81

όρτακιά 62

όρτακλήδες 62

όρτακλίχι 62, 81₁

παγάνα (ή) ή παγανιά 75

παγανά (τά) 114

παμπόγεροι 140

Παναγία: επικλήσεις 88, της
Π. τραπέζι 119

πανιέρια 104

παραγκαιριά 78₁₁

παρακάθι 71

παρακάλεση ή παρακαλεσιά 77

παρακαλιά 77, 79

παρακαμούδι 71

παρακαμνητό 71

παραμόνεμα 75

παραπιάνω 78

παραπιασμός 78

παρασπόρι 78, 79

πέλεκυς 56

πενταρολόγοι 63

πέραμα 10

πέρασμα: από τρύπα 6, 7, 8,
11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 22, 23, 27, 31 - από
ποταμό 10, 30 - από φω-
τιά 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 30, 52 - από τη σιτιά
18 - από νερό 9

πέταλον 56, 57

πιδιακό 64

πίσσα 42₂

πίττα: - Χριστουγέννων 115 -
άγ. Βασιλείου 124, 125,
126

πλανήταροι 114, 115

ποδαρικό 121, 128

πολυσπόρια 124, 129

πουλουστρήνα 128

προγνωστικά του καιρού 132

προδόρπια 125

προζύμι: παρασκευή π. 116

προσφοραί: εις άγίους 106 -
εις νεκρούς 116, 127 - εις
τον φούρνον 96 - εις δαι-
μον. όντα, στοιχεία 106,
127 - εις πηγήν 97

πρωτάγιαση 134

πρωτεύουσα (έκκλησία) 90

πρωτοχρολιά: έθιμα 124 κέ.

πρωτότοκος 51₇

πῦρ: παραγωγή νέου πυρός
29, 30, 35, 36, 51 - άπο-
τρεπτικόν δαιμόνων 56 -
ζωντανόν 38₂, 50 βλ. και
φωτιά

πύρα φούρνου 66

πυραι περιοδικαί: πήδημα π.
54, 55 - π. Χριστουγέννων
117 - π. Θεοφανείων 135

ράκος: απόθεσις ρ. άσθε-
νών 33

ρόδι 125, 128, 130

Σάββατον 9, 13, 15, 17, 18,
20, 34, 58

σαββατιανός 11

σαράντα: - λειτουργία 31, 47
- κύματα 94, 136

σαρμάδες 116
 σβέσις πυρῶν 21, 36
 σεμπριά 64· βλ. καὶ σμιξιά
 σεμπρικό χωράφι 79
 σέμπροι 61, 64
 σεντάγκα 71
 σημάδι 64,
 σημαδόξυλο 64,
 σημισάτορας 64
 σίδερο 5, 7, 14, 15, 19, 24 -
 μαγικό σ. 49,
 σίδηρος :· σιδ. ἀντικείμενα εἰς
 μαγ. ἐνεργείας 56 - ὡς φυ-
 λακτὸν 57
 σιφέρει 80
 Σιφώτ'ς 54, 135
 σιωπὴ εἰς μαγείαν 14, 23, 40,
 58, βλ. καὶ ἀμίλητο, ἀναλο-
 νερό.
 σκαρκάντζαλος 117
 σκλάβωμα 101, 102
 σμερδάκι 44, 45
 σμιγατόροι 62
 σμιγοὶ 64
 σμιξιά 61, 64· βλ. καὶ σεμπριά
 σμιξιάρηδες· βλ. σμιγοὶ
 σμίχτες 61, 64
 σουρβάκια 128
 σουρβίζω 128
 σπάστρουσες 70
 σπερνά 111
 σπλήνα 24, 30, 44,
 σπορόταβλα ἢ τάβλα 80,
 σταυροδρόμι 7, 25, 26, 29, 33,
 41, 42, 46, 48, 49, 110 βλ.
 καὶ τρίστρατο.
 σταυρὸς 8
 σταύρωμα : ζώων 15, 16, 19,
 58 - ἄλωνιου 91 - σπιτιοῦ
 138
 στάχτη παλιά 9 - καινούρια 36 -
 σταχτιάδες, σταχτοπόδηδες
 (καλλικάντζαροι) 114
 στημὸς 76
 στοιχειὸ 46,
 σύζευγα 62

συζευτάδες 62
 συζεψιά 62
 σ'ναλλαξά 62
 Συμόγιωρτα 141
 συνέπαρμα 69
 σύψωμο 80
 τάμα 99
 τάξιμο (βοδιοῦ) 100
 τεκὲς 121
 τελεσίμ' 20
 τζιτζιροκούλικο 104, 105
 τηγανόπ'τες 125
 Τίμιο ξύλο 91
 τρανὸς χορὸς 109
 τρία 26
 Τριανταρχόντων (τῶν) 141
 τρίστρατο 33, 52· βλ. καὶ σταυ-
 ροδρόμι.
 Τρίτ'(η) 20
 Τροία 147
 Τροιάδα 147
 τρύπα βλ. τρυποπέραςμα
 τρυποπέραςμα 34, 46· βλ. καὶ
 πέραςμα
 Τρω(γ)άδα 145, 147
 τσίτσιδοι βλ. γυμνάτης
 Ὑπαπαντὴ 142
 ὑποκάμισο βλ. μονομερήτικο
 φασκιών· ἡ ἀρκούδα 124
 φιλεύουν τὸ μύλο 127
 φιλιὰ 77₁₀
 φιτσιαδόροι 64,
 φλαμουριά 22, 24, 25, 27
 Φλεβαριανή· βλ. Ὑπαπαντὴ
 φλόγια 45
 φουντουκιά (ξύλα φ. πρὸς πα-
 ραγωγήν καινούριας φω-
 τιάς) 29, 30
 φραγμὸς μαγικὸς 43,
 φράξιμο τοῦ χωριοῦ 28
 φυλακτὰ 91
 φῶς : ἅγιον - καινούριο - νιὸ
 - 35, 96

φωτιά : καινούρια φ. 5, 6, 7,
 9, 12, 15, 19, 23, 24, 27,
 33, 36, 41, 45, 46, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 96 - καθαρ-
 τήριος 34, πέραςμα ζώων
 ἀπὸ φ. 47, γουρουνήσια φ.
 43, πήδημα, φ. 28 δύναμη
 τοῦ σπιτιοῦ 40, 55, 97,
 ἄγγελος φ. 40, 96, πάν-
 τρεμα φ. 118 σκάλισμα,
 ἀνακάτεμα φ. 118, 121,
 124, 127, 129
 φωτίκι 137
 φώτιση 134
 φωτίτσα 134
 φωτοκέρια 137

χαλβᾶς 112
 χάλυψ εἰς μαγείαν 56
 χαμουδράκια 44, 45
 χάρη 72
 χατζήδικος γάμος 100
 χερ'κὸ 20
 χιρλαμάς 10, 13, 56
 χλαμπούρι βλ. φλαμουριά
 χοιρόλιμους 57
 χοῖρος : κάψιμο χ. 28, 42, 52
 κέ. θάψιμο χ. 46
 χοιροσφαξίματα (χοιρο-
 σφράϊα) 115
 χοτζάδες : γράφουν τὰ ζῶα
 πρὸς θεραπείαν 13
 χριστόξυλο 117
 Χριστοῦ, τοῦ Χ. τὰ γεννητού-
 ρια 119
 χριστόψωμα 115, 118
 χωραφιάτικο 62
 ψυχικάρηδες, ψυχικάριοι 71
 ψυχικὸ 71, 84
 ψυχικοὶ 71
 ὠμοπλατοσκοπία 132
 wildes Feuer 36, 55

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Α. Μέγα , Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο)	σελ.	5
Δ. Α. Πετροπούλου , Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.. .. .	»	59
Γ. Α. Μέγα , Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας: Κεφάλ. ΙΑ' Λαϊκὴ λατρεία	»	86
Δ. Βαγιακάκου , Τρωάδα	»	145
Γ. Α. Μέγα , Ἐκθέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου πεπραγμένων κατὰ τὰ ἔτη 1943 καὶ 1944	»	155
Πίναξ τοπωνυμίων	»	160
Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων	»	163
Résumé	»	167

